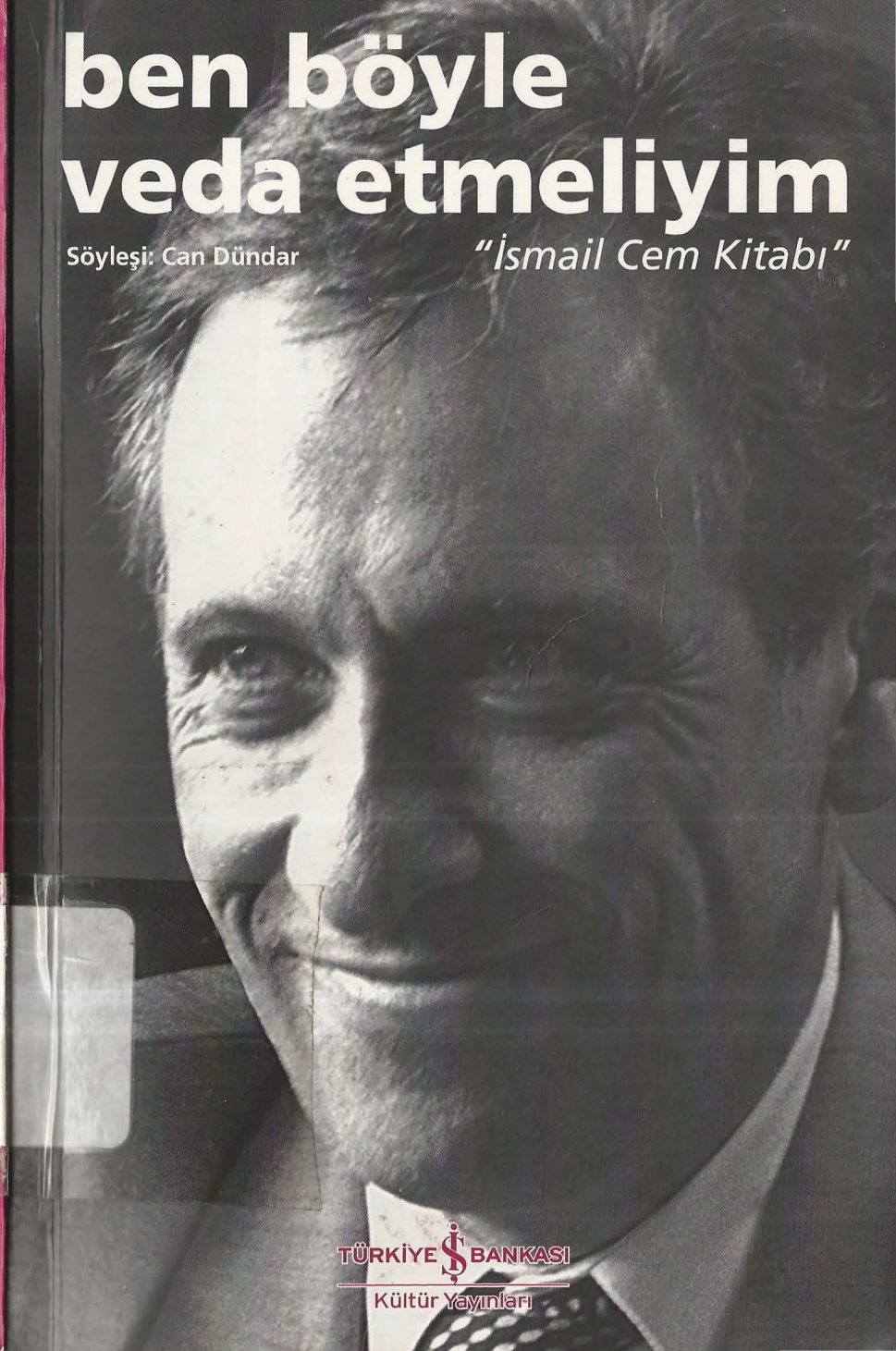
ben böyle veda etmeliyim

Söyleşi: Can Dündar

"İsmail Cem Kitabı"



TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

"İsmail cem kitabı" *ben böyle veda etmeliyim*

Genel Yayın: 1376

CAN DÜNDAR 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. Mimar Kemal ilk ve ortaokulunda ve Atatürk Lisesi'nde okudu. 1982'de A.Ü.S.B.F. Basın-Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1979'dan itibaren sırasıyla *Yankı* (1979-83), *Hürriyet* (1983-85), *Nokta* (1985), *Haftaya Bakış* (1987), *Söz* (1987-88) ve *Tempo*'da (1988) çalıştı. 1986'da İngiltere'de "London School of Journalism"i bitirdi. ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde siyaset bilimi dalında yükseklisansını 1988'de tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde ve ODTÜ Siyaset Bilimi Kamu Yönetimi bölümü kültürel çalışmalar lisansüstü programında ders verdi. 1988'de TRT Haber Dairesi'nde başlayan televizyonculuğunu, "32.Gün" bünyesinde (1989-95) yaptığı program ve belgesellerle sürdürdü. 1993-94 yıllarında Show TV'de Mehmet Ali Birand'la birlikte "Çapraz Ateş"i hazırladı. 1996-98 yıllarında Show TV'de "40 Dakika" adlı haber programını hazırlayıp sundu. 2003-2004 yıllarında *Milliyet* gazetesi için *Popüler Kültür* ekini çıkardı. 1995'ten beri bağımsız olarak yürüttüğü belgesel çalışmalarının yanısıra 2001 yılından beri *Milliyet* gazetesinde köşe yazıları yazıyor. Ayrıca NTV'de 19 Eylül 2006'da başladığı "Neden" isimli tartışma programını hazırlayıp sunuyor. 29 basılı kitabı var. Evli ve bir çocuk babası.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—30—

BEN BÖYLE VEDA ETMELİYİM

İSMAİL CEM KİTABI

SÖYLEŞİ
CAN DÜNDAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008

DİZİ EDİTÖRÜ
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 2000 ADET, OCAK 2008

ISBN 978-9944-88-253-8

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
(0212) 612 58 60
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

ben böyle veda etmeliyim

İSMAİL CEM KİTABI

Söyleşi Can Dündar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Önsöz · vii

BİRİNCİ BÖLÜM
Çocukluk, Mutluluk Demek · 1

İKİNCİ BÖLÜM
Gençlik Yılları · 51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İğneli Fıçı TRT · 85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Politika Yılları · 165

BEŞİNCİ BÖLÜM
Hayatın Renkleri · 253

ÖNSÖZ

Bu kitabın macerası, Sedat Ergin'in bir önerisiyle başladı.

Uzunca bir süredir siyaset arenasında görünmeyen İsmail Cem'le *Milliyet* için geniş bir röportaj yapmamı istiyordu.

2006 yazıydı.

Memnuniyetle kabul ettim. Hemen İsmail Cem'e ulaşmaya çalıştım. Elektronik posta kutusuna bir ileti yolladım. *Milliyet* için bir yazı dizisi hazırlamak istediğimi yazdım.

Tekneden yanıtladı.

Oğlu Kerim ile birlikte mavi yolculuktaydı.

Sorularımı yollarsam üzerinde çalışabileceğini, dönüşte de buluşup konuşabileceğimizi yazdı.

AB ile ilişkilerden yükselen milliyetçiliğe, Türkiye solundan yeni kitap hazırlıklarına varana dek ayrıntılı sorular yolladım.

Yaz sonunda kapsamlı bir söyleşi yapmak üzere randevulaştık.

Tam o günlerde, İş Bankası Kültür Yayınları "Nehir Söyleşi" serisinin editörü Levent Cinemre ile birlikte bir söyleşi kitabı hazırlığındaydık.

İsmail Cem röportajını bir "Nehir Söyleşi"ye dönüştürmeyi düşündük. Anlatacağı o kadar çok şey vardı ki...

Başta meslektaşımızdı. *Milliyet*'te, *Cumhuriyet*'te, *Politika*'da, *Güneş*'te foto muhabirliğinden köşe yazarlığına ve genel yayın yönetmenliğine kadar her düzeyde görev yapmıştı.

Sonra TRT'nin efsanevi genel müdürüydü. Bu kurumda, en unutulmaz imzalardan birinin sahibiydi.

Türkiye siyasetinde damgası vardı.

Kültür Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı yapmıştı. Üstelik Dışişleri'nde en uzun süre görev yapan bakanlardan biri olmuş, Şam krizi, Öcalan'ın yakalanması, Lüksemburg ve Helsinki

Zirvesi gibi birçok önemli olayda tarihi rol oynamış, Türk-Yunan gerilimini, sağlam ve kalıcı bir diyaloga dönüştürmüş, kuşatma altında Arafat'la, kriz anında Saddam'la görüşmüştü.

Son dönemki Yeni Türkiye Partisi deneyiminin perde arkasını da henüz anlatmamıştı.

Bütün bunların ötesinde, çok okuyan, yazan, düşünen bir entelektüel, amatör bir fotoğraf sanatçısı, fanatik bir Galatarasaylıydı.

Gerçekten nehir gibi akacak bir söyleşi olacaktı bu...

* * *

Tatil dönüşü, 27 Eylül 2006 günü buluştuk.

Milliyet'te yazı dizisi ekimde yayımlandı. Sonra biz söyleşiyi derinleştirdik; nehre dönüştürdük.

Söyleşinin ön hazırlığında bana yardım eden Saadet Özen'le birlikte her çarşamba öğleden sonra evine gidiyor, Boğaz'a karşı sohbet ediyorduk.

Sohbet, çoğu zaman onun son Galatasaray maçına dair gözlemleri ve gelecek maça dair tahminleriyle açılıyordu.

Kah salı geceleri NTV'de yayınlanan programıma ilişkin görüşlerini konuşuyor, kah güncel politikaya dair izlenimlerini dinliyorduk.

Siyaseti günbegün izliyor, yerli ve yabancı gazeteleri dikkatle takip ediyor, internet başında bitmek bilmez bir enerjiyle çalışıyor, bir yandan da dış politika deneyimlerini ve yorumlarını toparladığı üçlemenin son bölümü olacak, 16. kitabı "Ortadoğu"yu bitirmeye gayret ediyordu.

* * *

Başarılarla dolu bir ömrü ve kariyeri, siyasetin türlü çeşit ayak oyunları arasında noktalayacağını düşünmemişti herhalde... Orada açılan yaraları muhtemelen hâlâ taşıyor, ama belli etmemeye çalışıyor, umudunu her zaman olduğu gibi diri tutuyordu.

O konular açıldığında basan hüzün, bazen Galatasaraylı futbolcuların imzasını taşıyan bir formayı hediye etmemizle ya da çocukluğundan hatırladığı *Pal Sokağı Çocukları* kitabını getirmemizle, yerini çocuksu bir sevince bırakıyordu.

Elçin Hanım'ın pastaları eşliğinde ve kimi zaman oğlu Kerim'in de katılmasıyla sürdürdüğümüz bu sohbetler, haftalarca ve saatlerce sürdü.

* * *

Ancak bu arada rahatsızlığı ilerliyordu.

Yürüteç kullanmaya başlamıştı.

Bütün sancılarına rağmen nezaketinden taviz vermiyor, bizi her zamanki güler yüzüyle ayakta karşılayıp uğurlayabilmek için gayret sarf ediyordu.

Yoğun tedavi sürecinin yorgunluğunu bazen yüzünden okuyor, "İsterseniz sonra devam edelim" diyorduk. Ama direniyordu.

Acele ediyor, bu çalışmayı mutlaka bitirmek istiyordu. Bir sonraki buluşmayı beklemek yerine, aklına gelen ayrıntıları yalnız başınayken de teybe anlatmaya devam ediyordu.

Bu kitabı, bir veda anısı olarak gördüğü belliydi. O yüzden bütün gücüyle tamamlamaya çalışıyordu.

Biz ise bir yandan kitabı bitirmek için elimizden geleni yapıyor, bir yandan da kitap biterse bu enerjinin söneceğinden endişeleniyorduk.

* * *

Bu haldeyken bir Ankara yolculuğu yaptı.

Zor bir geziydi. "Daha sonra gitseniz" dediysek de dinlemedi.

Bir İstanbul aşığı olduğu halde mesleki kariyerinin en önemli yılları Ankara'da geçmişti.

Hastalığına rağmen siyasetin içinde olmak, CHP Parti Meclisi'ne katılmak, dostlarıyla buluşmak istiyordu.

Döndüğünde hastalığı bir hayli ilerlemişti.

Haftadan haftaya benzinin biraz daha sarardığını, yüzündeki tebessümün azaldığını görüyor, üzülüyorduk.

Buna rağmen her sorduğumuzda, "İyiyim, daha iyi olacağım" diyordu.

Hasta yatağında bile yazıdan ve fotoğraftan kopmamıştı. Bir yandan yazıyor, bir yandan da odasındaki televizyonda izlediği doğa belgesellerindeki hayvanların fotoğraflarını çekiyordu.

Kendini iyi hissettiği saatlerde yaptığı kayıtlarla aralık ayında sorularımın tümünü cevapladı.

Artık ayrıntılar kalmıştı.

Son birkaç buluşma yapıp en baştan söyleşiyi gözden geçirecek, eksikleri tamamlayacak ve yayına hazırlayacaktık.

Yayınevi, kitabı şubattaki yaş gününe yetiştirmeye çalışıyordu.

O gün sürpriz bir yaşgünü partisi verilecek, Cem'in tüm dostları davet edilecek, orada son kitabı kendisine ve dostlarına hediye edilecekti.

* * *

2006'nın sonunda yine bir çarşamba günü evine gittim ve hastaneye kaldırıldığını öğrendim. Telefonda, "Meraklanmayın, iyiyim, birkaç gün tedavi edip gönderecekler. Çıkınca devam ederiz" dedi.

Ancak o "birkaç gün" uzadı; yılbaşını hastanede geçirdi.

Yılbaşı ertesi, "Uzayacak galiba... ama ben burada kitap için çalışmayı sürdüreceğim" dedi.

Gerçekten de hastanede yazdığı notları fakslamaya devam etti.

Yattığı yerde, belki de ağrı kesicilerin etkisinde karalanmış dış politikaya ilişkin notlardı bunlar...

İsmail Cem'in son satırları...

Kızı İpek Cem Taha'nın, "Vefat ettiğinde, hâlâ elinde mürekkep lekeleri vardı" demesi boşuna değildi.

* * *

Sonrası hepimiz için daha da zordu.

Elimizde miras gibi bir söyleşi vardı.

Ancak eksikti.

Ve hepimizi sarsan bu kaybın acısını atlatıp eksikleri tamamlamak, kitabı yine ona yaraşır bir şekilde yayımlamak sorumluluğu bizi bekliyordu.

Kimi eksik bölümleri gazete için yaptığımız söyleşiden ve kendisinin kitaplarından alıntılarla tamamladık.

Daha sonra da kitabı, İsmail Cem'in bugüne kadar yazdığı bütün kitapların titiz editörüne, eşi Elçin Cem'e teslim ettik.

Elçin Hanım, eşinin anılarıyla dolu odada, bayrağı devraldı ve kitabın son şeklini almasına katkıda bulundu. Ayrıca kimi eksik bölümlerde, onun tanıklığına başvurduk.

Nihayet bu sancılı sürecin sonuna geldiğimizde, hayat boyu babalarının yanında olmuş iki evladı, İpek Cem Taha ve Kerim Cem yetişti imdada... Onlar da kitabın eksiklerinin giderilmesi, fotoğraflarla bezenmesi, hatasız yayımlanması için büyük gayret sarf ettiler.

* * *

Ne yazık ki ömrünün sonunda gerçekleşen ve sadece üç ay sürebilen söyleşimiz boyunca İsmail Cem'de "zarif devlet adamı", "kadife eldiven içindeki demir diplomat", "güler yüzlü politikacı"nın ötesinde vasıflar keşfettim.

Kitapta izlerini göreceğiniz bu vasıfların başında, onun siyaseti, toplumsal adaletsizliği giderecek bir manivela olarak algılayıp uygulaması geliyor. Son dönemde daha sık ortaya çıkan "servet edinmek maksadıyla siyasete girenler"in tersine, o servet sahibiyken siyasete giren politikacılar kuşağından... Bülent Ecevit ya da Altan Öymen gibi varsıl, rafine ailelerden gelen bu kuşak, bu ayrıcalıklarının keyfini sürmek yerine bu ayrıcalıklarını toplumsal bir adaletsizliğin ürünü sayarak ve buradan bir sorumluluk payı çıkararak, yoksulların yanında saf tutan, Avrupa sosyalizmine yakın duran politikalar benimsedi. Cem'in daha çocuk yaştan, "Neden benim sahip ol-

duklarıma başkaları sahip değil" sorusuna takılıp bu sorudan, mazlumdan yana bir idealizme yönelmesi, daha Lise 2. sınıfta CHP'ye kaydolup siyasal mücadelesini bu dengesizliği gidermeye hasretmesi, bu tavrın somut bir göstergesi...

Beni etkileyen ikinci özelliği, aileden tamamen Batılı bir kültür devralmasına rağmen, Cem'in Doğu'yu da merak edip araştırması ve okudukça doğduğu toprakların Doğu'ya basan ayağını da keşfedip siyasal yaşamı boyunca hep bu iki kültürü meczetmeye çalışması... Descartes kadar Hallac-ı Mansur'a da ilgi duyması... Hem *Akis*, hem *Büyük Doğu* dergilerini okuması... Son günlerinde *Harry Potter* okurken, Battal Gazi'yi unutmaması... Bu kişisel tavır, Dışişleri Bakanlığı döneminde ulusal bir vizyon olarak tezahür etti; o vizyon, Türkiye'nin hem Avrupalı, hem Asyalı karakterini vurguluyor; bu ikiliği bir zaaf değil, zenginlik olarak algılıyor ve birini diğerine tercih etmek şöyle dursun, her ikisine de mensup olmakla övünüyordu. Cem'in AB ile ilişkilerde izlediği "hem öncü, hem tavizsiz tavır" da, bu vizyonun eseridir.

Benzer bir yaklaşım, onun ülke içindeki haksızlıklara karşı eleştirel, ama dışarıda ülkesini savunmak konusundaki kararlı tavrında da ortaya çıkar.

Cem'in bu tavırlara yaslanan ve sürekli tırmanan grafiği ile ödünsüz çizgisi, siyasete meyleden gençlere kılavuz niteliğindedir.

Belki altı çizilmesi gereken bir başka önemli niteliği, yaşamı, politikanın dar koridorlarından ibaret görmemesi ve siyasetin kasvetini, hayatın daha renkli bahçelerinde dengelemeye çalışmasıdır. AB ile müzakerelerin en kritik gününde fotoğraf sanatı üzerine bir söyleşi verecek kadar sanata sevdalı, en sancılı anında Galatasaray maçını merak edecek kadar spora tutkun, siyasetteyken bile mürekkep kokusunu özleyecek kadar gazeteciliğe hasret, Dışişleri konutunda bile köpeğinden kopamayacak kadar hayvanlara düşkündü.

Bu kitapta bütün bu niteliklerinin yanı sıra, hayatının bazı bilinmeyen, merak edilen sayfalarını da bulacaksınız:

TRT döneminin perde arkasını...

Bir dönem tehditler nedeniyle yurtdışında yaşamak zorunda kalmasını...

Dünya ve Türk siyasetinin önde gelen isimleriyle anılarını...

Bir parti girişiminin hayal kırıklığını...

O hayal kırıklığını yaratanlara karşı hislerini, nasıl kırıcı olmamaya çalışan bir zarafetle ifade ettiğini...

* * *

Söyleşiyi bitirdiğimiz gün, kitaba adını veren şiiri ve veda sözcüklerini okurken dolan gözleri hâlâ gözümün önünde...

Bütün gayretime rağmen İsmail Cem'e yetiştiremediğim bu söyleşinin, onun çabasına değer ve anısına yaraşır bir kitap olduğunu umuyorum.

Söyleşilerde bana yardımcı olan Saadet Özen'e, bu kitap için beni yüreklendiren ve her aşamada destekleyen Levent Cinemre'ye, kitaptaki fotoğraflar için arşivini açan *Milliyet* fotoğraf servisi ile Cem'in son fotoğraflarını çeken Ercan Arslan'a, ama en çok da Cem'den kalan bu mirası hakkıyla sonuçlandırmama canla başla yardımcı olan İpek Cem Taha, Kerim Cem ve Elçin Cem'e içten teşekkür ediyorum.

İsmail Cem'in bir vasiyetine dönüşen bu kitabı onun ölüm yıldönümünde sizlere ulaştırabilmenin huzurunu yaşıyorum.

Ocak 2007
Can Dündar

BİRİNCİ BÖLÜM

Çocukluk, Mutluluk Demek

Çocukluk denince ben sadece mutluluğu anımsıyorum. Çok mutlu bir çocukluğum oldu. Çok mutlu geçen ilk gençlik yıllarımın, beni hayat boyu değişik bir biçimde etkilediğini hissetmişimdir. Bu, hayatıma, siyasi yaklaşımlarıma yön veren önemli bir etken oldu.



"Çocukluk dönemim çok güzel anılarla dolu..."

— Çocukluk döneminizden başlayalım. Çocukluğun sizde bıraktığı duygu nedir?

— Çocukluk denince ben sadece mutluluğu anımsıyorum. Çok mutlu bir çocukluğum oldu. Çok mutlu geçen ilk gençlik yıllarımın, beni hayat boyu değişik bir biçimde etkilediğini hissetmişimdir. Bu, hayatıma, siyasi yaklaşımlarıma yön veren önemli bir etken oldu. "Ben belli imkanlara sahibim, Kolej'de okuyorum, İsviçre'de, Fransa'da yüksel tahsil görüyorum; benden çok daha fazla yetenekli olan ve bu tür bir tahsilden çok daha fazla fayda sağlayabilecek kimseler bunu yapamıyor" diyerek bir eşitsizliğin varlığını ve bu eşitsizliğe karşı olmak gerektiğini, çok küçük yaşlarımda hissettim. Çocukluğumdaki ve ilk gençlik dediğim 16-17 yaş dönemindeki mutluluğum bana bir sorumluluk getirdi. "Bir haksızlık mı var? Ya da ben bir haksızlık mı yapıyorum? Neden ben bu imkanlara sahibim de, mesela sınıfımdaki daha fukara bir arkadaşımın evinde hiç kitap yok?" Bunları sorguluyordum, evde babamı, babamın arkadaşlarını dinleyip onlardan öğreniyordum. Bu, benim çocukluğumun, daha sonraya taşınan, bir etkisi olmuştur.

— Çocukluğunuz savaş yıllarında geçti. O yılların karamsar, kasvetli havasını evde hisseder miydiniz?

— Hayır. Şanslıydık. Türkiye savaşa girmemişti. Sadece yazın Büyükada'daki yazlıkta camlara siyah storlar konmuştu gece için... Karartmada elektrikleri söndürürdük, mum yakardık... Çocukları tedirgin edebilecek olayları eve taşımaktan dikkatle kaçınırdı babam... Muhteşem bir insandı; annem de aynı şekilde... Ablamla da çok iyi anlaşırdık.



İsmail Cem'in anne-babası İhsan Bey ile Rikkat Hanım, evlendikleri gün.

— *Ada'da nasıl bir hayatınız vardı?*

— Biz kışın Teşvikiye'de otururduk ve tabii yazı dört gözle beklerdik. Çünkü Büyükada'da çok hoş bir evimiz vardı; sağlam, kunt bir yapı değildi ama yaz için idealdi. Müthiş manzaralı, geniş bahçeli bir ev... İsmi hâlâ aynı mı bilmiyorum, "Aşıklar Kahvesi" vardır, Nizam'da... Onun önünden cadde geçerdi. Babam kitaplarının büyük çoğunluğunu o kahvehanede yazmıştır. O caddenin hemen altında da, çam ağaçlarının arasında bizim evimiz vardı. Babamın İtalya'dan getirdiği bisiklet, o yaşlarda, benim için büyük bir hadise olmuştu. İlk kez bisiklete orada binmiştim; tabii düşmüştüm, kalkmıştım ama sonunda başarmıştım. Ada'da bir gün öbüründen farklı değildi ama hep güzeldi. Annem bizi Yörük Ali Plajı'na götürürdü her sabah; biraz yürürdük, arabaya binip dönerdik. Öğleden sonra mahalle arkadaşlarıyla bir araya gelirdik. Kurşun askerler satın alırdık.

— *Kimlerdi arkadaşlarınız?*

— Çoğu ilkokuldan arkadaşımdı: Mesela Haluk Gözübüyük; hâlâ haberleşiriz. Uzun süre önemli bir şirketin idare müdürlüğünü yaptı, sonradan emekli oldu. Onunla bilye maçları yapardık; cam bilyeler yeni çıkmıştı o dönemde... İkimizin takımları vardı. Daha çok Haluk'un evine giderdik. Haluk'un ailesi, İstiklal Caddesi'ndeki İstiklal Eczanesi'nin sahibiydi. Hâlâ duruyor o eczane... Edis Erginler vardı. Şimdi nerede olduğunu bilmiyorum. Amerika'ya gitti, uzun süre orada kaldı. Mehmet Birder; onun izini kaybettik. Fevkalade bir insandı. Kevork Acemoğlu vardı; profesör oldu. İnanılmaz bir hukukçuydu ve çok iyi bir insandı. Çok genç yaşta kaybettik. Onlarla Nizam'da bir araya gelirdik. Babamın İstanbul'dan Ada'ya dönüşü büyük keyifti. Sabah işe giderdi. Belli bir saatte atlı arabayla eve gelirdi. Fakat ben onu evde beklemez, çıkar, yolda karşılardım. Beni arabaya alırdı, birlikte eve dönerdik. Yani ilkokul dönemim yahut hatırlayabildiğim kadarıyla ilkokul öncesi dönemim, böyle güzel anılarla dolu...



Babası İhsan Bey ile köpeği, Büyükada'daki evde.



"İlkokul 1'de sınıf birincisi olunca Pal Sokağı Çocukları *kitabını armağan ettiler."*

— *Kişiliğinizin belirginleşmesine en çok hangi dönem etki yaptı?*
— Bir defa hiç kuşkusuz ilkokul dönemi... Robert Kolej'in orta kısmının da, düşüncelerimin, kişiliğimin mayalanmasında çok önemli yeri oldu. Aynı şekilde Lozan Üniversitesi'nin ilk yılları, birtakım siyasi ve duygusal eğilimlerin daha bilimsel bir çerçeveye oturmasına yardımcı oldu. Üniversitenin bitiminde de fevkalade mücadeleli, heyecanlı, çok güzel bir meslek hayatı; bir mücadele dönemi... Kişiliğimi bunlar belirledi.

— *Okuldaki ilk gününüzü hatırlıyor musunuz?*
— Evet, annemle babamın çok güldüğü bir şey olmuştu: Okula gittiğim gün, ödev verdiler, "Otuz defa A yazacaksın, kırk defa B yazacaksın" diye... Ben eve geldim ve kıyameti kopardım: "Ben bunu yapmam, Mehmet Efendi gelsin yapsın" diye... Mehmet Efendi bizim apartmanın kapıcısıydı, gayet aklı başında bir adamdı. Yani okuma yazmaya karşı ilk reaksiyonum negatifti. Çünkü o gün için özgürlüğümü sınırlayan bir olaydı.

Neden ben bu imkanlara sahipken başkaları değil?

— İstanbul'da nasıl bir evde yaşıyordunuz?
— Evimiz Teşvikiye'deydi. Teşvikiye Caddesi'nde büyükçe bir apartman katıydı. Oradan Işık Lisesi'nin ilkokuluna gidip gelirdik. Bahsettiğim çocuklarla arkadaşlığım orada da devam etti. Okuma zevkini, keyfini o ilkokul yıllarında almaya başladım.

— Neler okurdunuz o yıllarda?
— İlk yıl hiç unutamadığım bir şey oldu. Sınıf birincisi olunca törende bana bir kitap armağan edilmişti: Macar yazar Ferenc Molnar'ın *Pal Sokağı Çocukları* kitabı... Onu ilkokulda okudum. Bir arsayı paylaşamayan iki çocuk çetesi arasındaki kavgayı anlatırken, bir ulusun işgale direnişini işliyordu. Biraz da acıklı tarafları olan bir kitaptı. Ama müthiş etkilenmiştim. İlkokulda *Murat Reis'in Oğlu*, *Yiğitlik Buna Derler* gibi kahramanlık kitapları da okudum. O kitaplar beni çok etkiledi. Bazı duyarlılıkların oluşmasında, ilkokul döneminde okunan kitapların çok olumlu katkısı var.

— İlkokulun sizi bu kadar etkilemesinde öğretmenlerinizin de payı var mı?
— Mutlaka. Çok kıymetli bir ilkokul öğretmenim vardı: Semiha Hanım. Hakikaten olağanüstü bir insandı. İlkokuldan sonra bir daha göremedim kendisini ama TRT genel müdürüyken çok güzel bir mektup almıştım ondan: "Benim küçük Cem'imin şimdi bütün Türkiye'de böyle konuşulmasından, böyle güzel işler yapmasından gurur duyuyorum" diyen, çok, çok güzel bir mektuptu; beni çok etkilemişti, duygulandırmıştı. Hemen cevap yazdım, ama daha sonra o temas maalesef koptu. Bir daha hiç haber alamadım.

— Yaramaz bir çocuk muydunuz?
— Şimdi orada görüşler değişiyor, bana göre çok usluydum. Eşim Elçin'e bakarsanız annem ona çok şikayet etmiş, "İsma-

il müthiş yaramazdı" diye... Ama zannediyorum usluydum. Aileme çok az sıkıntı verdim, çok az problemim oldu; benden yana hep memnuniyetleri olmuştur.

— *Aileniz İstanbul'a ne zaman gelmiş?*
— Büyükbabam galiba 1912'de, Yunan askerleri Selanik'e girerken çocuklarını toplayıp gelmiş. Babam ilkokula Selanik'te Fevziye'de başlamış; göçten sonra burada Işık Lisesi'nde devam etmiş. Ben büyükbabamı göremedim maalesef... Çok esaslı bir adammış.

— *Çocukluğunuzun İstanbul'unu, Teşvikiye'sini nasıl hatırlıyorsunuz?*
— Tabii biz imtiyazlı bir kesimin içinde sayılırdık ve bizim dışımızdakileri çok fazla görmüyorduk. Ben yine de hiç değilse böyle bir kesimin varlığını hissedebilenlerdendim. Yani az önce dediğim, "Neden ben bu imkanlara sahipken başkaları değil" sorusu, bana daha ileriki dönemlerde bilinçli bir sorumluluk duygusu getirmiştir. "Bak sen bütün imkanlara sahipsin, insanların çoğu bu imkanlara sahip değil. Daha çok şey yapman lazım" inancının, benim düşünce dengelerimde hep yeri olmuştur.

— *Evdeki hava nasıldı?*
— Bizim evimizde tamamen babamdan kaynaklanan, insanı zorlamayan, zorla kabul ettirme iddiası taşımayan, entelektüel bir hava vardı; okumaya, gelişmeye, çağdaşlığa dönük bir hava... Babam bugünün tanımlarıyla ciddi bir hümanistti. Mesela bir keresinde hatırlıyorum, eve geldiğinde gözleri yaşlıydı. Meğer o gün Sabahattin Ali'yi öldürmüşler. Ben tanımıyordum Sabahattin Ali'yi, ama evde tanınan biriydi. Haksızlıklara başkaldıran, güzel sanatları seven, ilgilenen, kendine özgü bir insandı babam... Muhiti de öyleydi. Tabii bunların bizim üzerimizde etkisi oldu. 7-8 yaşlarındayken, bazı sabahlar beni alır, Nişantaşı'ndaki İpek Film Stüdyosu'na götürürdü. Orada Ferdi Tayfur'un yaptığı dublajları hatırlarım. Ferdi

Tayfur inanılmaz bir fenomendi. Onu babam da söylerdi; bir metni şöyle bir defa okusun, o metin hafızasında kalırdı. Ondan sonra dublajı yapardı. Kendisine göre değiştirirdi metni... Max Kardeşler'in en büyüğünü, Arşak Palabıyıkyan olarak tekrar yaratmıştı adeta... Ve yine çok komik olan bu filmlerin Ferdi Tayfur dublajı ile inanılmaz bir espri dünyasına dönüştüğünü hiç unutamam.

İstanbul'daki son gecesinde Nâzım bizdeydi

— Babanızın tahsili neydi?

— Babam galiba savaş yüzünden iktisat tahsilini kısmen Almanya'da, kısmen Türkiye'de tamamlamış. Geniş bir çevresi vardı. Mesela Samet Ağaoğlu'nun kız kardeşiyle arkadaşlardı. Ben tanımadım kendisini, ama döneminin entelektüel, ilerici hanımlarındandı. Babamın Nâzım Hikmet'le de dostluğu vardı, ama kendi solcu olduğundan değil. Söylediğim gibi, çok hümanist bir insandı, daha doğrusu filantroptu, insanseverdi. Hakikaten cesaret işi: Nâzım'a bütün kapıların kapandığı dönemlerde iş vermiş ve bundan dolayı da biraz sorgu sualden geçirmişler. Onlara da göğüs germiş. Sorguda, "Ben parasını verip ondan iş satın alıyorum. Benim menfaatim var bunda" diye savunmuş kendisini... Rivayete göre Nâzım ona bir şiir imzalamış; "Hayatta sevdiğim tek burjuvaya" diye... Nâzım Hikmet, 1950'de, Türkiye'den ayrılmazdan önceki son gecesinde bizim evdeydi. Ben 10 yaşındaydım. Salonla bizim bulunduğumuz yatak odası arasında buzlu camlı bir kapı vardı. Baktığınızda içeridekileri puslu olarak görüyordunuz. O camdan içeriyi gözetlediğimi çok net hatırlıyorum. Bir şey duymadım ama gözetledim! Sonra işte ertesi gün, malûm motorla kaçma hikayesi oldu...

— Babanızın Nâzım'ın kararından haberi yok muymuş?

— Yoktu. Onu ciddi olarak konuştum babamla, katiyen bana yalan söylemezdi. "Hayır, Nâzım bana bu konuda hiçbir şey söylemedi. Zaten beni iz'âf edebilecek, tehlikeye atabilecek en



Annesi Rikkat Hanım ile babası İhsan Bey bir Cumhuriyet balosunda.

küçük bir şey yapmadı ve yapmazdı" dedi. Hiç haberi yokmuş babamın... O ara polis de sormuş, ama çok da üstünde durmamışlar. Bunun dışında, babam ideolojik konuları mümkün olduğunca az paylaşırdı benimle. "Cem'i solculuğa, gözü pek işlere, maceralara teşvik etmeyeyim, yönlendirmeyeyim" gibi bir çekingenliği vardı. Bir baba için anlaşılır düşünceler...

— *Evde siyaset konuşulmaz mıydı?*

— Babam bu konuda mümkün olduğunca az konuşurdu. Ben, 1950 öncesinde Demokrat Parti'den yanaydım. Özgürlük, çoğulculuk ve benzer talepler o yaştan beri bende vardı. Yanılmıyorsam 1950 seçiminde çok yaşlanmış olan büyükannemi elinden tuttum, sandığa götürdüm, nereye oy kullanacağını söyledim. DP iktidara gelince yenilikçi bir rüzgar esti Türkiye'de... Hatta öyle parti ayrımı yapmayan babam bile memnundu, tek parti dönemi bitti diye... Fakat kendisi partiden, siyasetten uzak dururdu.

— Siyasetin dışında babanızın size karşı tavrı nasıldı? Otoriter miydi?

— Değildi. Gayet demokrattı, çok dostçaydı. Şimdi bakıyorum da çocuklarla ilişki, o zaman bugünkü gibi değildi. Bugün bizlerin kendi oğullarımızla olan ilişkimizle pek kıyaslayamıyorum. Babam da demokrattı, sevecendi... Ama mesela bugün benim oğlumla olan yakınlığım düzeyinde değildi ilişkimiz. Bugün biz eve daha çok vakit ayırıyoruz, çocukları daha fazla önemsiyoruz.

Roman yazarı baba-oğul

— Öldüğünde kaç yaşındaydı?

— 1901 doğumluydu, 1966'da kaybettik onu... Hep bir heyecanı vardı, her şey onun için yeni bir heyecandı. Mesela bir film yapılacak; bütün dünyası o film olurdu veyahut kitap... Çok romantik bir insandı babam. Yedi-sekiz tane romanı var. O dönemde popüler olan romanlar... *Hürriyet* gazetesinde tefrika edilirdi babamın romanları... Mesela *Senede Bir Gün*, hakikaten ilginç bir aşk hikayesidir. Sonra filmi yapıldı, üzerine müzikler bestelendi. Milli Mücadele döneminde iki sevgili ayrı düşüyorlar. Binbaşı Emin yaralanıp Bulgaristan tarafında kalıyor fakat öldü diye biliniyor. Sevgilisi Nazlı ise başka biriyle evleniyor. Derken Emin geliyor. Ve diyorlar ki, "Biz her sene, bir gün bir araya gelelim." Çamlıca Tepesi'ndeki bir kahvehanede senede bir gün, bir araya gelip konuşuyorlar; yaptıkları da o. Sonra bir sene yanılmıyorsam Nazlı gidiyor, bekliyor ve Emin gelmiyor.

— Siz okur muydunuz bunları?

— O dönemlerde okuyordum. *Zümrüt*'ün filmi yapıldı yanılmıyorsam... *Affet Beni*, *Şeytanın Köleleri*... Çok roman yazdı babam, İhsan Koza adıyla... Edebi bir iddiası yoktu fakat çok severek yazardı.

— Niye kendi adıyla yazmadı?

— Onu sordum, "İhsan İpekçi adıyla ticarette tanınan bir insanım. Hoş olmaz, onun için müstear isimle yazmam daha iyi" demişti.

— Siz hiç roman yazma konusunda babanıza özenmediniz mi?
— Ben o zaman değil, ama beş-altı sene önce bir roman denemesi yaptım... Bir hayli de uğraştım. İki yüz-iki yüz elli sayfa kadar yazdım. Bastırıp bastırmamaya karar veremedim bir türlü...

— Çocukken kahramanlarınız var mıydı?
— Tabii Mustafa Kemal bizim için çok önemliydi... Fevzi Çakmak'ın cenazesini hatırlıyorum, büyük hadiseler olmuştu. Evi Işık Lisesi'nin karşısındaydı. Cenazeyi okuldan izlemiştik.

"Patronun oğlu" sinemada

— Babanızın ortağı olduğu sinemaları, örneğin İpek'i, Melek'i hatırlar mısınız?
— Evet, hatırlarım. Benim bir imtiyazım vardı: Pazar sabahları İpek Sineması'nda matineler olurdu. Macera filmleri, kovboy filmleri oynardı. Çocuklar gidemezdi sinemaya, ama benim sinemada locam vardı. Her pazar sabahı mutlaka, Haluk'u, Edis'i, birkaç başka arkadaşımı yanıma alıp İpek'e, film seyretmeye giderdim. Büyük sükse olurdu. Düşünsenize, locaya otururuz, tabii, "Patronun oğlu geldi" diye orada çalışan arkadaşlar gelir, "Efendim gazoz, çikolata ister misiniz" falan diye sorarlar... Çocukluk işte, hoşumuza giderdi. Melek'e gitmezdik, daha bir duygusal filmler gösterirdi Melek Sineması... İpek bize göreydi; *Panço Villa*'yı, *Viva Zapata*'yı hep İpek'te seyretmiş, sevmiştim. Carmen Miranda'nın, Gene Kelly'nin, Bob Hope'un filmlerine de izin vardı. Hele Laurel Hardy, Max Kardeşler... Bud Abbott-Louis Castello. Bu üçünün dublajını Ferdi Tayfur yapar, filmler aslından daha komik hale gelirlerdi. Tabii bunu İngilizce öğrendikten sonra keşfetmiştim.



Sol başta İsmail Cem'in annesi Rikkat Hanım, ortada Cahide Sonku, Büyükada'daki evin bahçesinde.

— İpek Film o dönemde pek çok önemli filme imza atmıştı...
— Evet, Muhsin Ertuğrul *Bir Millet Uyanıyor*'u çekmişti. İlk köy filmi *Aysel Bataklı Damın Kızı* da onundur. Bunun yanı sıra hatırladıklarım *İstanbul Sokaklarında, Aynaroz Kadısı, Kahveci Güzeli* gibi filmler... Babam ilk Türk film yapımcılarındandı. Ama dışarıdan getirilen filmlerden de iyi para kazanmış.

— İpek Film'in arşivi ne oldu?
— Meşhur bir yangın çıktı. Gitti o arşiv maalesef...

Sakinliğim annemden

— Annenizle nasıl bir ilişkiniz vardı?
— Annem Rikkat Hanım çok iyi bir insandı. İzmir'de bir Fransız okulunun orta kısmını bitirmiş. Hep beni korumaya çalışırdı. Ama o dönemde annelik daha bir ev görevi gibiydi,

bu kadar aktif değildi anneler... Çocuğun bakımıyla, temizliğiyle, yemeğiyle daha çok meşgullerdi. Babamın aksine çok sakin bir insandı annem; bir sorunla karşılaşınca, "Durun bakalım, ne yapılabilir" diyen türdendi. Babam havalara fırlardı; çok tez canlıydı, bir işe başladığı vakit hemen bitsin isterdi. Annem öyle değildi. Karakterimde ben annemden en çok sakinliğini almışımdır.

— *Ailede epey ünlü isim var?*
— Evet, mesela Engin Cezzar dayıoğludur. Gene anne tarafından İbrahim Çamlı var; siyaset yazarı, müthiş bir gazeteci... *Hayat* dergisinin müdürlüğünü yaptı uzun yıllar. Ergun Balcı da teyze oğludur; en son *Cumhuriyet*'in Dış Haberler şefiydi. Baba tarafında tabii Abdi İpekçi var. Onunla kardeş çocuğuyuz.

— *Ablanız Alev'le iyi anlaşır mıydınız?*
— Ablam *Cumhuriyet*'in karikatüristi Ali Ulvi'nin eşiydi. Aramızda yedi yaş var. Ama uyumlu bir kardeşliğimiz oldu. Kimse kimsenin işine karışmazdı. Uğraşlarımız, arkadaşlarımız farklıydı. Ama iyi geçinirdik.

— *İlkokulun ardından Kolej yılları sizi nasıl etkiledi?*
— Kolej'le tabii bambaşka, yeni bir dünyaya girdik. Amerikan eğitiminin hem çok üstün özellikleri, hem tam tersi özellikleri var. Bugün de öyle, o gün de öyleydi. Sanki o zamanlar ileri özellikleri daha mı öndeydi, bilmiyorum, ya da bize öyle geliyordu. Fakat ben çok faydasını gördüm; Amerikan eğitimi (tabii kullanabilene, yahut kapasitesi olana) fayda sağlayan bir eğitim tarzı... 11 yaşında oraya gittik. Bir baktık, *music class*... müzik dersi... Sınıfta bize senfoni dinlettiler. İlk başta "aaa, maaa" dedik, ama daha sonra sevmesini öğrendik. Bireye önem veriliyordu. Düşünün, 11 yaşında bir çocuk olarak kendimi birdenbire önemli hissetmeye başlıyorum. "Sen ne düşünüyorsun? Ne istiyorsun? Şöyle mi yapmak istiyorsun, bunu mu tercih edersin?" İki-üç tane kitap arasında tercih ya-



Bir ilkokul hatırası; İsmail Cem en önde ortada.

pacağız ve ondan başlayacağız okumaya; hangisini okumak istediğimiz soruluyor. Birdenbire adam yerine konduğumuzu hissettik, en azından ben ve bazılarımız... Tabii herkes için geçerli değildi bu... Sınıflar büyüdükçe de bu dediğim olgu daha ciddiyet kazandı. Gerçi daha sonradır ama Türkiye'de Steinbeck okumanın adeta bir suç olduğu dönemde, biz Steinbeck'in romanlarını ders kitabı olarak okuduk. Keza Hemingway'i, Caldwell'i, Arthur Miller'i, Remarque'ı, Camus'yü... Ayrıca çok kıymetli bir Türkçe edebiyat hocam Ekrem Yirmibeşin vardı, hep anarım; Hallac-ı Mansur'u öğretti bize. Bugün Hallac-ı Mansur dediğinizde Türkiye'de kaç kişi bilir?

Batı ve Doğu kültürü

— Batı kültürünün içinden geldiğiniz ve Batılı bir eğitim aldığınız halde Doğu dünyasına çok açık bir yanınız var. Bu özelliğiniz, dışişleri bakanlığınız döneminde de fark edildi. O yıllarda okuyup öğrendiklerinizin etkisi midir bu?



İsmail Cem ilkokul 5. sınıfta (1951).

— Tabii... Kesinlikle... Zannediyorum bu benim çok temel bir tercihim ve faydasını da çok gördüm. Bu nasıl oldu? Ailemde bir Doğu rüzgarı yok gibiydi; daha çok Batılıydı bizim aile. Kötü anlamda söylemiyorum... Belki üniversite döneminde olmuştur bu, o dönemin Türkiye'sinde okuduklarımdan etkilenmişimdir. Gerçekten o eksiği gördüm, hâlâ da görüyorum. Şu yaşa geldim, Türkiye'yi anlamaya çalışan, Türkiye üzerine düşünen, okuyan kimselerden biriyim, bu şansa sahip olmuş bir insanım. Fakat bazen bakıyorum, o kadar çok bilmediğim şey var ki... Bu hastalığın bir faydası oldu bana, müthiş kitap okudum. Hani ayrılırsın iş hayatından, iki sene bir üniversiteye gidersin, okursun yeniden... Bu hastalık bana öyle bir imkan sağladı. Herhalde hastalanmasaydım asla okuyamayacağım kadar çok kitap okudum bu dönemde... Bir yandan tarih, sosyoloji okurken, bir yandan da daha hafif şeyleri elime aldım; hatta *Harry Potter*'ları bile... Patrick O'Brian'ın gemi hikayelerini falan, hani *Master and Com-*

mander vardır. Bütün O'Brian'ları okudum. Bunun yanında mesela Babinger'in *Fatih Sultan Mehmet*'ini hep okuyacak zaman arıyordum, onu okudum.

— Bu yaklaşım, hayatınıza, siyasi çalışmalarınıza nasıl yansıdı?

— Bu belki benim mütevazı yorumum ya da katkım, diyeyim. Hartum'a gidip de dokuz Osmanlı valisinin kabrini ziyaret ettiğimde çok etkilenmiştim. Cumhurbaşkanı büyük bir iftiharla bana, "Bu cumhurbaşkanlığı konutunu Türkler yaptı, bunu siz yaptınız, burada sizler oturdunuz, sonra biz geçtik" demişti. Afrika'da da böyle şeylerle karşılaştım. Bize bunlar öğretilmedi. Beni isyan ettirten de budur. Bu bilgisizlik bir köksüzlük getirdi Türkiye'ye... Ben de bu suni köksüzlüğe karşı tepki duydum. Doğu boyutunun, Asya boyutunun üzerinde çok durmam bundandır. Dışişleri bakanlığı dönemimin ilk günlerinde bir deklarasyon yayınladım, izleyeceğim politikayı söyledim, aynen de izledim. O açıklamada tek tek yazılıdır bunlar; "Türkiye hem Avrupalıdır, hem Asyalıdır, bu Türkiye'nin büyük bir avantajıdır, bizim izleyeceğimiz politika bunlara dönük olacaktır" diye...

— Kolej'de hocalarınız genellikle yabancı mıydı?

— Amerikalı hocalar da vardı. İngilizce dersine ve İngilizce verilen derslere girerlerdi. Tabii Kolej'in geçmişi, fonksiyonu çok ilginç, ilk başta tamamen bir misyoner okulu... Şimdi bu konuda bir kitap yazdığım için işin içindeyim. 1890'larda mezun olanlar arasında bir tane Türk ve Müslüman yok! Ne hikmetse Bulgar çok... Tabii Rum, Ermeni, az sayıda Musevi fakat bir tane Türk yok! Okulun fonksiyonu bu: İlerde Osmanlı İmparatorluğu bir Hıristiyan egemenliğine doğru giderse, yönetici kadroları yetiştirmek: Onların çıkış noktası bu... Yani pek ulvi bir amaçla başlamamış. Yani bir yerde ilerde daha rahat çalışabilecekleri kuşakları yetiştirmeyi de amaçlıyor. Bundan dolayı suçlamıyorum da... Her yabancı okulun böyle kuruluş amaçları vardır.

— Eğitimde bu niyetin ipuçlarını görüyor muydunuz?
— Hayır. Hem sonradan, Cumhuriyet'le birlikte Robert Kolej'de çok şeyler değişti. Benim dönemimde, Türkiye'de liberalizmin, özgür düşüncenin, tartışabilmenin, karşıt görüş söylemenin odak noktası, yani sembolü gibiydi Robert Kolej... Bizi özgür düşünceye, tartışmaya yönlendirdiler. Türkiye'de bu büyük bir lükstü o dönemde. O yıllarda ağzını açsan hemen "komünist" diye içeri atıyorlardı. Biz, *İnci*'yi okuyoruz Steinbeck'den... Charles Dickens'ları, Hemingway'leri tanıdık yine o yıllarda... Mesela *Gazap Üzümleri*'ni okudum. O zaman bu imkanlar nerede? Kolej'in kütüphanesi bir taneydi. Çok genişti; istediğimizi alıyor, okuyorduk. Tartışma kulüplerimiz vardı. Eşim de aynı grupta idi. Bu kulüplere Türkiye'nin önde gelen yazarlarını çağırıyorduk. Mesela Leaners' Club adlı olanını hatırlıyorum, Tahsin Yücel'i çağırmıştık. O tarz başka isimler de geliyor, bize konferans veriyorlar; biz sualler soruyorduk. Münazara vardı. Ben de münazara takımındaydım.

— Ne tartışırdınız?
— Çeşitli konular. Bu vesile ile tartışma tekniğini, bir fikri savunmayı öğretiyorlardı. Farklı bir dünyaydı. Türkiye'nin bütününden çok değişik bir dünyaydı. Bu, içimizden bazılarını çok olumsuz etkiledi. Fazla güven sahibi oldular, olmayacak şeyler yaptılar. Dışarıyla uyumsuzluk yaşadılar. Klasik okullarda okusalar, normal kalabileceklerdi belki... Sonra kültür kulüpleri vardı. Bugün üniversitelerde olan fikir kulüpleri gibi, farklı ilgi alanlarımıza göre ayrılıyorduk. Ortaokulun ilk senesinde *Echo (Yankı)* diye bir gazetemiz vardı, haftalık çıkan... Ercan Arıklı onun editörüydü. Ben muhabirdim galiba...

Ercan Arıklı her zaman gazeteciydi

— O dönem mi tanıdınız Ercan Arıklı'yı?
— Evet. Ercan'la okula girdiğimiz ilk sene Hazırlık 1'de tanıştık. İki sene hazırlık okuduk. Şimdi *kanka* mı diyorlar,

öyle işte... Ercan o günlerden beri kararlıydı; gazeteciydi. Ben ilerde gazeteci mi olurum, siyasetçi mi olurum; tereddütlüydüm. Galiba ikisinden de vazgeçme eğiliminde değildim. Ercan gibi gazeteciliğe kararlı değildim. Satranç Kulübü'müz vardı. Ben satranç takımındaydım. Fotoğrafa zaten meraklıydım ve tabii hemen Fotoğraf Kulübü'ne üye olmuştum. Muhteşemdi; 1956'dan bahsediyoruz, bu imkanlar hangi çocukta vardı? Touring Club'ımız vardı mesela, her hafta cumartesi günü bizi toplarlardı. On beş-yirmi kişilik bir gruptuk, başımızda da Mr. Hudson diye meraklı bir Amerikalı hoca vardı. Bir hafta Alman Çeşmesi, Sultanahmet Meydanı, ertesi hafta Süleymaniye, ardından İstanbul'un cami altyapısı, Çamlıca Tepesi... Ben İstanbul'u öyle tanıdım. Yine bu kulübün hazırladığı seyahatlerle tatilde, ilk ya da ikinci kez Anadolu'ya gittim. Yanılmıyorsam, sınıf olarak İzmir ve Bergama'ya gittik, üç-beş gün kaldık. Ankara'ya gittik. Bunlar o dönem kimseye nasip olmuyordu. Bir de babam Anıtkabir'in açılış töreninin filme alınmasını üstlenmişti; ben de çok ısrar etmiştim, beni de yanına almıştı. O zaman tabii yollar çok kötü. Arabayla gittik. Yollarda kaldık, müthiş bir sis vardı Bolu Dağı'nda; arabada sabahladık falan, yani böyle epey maceralı bir yolculuktan sonra Ankara'ya ulaşmıştık. Bir de onu hiç unutmuyorum.

— Bir dönem çocukları Fransız okuluna yollama modası vardı. Sizinkiler neden Robert Kolej'i tercih etti?
— Fransız modası anne-babalarımızın devrindeydi. Bizim zamanımızda yabancı okul olarak Amerikan ve İngiliz okulları revaçtaydı. Ve biz girdiğimiz yıl, sadece Robert Kolej ve Arnavutköy Kız Koleji'nde giriş imtihanı vardı, diğer yabancı okullara imtihansız giriliyordu. Sonra talep artıkça her okul giriş imtihanı koydu. Ablamın liseyi Robert Kolej'de okuması da etkili olmuştu.

— Hangi dersleri severdiniz?
— Edebiyat, mantık... Kolej'de, lise kısmında bizim harika



Ercan Arıklı'yla Lausanne'de (Lozan) evinin önünde.

bir mantık kitabımız, hocamız, programımız vardı. Beni çok etkilemiştir o...

— *Sevmediğiniz, yatkın olmadığınız dersler?*
— Fen bölümü dersleriyle pek aram yoktu. Fiziği gene idare ediyordum da biyolojiyle geometriye hiç alışamadım, zorlukla geçtim her ikisinden de. Tabii gene çalışıp geçiyorduk ama sevmeden...

— *İz bırakan hocalarınız var mı?*
— Ekrem Yirmibeşin; Türkçe edebiyat hocam. O bakımdan şanslıydım, çünkü hem ortaokulda hocam oldu, hem de Amerika'dan dönüşümde lise 2 ve lise sonda iki yıl daha hocam oldu. Muhteşem bir insandı.

Aykırı bir kişilik

— *Ercan Arıklı'yla okurken... Neler yaptınız birlikte?*
— 11 yaşından beri beraberdik. Çok yakındık, yaz kış. Yazın

onlar Suadiye'de otururdu. Ben Büyükada'dan kalkıp Suadiye'ye gelirdim yahut o Büyükada'ya gelirdi. Sonradan siyaset için Ankara'da olduğum için Ercan'la son zamanlarda daha az görüşüyorduk ama yakınlık hep devam etti. Alp Yalman, Ercan, ben, Ali Pasiner, Cahit Avunduk, Haydar Aydın; hepimiz aynı sınıftaydık. Alp Yalman zorla beni sinemaya götürürdü. Sinemaya öyle meraklıydı ki, kaliteli, kalitesiz film ayırt etmeden hepsine giderdi. "Hadi bu öğleden sonra dersi asalım, sinemaya gidelim" derdi. Eşim Elçin de o dönem arkadaşımdı, fakat aramızda duygusal bir bağ yoktu. Okullarımız da ayrıydı o zaman; şimdiki Boğaziçi Üniversitesi, Robert Kolej'di. Erkekler ayrı yerde, kızlar ayrı yerde okuyordu; biz öyle başladık, öyle de mezun olduk. Kız tarafı da Arnavutköy'deki binadaydı, şimdiki Robert Kolej'in olduğu binalar... Eşimle orta 3'te tanıştık, onlar o sırada Nişantaşı'nda oturuyorlardı.

— *Arada karşılaşıyordunuz, o kadar; öyle mi?*
— Evet. Orta 3'te tanıştık. Gördüğümüz yerde konuşuyorduk, ama beraber bir yere gitmiyorduk.

ELÇİN CEM — Çünkü babamın kaideleri vardı, mesela "saat 6'da evde olacaksın, şunu yapabilirsin, bunu yapamazsın" diye... Tabii kurallar ve gelenekler ağırlıktaydı bizim evde... Zaten pazar akşamından okula gidiyor, cumartesi öğleyin eve geliyorduk. Son senelerde cuma akşamı eve çıkmaya başladık. O zamanlar çocuklar okulda geceli olurlarsa daha iyi yetiştirilir sanılıyordu. Çok kapsamlı ve büyük bir kütüphanemiz vardı. Oraya gidip kitaplar seçiyorduk. Kitap okuma sevdam orada başladı. Piyano evleri vardı; piyano çalanlar, orada ders çalışma imkanını buluyordu. Büyük ağaçlı, koca bir bahçeyle çevriliydi okul. İlk başlarda alışmam pek kolay olmadı. Ailemi çok özlüyordum. Babam her hafta arası beni ziyarete geliyordu yarım saat. Annem özlese de disiplin bozulur diye gelmezdi; telefonla konuşurduk. Sonra alıştık tabii. İş sade telefonlara kaldı.

— İsmail Cem nasıl bir gençti?
ELÇİN CEM — Bir kere çok aklı başında gözükürdü; kafası işleyen, kişiliği olan biriydi. Yakışıklılık hiçbir zaman birinci planda olmadı bende, ama tesadüfen yakışıklıydı da... Her konuda uzun uzun konuşabileceğim, fikir alışverişi yapabileceğim biriydi. Yaşıtlarına göre olumlu biçimde "aykırı" bir kişiliği vardı. Beni etkileyen en önemli yanı bu oldu.

— Sonra lisede mi daha yakınlaştınız?
— Hayır. Daha sonra, İsviçre'de oldu... Artık ona bakışım arkadaşlıktan öte olmuştu.

"Sabahleyin Sokaklar"

— Robert Kolej'in 1956 ortaokul yıllığında bir şiirinizi bulduk. Nedir o şiirin öyküsü?
— Ortaokul son sınıfta, 16 yaşımdayken, Ekrem Bey'in jüri başkanı olduğu şiir yarışmasını kazanmıştım o şiirle; daha doğrusu Adanalı bir arkadaşla birinciliği paylaşmıştık. Adı, "Sabahleyin Sokaklar"dı.

Bambaşka olur sabah sokaklar
Çöpçü vardır sokaklarda
Ve üşüyen ameleler.

Çöpçüler vardır sokaklarda;
Hepsi sıla hasreti çeker.
Türkü söylerler
Bıyık burup, çöp kokan elleriyle
Küfrederler.

Pislik ve ümit kokar sabahleyin sokaklar,
İnsanların yüzlerinde okunur iyilik.
Çöpçülerle ameleler vardır sokaklarda,
Yüreğime dokunur.

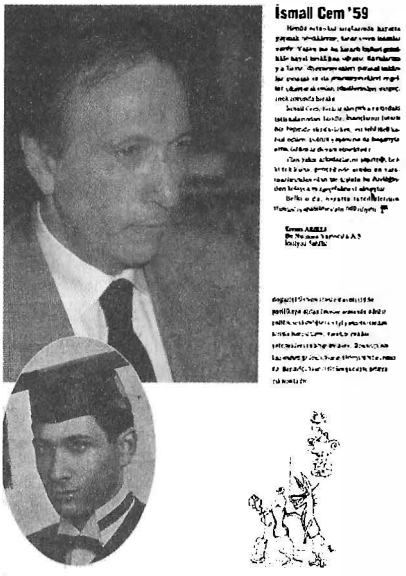
— Gözlemlerinize dayanarak mı yazmıştınız?
— Sabah erken çıkardım Kolej'e giderken... Özellikle birinci sene yatılı olmadığım için sokakları öyle görürdüm. O anların duyguları işte...

Amerika'da 16 yaşında bir Türk

— Son sınıfı okumadan, Amerika'ya gittiniz. Bu gezi nasıl oldu?
— Evet, 1956-57 senesi... Tabii hayatımın en ilginç yıllarından biri oldu. Daha 16 yaşındaydım. American Field Service (AFS), halen de mevcut; dünyanın bütün ülkelerinden seçilen 16-17 yaşında çocukları bir yıl için Amerika'ya götürüyor, bu çocuklar orada gönüllü ailelerde kalıyor. Bir sene o ailenin parçası oluyor, okula gidiyor, kendi yaşının sınıfına giriyor ve aynı zamanda Amerikalı öğrenciler de, daha çok yaz mevsiminde (şimdi bütün sene oldu yanılmıyorsam) Avrupa'nın değişik okullarına gidiyor; öyle bir öğrenci değişim sistemiydi. Tabii sene 1956... O dönemde yurtdışına çıkmak, hele Amerika'yı düşünmek; bunlar çok büyük işler ama ben aday oldum. Türkiye'den galiba yirmi-yirmi beş kişi gidecekti. Bizim Robert Kolej diğerlerine göre biraz daha avantajlıydı, çünkü İngilizce biliyorduk. Daha önce giden ağabeylerimiz geldiler; bizlerle konuştular, sonunda ben de seçilenler arasındaydım.

— Gidenler arasında tanıdıklarınız var mıydı?
— Bizim okuldan kazananlar arasında çok yakın arkadaşlarım vardı, tabii en başta rahmetli Ercan Arıklı... Sonra Erdinç Kötehne, Gökçe Bayındır; Tofaş'ın çok önemli bir üst görevinde bulunmuştu.

— Aileler nasıl karşıladı bu olayı?
— Tabii onlar da sevindiler. Düşünebiliyor musunuz; 16 yaşındasınız, bir sene Amerika'ya gideceksiniz. Beni misafir edecek aileden gayet nazik bir mektup geldi. Ben cevap yazdım hemen ve heyecanla... Sonra yola çıkacağımız eylül ayını beklemeye başladık. İlk kez memleketten ayrılacaktım; hiç



Küçük fotoğraf, Robert Kolej'den mezun olduğu gün çekilmiş.

yurtdışına çıkmışlığım yoktu, o bakımdan o zaman, hepimiz için büyük hadiseydi. Nihayet, bir eylül günü on beş-yirmi Türk öğrencisi Sirkeci'den trene bindik. Tren seyahati gayet keyifli geçti, daha doğrusu ilk bölüm keyifli geçti. Düşünün; çoğumuz ilk kez evden ayrılıyoruz, ilk kez tam bir özgürlük havası hissediyoruz, karışan yok. Maalesef o dönem sigara bir büyüme işaretiydi; ellerimizde sigaralar vardı. Belki de dış siyasetle ilk temasım, olumsuz temasım Atina'da oldu. Ya tren Atina'da duruyordu (onu iyi hatırlamıyorum) ya da Atina'dan bir başka şekilde Belçika'ya geçecektik, Atina Garı'nda ya da Atina Havaalanı'nda kaldık bir süre... Her yer fotoğraflarla bezenmişti; bir süre önce cereyan etmiş olan 6-7 Eylül olaylarının fotoğraflarıyla... Tabii çok üzüldük, çünkü zaten kendi içinde üzücü bir olaydı. Biz de anlayabilecek yaştaydık, ama üzücü olmanın ötesinde, Türkiye'ye karşı kullanılan bir hadiseydi ve Yunanlılar da bunu doğrusu mükemmel sergiliyorlardı; büyük fotoğraflarla, panolarla, etkileyici

görüntülerle... Bir şey de yapamıyorsun, orada gidip de adamlara, "Sizin ne hakkınız var bunu yapmaya" demek olanağınız yok. Zaten olayın özünde de söylenecek bir şey yok. Böyle bir tatsızlık oldu. Onu bugün gibi hatırlarım. Oradan, zannediyorum trenle, devam ettik ve Ostend Limanı'na vardık. Orası çok ilginçti, çünkü bizimle birlikte gene Avrupa'nın değişik ülkelerinden gelmiş 16-17 yaşında dört yüz kadar öğrenci vardı. Düşünebiliyor musunuz? Hepsi ilk gençliğini yaşayan ya da gençliğe ilk adımını atan dört yüz genç ve bir özel vapur... Vapura doluştuk, bir hafta sürüyordu yanılmıyorsam yolculuk ve tabii o bir hafta vapurda kimse uyumadı desem abartmış olmam herhalde...

— Yunanistan'daki o manzaradan sonra, diğer öğrencilerden Türklere tepkili olanlar var mıydı?
— Hayır. O bir hafta eğlencelerle geçti. Her ülke bir şey yaptı gecenin bir kısmını paylaşarak... Şarkı söylemesini bilen bir arkadaşımız şarkı söyledi, becerebilenler halk oyunları gösterisi yaptı, yani sürekli bir heyecan... Çok çok güzel, keyifli bir haftayı yaşadık. Sadece ben değil, sadece biz değil, o gemideki dört-beş yüz gencin hepsi ilk kez kendi kişiliklerine, kendi iradelerine tek başına sahip oluyordu. Ben ilk kez bir şey yapmak için izin istemiyordum. Sadece ben değil, kimse istemiyordu; doğrusu izin istenecek bir durum da yoktu, ama bunu bilmek, yani o özgürlük bambaşkaydı. Belki de ilk kez özgürlüğün tadını çıkarmaktaydık. Nefis bir yolculuk oldu ve bir hafta kadar sonra New York'a hep birlikte indik. Bizim için ayrılmış otellere gittik, zaten muhtemelen hemen herkes ertesi gün yola çıkacaktı; kalacakları ailelerin yanına gitmek üzere...

Amerika'dan büyülenmedim

— New York üzerinizde nasıl bir izlenim bıraktı ilk görüşte?
— Beraber olduğumuz çocukların çoğunda aynı şey olmuştu: Herkes bir şaşırmıştı, ondan sonra çok önemsemişti, çok bü-



AFS bursuyla gittiği ABD'de yanlarında kaldığı aile: Parkhurst'ler.

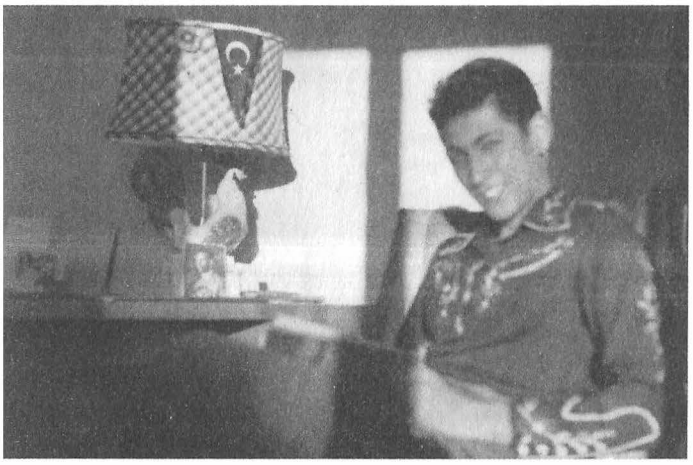
yütmüştü ülkeyi, o ilk defa gördüğümüz gökdelenleri, yüksek binaları... Adeta çarpılmışlardı, müthiş bir olayla karşı karşıya geldikleri izlenimi, adeta ürkütücü bir şekilde önlerine çıkmıştı. Bunu Amerika'da kaldığım bütün süre boyunca gözledim. Bende hiç öyle olmadı. Gözümde büyütmedim desem çok da yanlış olmaz. Tabii ki etkilendim de; o büyüklüğün baskısı altında kalmadım. Çok olağan gibi aldım her şeyi; Amerika'yı da, büyüklüğünü de, Amerikan tarzı yaşamı da abartmadım hiçbir şekilde... Elbette 16-17 yaşında gördüğüm Amerika'nın da kişiliğimde etkisi olmuştur, fakat hiçbir zaman, mesela Kolej kadar derin bir iz bırakmadı bende... Amerika hadisesini hem değişik hem de çok olağanmış gibi yaşadım.

— *Bu özgüven nereden kaynaklanıyor? Aileden mi, Kolej'den mi?*

— Öncelikle aileden olsa gerek... Annemin bazı özelliklerinin bende olmasından ileri geldiğini şimdilerde düşünmekteyim. Babam tabiat olarak, karakter olarak çok heyecanlıydı, çok duygu yüklüydü. Ben de duygusalımdır, ama annem böyle birden reaksiyon vermeyen, olayları tartan, sakin bir insandı.

Hiçbir zaman babamın düzeyinde bir entelektüel değildi. Gerçi annem de okurdu ama babam çok okuyan, çok yaşamış, çok hayat tecrübesi edinmiş bir insandı. Annemin özelliği ise kolay kolay şaşırmamasıydı; kendini kaybetmezdi, herhangi bir şeyi çok büyütmezdi. Galiba bende de o özellikler yer etti. Amerika'da da mesela bizim Türk çocuklardan bazıları çok etkilendi, adeta değiştiler. Amerikanlaşanlar oldu, bazıları sonradan Amerika'ya yerleştiler; dayanamayıp Türkiye'ye dönen bir arkadaşımız da oldu. Sadece bizde değil, diğer ülkelerden gelenler arasında da bu tarz gençler vardı. Tabii ki Amerika farklıydı, tabii ki Türkiye'den değişikti; bende bazı etkiler, izler bıraktı, tamam çok güzeldi, çok iyiydi, ama hepsi bu... Öyle "bir cehenneme geldim" ya da "bir cennetteyim" gibi ekstrem düşüncelere saplanmadım.

— *Gittiğinizde nasıl bir Amerika ve nasıl bir aile buldunuz?*
— Altı-yedi saatlik bir uçuştan sonra ya Oakland ya da San Francisco Havaalanı'na indik. Benim birlikte olacağım aile Piedmont isimli, küçük denebilecek bir şehrin göbeğinde, küçük bir bölgedeydi. İşyerlerinin değil, konutların bulunduğu



Amerika'daki evde, kendi odasında.

Oakland şehrinde... Oakland, San Francisco'nun hemen yanı başında, onunla iç içe... Piedmont da, tamamen Oakland tarafından çerçevelenmiş, Oakland'ın bir mahallesi gibi. Daha çok üst gelir grubunun yaşadığı çok güzel bir kasabaydı. Uçaktan indik, benim yanında kalacağım ailenin, benimle aynı yaşlarda olan üç erkek çocuğu vardı. En büyüğü üniversitedeydi, Stanford'da okuyordu, evden uzak, ayrı oturuyordu. Eve, ancak yılbaşında, Noel'de geliyordu. Ortanca çocuk benim yaşıtımdı. Aynı sınıftaydık. Ama aynı tarz insanlar değildik. Arkadaşlık ettik, birlikte sinemaya gittik, bazen ders çalıştık, yani hep iyi olduk ama çok çok yakın olamadık ve bunun eksikliğini de doğrusu biraz hissettim. Bir de ondan bir yaş küçük olan en küçük oğlan vardı. O çok akıllıydı. Hâlâ onunla arada bir yazışırız. Biraz kendine özgü bir çocuktu ama yaş farkımızdan dolayı arkadaşlık makasının dışındaydı. Ben ev hayatında daha çok büyüklerle yani Parkhurst'lerle ahbaplık ederdim. Epey varlıklı bir aileydi. Baba büyük bir petrol şirketinin önemli yöneticilerinden biriydi. Ancak çok mütevazıydılar, gösterişleri yoktu; evde herkes çalışırdı. Haftada iki-üç gün bir yardımcı gelirdi. Babaanne çok hoş bir yaşlı hanımdı; onunla çok iyi anlaşırdık, o da çalışırdı; çocukların annesi de, çocuklar da çalışırdı evde, bahçede...



Amerikalı aileyle evde yemekte.

— Bu durumda herhalde siz de çalıştınız?
— Evet, ben de çalışırdım. Benim vazifem hafta sonları evin bahçesindeki kuru yaprakları temizlemekti. Benim yaşıtım olan ortanca çocuğun görevi ailenin sahip olduğu birkaç arabayı yıkamaktı. Çok can cana olamadık onunla, ama her zaman birbirini seven iki arkadaş olduk. Hâlâ zaman zaman bilgisayar mektuplaşmasıyla haberleşirim. Bu aileyi daha sonra çok az görebildim. Türkiye'ye davet ettim döndükten sonra... Sanırım 1960'ların sonuna doğruydu. Biz evliydik o zaman. Anne ve baba Türkiye'ye geldi. Çok sevdiğim insanlardı. Baba melek gibi bir insandı. Anne belli bazı sıkıntılar yaşamış hayatta, özellikle ilk dönemlerde maddi darlıkları olmuş, zorlukla okumuşlar her ikisi de üniversiteyi... Fakat çok aklı başında bir hanımdı. Birkaç gün İstanbul'u gezdirdiğimi hatırlıyorum. Sonra, zannederim 1990'larda, bir program için ben Amerika'ya davet edilmiştim. O program dahilinde Amerika'da dört-beş yere gitme imkanımız vardı. Ben tabii Piedmont'u ve aileyi görmek istedim. Anneyi kaybetmiştik, haberim olmuştu. Gittim, bir hayli yaşlanmış olan babayı ziyaret ettim. O yöre çok değişmişti, çünkü San Francisco'da o ünlü zelzele olmuştu o sırada... Okula gittim, okul yıkılıp, yeniden yapılmıştı. Baba artık tekerlekli sandalyedeydi, bir hayli yaşlıydı, hareketsizdi ama güzel bir gün geçirdik birlikte... Konuştuk, dertleştik adeta. Torunlarını anlattı bana. Artık tükenmekte olduğu belliydi. Nitekim bu görüşmemden çok uzun olmayan bir süre sonra onu da kaybettik. Çok iyi insanlardı.

Hep kaybedenden yana

— Evdeki hayatın dışında dışarıda, Amerikan tarzı yaşam size uydu mu?
— Bakın, şöyle anlatayım. Ortanca oğlan güneşli bir eylül günü beni arabayla gezdirdi. Arabanın üstü açıktı, radyo çalıyordu ve orada ilk kez Elvis Presley'le tanıştım ben... Benim yaşıtım olan bu çocuk biraz muhafazakardı ve Elvis Presley o

dönem bayağı bölmüştü insanları... Benim yaşımdaki Amerikan gençliğinin çok büyük bir kesiti Elvis Presley'i beğeniyor, tutuyordu. Daha küçük bir kesit, ciddi tepki duyuyordu. Yaşıtım olan çocuk, ciddi tepki duyanlardandı, sevmiyordu. Fakat arabada hangi radyo istasyonuna elini atsa, bir-iki dakika içinde bir Elvis Presley karşımıza çıkıveriyordu. Birlikte eve gittik; çok güzel bir evdi. Piedmont'da zaten apartman yoktu, hep yeşillikler, ağaçlar içinde değerli, müstakil evlerdi. O dönemde, çok daha zengin, çok daha müreffeh bir şehirdi. Ama son gittiğimde, yani zelzele sonrasında, artık o yöredeki sıradan Amerikan kasabalarına, şehirlerine benzemişti. İyi veya kötü her neyse, ama o eski özelliklerinin hepsi artık tarihe karışmıştı.

— *Türkiye hakkında ne düşünüyorlardı? Merak ediyorlar mıydı?*
— Baba çok ilgilenirdi; zaten Ortadoğu'yu bilen bir insandı. Türkiye'yi sorardı, siyaseti, benim ne düşündüğümü; onunla çok konuşurduk. Babaanneyle müthiş anlaşırdık; babaanne adeta tahlilimi yapar, beni çözerdi. Bazı söylediklerinin de doğru olduğunu ben daha ileri tarihlerde fark ettim. Mesela o zaman, 1956-57'de, televizyon yeni bir olaydı benim için... Bizim evdeki siyah-beyaz televizyonda pazar sabahları Amerikan beysbolu ve boks maçları seyrederdim. Her nedense ben hep kaybedeceği tahmin edilen takımı veya boksörü tutarmışım; babaanne bende onu keşfetmişti. *Under dog* diye bir tabir var İngilizcede, "kaybetmesi beklenen, mazlum taraf" anlamında... Babaanne benim her zaman mazlumdan yana olduğumu söyler, gülerdi. Bunun bir sebebi de 1956'da Amerika'daki başkanlık seçimiydi. Tabii bizim aile Cumhuriyetçiydi. Başkanlık seçiminde Cumhuriyetçilerin adayı Eisenhower, Demokratlarınki Stewenson'dı. Stewenson *under dog*'du, yani kaybedecekti; baştan beri Eisenhower'ın kazanması beklenmekteydi. Tabii ben hızlı bir Stewenson taraftarıydım, belki kaybetmesi beklenen aday olması nedeniyle... Ama zannediyorum o tarihlerde artık duygularla dahi olsa si-

yasete ilgi duyuyordum; siyasi tercihlerim oluşmaktaydı. Amerikan Demokrat Partisi, Cumhuriyetçilere kıyasla daha kitlelerden yana, daha eşitlikten yana, özgürlükten yana bir parti konumundaydı ve benim de tercihim doğal olarak onlardan yanaydı.

— Okulda nasıl bir ortam vardı? Seçimler öğrencileri de etkiliyor muydu?

— Seçim okulda önde gelen konulardan bir tanesiydi. Tabii benim için çok büyük yenilik, değişiklikti. Hani biz o yıllarda Türkiye'de böyle biraz fazla politikayla ilgilensek öncelikle babamız, "Aman oğlum, daha zamanı değil, yaşın küçük" falan derdi. Ben bir de okula gittim ki iki tane kulüp oluşmuş; birisi Demokratların Stewenson'ı kazandırma kulübü, öteki Cumhuriyetçilerin Eisenhower'ı kazandırma kulübü... Her ikisi de propaganda yapıyor, broşür dağıtıyor, kendi aralarında tartışmalar düzenliyorlar, izleyiciler geliyor bu tartışmalara... Tahmin edileceği üzere ben hemen Demokratların; Stewenson'ın kulübüne dahil oluverdim ve çok aktif bir üye olarak çalıştım, ama belliydi bizim adayımızın kaybedeceği... Nitekim kaybettik. Babaanne evde hep bunu söyleyip, gülerdi. "Cem daima mazlumdan yanadır" derdi. Çok severdim kendisini. Bizim bütün Parkhurst ailesi Cumhuriyetçiydi, fakat Eisenhower hükümeti oluşturduğunda, babaannenin dediğini hiç unutmam: "Yanlış yaptı" dedi. "... Ne kadar işadamı, sanayici, silah sanayicisi varsa, hepsini hükümete aldı. Bu, bütün Amerika'yı temsil edemez."

— Amerika'da başka nereleri gördünüz o zaman?

— Amerika'ya gidişimden kısa bir süre sonra Los Angeles'a bir seyahatimiz oldu arabayla... Ama hakikaten çok güzeldi. Beş-altı yüz kilometre gittik. Yolda da bir-iki gece kaldık. İlk defa motel düzenini orada gördüm, çok hoşuma gitti; çünkü motellerde yüzme havuzları vardı. Dört-beş saat yol yapınca bir yerde duruyorduk. Motele gidiyorduk, yüzüyorduk sonra o motelin bulunduğu bölgeyi dolaşıyorduk. Nefis bir yolcu-

luk olmuştu. Los Angeles'a ilk defa o seyahatte gittim. Los Angeles'da Disneyland'e de gittik tabii; 16 yaşında, gençliğe yeni adım atan birisi için, bir çocuk için o yine müthiş bir olay... Disneyland hep şöhretini duyduğumuz yer... Demin, "Amerika'da hiçbir şeye şaşırmadım, hiçbir şey çok fazla etkilemedi beni" diyordum ya; Disneyland biraz etkilemişti doğrusu... O organizasyonu, oyunları çok ilginç gelmişti. Hakikaten çok güzel bir seyahat olmuştu.

— *Genel olarak Amerika'dan memnun ayrıldınız, diyebilir miyiz?*
— Evet; aile ilişkilerinde bugün bana, "Keşke daha farklı olsaydı" dedirten tek konu, yaşıtım olan çocukla daha içli dışlı olamamış olmaktır. Yakındık ama o kadar; bakın, hâlâ içimde kalmış. Çünkü biraz kendi içine dönük bir çocuktu. Ben bunu hissediyordum, aile de o konuda kendilerine yardımcı olmamı beklemişti. Ben de o yardımcılığı fazlasıyla yapmaya çalıştım. Mesela hiç kız arkadaşı yoktu, ki 16-17 yaşında artık Amerika'da, çocuklar kızlarla birlikte sinemaya gidiyordu, bazen okulda danslar oluyordu falan... Ben orada çocuğun dışa açılmasına yardımcı olmaya çalıştım ama maalesef çok başarılı olamadım. Öyle kırıklık, kırgınlık olmadı ama dostluğumuzu daha ileriye de götüremedik. Bunun dışında, her şey çok iyiydi, çok güzeldi.

— *Okula uyum sağlamakta zorluk çektiniz mi?*
— Biraz zorluk oldu tabii. Derslere çok çalışırdım ben... Çok iyi değil belki, ama iyi talebe oldum hep. AFS sisteminde, benim yaşıtlarım Amerika'da lise sonda okuyorlardı, 17 yaş, Amerika'da lise son oluyor. Dolayısıyla ben de lise sona girmiştim. İki sene hazırlık okumamış olsaydım, Türkiye'de de lise sonda olacaktım. Haliyle birikimime göre biraz ağır bir programdı; kimyada, fizikte pek iyi değildim. Türkiye'de de iyi değildim, Amerika'da da çok iyi olmadım ama hepsinden geçtim ve mezun oldum. Yani bir Amerikan lisesinden mezuniyet diplomam var ve o diplomayla hemen bir Amerikan

üniversitesine gitme imkanı olabilecekti, öyle gözüküyordu ama doğrusu ben düşünmedim.

— Kimliğinizden ya da fikirlerinizden ötürü yabancılık hissettiniz mi?
— Amerikan sisteminin özelliği: Çok ciddi, çok özgürdünüz, düşüncenizi çok rahat söylerdiniz, hocalarla çok rahat tartışırdınız. Bir öğretmenin, bir büyüğün yahut kabul edilen fikirlerin dışına çıktınız diye, bunların aksini iddia ediyorsunuz diye kimse sizin hakkınızda kötü bir şey düşünmezdi; bilakis her düşüncenizi özgürce söylemeniz teşvik edilirdi. Galiba o yaşta başlamış biraz bizim siyasetçiliğimiz... Elektrikli konuları gündeme getirdiğimi hatırlıyorum, mesela Piedmont'ta tamamen bir "beyaz topluluk" yaşıyordu, yani zenci öğrenci yoktu Piedmont'ta; şehirde de okulda da... İspanyol-Latin Amerikan asıllı Hispanikler çok az vardı. Yıllar sonra, ikinci gidişimde bu değişmişti. O dönem yabancı olarak bir ben vardım, bir de İsveçli bir kız. O da benim gibi *American Field Service* programıyla gelmiş, çok iyi bir kızdı. Herkesin niye beyaz olduğunu sorduğumu hatırlıyorum sınıfta... "Amerika'da daha ılımlı, daha güzel olanın neredeyse tamamen beyazlarca paylaşılmasının nedeni nedir? Bunu nasıl karşılıyorsunuz? Bu sizde bir rahatsızlık yaratıyor mu" gibi, herhalde kimsenin pek fazla sormadığı sualleri sınıfta sorardım. Tarih dersinde sorardım, edebiyatta sorardım. Doğrusu kimse de bunu garip karşılamazdı, kendine göre izah ederdi. Kendi düşüncelerini söylerdi. Bunlar hep güzel anılar oldu.

Amerikan yaşam tarzı

— Amerikan yaşam tarzından neler iz kaldı sizde?
— Mesela ilk pizzayı ben Amerika'da yemiş ve çok sevmiştim. O kadar güzel pizza hayatımda bir daha yemedim, belki ilk olması nedeniyledir ama hakikaten başka türlü lezzetliydi. Küçük yerler vardı, pizza gibi yiyecekler, gazoz, kola falan satan yerler... Oraların pizzası bile lezzetliydi. Daha sonra Ro-

ma'nın en iyi pizzacısında bile nedense o ilk tadı bulamadım. Yıl tamamlandığında, gerçekten çok güzel bir dönem olmuştu benim için ve mezun olmuştuk. Çok güzel bir mezuniyet töreni ve mezuniyet balosu yapıldı. Yani o yaştaki bir Amerikan gencinin bütün mutluluklarını paylaşabildim. Okulda başka bir şey daha yapardık; onu da anlatayım: Orada galiba 16 yaşında ehliyet alınabiliyordu, bütün çocukların kendilerine ait eski bir arabaları vardı. Ailenin eski arabasını ya da babalarınınkini alıyorlardı. Bu otomobil kültürünün yanı sıra bir de içki merakı vardı. Bira içmek o yaşta yasaktı. Yasak olduğu için de çocuklara çok cazip gelirdi. O teneke kutudaki biraları tanıdık bir bakkaldan veya evden, nereden alıyorlarsa alıp, hafta sonu arabalara doluşmak ve o arabalarla gece dolaşırken bira içmek büyük hadise olurdu. Benim hayatta içki ile aram hiç olmamıştır, o yüzden ben pek yapmazdım ama yapan arkadaşlarımla birlikte olurdum. Birisi bunu yaparken, tesadüfen polis tarafından arabası durdurulursa onun hikayesi bütün hafta boyu anlatılırdı. Bir de *drive-in cinema* dedikleri, arabayla gidilen sinemalar ilgimi çekmişti; onu da hayatımda ilk defa görmüştüm. O hafta sonu eğlencelerinin bir unsuru da buydu. Hakikaten çok eğleniyorduk; oraya yedi-sekiz otomobil dolusu gidiliyordu bütün arkadaşlarla... İşte *drive-in* denilen yerde park ediyorsunuz arabayı, büyük bir alan, büyük bir perdede film var ve filmin sesi arabanın içine bir aletle geliyor. Ayrıca yiyecek içecek satışı falan yapılıyor, biz oraya sınıftan kızlı oğlanlı bir grup olarak giderdik. Orada bir de şöyle bir usul vardı: Diyelim beş araba gitmişsiniz, bütün filmi aynı arabada izlemezdiniz; bir o arabaya geçerdiniz, bir başka arabadaki arkadaşlarınız sizinkine gelirdi, yani doğru dürüst film seyredilmezdi ama bir hayli eğlenilirdi açıkçası. Amerika'da hafta sonunun bir günü daha çok aileyle ve hafta sonu dersleriyle geçerdi; cuma, cumartesi gecesi ise daha çok arkadaşlarla bir araya gelinirdi.

— *Okulda ne tür sosyal faaliyetler vardı?*
— Amerika'da biraz da, yarışmacı toplum özelliğinden veya-

hut yarışmacı topluma çocukları hazırlama iradesinden dolayı liselerden başlayarak kulüpler vardı. Bunlar bir çeşit sosyal kulüp gibiydi ve hemen her okulda bu sistem mevcuttu. Lisede bizim üç tane kulübümüz vardı. Bunlara sadece erkekler üyeydi. Hepsinin kendine göre geleneği vardı. Ben sanki çok sert, kavgacı falanmışım gibi, sertliğiyle bilinen kulübe girdim. Aslında onlar sana teklifte bulunuyor ve sen oraya giriyorsun. Onun kendine göre bir üyelik merasimi var. Kulübe girince pek de bir şey yapmıyorsun açıkçası, ama bir grubun parçası oluyorsun; bir aidiyet diyeyim. Eğer bu gruplardan birinin üyesiysen, hafta sonu kesinlikle yalnız kalmıyorsun mesela... Tabii arabam olmadığı için benim tek başıma hareket imkanım da yoktu, ama o bizim Rigma Aslanları, ya da *Rigma Lions* denen, *fraternity* yani "kardeşlik" grubundan bir arkadaşımız mutlaka, "Cem ne yapıyorsun, gel bu gece bir yere gidelim, bir lokantaya çıkalım" falan derdi. Bu kulüplere üye olmak hem yalnızlığı gideriyor, hem de bir aidiyet getiriyordu. Sonra bu kulüplere herkes üye olamadığı için, daha doğrusu herkese teklif gelmediği için onlara üye olmak bir prestij oluyordu. Hepsinin kendine göre bir renkli ceketi vardı. Benimkini de uzun süre saklamıştım, sonra ne oldu bilmiyorum. Bizim rengimiz yeşil ve sarıydı. Dışı normal bir ceket gibi; içini çevirdiğinizde yeşil ve sarı renkler çıkıyordu. Böyle bir kulübe üye olduğunuz vakit güzel tabii, ama bir de olmayanları düşünmek lazım... Bizim için iyiydi ama o aidiyeti alamayan, hiçbir kulübün talepte bulunmadığı çocuklara etkisi ne oluyor, diye şimdi geriye dönüp sorduğumda, bunun iyi bir fikir olmadığını daha fazla anlıyorum. Yargıda bulunmak istemiyorum bu konuda ama faydalı olduğu kadar belki de zararlı bir yaklaşım, biraz fazla Amerikan yaklaşımı... Yani işte, "Hayat bir mücadele, buna hazırlıklı olmak lazım. Hazırlıklıysan daha fazla ilerlersin, o kadar çalışmak istemiyorsan, daha sakin bir hayat istiyorsan, o zamanda ilerleyemezsin. Daha geride bir yerde, daha rahat bir hayatın olabilir." Bu anlayışları zannediyorum o "kardeşlik kulüpleri" üretiyor ve bildiğim kadarıyla bunlar hâlâ devam ediyor.

Eve dönüş

— Bir yıllık Amerika tecrübesinden sonra Türkiye'ye dönmek nasıl oldu?

— Bir defa, dönüşümüz çok maceralı oldu. Yıl sona erdi, mezuniyet törenleri, diploma merasimi, aileyle vedalaşmalarla çok güzel bir şekilde yılın sonuna geldik. *American Field Service*, çok iyi bir organizasyondu; hâlâ da öyle... Dönüşte yabancı öğrencilerin bulundukları yerden New York'a otobüsle gelmesi planlanmıştı. Biz San Francisco bölgesinden üç tane otobüsle yola çıktık. Bizim Ercan ve diğer arkadaşlar, onlar Orta Amerika'dan otobüse biniyorlardı; velhasıl böyle keyifli bir otobüs yolculuğu olacaktı. Yolda geceleri farklı Amerikan şehirlerinde kalıp o şehri bir ölçüde tanıyacaktık. Neyse; San Francisco'dan yola çıktık, bizim otobüste zannediyorum kırk kişi falandık. Kısa bir süre sonra herkeste bir tuhaflık başladı. Ateşimiz yükseldi, öksürük başladı. Gece olduğunda hepimiz dökülüyorduk. İlk durakta biraz keyifsizdi insanlar, ama böyle bir hastalık durumu yoktu. Sonra Salt Lake City'de, hani Mormon inancının etkili olduğu Salt Lake şehrinde hepimiz hasta olduk, yataklara düştük ve bizi aldılar hastaneye yatırdılar. Düşünebiliyor musunuz, kırk öğrenciyi? Hepimizden kan alındı. Zannediyorum üç-dört gün yattık biz orada, üç-dört günde ancak biraz düzeldik, zor teşhis kondu. Teşhis de ilginçti: Biz Amerika kıtasında ya da Kuzey Amerika'da Asya gribine tutulan ilk kişilerdik! Dolayısıyla bize tıp literatürüne geçecek bir grup gibi yaklaştılar. Birkaç günde toparlandık. Sonra da normale döndük ama biz erken teşhis konulmuş, erken tedavi görmüş bir gruptuk; bizim kadar şanslı olmayanlar için Asya gribi öldürücü bir hastalıktı. Sonunda nihayet New York'a vardık. New York'u hakikaten kötü bir anı olarak hatırlıyorum; New York'ta bizim bu tıp kahramanlığımız devam etti, fakat nedense kahraman değil de bir tür kobaymışız gibi bir muameleyle karşılaştık. Hiç unutmuyorum, gayet pis bir hastanede, hepimizden uzun uzun kan alındı. Ben zaten sevmem öyle kan alınmasını... Orada fena

olduğumu hatırlıyorum; sinirlendim şişe şişe kan almalarına... Sonra o New York tecrübesinin etkisiyle, uzun süre kan tahlili yaptıramadım.

— *New York'tan etkilendiniz mi?*
— New York her zaman daha farklı, daha değişik bir yer. Orada iki yahut üç gece kaldık. Bir de güzel rastlantı oldu: O sırada eniştem, *Cumhuriyet*'in karikatüristi rahmetli Ali Ulvi, ablamla birlikte New York'taydılar. Ulvi, New York'ta çalışıyordu, geleli bir sene olmuştu galiba... Ablam da ilk çocuğunu dünyaya getirmek üzereydi, ben New York'tayken. Hakikaten denk düştü ve biz New York'tan vapura binmeden önce ablamın çocuğu, yeğenim dünyaya geldi. Ben de onu gördüm, öyle Türkiye'ye döndüm. Tabii New York başka bir dünya, başka bir Amerika aynı zamanda... Klasik Amerikan sözüdür: "Amerika, New York Eyaleti değildir. New York Eyaleti, New York şehri değildir." Amerika'nın bütününe göre New York Eyaleti'nin ayrıcalıkları, farklılıkları olduğunu vurguluyor ve, "Sakın ola bütün Amerika'yı New Yorklular gibi, New York Eyaleti'nde yaşayanlar gibi açık fikirli, özgürlükçü zannetme" diyor. Aynı zamanda, "Bütün New York Eyaleti'ni de New York şehri kadar özgürlükçü, liberal, sanatsever, hoşgörülü zannetme" diyor. Çok kısa kalmama rağmen New York'u çok sevmiştim. Çok sonraları maalesef başka bir nedenle, tedavi için uzun süre kaldım iki yıl önce... Arada çocukların eğitim döneminde New York'a gittim geldim. Kerim New York'a yakın, New Jersey'de Drew Üniversitesi'nde siyaset eğitimi gördü. Kızım İpek ise yüksek lisansını New York'un içinde, Columbia'da yaptı. İşte böyle bir New York finaliyle Amerika'yı bitirdik ve tekrar gemiye bindik. Bu defa çok ilginçti tabii, yani herkes bir yaş büyümüştü, daha olgunlaşmıştı. Özellikle bizim Türk arkadaşlarımızda o çok belirgin olgunlaşma dikkatimi çekmişti. Hayatımızın güzel bir döneminin son aşaması olarak o vapur seyahati; dönüş, gidişimizden daha hareketli, eğlenceli geçti. Hollanda veya Belçika'ya çıktık. Oradan da trenle bu defa İstanbul'a

hareket ettik. Uzunca bir tren yolculuğu oldu, o da güzel geçti. Düşünebiliyor musunuz, otuz-kırk tane, 15-16 yaşındaki öğrenciyi bir arada tren yolculuğuna çıkarmışsınız. Ben o konularda doğrusu şanslıydım ama şanslı olmanın sorumluluğunu hep hissettim, hep bilincindeydim, yani, "Ben bunları yaşıyorum ama başkaları yaşayamıyor. O başkaları benden daha tembel oldukları yahut benden geri oldukları için değil, yapmak istemedikleri için değil, fakat ailelerinin maddi durumu elvermediği için bunları yapamıyor. Bunları yapabiliyor olmak bana bir sorumluluk getiriyor" diye düşünüyordum. Bu, hayatımın çok erken dönemlerinden başlayarak, temel motivasyon unsurlarından, dürtülerinden biri olmuştur. Ben bunu hep hissettim; siyasetçiliğim de budur, yazarlığım da budur, bakanlığım da budur. "Ödemek zorunda olduğum borç" falan gibi büyük laflar değil; ama bu ayrıcalığın toplumа karşı bir sorumluluk getirdiğini, daha şanslı olmanın, daha imkanlı olmanın bana sorumluluk yüklediğini hissettim. O sorumluluk bilinci beni daha çok çalışmaya, toplum için daha çok uğraşmaya, benim kadar şanslı olamamış insanları öncelikle düşünmeye yöneltti ve ideolojik yapımda da, siyasi eğilimlerimde de önemli bir yeri oldu.

— Amerikalılara ilişkin nasıl izlenimlerle ayrıldınız Amerika'dan?

— Ben özünde Amerikan insanını birey olarak sevecen, yardımsever, iyimser buluyorum. Öyle tanıdım ve bunda da yanılmadım. Bugün birçok Amerikalı gibi, Amerika'nın yarıdan fazlası gibi, bugünkü Amerikan yönetiminin Irak'ta yaptıklarına çok kızabiliyoruz haklı olarak... Ama birey olarak Amerikalıya o kadar kızmıyorsunuz, yani o sistem bunu getiriyor, yaptırtıyor. Tabii hiçbir şekilde mazur gördüğümden değil, öldürülen Arap çocuklarını, Amerikalı çocukların ölüme gönderilmesini; onları ölüme gönderenleri mazur gördüğümden değil asla... O ayrı ama sıradan Amerikalının iyimser olmak, iyimser bakmak özelliği var. Gerçi insan her yerde aynı insan, ama sanki Amerikalıyı Avrupalıdan biraz farklılaştırıyor gibi...

— Amerikan toplumunu tanımak size ne kazandırdı?
— Orada, birçok yaşıtımın aksine, büyülenmemiş olmamı önemsiyorum doğrusu... Çok olağan aldım ben bu Amerika hikayesini... Tabii Amerikan toplumunu tanımak, içinden tanımak, yakından tanımak, bana ilerde birçok şey kazandırdı. Tanımak önemli; örneğin hayatında bir Mozart konçertosu dinlememiş, bir Shakespeare oyunu izlememiş ya da Descartes'ın ismini duymamış, "Aşil'in topuğu"nun ne anlama geldiğini bilmemiş bir kimsenin Batılıyı anlaması nasıl imkansızsa, ki biz bunun siyasette örneklerini maalesef yaşadık, hatta yaşıyoruz Türkiye olarak, hayatı boyunca Hallac-ı Mansur'un derisi yüzülürken "en el hak" deyişinin sırrını anlayamayan bir Batılının, Battal Gazi'nin ismini bile duyamamış, Anadolu tasavvufunu uzaktan yakından bilemeyen bir Avrupalının Türkiye'yi, Türk insanını anlaması ve Türkiye'yle diyalog kurması nasıl imkansızsa, bu Amerika olayı da öyle... Bir yerde karşınızdaki muhatabı anlamak için şart onu tanımak; bu muhatap ticari de olabilir, siyasi de... Hele hele siyasi bir muhatapsa onun kültürünü, medeniyetini, kültür simgelerini mutlaka bilmek durumundasınız. Yoksa anlayamazsınız ve bu ticari veya siyasi ilişkiden zararlı çıkarsınız. Şimdi bu bağlamda baktığım vakit, o Amerika tecrübesinin bana ileriye dönük çok şey kattığını da gördüm. Amerika'nın çok eleştirdiğim taraflarında, Vietnam Savaşı'nda örneğin, benim bildiğim Amerika'dan bazı izler gördüm. Amerika'nın, Amerikan halkının çok güzel bazı davranışlarını, örneğin sivil haklar mücadelesini, zencilerin haklarının genişletilmesi mücadelesini, ki Amerikan halkının müthiş onurlu bir kavgasıydı, onu da bildiklerim, yaşadıklarım sayesinde daha rahat anlayabildim. Elbette boşa yaşanmış bir tecrübe değildi Amerika...

— Birlikte yaşama kültürüne dair ne gibi gözlemler yaptınız?
— Dünyanın her yerinde büyük göç alan ülkelerde, gelen göçmenler en az bir kuşak ikinci sınıf vatandaşlık dönemin-

den geçiyor. Geçmemesi lazım, güzel değil, ama işin gerçeği bu... Amerika'da şimdi Hispanikler yaşıyor, Güney Amerika'dan, Meksika'dan gelenler yaşıyor. Toplumdaki istenmeyen işleri onlar yapıyor. Bugünkü Amerika'da zencilere baktığımız vakit, üniversite mezunları içindeki yüzdelere, gelir dağılımındaki olgulara, gerçeklere, yaşam koşullarına baktığınız vakit, zenciler hakikaten ikinci sınıf vatandaş konumunda... Hukuken değil belki; o kavgayı kazanmış Afrika kökenli Amerikalılar. Ancak ekonomik ve sosyal açıdan öyle... Ben o dönem değilse de sonraları merak ettim; nasıl oluyor da buna tahammül ediyorlar, nasıl oluyor da böyle daha düşük ücretle çalışmayı, işsizliği, sosyal yardımla geçinmeyi kabulleniyorlar diye... Türkiye'de olsa büyük kavgalar, isyanlar falan çıkardı. Şöyle bir sonuca vardım; bu bilimsel değil belki, ama gözleme dayanan bir sonuç: Amerika'da değişik kültürler bir arada yaşayabiliyor, değişik kimlikler bir arada yaşıyor ve bu, birlikte olmayı kolaylaştırıyor. Hastalık dönemimde, Amerika'dayken bir hayli dikkatliydim bu konuları anlamak için... Hastanede benim bazı kontrollerimde yardımcı olan çok sevimli bir siyahi çocuk vardı. "Ne yapıyorsun hafta sonu" dediğimde, "Ooo" dedi. "... Müthiş eğleniyoruz, cuma akşamı başlıyoruz, bir arkadaşın evine gidiyoruz, kız arkadaşlarımız da geliyor, müziği koyuyoruz, danslarımızı ediyoruz, bize yetecek kadar parayı da ya sosyal sigortadan ya bazı fonlardan ya da benim gibi çalışanlar, çalıştığımız yerden alabiliyoruz." Ayrı bir kültür oluşturuyorlar ve o kültür dünyasında mutlu olabiliyorlar. Seni beğenmiyor hatta, yani, "Beyazlar benim eğlendiğim gibi eğlenemiyor" diyor. "Onların benimki kadar güzel bir hayatı yok" diyor. Aynı durumu Latin Amerika asıllılarda da gözlemledim; onların da bir dünyası var. Onların da bir kültürü var, kendi içine dönük, dışa kapalı, fakat o kültürün varlığı onları rahat yaşatıyor. Komplekse kapılmıyorlar; "Ben aşağılanıyorum, ben ikinci sınıfım" izlenimi olmuyor. "Ben farklıyım, benim farklı bir yaşam tarzım var" diyorlar. İspanya'da, Güney Amerika'da ne olup bittiği kadar, Amerika'da ne olup bittiği de onları il-

gilendiriyor. Siyahilerden daha politik zannediyorum Hispanikler; politik tartışmalara giriyorlar ve sonuçta hayat, çekilir hale geliyor. Yoksa bu farklı kültürü yaşamasa belki hayatı daha zor olacak.

— Bu, onların sıkıntısız yaşamasına yetiyor mu peki? Toplumla bir meseleleri yok mu?
— Sonuçta yetmiyor tabii... Amerikan üniversitelerinden mezun olan Hispaniklere bakın. Sayıca çok çok azlar, yahut toplumda daha az para kazanan kesime aitler. Latin Amerika asıllı Amerikalıların çoğu belki yasadışı bulunuyor Amerika'da... Bir de o korkuları var, "Bir şey yapacağım, atılacağım Amerika'dan" diye; öyle çekilmez bir hayat... Fakat o kültürlerini adeta koruyucu bir koza gibi etraflarına örüyor ve yaşıyorlar; o kadar da şikayet etmiyorlar açıkçası... Ben Amerika'daki gerçekten müthiş eşitsizliklere rağmen toplumun belli bir iç barışı koruyabilmesini bu kültür kümelerinin iç bağımsızlığına ve bu özelliklerine bağladım. Şimdi bambaşka bir uca gidip bazı Musevi tarikatlarına bakalım, ki onların durumunda yoksulluk, hatta eşitsizlik de yok. Malum New York'taki Musevi asıllı Amerikalı sayısı yanılmıyorsam İsrail'dekinden daha fazla; yani Musevi etkisinin çok fazla olduğu bir ortam New York... Şimdi orada ilginç olan, bana da doğrusu çok uzak, ters gelen, daha önce Kudüs'te de gördüğüm fevkalade muhafazakar bir tarikatın, Hasidik Yahudilerin New York'ta ciddi bir ağırlıklarının olması... Kendilerine göre yaşadıkları bazı bölgeler, mahalleler var. Çok ilginç bir yaşam tarzı... Mesela kadınların başı katiyen açık değil. Hepsi beyazlar giyiyor. Güzel bir görünüm değil ama işte o da bir Amerikan gerçeği; New York gerçeği en azından...

Kolej'de son yıllar

— Amerika dönüşü eski düzene dönmek zor oldu mu?
— Doğrusu dönüşte gençliğimin en eğlenceli iki yılını yaşadım. Geldik; Robert Kolej'de adetti: Lise 1'i Amerika'da

okumuş olanlar lise 2'den yeniden başlardı. Biz de öyle yaptık: Lise 2, lise 3'ü okumak üzere hepimiz nehari (gündüzlü) olduk, daha önce leyliydik (geceli). Ercan, ben, Alp Yalman, şimdi rahmetli oldu, Ali Pasiner; yani bütün bizim takım hep gündüzlü olmuştuk. Daha bir genç, daha bir delikanlı, daha bir özgürdük. Mektepte müthiş eğlendik; son senelerin coşkusu da vardı tabii. Onun yanı sıra bu dönem, benim sosyal meselelerle, siyasetle daha çok ilgilenme dönemimdi. Ancak o iki yıldan aklımda en çok okulda yaptıklarımız kalmış açıkçası...

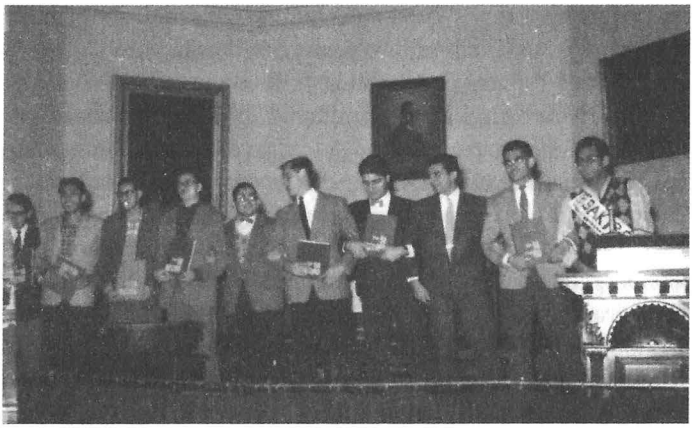
— *Ne gibi şeyler?*
— Aslında ben süper talebe değildim ama hayatımda hiç ikmale kalmadım mesela... Hep iyi talebe oldum. Duracağım yeri de bilirdim; bizim arkadaşların çoğu onu bilmezdi. Ercan da bilmezdi, bizim Alp Yalman da bilmezdi. Ben en azından, sene sonu imtihanı varsa mesela, hiç değilse bir gün kapanıp çalışırdım. Hiç unutmuyorum, lise 2 ya da 3'ün bitirme sınavıydı, bazı hadiseler oldu. O sırada sınav kayıtları yahut sualler kayboldu, bulundu. Bizim şubeyi Amerikan edebiyatından ikinci kez sınava soktular. Tabii çok da kritik, yani artık orada ya geçeceksin ya kalacaksın; şakası yok. Hiç unutmuyorum, sınavdan önceki gece erkenden yatmıştım. Geçerli not alacak kadar da çalışmışım. Derken akşam 09:30 civarında bir telefon geldi. Babam telefonu açtı konuştu, sonra geldi bana, "Sen ne yapmışsın" dedi. "Hayrola babacığım" dedim. "Ne yapmışım?" "Sen herkesi azdırıyormuşsun, herkesi yaramazlığa sevk ediyormuşsun, sonra kendini geri çekiyormuşsun, başkalarının da başı yanıyormuş." "Başkaları dediğin kim" diye sordum, ama anladım kimden bahsettiğini: Alp Yalman.

— *Alp Yalman mı söylemiş bunları?*
— Evet! Alp Yalman'ın babası Mustafa Bey, babamın Galatasaray Kulübü'nden ahbabı; ikisi aynı yönetimde bulundu yıllarca... Alp inanılmaz bir vakaydı. Hiç okumadan girerdi

sınavlara, yani nasıl geçti, nasıl bitirdi, nasıl üniversiteden mezun oldu, hâlâ tam anlayabilmiş değilim. Babam gayet bozuk, "Nasıl yaparsın böyle bir şeyi, bak Mustafa Bey şikayet ediyor" dedi. "Alp'i ayartıyormuşsun, birlikte gezip tozuyormuşsunuz, sonra sen dersini de çalışıyormuşsun, fakat Alp hiç bunları yapmadığından, senin de etkinle kötü notlar alıyormuş." "Peki, ne yapayım" dedim. "Kalk git Alp'e" dedi babam. "Ben Mustafa Bey'e de bahsettim o da uygun gördü. Git bu gece bildiğin ne varsa, hepsini Alp'e anlat." Doğrusu ben biraz telaşlandım ve üzüldüm. Saat 10:00-10:30 gibi giyindik, bir taksi çağrıldı. Taksim'de bir yerde oturuyordu Alpler; gittim. Alp hafif uykulu... Mustafa Bey beni gayet sevecen karşıladı. "Eh" dedim, "Alpçiğim, bak ben dersin ana hatlarını biliyorum, şuralardan muhtemelen soru gelir. Onları sana anlatayım. Sen zaten hemen kaparsın." Müthiş zeki bir çocuktu gerçekten de... İngilizlerin meşhur bir şairleri vardır, "London" şiirini yazan, William Blake... Uzun uzun Londra'nın nasıl cansız, ruhsuz bir taş yığını olduğunu anlatır; ondan sual gelecekti. "Aman be Cem, boş ver" dedi. "Bu saatten sonra, kalkıp da İngiliz, Amerikan edebiyatı... kim uğraşacak." Nitekim oturduk biraz, sohbet ettik, sonra kalkıp döndüm.

— *Okulu kırar mıydınız?*

— Evet. Aslında çocukluktu bizim yaptığımız, çünkü okuldan kaçmanın hiçbir anlamı yoktu, kaçmaya ihtiyacımız da yoktu; dersler bitince ne yapacaksak yapabilirdik. Ama hayır! Kolej'den kaçmanın bir heyecanı vardı. Şimdiki Boğaziçi Üniversitesi'nin yeri malum, o zaman bizim okul... Bizim Alp Yalman (hiç değişmedi o özelliği), ne kadar kötü, kalitesiz film varsa onun meraklısıydı. *Herkül Yeraltındaki Canavarlara Karşı* falan tarzı filmlerin en büyük meraklısıydı. İlla her öğleden sonra, "Hadi Cem, tarih dersi çekilir mi? Bizim çocuklar bizi idare eder derste. Zaten hoca yoklama yapmaz" der, ısrar ederdi. Her gün başıma musallat olurdu. Aynı özelliği Lozan'da, üniversiteye giderken de devam etti.



Robert Kolej'de arkadaşlarıyla sahnede (soldan ikinci).

Ama Lozan'da o siyasal bilimlere gidiyordu, ben hukuk okuyordum ve orada artık bana nazı geçmiyordu. Oradaki son senemde galiba Elçin lisan okuluna başlamıştı Lozan'da... Alp bana yaptıklarını Lozan'da aynen Elçin'e yaptı ve zavallı Elçin'i o zaman da ne kadar *Herkül Yeraltındaki Canavarlara Karşı* türünden film varsa, hepsine götürdü. "Bu sefer cidden çok güzel bir film var" der, Elçin'i de inandırırdı.

Robert Kolej'e dönersek bir keresinde gene kaçtık okuldan; bir öğleden sonraydı ve çok sevdiğim bir hocam vardı, Hampson diye, tesadüfen Bebek'te yakaladı bizi... Okuldan kaçıp da bir iş mi yapıyoruz, yok. Bebek'te Özsüt vardı, şimdi hamburgerci oldu galiba, gidip Özsüt'te çay içerdik; o büyük bir hadise olurdu. Hoca orada gördü hepimizi; rezil olduk ve ceza aldık. İşte böyle coşkulu, eğlenceli yıllardı.

— *Alp Yalman'dan başka kimler vardı?*

— Bir kısmının ismini belki hatırlayamam; alınma olmasın ama Ali Pasiner, Cahit Avunduk, Haydar Aydın, hep aynı gruptuk. Edis Erginler de vardı, ama o, başka şubedeydi. Fa-

kat Alp'le, Ercan Arıklı çok merkezi karakterlerdi; hele Ercan hepimizin yöneticisi gibiydi. Seçilmiş falan değil ama en sivri fikirler ondan çıkardı. Mesela bir akşam hep beraber Ercan ile Cahit Avunduk'un aklına uyup Sulukule'ye gittik. Aman Allahım, o ne perişanlık... Sözüm ona yemek yiyeceğiz de, seyredeceğiz falan... Havasız, pis bir yer, sigara dumanları... Dün tesadüfen Cahit Avunduk'la telefonda konuşuyordum. Ona dedim ki, "Cahit, Tak Tak Çavuş'a ne zaman gidiyoruz?" Sulukule'deki o yerin ismiydi Tak Tak Çavuş.

İspanyol aşık

— *Okulda piyes de oynamışsınız?*
— Evet, iki piyeste oynadım o zaman. Bir tanesi çok düzgündü. Lorca'nın tek perdelik komedisi, *Don Christobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü*... Çok sevimli bir oyundu. İngilizce oynadık. Ben orada İspanyol aşıktım ve küçük rolümü gayet güzel oynadım. Çok başarılı olduk.

— *Daha öncesinden tiyatro tecrübeniz var mıydı?*
— Hayır. Bu ilkti. Fakat sahnede kuşağım çözüldü, zor idare ettim ama eli yüzü düzgün bir oyun oldu, herkes beğendi. Öbür oyun ise, *Satıcının Ölümü*... Arthur Miller'in meşhur oyunu... Allah'tan Türkçeydi bu... Alp Yalman satıcıyı oynuyordu. Ercan Arıklı'yla, hâlâ zaman zaman gördüğüm Utku Sezer adlı bir arkadaşım, satıcının oğullarıydı. Benim yine bayağı küçük bir rolüm vardı, iyi ki de öyleymiş. Biz bir çıktık sahneye, kimse ezberlememiş rolünü; ama olacak iş değil. Hadi benim rolüm küçük; ama mesela Alp Yalman iki defa falan okumuş, hepsi o... Ercan deseniz o başka bir alem, Utku Sezer de onlara uymuş. Aman Allahım, hayatımda hiç bu kadar utandığımı hatırlamıyorum. Rezil olduk orada, resmen tuluat yaptık, yani *Satıcının Ölümü*'nü tuluat yaparak oynadık. Neyse ki zaten iki gece olarak planlanmıştı. İkinci geceyi de idare ettik. Sonradan Kolej'in yıllığında aleyhimize yazı çıktı; tiyatro editörü, "İşte bu yakışmadı, Robert Ko-

lej'in tiyatro geleneğine" diye yazmış. Çünkü hakikaten Kolej'de tiyatro geleneği vardı. Bizim ekipte o geleneği sürdüren kimse çıkmadı belki tiyatro açısından, ama Haldun Dormen, Engin Cezzar, Genco Erkal gibi isimler de var Kolej tarihinde...

Kolej siyaset açısından da önemli bir kurumdu: Bakıyorsunuz Bülent Ecevit var, Rahşan Ecevit var, Behice Boran var. Şu anda herkesi hatırlayamıyorum, ama aklıma Talat Halman ve Cevat Çapan da geliyor. İbrahim Çamlı, dış politika yazarı ve gazeteci; o da Kolej'dendir. Tabii o bizden çok büyüktü.

— Amerika dönüşü okuduğunuz kitaplarda da bir farklılık oldu mu? Mesela siyasi kitaplara başlamış mıydınız?

— Tam anlamıyla siyasi kitap okumuyordum. Ama daha önce saydığım gibi, Steinbeck'ler okunmuştu, Erskine Caldwell'lerin neredeyse tamamı okunmuştu. Fransızlardan belli başlı birçok yazar okunmuştu. Ayrıca o dönemdeki Türk yazarlar; Yaşar Kemal'ler, Sait Faik'ler, Orhan Veli'ler... Nâzım Hikmet sonradır... Nâzım hâlâ yasaktı o zaman. Onu Lozan'da talebeyken okudum. *Yön* çıkmıştı; bana yollamışlardı *Yön* dergisini. *Kuvay-i Milliye Destanı*'ndan tanıdım şiirlerini. Bu kitaplardan duygusal yönden etkilendim. Mesela *Gazap Üzümleri* siyasi bir kitap değil belki, ama *Gazap Üzümleri* benim siyasi hareketlenmemin duygusal altyapısını geliştiren bir kitaptı. Sonra Panait İstrati okurdum, tabii bir de meşhur Rus yazarı Gorki var; *Gençliğim, Benim Üniversitelerim...*

— Anti-komünist bir rüzgar yok muydu o dönem Türkiye'de de?

— Vardı da o sırada biz basın özgürlüğüne çok dalmıştık. Anayasa değişecek, gazeteciler hapisten çıkacak... Daha çok özgürlük ekseninde münakaşa ve mücadele verilmekteydi. Komünizmle Mücadele Dernekleri vs. daha sonradır.

— Siyasi yayın olarak neleri okurdunuz?
— Mesela *Büyük Doğu*'yu okurdum... *Akis* vardı, Orhan Birgit'lerin çıkardığı bir dergi vardı, onları okurdum.

— Eve hangi gazete giriyordu?
— Esas *Cumhuriyet* gelirdi, sonra *Milliyet* yahut *Hürriyet* de gelirdi, ama evin esas gazetesi *Cumhuriyet*'ti.

— CHP'ye ne zaman girdiniz?
— Halk Partisi'ne benim girişim zannediyorum lise son sınıfta yahut lise 2'de oldu. Teşvikiye Ocağı'na gittim; çok şaşırmışlardı. Beklemiyorlardı çünkü... Teşvikiye'de tanınan bir burjuva ailenin oğlu geliyor, "Ben partiye kaydolmak istiyorum" diyor.

— Ne oldu da gittiniz?
— Erdoğan Alkin o sırada Teşvikiye Ocağı'ndaydı, *Akis*'in yazı yarışmasını kazanmıştı. Şimdi tam hatırlayamıyorum ama ya onunla birlikte gittik ya yalnız gittim. Bu dediğim 1958 veya 1959...

— Siyasette bir kızışma vardı o yıllarda... O ortam mı etkili oldu?
— Tabii. Kızışma 1958'den sonra başlamıştı. Türkiye'nin en karışık dönemlerinden biriydi. 27 Mayıs'ın hemen öncesi... Çatışma oluyor, vuruşma oluyor, ölen insanlar oluyor, her gün bir yürüyüş oluyor. Teşvikiye muhtarı Celal Bey aynı zamanda CHP ocak başkanıydı. Ocağa gittim. Çok memnun oldular. "Ben ne yapabilirim?" dedim. "Ne istersen yaparsın" dediler. Ben de vatandaşa İngilizce kursları organize ettim, yaptığım ilk iş bu oldu. Bu işe elverişli olan mekan, Beşiktaş İlçe Merkezi'ydi. Şimdi Akaretler'deki binalardan biri CHP İlçe Merkezi'ydi ve bütün yaz haftada iki gün, Edis diye bahsettiğim arkadaşımın da yardımıyla Beşiktaş'taki kahvehanelere ilan dağıttık; İngilizce öğrenmek isteyenler için...

Siyaset sahnesinde

— Aileniz nasıl karşıladı bunu?
— Karışmadılar, babam çok politize olmama hep karşıydı ama fazla karışmadı. Sonra, hâlâ şaşarım, okulda hiç tepki görmedim. Altı Ok'lu rozetimle derse girerdim ve hiçbir öğretmen veyahut sorumlu, "Ne yapıyorsun, okulda siyaset olur mu" dememiştir bana.

— Sempati var mıydı CHP'ye?
— Öyle bir şey hissetmedim; zaten pek belli etmezlerdi. Çoğu Amerikalıydı yöneticilerin... Daha önce anlattığım gibi Amerika'da daha bir anlayışlı bakıyorlar bu işe... Kesinlikle karışmadılar. Bir engelleme falan da olmadı.

— Kolej'de siyasi bir hareketlilik var mıydı?
— Genellikle yoktu. Ama bir olay oldu, benim gazeteciliğe başlamamda da etkendir o: Okulda bir gün bir baktık, "ağabeyler," yani mühendislik kısmındaki öğrenciler boykot ilan etmişler, ellerinde pankartlar, yürüyüş yapıyorlar. Olacak iş değil; Kolej'de hiç böyle şey duyulmamış. Bir şeyi protesto ediyorlar, şimdi tam nedenini hatırlamıyorum, bir hakları mı ellerinden alınıyor, bir sınırlama mı geliyor; fakat derli toplu, organize bir yürüyüş yapılıyor. Ben de fotoğrafa meraklıyım ya! Makinemi de yanımda taşıyorum. Bir Folklander'ım var, babam dışarıdan getirmiş. Yürüyüşün fotoğraflarını çektim, ağabeylerden de bir itiraz gelmedi. Sonra heyecanla okuldan kaçıp Ulvi'ye telefon ettim. Enişte Ali Ulvi o sırada *Cumhuriyet*'te çalışıyor. "Ulvi böyle böyle. İlginç olur mu" dedim. "Aman, tabii ki ilginç olur" dedi. Hemen *Cumhuriyet*'e gittim; daha sonra ilerde, yıllarca çalışacağım *Cumhuriyet*'in o eski binasına, İttihat ve Terakki'nin merkezi olan ahşap binaya... Ulvi beni bekliyordu. Verdim filmi, banyo edildi. Bütün fotoğraflar pırıl pırıl çıkmış. "Kullanabilir miyiz" diye sordu. "Tabii" dedim. "İsmini de yazabilir miyiz" dedi. "Tabii yazarsınız, niye yazılmasın" dedim. Ulvi sonunda, "Gel, seni

genel müdürümüzle tanıştırayım" dedi. O sırada genel müdür Cevat Fehmi Başkut... Onun odasına gittik. Çok nazik karşıladı Cevat Bey, sohbet ettik. Ertesi gün benim ilk haberim *Cumhuriyet* gazetesinde yer almış oldu. Ne tesadüf: Cevat Fehmi'nin oğlu Yaman Başkut yıllar sonra dışişleri bakanlığım döneminde benim önce müsteşar yardımcım, daha sonra Tokyo büyükelçimiz oldu.

— *Ne hissettiniz haberiniz yayınlanınca?*
— İsmini görüyorsun orada, hem de öğrenciyken, hem de *Cumhuriyet* gibi bir gazetede... Çok hoş olmuştu. Okulun son zamanlarıydı artık. Ondan sonra da Lozan'a gittim, üniversite için...

İKİNCİ BÖLÜM

Gençlik Yılları

Memleketi kurtaracağız ya... Paşamızın başına taşlar atılıyor, insanlar vuruluyor yollarda, gösteriler yapılıyor... Böyle bir ortamda Türkiye'yi bırakıp gitmek bana, ihanet demeyeyim ama yapılmaması gereken bir iş gibi geliyor.



Türk arkadaşlarıyla Lozan Garı'nda (ön sırada en sağda).

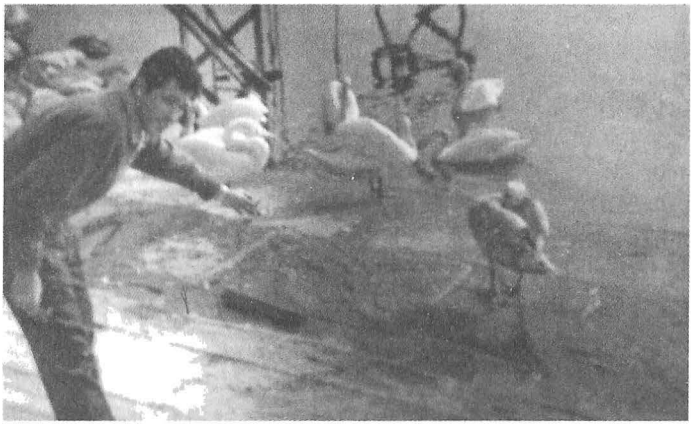
27 Mayıs'ı destekledim

— Neden Lozan? Neden örneğin Paris'te değil de Lozan'da okudunuz üniversiteyi?

— Lozan benim siyaset merakımdan oldu. Babam karışmıyor fakat beni gayet dikkatle izliyordu. Gezmemi, okulumu, arkadaşlarımı, sigara içip içmediğimi, boş zamanlarımda ne yaptığımı falan hepsini izliyor, fakat belli etmiyordu. Bu arada maalesef Amerika'da, çok küçük yaşta sigara alışkanlığı edinmiştim. Babam beni o ortamdan uzaklaştırmak istiyordu çünkü biliyordu başımıza nelerin geleceğini! İlla, "Seni yurtdışına yollayayım, bir tek İngilizce ile olmaz, bir de Fransızca öğren" diye ısrar ediyordu. Ben de atlatmaya çalışıyordum.

— Neden istemiyordunuz?

— Memleketi kurtaracağız ya... Paşa'mızın başına taşlar atılıyor, insanlar vuruluyor yollarda, gösteriler yapılıyor... Böyle bir ortamda Türkiye'yi bırakıp gitmek bana, ihanet demeyeyim ama yapılmaması gereken bir iş gibi geliyordu. O zaman sınavla gidiliyordu yurtdışında okumaya... Döviz sınavına giriyorsunuz, sınavı kazanırsanız devlet size döviz bağlıyor. Aslında benim aklımdan hukuk değil de, "İktisat mı okusam" gibi düşünceler geçiyordu. Sizin de dediğiniz gibi Lozan'dan ziyade Paris'i düşünüyordum. Fakat babam ısrar ettikçe ben sürekli, "hayır" derken, bir de baktık ki ancak bir-iki fakülte kalmış başvuruda bulunabileceğim; zaman açısından çok gecikmişiz. Lozan Hukuk Fakültesi mümkündü; ona başvuruda bulundum, kabul geldi. Ankara'da sınava girdim. Hiç çalışmadım etmedim, "Gideyim de babama ayıp olmasın" diye



Lozan'da göl kenarında, Ouchy'de.

tamamen... Sınavda, "Cumhuriyet'in kuruluşunun esasları, İstiklal Savaşı neden yapıldı" gibi çok genel bilgi soruları gelmişti. Derken kazandık döviz sınavını... Artık babama söyleyecek lafım kalmamıştı. Yani Lozan'a aslında çok isteksiz gittim.

— *Lozan'a Ercan Arıklı'yla birlikte mi gittiniz?*
— Ercan askere gitti, sonra geldi Lozan'a... Orada bir sene okuduktan sonra Elçin'in küçük kız kardeşi İnci'yle evlendi. Sonra da eşiyle birlikte geldiler. Kolej'den Alp Yalman bizimle birlikteydi. Ali Pasiner, Haluk Ferhatoğlu da oradaydı. Bu üç arkadaşımız da evlenerek gelmişlerdi. Tamer Soyer, ağabeyi Şener, Ahmet Tekeli... Güzel bir grubumuz vardı. Çoğu Siyaset bölümündeydi. Ben Hukuk Fakültesi'ndeydim.

— *Tam olarak ne zaman gitmiştiniz?*
— 1959 Eylülü...

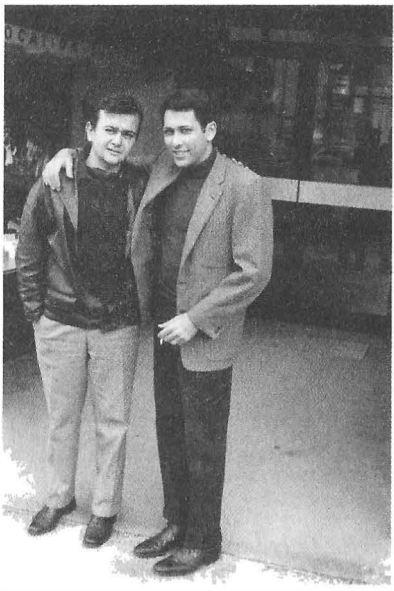
— *27 Mayıs'a 5 kala... O dönem bir askeri müdahale size mantıklı ya da kurtarıcı gibi geliyor muydu?*

— Evet, doğruyu söyleyeyim, geliyordu. Bir de o sırada benim eniştemi hapse atmışlardı. Ali Ulvi'nin o dönem iki tane meşhur karikatürü vardır, çok önemlidir onlar... Bir tanesi "1. Peron, 2. Peron" diye bir karikatür... Arjantin diktatörüyle Menderes'i bir araya getirmişti. "Uçtu Uçtu"da da uçan bir Menderes figürü vardı. "Uçtu Uçtu"dan sonra Ulvi'yi tutukladılar. Uzaktayım, enişte hapiste, ne olacak? Çıkacak mı çıkmayacak mı, bilmiyorum. Hatta Türkiye'ye dönmek istedim. Telefon açtım babama; "Söz konusu değil, aklından bile geçirme" dedi. Bu tutuklama da beni etkiledi. Dolayısıyla o dönemin bana benzeyen insanları gibi ben de bir askeri müdahaleden yanaydım. "Bu yönetim diktatörlük" diyorduk, "bunun değişmesi lazım" diye düşünüyorduk.

İdeolojik dönüşüm dönemi

— Oradaki Türklerle görüşüyor muydunuz?

— Tabii... Hatta benim orada Talebe Cemiyeti Başkanlığım da var. Çok aktiftim. Lozan'da bizim Türk arkadaşların gittiği meşhur "Dom (Dôme) Kahvehanesi" vardı. Orada bayağı tartışırdık. Yumruk yumruğa gelmezdik ama bazen çok ciddi ve kırıcı tartışmalar olurdu. Tahmin edileceği üzere bizim oradaki Türk talebe kolonisi ikiye bölünmüştü: Bir kısmımız, ki daha çok başı ben çekiyordum, "Bu iktidarın bir an önce gitmesi lazım, Anayasa değişmeli, özgürlükler gelmeli..." görüşündeydik. O dönemin klasik ilerici söylemi... Öteki tarafta yine bizim kolejden çok sevdiğim dönem arkadaşımız Arda Gedik vardı, DP'li rahmetli Namık Gedik'in oğlu... ki ağzı çok iyi laf yapardı Arda'nın... Sonra Alp Karaosmanoğlu vardı; benim dönemimde Dışişleri Bakanlığı'nda büyükelçi olarak Kiev'e gitti. Bir de Tamer Gediz vardı, çok sevdiğim Manisalı bir arkadaşım... Birbirimize takılırdık arada bir.. Onlara, "Büyük kuyruk-Küçük kuyruk" derdik; 27 Mayıs'taki kuyruklar edebiyatından dolayı... Böyle gergin bir ortam yaşanıyordu. Ayrıntılarını tam olarak hatırlamıyorum, ama galiba bu tartışmalarla bağlantılı olarak Cahit Külebi



Yakın arkadaşı Tamer Gediz'le evinin önünde (Lozan).

beni çağırmıştı. O dönem talebe müfettişiydi Bern'de... Trene bindim, gittim. "Bu kadar politize olmayın, hepiniz aynı milletin çocuklarısınız, Türkiye'deki kavgaları buraya taşımayalım" gibi, efendice, ağabey gibi nasihat etti. "Eğer devam ederseniz pek iyi olmaz" havasını da sezmiştim.

— *27 Mayıs'ı nasıl öğrendiniz?*

— Türkiye'den telefonla haber aldım. Küçük bir stüdyo dairede yaşıyordum. Haber gelince, hemen Dom Kahvehanesi'ne koştum. Tabii bizim tarafta çok coşkulu bir hava vardı, biraz sakinleştirdim milleti... Ötekiler ise çok üzülüyordu. Derken Arda'nın babasının tutuklandığını öğrendik. Bütün tartışmaları kestik. Onun önünde 27 Mayıs hakkında konuşmazdım kesinlikle, çünkü tabiatıyla babasının başına gelenlerden dolayı çok perişan oldu Arda Gedik...

— *Yassıada Duruşmaları ve idamlar sürecinde tavrınız neydi?*

— Duruşmalar sırasında Türkiye'deydim. Tabii enişte hemen tahliye oldu. İlk başta 27 Mayıs'ı bizim ailede herkes coşkuyla destekledi. Sonra duruşmalarda biraz burukluk oldu, hele hele o idama giden süreçte bayağı üzgündüler. Babam benim önümde fazla siyasi gözükmemeye çalışıyordu, fakat bayağı rahatsızdılar, ben de rahatsızdım açıkçası. Söylemeye lüzum yok, gayet doğal olarak o idamlara da şiddetle karşı çıktım. Sadece ben değil, başta babam olmak üzere bütün ailece karşı çıkıyorduk.

— *Ama 27 Mayıs'ta böyle bir rahatsızlık duymamıştınız.*
— 27 Mayıs, Türkiye için yeni bir başlangıç oldu. Daha geniş düşünme imkanı, daha geniş ufuklar getirdi. Bu, sadece Anayasa değişikliği ya da iki-üç klasik özgürlüğün elde edilmesi işi de değildi. Mesela *Yön* hareketinin açtığı yolun başlangıcı gibi olmuştu 27 Mayıs ve bize klasik düşüncelerimizin ötesinde, başka şeyler düşünmemiz gerektiğini göstermişti: Grev hakkı, siyasal özgürlükler, sınıfsal meseleler... Ben zaten o sırada bunlar üzerine bayağı okumaya başlamıştım. Artık siyasete ilgim parti politikasını aşmış, daha ideolojik bir temele oturmaya başlamıştı. "Halk Partisi yok, işçi sınıfı var"a dönüşmeye başlamıştı.

Solun temel kitaplarıyla tanışma

— *Lozan mı yarattı bu etkiyi, 60'ların rüzgarı mı?*
— Tabii Lozan'a gittiğimde bambaşka bir dünya buldum. "Amerika çok etkilemedi beni" diyordum ya, zannediyorum Lozan etkiledi. Çünkü orası birdenbire bir Avrupa özgürlüğü getirdi; bir Fransız rüzgarı getirdi. Fransa'nın son dönemde Ermeni meselesi konusunda yaptıklarından sonra kendimi hafif aldatılmış hissettim. Çünkü ben Fransız kültürünü gerçekten seven, o kültürden etkilenmiş biriyim.

— *Gittiğinizde Fransızca biliyor muydunuz?*
— Bilmiyordum ama öğrenmeye çalışıyordum. Bir yandan da üniversiteye kaydımı yaptırdım. İkinci senenin sonundaydı sı-

navlar... Lozan'da Hukuk Fakültesi'nde usul oydu. "Nasıl olsa iki senede sökerim Fransızcayı" diye lisan okuluna gitmedim, doğrudan üniversiteye başladım. Ama bunun bedelini ödedim. Fransızcam hiçbir zaman tam istediğim gibi olmadı. İyidir Fransızcam, fakat daha iyi konuşabilmeyi isterdim.

— Dersleri anlamakta zorluk çekmediniz mi?
— Biraz oldu tabii. Birinci sene, "Nasıl olsa Fransızcayı arkadaşlardan kaparım, kendi başıma da bir şeyler yaparım" diyordum. İkinci sene de derslere ağırlık verip, iki seneyi birden vermeyi planlıyordum. Hakikaten de öyle oldu, sonuçta dil eksiğime rağmen, ikinci senenin sonunda iki senenin sınavını verebildim.

— Amerika'dan ne farkı vardı Lozan'ın ya da Avrupa'nın?
— Amerika'dan çok farklıydı. Bambaşka bir hayat vardı orada... Şu kahvehane kültürü bir defa... Amerika'da da, Türkiye'de de olmayan bir şey... Bir kahvehanede oturmak; harika bir şey... Kısmen özenti bile olsa, müthiş bir entelektüel hava hissediyorsunuz her tarafta... Lozan İsviçre'nin en entelektüel şehri... Cenevre öyle değildir mesela; Alman tarafı bambaşkadır, ama Lozan, küçük olmasına rağmen kişiliği, kimliği olan bir yerdir. Tiyatrosu çok önemlidir mesela; çok önemli bir tiyatro geleneği vardır. Hukukta tabii bütün İsviçre'de bir numaradır.

— Neler tartışılıyordu siz gittiğinizde?
— Biz gider gitmez Cezayir tartışmasının ortasına düştük. O zamanlar *L'Express*'in yayın müdürü Jean Jacques Servan Schreiber'di. *L'Express* Cezayir kavgasının bayraktarlığını yapıyordu De Gaulle'e karşı... *Le Monde,* Fransa'da Cezayir bağımsızlık savaşını savunan yayın organıydı, ama *L'Express* daha cesurdu. Gerçi ben çok yapmazdım ama o zaman *L'Express* cebe konup gösterilirdi. O tartışmalara girmiştim, fakat Fransızcam yeterli değildi; bazen İngilizceyle idare ediyordum.

— O tartışmaların da geleceğin siyasetçisinin şekillenmesinde etkisi olmuştur herhalde?

— Lozan'ın benim yetişmemde, gelişmemde fevkalade olumlu etkisi oldu. Hep "duygusallıktan" bahsettim şimdiye kadar; *under dog*'un (ezilenlerin) yanında olmaktan... Onların temellerini ben Lozan'da okudum. Derslerde de vardı bunlar, ama daha çok kendim okudum, öğrendim. Dünya basınını daha yakından izledim. Disiplinli çalışmayı öğrenmemde de çok katkısı oldu İsviçre'nin... Üniversitenin kütüphanesi bir deryaydı.

"Boş vakitlerimi kahvehanede harcadım, pişmanım"

— Sonradan gittiniz mi hiç?

— Evet, eşimle birkaç kere gittik. Bir-iki defa çocuklarla da gittik. Sonra, dışişleri bakanı olduğumda tekrar ziyaret ettim. 2001'de İsviçre'yle ikili görüşmelerimiz vardı. Biliyorlardı tabii Lozan mezunu olduğumu, bana bir jest yaptılar: İsviçre



Yıllar sonra, İsmail Cem Dışişleri Bakanı iken eşiyle birlikte gittikleri Lozan'da.

dışişleri bakanı toplantıların bir kısmını Lozan'a aldı. Gittik. Üniversitenin bir bölümü liseye dönüşmüştü. Lisenin müdürü beni karşıladı, bizim birinci sınıfı olduğu gibi muhafaza etmişler. Binanın içi liseye dönüşürken her şey yenilenmiş, ama birinci sınıfa hiç dokunmamışlar. O sınıfa gittik, orada bazı dersler almıştım. Sonra gene derslerimizin bir bölümünü aldığımız, "Palais de Rumine" (Rumine Sarayı) tabir edilen nefis bir bina vardı. O, müthiş bir kütüphaneye dönüşmüş. Okulun bende böyle güzel izleri var. Buna karşılık, Lozan'da çok mu vakit öldürdüm diye yanarım hâlâ... Şimdi düşünüyorum da o zamanı çok daha akıllıca kullanabilirmişim.

— Nedir vakit öldürmeden kastınız?

— Bir defa "Biz Türk'üz" söyleminden hiç çıkmadım ki memnunum bundan, iftihar ediyorum, o ayrı mevzu; ama o bende çok fazla bir yer tuttu. Lozan'da vaktimin önemli bir bölümünü, bizim Türk arkadaşların gittiği kahvehaneye giderek, "Ne olmuş Türkiye'de? Galatasaray ne yapmış? Fenerbahçe ne yapmış? Beriki sınavlarda şöyle sonuç almış, öteki alamamış; ötekinin kız arkadaşıyla arası açılmış. Yeni bir otomobil çıkmış; o otomobili almalı mı almamalı mı" gibi hiçbir getirisi ve katkısı olmayan konuları konuşarak harcadım. Bu bir yerde belki dinlendiriyordu, belki bir ihtiyacı gidermek oluyordu. Gene de ilk başta çok güzel gelen kahvehane kültürünün önemli bir bölümünü sanki boşa harcadım gibi geliyor; sonradan bunun pişmanlığını da duydum zaten... Ancak olumsuz diyebileceğim tek şey de budur Lozan'da... Onun dışında, belirttiğim gibi, siyasetle Avrupa düzeyinde ilgilenmeye başladım; İngiliz İşçi Partisi ne yapıyor, Avrupa sosyalizmi nedir, ne değildir, solun temel düşünceleri veyahut sol öncesi hümanist düşüncenin kökenleri, felsefe... Bütün bunları da okuduğum, öğrendiğim yer oldu Lozan... Solun temel kitaplarını, temel düşünürlerini hep orada okudum.

— Kimleri mesela?

— Romantik solculardan başlayarak, günümüze doğru geldim; Marks'ın, Engels'in kitaplarının çoğunu Lozan'dayken okudum. Tarih okudum ve buna sonra da devam ettim. Temeller hep Lozan'da oluştu.

— Lozan, siyaset dışında hayatınızda ne gibi değişiklikler yarattı?

— Eşimle evlenmeye orada karar verdik. Söylemiştim, ben eşimle daha önceden de tanışırdım. O Kolej'in kız bölümündeydi. Robert Kolej erkek okuluydu. Bir de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji vardı. Tanışırdık, ama hepsi o kadar; aramızda duygusal bir bağ yoktu. Lozan'daki son senemde Elçin, Lozan'a dil okuluna yazılmış. Sonradan başlayacağı üniversiteye hazırlık olsun diye... Bir baktım çıkageldi. O sırada da Ercan Arıklı da orada, hatta galiba bende kalıyordu. Elçin'in kız kardeşiyle nişanlanacaklardı. Elçin geldi, fakat dediğim gibi ciddi bir ilişkimiz yoktu; bizim çocuklar hâlâ inanmıyor. Elçin hiç oralı değildi. Bir yaramazlık düşüncesi varsa, o bende oluştu. Galiba biraz benim yönlendirmemle, biz Elçin'le çıkmaya başladık Lozan'da... Bir sene içinde hakikaten çok güzel bir arkadaşlığımız oldu. O yaşlardaki klasik, inişli çıkışlı ilişkilerden işte... Türkiye'ye geldikten sonra ise ilişkimize ara verdik.

— Ne yapardınız birlikte?

— Tabii orada gençlik var, özgürlük var... Benim küçük bir arabam vardı, onunla dolaşırdık. Dansa gitme gibi huylarımız yoktu. Benim hiç olmadı zaten, hiç becerim yoktur. En fazla bizim parti toplantılarında, mitinglerinde vs. partililerle kol kola halay çekmişimdir. Benim dans bilgim ondan ibaret... Lozan'da Leman Gölü'nün kıyısında Ouchy diye bir yer vardır. Hakikaten cennet gibi bir yer. Çiçekler, ağaçlar, hatta martılar... Çok, çok güzel bir yerdi. Elçin'le orada dolaşır, kahvehanede oturur, pazar öğleleri orada yemek yerdik. 2001'de dışişleri bakanı olarak ikili görüşmeler için gittiğimizde bütün o eski mekanları Elçin'le birlikte yeniden dolaş-

ma imkanını buldum. Saint-Rock Sokağı 6 numarada benim üç sene yaşadığım küçük stüdyo vardı, onun önünden geçtim. Baktım duruyor aynı şekilde, hiç değişmemiş.

— *İlk gidişinizde Lozan'daki Türkiye algısı nasıldı?*
— O zamanlar daha olumlu görüyorlardı. Tabii dünya farklıydı, Soğuk Savaş dönemiydi. Türkiye'ye olan ihtiyaç nispetinde, Türkiye'yi kabullenmeleri gerekiyordu. O dönemde Türkiye, Batı'nın uzak karakolu, koruyucusuydu. Herhangi bir Sovyet tehdidine karşı ön saftı. Dolayısıyla bir vazgeçilmezliği, bir işlevi vardı ve bundan dolayı da Amerika olsun, Avrupa'nın büyük devletleri olsun Türkiye'yi gözetirdi. Türkiye'deki insan hakları meselesini kimse gündeme getirmezdi. Sanki o zamanlarda demokrasi daha mı fazlaydı Türkiye'de? Bırakın o zamanları, Özal dönemini alalım... Özal dönemine kıyasla demokraside ve insan haklarında Türkiye bugün çok daha ilerde... Ama o dönem, Özal'ın Amerika'ya yakınlığı, Irak Savaşı'ndaki tutumu nedeniyle bu konular hep görmezden gelinirdi. "Yiğit, savaşçı, dünyayı koruyan" bir imajı vardı Türkiye'nin... "Çok gelişiyor, çok ilerliyor. Harika bir ülke" derlerdi. Benim talebeliğim sırasında, biz de benzer bir havaya girmiştik. Sonra tabii, "Silah çıktı, mertlik bozuldu." Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra her şey değişti. Mesela 1989 öncesinde Suriye'nin haddine mi düşmüştü Türkiye ile oyun oynamak... Aramızda bu kadar köklü ayrılıklar olmasına rağmen, Yunanistan bile bir yerde durmasını biliyordu. Daha ileriye gidemiyorlardı. Neden gidemiyorlardı? Çünkü Amerika, "Durun. Türkiye'nin üzerine gitmeyin" diyordu. O denklem değişince, yeni bir denklem kuruldu.

— *Türklere bakış açısı nasıldı?*
— Tabii Lozan biraz özellikli bir yer. Chateau d'Ouchy'nin önünde bir yazı var mesela, "Lozan Konferansı burada yapıldı" diye... Dolayısıyla Lozan, Türkiye'yi daha iyi tanıyan bir muhitti. Türkiye olumsuz çağrışımlar yapmıyordu. Fakat en son gidişimde maalesef öyle değildi. Bütün çabamıza, çalış-

mamıza rağmen, İsviçre gerek bu soykırım iddialarında, gerek insan hakları konularında, gerek Güneydoğu meselesinde abartılı bir şekilde Türkiye karşısında şimdi... Söylenenlerin içinde gerçek olanlar var tabii... Onlar için biz de Türkiye'de özeleştiri yapıyoruz; fakat çok abartılı ve gerçekdışı fikirler de maalesef İsviçre'nin siyasetinde yer tutuyor.

Abdi İpekçi ile Milliyet*'te*

— *Mezuniyetten sonra İsviçre'de kalmayı düşünmediniz mi?*
— Üç-dört ay boş zamanım vardı. Avrupa'nın değişik yerlerine gittim. Galiba iki-üç ay Güney Fransa'da kaldım. Ondan sonra da Türkiye'ye geldim. Askere gitmeden önce bir-iki ay hiç değilse gazeteciliği öğreneyim, diye *Milliyet*'te çalışmaya başladım. Yıl 1963. Fakat askerliğimi ancak beş yıl sonra, 1968'de yapabildim. "Matbaa kokusu" derler ya hani! İnsan bir defa teneffüs etti mi, bir daha kopamaz. *Milliyet*'e girdim; giriş o giriş...

— Milliyet*'e girişiniz nasıl oldu?*
— Dünyayı değiştirmek iddiası ve o heyecanı vardı bizim kuşağın... Öyle sanıyorum bizim kuşakla son buldu o heyecan... Yok, yok haksızlık etmeyeyim, sizin kuşaklarınızda da yaşandı bu... İşte o heyecanla oldu *Milliyet*'e girmem... Lozan'dan döndüğüm zaman, babam her zamanki uzak görüşlülüğüyle, "Sen, şimdi birtakım olaylara karışacaksın" dedi. O sıralar terör başlamıştı, vuruşmalar, çatışmalar... Herhalde daha sonraki boyutlarda değildi, ama gerilimli bir ortam vardı. Babam doktora yapmam için çok ısrar etti. "İstersen Paris'e yollayayım seni. Bak, imkanımız var, herkes bu imkanlara sahip değil, kıymetini bilmek gerek" dedi. Ben, "Hayır, ben Türkiye'den ayrılmayacağım, çalışacağım" dedim.

— *Neden* Milliyet*?*
— Ona da babam önayak oldu. Dönüşte, "İş için bir tercihin var mı" dedi. "Bir tercihim yok" dedim; *Milliyet*, *Cumhuri-*

yet ya da *Hürriyet*'ten bir tanesi olacaktı. Bir de *Vatan*'la galiba *Akşam* vardı; bunlar benim daha rahat çalışabileceğim tarzda gazetelerdi. Babam da, "Abdi'ye bir danışayım" dedi. Abdi benim amcamın oğluydu. Babam çok severdi Abdi'yi, çünkü Abdi'nin babası erken yaşta vefat etmişti galiba... Babam Abdi'yle çok ilgilenirdi, özel bir ilişkileri vardı onların...

— Sizin var mıydı Abdi İpekçi'yle benzer bir yakınlığınız?
— Hayır. Severdik birbirimizi, ama öyle özel bir yakınlığımız olmadı. Tabii belli dönemlerde katkısını, yakınlığını gördüm ama özel bir dostluğumuz olmadı. Babam aldı beni bir gün *Milliyet*'e Cağaloğlu'ndaki binaya... Abdi'ye, "Bizim oğlan sizin mesleği yapmak istiyor, sana emanet" gibi bir-iki güzel laf etti. Biz orada kaldık, Abdi de beni Turhan Aytul'a havale etti. *Milliyet* olayı işte böyle başladı.

— Kimlerle çalıştınız?
— Turhan Aytul ile Hasan Pulur, Abdi'nin iki yardımcısı konumundaydılar. Turhan Aytul hayatta gördüğüm en zeki insanlardan biriydi. İmkanı olup da düzenli bir eğitim görebilseymiş, herhalde müthiş olurmuş. İngilizce bilmezdi, ama İngiliz gazetelerinin başlıklarını anlardı, yani gazeteyi çözerdi adeta... O sırada yaz, ben de bekarım; Turhan evliydi galiba, ama biraz bekar gibi yaşıyordu. Turhan'la hem çalıştık, hem çok dolaşıp gezdik biz...

— Ve siz o yıl evlendiniz. "Türkiye'ye dönünce ilişkiye ara verdik" demiştiniz. Sonra nasıl canlandı yeniden?
— Dayanamadık, İstanbul'da ben, "Yeniden çıkalım" dedim. Önce kabul etmedi Elçin... Sonra yeniden başladık. Derken nişanlanmaya karar verdik ve nihayet evliliğe kadar gitti.

— Ailenize danışmış mıydınız? Onlar ne dediler?
— Danışmamıştım. Haber verdim. Arkadaşlığımızı biliyorlardı zaten... Çok sevindiler, çok...

— *"Daha çok gençsiniz" filan demediler mi?*
— Hayır, hayır... Hem babam hem annem çok istemişti.

Elçin evlilik teklifimi reddetti

— *Nasıl teklif ettiniz?*
— Ben kendimden çok emindim. 24 yaşındaydım. O sırada *Milliyet*'te gazeteciliğe başlamıştım. Rahmetli Turhan Aytul beni Kapalıçarşı'ya götürdü, nişan yüzükleri aldık. Turhan çok evlendiği için biliyordu bu işleri... Elçin'e, "Müsaitsen bir sabah konuşalım" dedim. O da, "Olur konuşalım" dedi. Taşlık o zaman değişik bir kahvehaneydi, farklı bir havası vardı. Taşlık'ta buluştuk. "Nasılsın, iyi misin"den sonra yüzükleri çıkardım. Elçin kabul etmedi. Dedim ya, kendimden çok emindim diye... Bir tuhaf oldum, çünkü zannediyordum ki yüzükleri vereceğim, o da boynuma sarılacak. Hiç öyle bir



Elçin Cem'in anne-babası Emine ve Razi Trak.

şey yok! Sonra işte, "Tekrar düşünelim" dedik; velhasıl o gün almadı yüzükleri... Sonra zaman içinde gene özlem başladı ve evlenmeye karar verdik. 23 Aralık 1963'te de evlendik. İyi de oldu. Geriye baktığımızda ikimiz de memnunuz.

ELÇİN CEM — Hakikaten öyle. Güzel, mutlu bir evliliğimiz, ruh ve beyin beraberliğimiz oldu. Birbirimizi her bakımdan tamamladık galiba... Bir de aramızdaki sevgiyi eskitmedik. Bu bakımdan çok şanslıyız. Çocuklarımız da bizi üzmedi, bize mutluluk kattılar.

— Evlilik kararınızda Ercan Arıklı'ya bacanak olma fikri de rol oynadı mı?
— Yok. O tamamen tesadüf. Tabii hoş oldu, yani düşünün, en iyi arkadaşınızla bacanak oluyorsunuz. Fakat onlarınki daha talihsiz bir evlilik oldu. Ayrıldılar. Biz sürdürdük. Elçin bana kıyasla daha ayağı yere basan, daha mantıklı bakabilen biridir. Ben bazen biraz fazla cesur, delişmen davranabilirim, Elçin daha sakindir, daha gerçekçidir. O bakımdan birbirimizi tamamladık zannediyorum. Benzer kültür altyapısından gelmemiz, aynı kültür dilini konuşmamız da katkı sağladı evliliğimize...

— Elçin Hanım'ın ailesi nasıl karşıladı kararınızı?
— Çok sevindiler. Kayınpeder zaten daha önceden beni tanıyordu, Elçin'e gelip gitmişti birkaç defa Lozan'a... Benim için, "İyi çocuk. Aklı başında, çalışkan, sorumluluğunun farkında" gibi güzel şeyler söylemiş. Dolayısıyla ilişkimiz hep iyi oldu. O dönem babam gibi, kayınpederim de yurtdışına gitmemizi istiyordu. Çünkü Elçin'in üniversite tahsili yarım kalmıştı. "Hadi ikinizi birlikte yollayalım. Elçin'le birlikte yüksek lisans yaparsınız" dediler. Eşim çok hevesli idi, ben gitmek istemiyordum. "Biz sadece Türkiye'yi değil, aynı zamanda dünyayı da kurtaracağız, bizim kaybedecek bir dakikamız yok, hemen gidip çalışmaya başlayacağız" diyordum. Gitmedik. Ama Elçin'in hep içinde kaldı bu... Sonradan İpek doğduktan

sonra Fransız Filolojisi'ne girdi. Üçüncü sınıfa geçince Kerim doğdu. Devam edemedi, ama edebiyat sevgisi hep sürdü.

— Milliyet'*e dönersek...*
— Ali Gevgilili ile aynı odayı paylaşıyorduk. Düşüncelerimizin gelişiminde çok önemli payı olan, bana göre Türkiye'nin en akıllı, en kültürlü insanlarından biridir Ali Gevgilili... Zaten odalar küçücüktü, kimseye yer yoktu. Ali hiç sigara içmez; dünyanın en düzenli, en tertipli insanıdır. Akşam, gazeteden çıkarken masası pırıl pırıldır, her şey toplanmıştır. Benimkinde gazeteler, kupürler, kitaplar darmadağın olur.

— *Başka kimler vardı?*
— Dinçer Güner vardı. Banguoğlu çok ayrı bir karakterdi. Tabii Sami Kohen... Ben *Milliyet*'e girdiğimde, Mehmet Ali Birand da geleli daha bir hafta olmuştu. Mete Akyol da vardı sanırım, ama Ankara'daydı.

— *Ne iş yapıyordunuz gazetede?*
— İki şey yapıyordum: Birincisi, araştırma çalışmaları, belgeleri hazırlıyordum. İkincisi, bir dış politika köşesi yapıyordum. Çok da güzel oluyordu. Başlığı "Beş Dakikada Dünya Turu"ydu. Küçük bir köşeydi. Her bir haberin boyu da üç-dört santim olurdu. Mizanpajını da kendim yapıyordum. Çok iyi bir köşeydi, çok tutmuştu, ama beni tam tatmin etmiyordu. Daha iyi şeyler yapabileceğime inanıyordum.

— *Gazetedeki ortam nasıldı?*
— O zamanlar gazeteciliğin çok heyecanlı dönemiydi. Kendimizi Battal Gazi gibi, Robin Hood gibi görüyorduk. Gazeteci olarak toplumdaki haksızlıklarla mücadele eden, güçlünün yanında değil, güçsüzün yanında olan, yanlışları bulup çıkaran... *Milliyet* bir ekoldü. Gazeteciliğin daha "partizan" dönemi. Şimdiki imkanlar yoktu tabii... Teleks bize bir mucize gibi gelirdi. Abdi Bey çok severdi. Teleksin başına geçer oynar, Ankara'yla konuşur, oradan haberler gelir falan, biz de

gülerdik hafiften... *Milliyet*'te hakikaten bir aile havası vardı. Kimse öyle fazla para almıyordu gazeteden ama herkes mutluydu.

— *Siyasi haberlerle de ilgileniyor muydunuz?*
— Siyasi haberler elbette ilgimi çekiyordu, ama özellikle dış haberler yapıyordum, yani dış politika haberleri. Lisan bilgimden dolayı beni hemen oraya yönlendirmişlerdi.

— *Hâlâ CHP üyesi miydiniz?*
— Hayır, değildim. Benim parti üyeliğim sık sık kesintiye uğramıştır. Söz ettiğim gibi lise 2'de yaşım tutmamasına rağmen CHP'ye girmiştim ama 27 Mayıs'ta bütün parti sistemi değişti, bütün kayıtlar iptal edildi; dolayısıyla benim üyeliğim de iptal edilmiş oldu. Uzun yıllar üyeliğim olmadı partiye... TRT Genel Müdürlüğü'ne gittiğimde de değildim. TRT'den sonra CHP'ye yeniden girdim. Ondan sonra 12 Eylül'de partiler kapatıldı, biz partisiz kaldık. Tekrar partili olmam rahmetli Aydın Güven Gürkan sayesinde oldu. Biz Aydın Bey'le çok yakındık, çok destek olmuştum ben ona o SHP olayında... Hem düşüncelerini severdim, hem insan olarak severdim. Çok yakın iki arkadaşımın da çok yakınıydı; hem Adil Özkol'un hem Uğur Mumcu'nun liseden sınıf arkadaşı. Çok yazık oldu.

Sendikacı Cem

— *Siyasetten kopmuş muydunuz peki?*
— Parti siyasetinde yoktum, ama Gazeteciler Sendikası'nda aktif üyeydim, sendikada çalışıyordum. Gazeteci muhitinde o kadar yardım etmez insanlar birbirine, ama o dönemde bana çok yardım edilmişti. Hatırlıyorum da, yabancı dil de benim için bir avantaj oluyordu. Bizim sendika, Türk-İş, yurtdışıyla ilgili bir şey olduğunda beni öne çıkarıyordu, ben de elimden geleni iyi bir şekilde yapıyordum. Sendikacılık adına ilk çalışmalarımı kahvehanelerde yaptım. Özellikle gecekondu muhit-

lerindeki kahvehanelerde sendikanın yahut Türk-İş'in eğitim çalışmalarına katılıyordum. Hani şimdi var ya Gültepe, Harmantepe, Kuştepe... Bomboştu oralar... Birkaç kahvehane, birkaç gecekondu, hepsi bu... Boğaz'ın tepelerindeki o metruk, terk edilmiş gözüken yerlere giderdik, insanların durumuna üzülürdük. O zamanlar "ah, vah" diye üzüldüğümüz insanlar sonradan milyarder oldu. Çünkü o gecekonduların hepsi Boğaz manzaralı apartmanlara dönüştü. Sonradan da başıma böyle şeyler gelmiştir. Mesela bir keresinde, bir CHP toplantısına gitmiştim. Herhalde TRT sonrasında yeniden CHP'ye kayıt olduğum zamandı. CHP İstanbul İl Örgütü'nün bir gecesi... TRT olayından dolayı halkta da bana karşı bir ilgi var. İnsanlar masasına davet ediyor; bizim CHP'liler, "Yeniden partimizdesiniz, ne iyi oldu" gibi şeyler söylüyor. Biz masaların birinde oturuyoruz. Karşımda çelimsiz, yüzü hafif sararmış biri var. Sırtında eski bir ceket... "Nasılsınız, iyi misiniz" diye sohbete girdik. Karadeniz'den gelmiş. "Biz sekiz kardeşiz" dedi. "Öyle mi" diyorum ben... "Yirmi sene önce geldik İstanbul'a, hiç elimizden tutan yok" diyor. "Vah vah" diye ben de onun üzüntüsünü paylaşıyorum. "Ne yapalım, çalıştık zorlukla" falan diyor; ben hâlâ hayıflanıyorum. "Bu düzen böyle" gibi laflar ediyorum. Ondan sonra, "Şimdi sekiz-on tane apartmanımız oldu. Otuz-kırk milyonumuz var bankalarda..." deyince yine başka bir gerçekle karşılaşmış oldum. Bu sendika çalışmaları çok eğitti beni... İnsanlarla diyaloğum gelişti, her ortamdan insanla çok kolay kaynaşır oldum.

— Mutlu bir dönem olarak anlattınız Milliyet'*i... Ancak bir sene sonra ayrıldınız. Ne oldu sizi ayıran?*

— Bir süre sonra, "Ne yapıyorum burada" dedim kendi kendime... Belgeleri topluyorum, bir şeyler yazıyorum. Birdenbire gelmiştim; "Bu insanları rahatsız eder mi, etmez mi gazetede" diye düşündüm. Bir tedirginlik başladı bende... Eğitimimle, birikimimle eşit bulmadım yaptığım işi. Bir tecrübe için fena değildi ama o kadar. Daha önemli uğraşlar vardı kafamda.

— Abdi İpekçi'yle bir anlaşmazlık var mıydı?
— Abdi'yle anlaşmazlık vardı desem yalan olur. Dediğim gibi, çok yardımını gördüm. Özellikle o 12 Mart döneminde Abdi'nin yaptıklarını kimse yapmazdı. Fakat Abdi'nin bir özelliği vardı; sanki ben öne çıkarsam, insanlar Abdi'nin kuzeni olmamdan ötürü öne çıktığımı düşünür, dolayısıyla bu kendisi için de, benim için de iyi olmaz, gibi bir yaklaşımı vardı. Bunu konuşmuştum da kendisiyle...

— Nasıl ayrıldınız?
— Sonuçta bir gün dedim ki, "Yok, ben yapamayacağım, sevmiyorum bu ortamı..." Sonra da gittim, Abdi'ye teşekkür ettim. "Bir daha düşün" dedi ama ayrılmakta kararlıydım. On-on beş gün sonra Ecvet Güresin çağırdı. *Cumhuriyet*'e girdim.

"Yumuşak malzeme içine sarılmış inat"

— İpekçi soyadını kullanmamanızın Abdi İpekçi'nin bahsettiğiniz hassasiyetiyle bir ilgisi var mı?
— Yok. O tamamen bir inat meselesi... Abdi rahmetli bana "yumuşak malzeme içine sarılmış inat" derdi. Galiba Turhan Aytul bir gazeteye anlatmıştı bunu... "Yumuşak inatçı" dediği şu: Ben genelde yumuşak görünür, ama çok inat edermişim, sonuçta da dediğimi yaptırırmışım. Soyadımı resmen değiştirmem sonradan Demirel'in yüzünden oldu. Onun hikayesini de bu vesileyle anlatayım: Ben 1963'te ilk yazımı *Milliyet*'e verirken Amerika'da siyahlar bir yürüyüş yapmıştı. Yüz binlerce insan katılmıştı ilk defa... Onunla ilgili bir yazı yazdım, gazeteye girecek. "Cem İpekçi" diye imzamı attım, yazımı da Turhan Aytul'a teslim ettim. Turhan dedi ki, "Cem, senin başka ismin yok mu?" "Göbek adım var" dedim. "Büyükbabamın ismi İsmail; benim adım da İsmail Cem İpekçi." "Peki" dedi. "İsmail Cem olarak koysak, bir mahsuru var mı senin için?"

"Hayır ama neden" diye sordum. "Çünkü sen ilk kez halkın önüne çıkıyorsun. 'İpekçi' soyadıyla olunca, yayın müdürü de Abdi İpekçi olduğu için, 'Tabii yazısı girer' derler. Senin



...Dövüldüler
...Sövüldüler
öldürüldüler...
Şimdi liderleri "Büyük taarruz,,a geçiyor!..
ZENCİ LİDERLER
Yüzyılların haksızlığını protesto için
Yüzbinler yürüyor!..
NE İSTİYORLAR?
KİMLER KARŞI?
ZENCİ FAKAT KARŞI
"ŞU PIS ZENCİLER,,
Mahkeme koridorundan sokağa
Hukuk yolu daha güçlü yoldur
Tıpkı Gandi gibi
Dinci fakat öncü
Daima karakola düşüyorlar
ZENCİLERİ DESTEKLEYENLER
BİR ANKET
AZAR
Ist. Lv. A. (4) No. lı Sat. Ko. Bşk. dan:
ABDÜLCANBAZ'IN MACERALA

Milliyet'te İsmail Cem imzası ile çıkan ilk haberi (28 Ağustos 1963).

buna hiç ihtiyacın yok" dedi. Onun için kullanmadık İpekçi soyadını... 1970'te yayınlanan ilk kitabım da dahil, bütün yazılarımda, makalelerimde, kitaplarımda adım hep İsmail Cem diye geçer...

— *Demirel bu işe nasıl karıştı?*
— Çok sonra, TRT'ye genel müdür oldum. Adım hep "İsmail Cem" diye geçiyor. Basında da "İsmail Cem" diye imza atıyorum. Tabii o zamanki Adalet Partililer bana karşılar. Bir açık bulmak istiyorlar, bulamıyorlar. Sonra Meclis'e bir soru önergesi verdiler: "TRT Genel Müdürü kanunları çiğniyor. Devlet memuru imzasında soyadını kullanmak mecburiyetindedir, oysa o soyadını kullanmıyor" dediler. Baktırttım, hakikaten doğru dedikleri... Ben de, "Adalet Partisi'nin dediğini yapmam, kendi bildiğimi yaparım" diye hemen mahkemeye başvurdum, soyadımı değiştirdim ve İsmail Cem olarak devam ettim.

Cumhuriyet *yılları*

— Cumhuriyet*'e girişiniz nasıl oldu?*
— *Milliyet*'ten istifa ettiğim sırada Turhan Aytul ayrılmış, *Cumhuriyet*'e girmişti. Eniştem Ali Ulvi, *Cumhuriyet*'in karikatüristiydi. Onlar araya girdi. Rahmetli Ecvet Güresin gazetenin başındaydı. Kendisi benim gazetecilik hocalarımdan biridir. Ötekiler de Abdi ile Turhan Aytul...

Cumhuriyet çok heyecanlı bir dönemdi. 1964-65 yılları... Türkiye İşçi Partisi'nin, Meclis'e girdiği, grup kurduğu seçim... Arkadaşımız Çetin Altan milletvekili olmuştu. Meclis'e girenlerin çoğu tanıdığımız insanlardı. CHP'de Ecevit ve ortanın solu konuşuluyordu. Yani sol için çok heyecanlı, üretken bir dönem başlamakta, hatta yaşanmaktaydı.

— *O dönem TİP'e sempati duymadınız mı?*
— Zannediyorum ben, TİP'i Fransız Sosyalist Partisi, İngiliz İşçi Partisi gibi gördüm. Öyle gördüğüm için de özünde, temelinde bir ayrılığımız olamazdı.

— *Nerede farklılaşıyordunuz?*
— TİP, mülkiyet konularında daha toptancı, bütüncül bir yaklaşım gösteriyordu, ben o kadar bütüncül yaklaşmıyordum, yaklaşmadım. Yani, "Mutlaka bütün mülkiyet araçları toplumun elinde olmalıdır" demiyordum. Bunları da *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir?* kitabımda uzun uzun yazdım. İşçi Partisi ile bir defa oradan farklılığımız vardı. Bana göre doğru olan hep klasik, Batı Avrupa sosyalizmi olmuştur. Tabii onu komünist partilerden ayırıyorum. Batı Avrupa bağlamında tanımlar değişiyor. İspanyol Sosyalist İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, özü itibarı ile aynı ideolojinin partileridir. Benim de siyaset çizgim odur; onun tabii Türkiye'ye özgü, farklılaşmış şeklidir. Çok heyecanlı yıllardı. Türkiye'yi değiştirebileceğimiz umudunun belki de en üst noktalarda olduğu bir dönemdi. Bunu *Cumhuriyet*'teki yıllarımda yaşadım.

— Cumhuriyet*'te ne görev yapıyordunuz?*
— *Cumhuriyet* benim için tam bir gazetecilik eğitimi oldu, çok çalıştım. İki fonksiyonum vardı gazetede: Bir tanesi yazı, diğeri ise yazı işleri, yani sekreterlik de denilen, sayfaları çizmek, yapmak, uygulamak gibi işler... Elim de buna biraz yatkındı. Ecvet Bey bana, "İstediğin vakit, istediğin gibi yazı yaz" dedi. Aynı zamanda ikinci sayfaya *"Düşünenlerin Düşüncesi"* diye isim koymuştum, hâlâ da duruyor; o sayfanın sorumluluğu bendeydi. İstediğim zaman oraya kendi imzamla yazı yazabilecektim, ama *Cumhuriyet*'i o kadar seviyordum ki genç yaşıma rağmen, imza fetişizmine kapılmadım. Gidip matbaada çalışırdım. Sayfaların başında dururdum, sayfalar o zaman şimdiki gibi değil. Kurşun dökülür, kurşundan hurufat çıkar, o hurufatla sayfa yapılır ve siz, yazı işleri müdürü olarak o harflerin sayfaya yerleştirilmesi sürecinin başında bulunursunuz. Ben katiyen bırakmazdım. Her şey yapılır, prese gider, presten yanmaz bir kartona kalıp alınır, sonra o kalıplar Ankara'ya veyahut aşağıya matbaaya gider, matbaada kurşun dökülür o kalıba göre ve baskıya geçilirdi.

Yazı yazmazdım, vakit kalmazdı. O zamanlar eksikliğini de hissetmezdim doğrusu, yeter ki o ortak üründe daha ileri gidelim, daha başarılı olalım. Ve olduk da. Bir patlama yaptığımız dönemdi. Zannederim *Cumhuriyet* hâlâ o dönemin satış rakamlarına gelemedi.

— *Kaç satıyordu gazete?*
— Yüz binin üstündeydi. Rahmetli Yılmaz Çetiner'in "Şu Bizim Rumeli"sini yayınladık mesela; büyük olay olmuştu. O ara Türkiye'nin savaş gemisi ihtiyacı vardı; Amerika vermiyordu, Avrupa vermiyordu. Biz de "Kendi Gemini Kendin Yap" diye bir kampanya başlatmıştık. Gazetenin kalitesi çok iyiydi. İlhan Selçuk gazetedeydi sürekli, onunla hep beraber olurduk, konuşurduk, tartışırdık. İlhan'ı ben hakikaten severim, ki bazı konularda farklı düşünürdük. Daha o tarihlerden Türk solunda o ayrışma vardı. Herkes birbirinin arkadaşıydı, birbirine destek olurdu, ama bir yanda İlhan, Doğan Avcıoğlu, *Yön* grubu, daha Jakoben yaklaşımlar, diğer tarafta da bizim İdris Küçükömer, CHP'nin sol kanadı, Türkiye İşçi Partisi, yani daha demokratik diyebileceğim yaklaşımlar... Ancak İlhan'la biz her zaman çok iyi dost olarak kaldık, hiç değişmedi dostluğumuz. Doğan Nadi, Nadir Nadi gelirdi zaman zaman gazeteye... Doğan Nadi kendini kendi dünyasına kapamış bir insandı, fazla açılmazdı.

— *Çalışanlar arasındaki hava nasıldı?*
— Genel Yayın Müdürü Ecvet Bey, çok nevi şahsına münhasır bir insandı, çok iyi bir öğretmendi. Hep aramız dört dörtlük olmuştur onunla... Herkes aynı şekilde Ecvet Bey'i kendine yakın hissetmeyebilirdi, ama ben hep çok takdir ettim, çok sevdim ve çok şey öğrendim Ecvet Bey'den... Odası bir açık üniversite gibiydi. Her gün değişik insanlar gelirdi. Bazı abonelerimiz vardı, bir tanesi Sadun Tanju mesela; onlar Ecvet Bey'le birbirlerini çok severlerdi. Yılmaz Çetiner hem gazetede yazardı, hem hep Ecvet Bey'in yanındaydı. Erol Dallı yazı işleri müdürümüzdü. Ve ben, herhalde gazeteciliğin en

keyifli dönemini orada yaşadım. Yazarlık güzel de, orada yaptığım gazetecilik, ortak bir ürüne, ortak bir çabaya katkım olması, beni çok mutlu ediyordu. Hatırlıyorum da saat sekiz-dokuzdan önce çıkmazdım gazeteden. Kimse, "Kal, bu işi bitir" demezdi. O ortak bir olaydı, bir heyecandı, sade gazete olayı değildi. İşin içinde Türkiye vardı aynı zamanda... Türkiye'nin daha iyi bir noktaya gidebileceği ümidinin yeşerdiği bir yerdi *Cumhuriyet* gazetesi...

— Cumhuriyet'*ten neden ayrıldınız?*
— Askere gitmeyi düşünüyordum. Ama ayrılmadan beş-altı ay önce Ercan Arıklı'yla *ABC* diye bir dergi çıkardık. *ABC*'nin özelliği, gazete formatında haftalık dergi olmasıydı. O zaman yoktu öyle bir şey, ilkti bizim yaptığımız... Bayağı da ses getirdi, ama sonuçta başarısız olduk. Aslında fena değildi ama sermayemiz azdı. Birinci ayın sonu muydu, bir de baktık *Hürriyet* gazetesi *Hafta Sonu* diye aynen bizim formatta bir ek çıkarıyor, baş edemedik. Sonra da 1968'de askere gittim zaten.

Elinde kalemle askere

— *Askerliğinizi nerede yaptınız?*
— Önce altı ay, Tuzla Piyade Okulu, ardından üç ay Harp Akademileri Destek Kıtaları'nda kıta görevi, daha sonra da Harp Akademileri Silahlı Kuvvetler Akademisi'nde Ders Planlaması ve Uygulaması sorumlusu olarak yahut sorumlu ekibin bir üyesi olarak çalıştım. Benim için yeni bir deney oldu askerlik... Anadolu'nun değişik köşelerinden gelmiş farklı farklı insanlar tanıdım ve hep iyi ilişkilerim oldu. Ayrıca çalışacak vakit de buldum; çünkü planlamayı yapıyorsunuz, sabahtan öğlene kadar diyelim ki dersler veriliyor, o derslerin gözetiminde bulunuyorsunuz Harp Akademileri'nde... Tam bana göre işler, yani sevdiğim uğraşlar. Uzmanlar geliyor; ekonomi konusunda olsun, başka konularda olsun, üst düzey askerlere, bürokratlara, subaylara konuşma yapıyorlar.

Biz de işte bunları organize ediyoruz. Daha sonra profesör olan Erdoğan Alkin vardı, ben vardım, merhum Haluk Ferhatoğlu diye, Lozan yıllarında da beraber olduğum bir arkadaşım vardı bu görevde... Çok çalışırdık ama yine de bol vakit kalırdı, "İşim bitti, eve gidiyorum" demek olmazdı; akşam mesai bitimine kadar orada kalırdık.

— Yazarlıktan uzak kaldığınıza sıkılmadınız mı peki?
— Hayır. Çünkü yazarlıktan uzak kalmadım. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*'nin* büyük bir kısmını askerde yazdım ben. Küçük kütüphanelerden ulaştım kaynaklara, sahaflara çok gidip geliyordum. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*'nde bizim klasik tarihçilerimizin kaynaklarını kullandım, ayrıca yabancı kaynaklarım da vardı. Onları Avrupa'dan almıştım değişik dönemlerde... Şunu gördüm: Bizim tarihçilerimiz müthiş. "Klasik tarihçiler" dediğim, Ömer Lütfi Barkan olsun, Halil İnalcık olsun, Reşat Kaynar olsun... Şimdi ayrım yapıyor gibi olmayayım; hepsi, mesela Uzunçarşılı...

— Onlarınki gibi bir eser mi çıkarmayı amaçladınız?
— Onlar bilim adamı niteliklerinden dolayı benim belki hiç yapamayacağım bir şey yapıyor; bir olayı alıyor, onu adeta çevreden soyutluyor ve sadece o olayla meşgul oluyor. Benim yaptığım, farklı olaylar arasında bağlar kurarak bir bütün yaratmak oldu *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*'nde... Galiba yirmi beş baskı yaptı, hâlâ da basılıyor. O kitapta ben daha önce kopuk kopuk söylenmiş olanlar arasında bağ kurdum: Mesela, Mustafa Akdağ'ın *Celali İsyanları* inanılmaz bir kitap... Bense Celali isyanlarını tek başına değil, Anadolu'daki genel fukaralaşma ile birlikte ele alıyorum, yani bir bütünün içine koyuyorum. Belki biraz "maddeci" bir yaklaşım benimki, ama o zaman daha doğruyu bulabiliyorsunuz

* *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* dahil olmak üzere İsmail Cem'in bütün eserleri, yakında yayınevimiz tarafından yeniden yayınlanacak-e.n.

ve daha etkili olabiliyorsunuz. Kitabın özelliği bu olmuştur. Yabancı yayınlar arasında da çok önemli kitaplar var. Hepsini o dönemde okuyamamıştım; tabii şimdilerde çok okuyorum. Onlardan da mesela *La vie quotidienne à Constantinople au temps de Soliman le magnifique et de ses successeurs (XVIe et XVIIe siècles)*, *(16. ve 17. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat)* müthiş bir kitap... Mantran'ın... Bundan dört-beş yıl önce öldüğünü duydum ve oturdum hanımına kısa bir mektup yazdım. Ne Mantran'ı tanıyorum ne hanımını... "O kitaptan etkilenmiştim, benim de bir çalışmam var. Başlıca kaynakların arasına almıştım" diye yazdım; hanımından nefis bir cevap geldi. Çok etkilenmiş. Kısacası askerlik dönemim verimli geçti.

— *Askerden sonra gazeteciliğe dönmekte zorluk çektiniz mi?*
— Hayır. Tahminimden daha kısa sürede ve daha kolay bir şekilde yeniden Babıâli'ye döndüm. Abdi Bey'den teklif gelince yeniden *Milliyet*'te başladım.

— *Neden* Cumhuriyet'*e dönmediniz de* Milliyet'*i tercih ettiniz?*
— Abdi Bey'in teklifi köşe yazarlığıydı. Köşe yazarı olmayı da istiyordum. İyi de oldu. 12 Mart'tan hemen önceydi. Ecevit hareketi, Ecevit-İnönü yarışması, yani her bakımdan farklı bir dönemdi. Kitabım ya yayınlanmıştı ya yayınlamak üzereydi. Abdi çağırdı. Çok da nazik bir şekilde davet etti. "Ne yapıyorsun?" diye sordu. "Gene mesleğe döneceğim" dedim. "Öyleyse kendini fazla angaje etmeden istediğin vakit yazı yaz, onu yayınlayalım, dizi yap, araştırmalar hazırla" dedi. Ben de *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*'nin bazı bölümlerini özetleyen, ondan hareket eden beş-altı günlük bir seri yazı hazırladım. *Milliyet*'te yayınlanınca müthiş yankı yaptı. O zaman Abdi İpekçi de, haftada bir yazdığı *Pazartesi Mektubu*'nda dedi ki, "Geçen hafta Turan Güneş de dahil pek çok kişi beni aradı, 'Bu İsmail Cem kimdir' diye sordular. Cem aslında daha önce de *Milliyet*'te çalışmıştır." Beni

övmüş, zaman zaman yazılarımın yayınlanacağını söylemişti. Böylece köşe yazarlığına başladım.

— Yön *dergisi ile ilişkiniz nasıldı?*
— Maalesef Doğan Avcıoğlu'nu yakından tanıyamadım. Telefonla konuştuk, o kadar. Doğan gibi müthiş bir beyinle, her ne kadar bazı temel tahlillerde farklılaşsak da, gönlümce bir ilişkim olamadı. *Yön*'de aralıklı olarak dış politika yazıları yazıyordum. İmzasız yazıyordum. Orada 12 Mart'tan önce yazılmış bir yazım vardır, *12 Mart* kitabıma da almıştım: "Gençleri biz boş yere ölüme yolluyoruz" diyordum o yazıda... Bazı arkadaşlar bunun üzerine beni suçlamışlardı: "Gençlerimiz üniversitelerde çarpışırken sen nasıl olur da böyle bir yazı yazarsın. Türkiye'yi bu mücadele kurtaracak" gibisinden... En solda bildiğimiz, güvendiğimiz kimseler bile böyle düşünüyordu. Mesela 13 Mart gününün gazetelerinde rahmetli DİSK Genel Başkanı da dahil olmak üzere, "Aslan ordumuz, yaptı görevini, yeni bir dönem başlıyor, solun önü açılıyor" gibisinden yazılar yazmışlardı. Sonra bu arkadaşlarımızın çoğunluğu cezaevine girdi, biz de onları ziyarete gittik.

Kanaryalar öterken

— *12 Mart'ta,* Milliyet*'teydiniz?*
— Evet. Ama 12 Mart'ın haberini Serinofil Derneği'nde almıştım.

— *Gazeteci olarak 12 Mart'ı nasıl geçirdiniz?*
— 12 Mart'ta ben çok ciddi eleştirel yazılar yazdım, hep böyle bıçak sırtında götürdüm 12 Mart dönemini... Hani bir kelime fazla yazsam belki alıp mahkemeye verecekler. Abdi Bey'in büyük desteği olmasaydı yazamazdım. Ve tahmin ediyorum, o yazılar çıktıkça *Milliyet*'in sahibi Ercüment Bey, Abdi'ye, "Yahu Abdi, nereden çıktı bu... Başımızı belaya sokacaksın, gazeteyi kapattıracaksın" demiştir. Bilmiyorum, günahına girmeyeyim, ama Abdi Bey'e birtakım telkinlerde



Gazetecilik yıllarından bir hatıra. Sağında Semih Balcıoğlu. (Fotoğraf Milliyet *arşivinden.)*

bulunmuş olabilir. Bu "yumuşak inatçı" lafı da oradan çıktı. Ben yazımı yazıp verirdim. Çok sulhane yazılar da vardı. Abdi Bey, "Cem, nasıl bunu düşünüyorsun" derdi. "Hiç böyle yazı girer mi *Milliyet*'e? Bunu biz yayınlayamayız." "Peki Abdi Abi" derdim ben, alırdım yazıyı, bir daha yazardım. "Cem sen, alay mı ediyorsun, yine aynı şeyleri yazmışsın" derdi. Üçüncü, dördüncüde bıkardı, fakat sonuçta yazı, biraz yumuşamış, biraz köşeleri törpülenmiş bir şekilde yayınlanırdı. Ama söylemek istediğimi söylerdim ki önemli olan da buydu. Zira biz o dönemde birkaç kişi iki yalnızlık yaşadık: Birkaç kişi dediğim, Ecevit, Behice Boran, Ali Gevgilili, ben, İdris Küçükömer, yani hakikaten saysanız yedi-sekiz kişiyi geçmez. İlk yalnızlık solun içindeydi. Sol, bütün ağırlığıyla, "Devrimci gençler, devrimci ordu; Ordu-gençlik el ele / devrimci cephede" havasındaydı. Bizler, "Hayır, böyle bir şey olursa bu, Türkiye'de neo-faşizme dönük uygulamaların önünü açar, böyle solculuk olmaz" deme cesaretini gösterdik. Ama ancak bu kadardık, yalnızdık yani... İkinci yalnızlığı da

gene aşağı yukarı aynı isimlerle yaşadık. Tabii Ecevit çok ayrı ve farklı konumda; Behice Hanım parti başkanı. Kendimi onlarla aynı yere koymuyorum, ayrıca birbirimizi tanımıyoruz bile... 12 Mart rejimine karşı olan düşünce sahipleriyiz. Nihat Erim bir zeytin çağrışımı yapmıştı o günlerde... Ben de "Zeytin'in Hikayesi" diye 12 Mart rejimini eleştiren bir yazı yazmıştım. Hatta Demirel'in o yazıyı çok beğendiğine dair haber gelmişti. Bir de o dönemde Kautsky falan okurdum hep... Bu yüzden Ecevit'in getirdiği "tarihle hesaplaşmak", "CHP'nin elitlerin partisi olmaktan çıkarak halka mal olması" düşüncesi bana fevkalade yakın geliyordu. Üstelik Bülent Bey'le kişisel bir dostluğum da vardı. Ercüment Karacan, ise Allah rahmet eylesin, efendi bir insandı, ama müthiş İnönücüydü. Ve tam bir Ecevit karşıtıydı. Bu nedenle *Milliyet* gazetesi içinde benim başı çektiğim bir düşünce ile patronun başı çektiği düşünce arasında bir zıtlaşma baş göstermişti. Abdi aslında düşünce itibarıyla Ecevit'ten yanaydı; gazetenin yöneticisi olarak bunu açıklayamıyordu, ama gazetenin anti-Ecevit bir çizgiye gelmemesi için ciddi mücadele veriyordu. Bir yandan da patronu idare etmeye çalışıyordu. Zira patrona bıraksak, "Ecevit Türkiye'yi mahvedecek. Halk Partisi Atatürk'ün yadigarı" diyordu. Çok ilginçtir, 12 Mart'tan sonra Ercüment Bey benimle selamı sabahı kesti. Sonra normale döndü ilişkimiz ama bir ara böyle bir selam vermeden yanımdan geçmişti.

"CIA tahtakurduna benzer"

— Sizce 12 Mart'ın sebepleri nelerdi? Hangi süreç yol açtı müdahaleye?

— O dönemlerde Türkiye'deki sosyal ve sosyolojik değişim, üretimdeki canlanma, sanayileşmede atılan yeni adımlar, bunun yarattığı yeni çelişkiler, kırsal kesimdeki rahatsızlıklar... Bence temel neden, o dönemdeki Adalet Partisi iktidarının, tabii öncelikle Demirel ve Çağlayangil'in ekonomiyi her şeyin önüne alan, ekonomik büyümeyi en büyük öncelik ka-

bul eden yaklaşımlarıydı. İktidarın ekonomik büyümeyi adeta bir fetişizme dönüştürmesi ve bunun sonucunda da dış siyaseti bilinçli veya bilinçsiz olarak, ekonomik büyümenin bir fonksiyonu, adeta bir işlevi gibi görmeye başlaması müthiş bir değişim yarattı. İktidar ekonomik büyümeyi o kadar ön plana çıkarıyordu ki, Seydişehir Kompleksi gibi Türkiye'nin en büyük ekonomik yatırımlarının finansmanını Sovyetler Birliği'ne yaptırabiliyordu. Bu çok önemli. Siz bir yandan Amerika'nın en önemli ortağısınız; özellikle Arap radikalizmine, milliyetçiliğine karşı Batı'nın uzak karakolu gibi bir fonksiyonu da üstlenmişsiniz. Geçmişte Sovyetler'e karşıyken, bakıyorsunuz mesela, Birleşmiş Milletler'de Türkiye, Amerika'nın yanında olmayan kararların altına imza atabiliyor ve pratikte de bir hayli farklı bir politika izliyor. Bütün bunlar, toplumun dış siyasetine yansıyor ve tepkiye yol açıyor. O sıralar örneğin bir "haşhaş" meselesi var. Örneğin bir U2 casus uçağı meselesi var Amerika ile Türkiye arasında... 12 Mart'ta bütün bu etkenler bir araya gelince, Demirel hükümeti, politika olarak Amerika'nın bölgede ihtiyaç duyduğu siyasetin dışında bir pratiği benimsedi. Sanırım 12 Mart'ın çok önemli bir nedeni bu...

12 Mart kitabımın 1. cildinde 12 Mart öncesi ve sırasında yazdığım günlük yazılar var; o tarihe tanıklık ediyor o yazılar, o günleri anlatıyor. 2. cildinde de 12 Mart'ı getiren, 12 Mart'ı 12 Mart yapan etkenler ele alınıyor. Özellikle dış etkenler bölümünün çok önemli olduğunu düşünüyorum o kitapta... Mesela, orada rahmetli Çağlayangil'le yaptığım çok uzun bir röportajın metnini vermiştim. Çağlayangil, Amerikalıların nasıl kızdığını ve sonuçta 12 Mart'ı nasıl yaptırttığını tek tek anlatmıştı. Bunları ben iki sene sonra gazetede yayınladım. Kitaba koymadığım bir lafı vardı. Diyor ki: "CIA, bir tahtakurduna benzer. Altınızdaki iskemleyi oyar ve siz ancak o iskemle çöktüğü vakit bunu anlarsınız." Hiç unutmuyorum, gazeteye de "Politikada tahtakurdunun büyülü sesi" diye başlık atmıştık. Demirel çok hoş bir şey yaptı: "Dış etken var mıdır" sorusuna, "Ne var diyebilirim,



Gazeteci Cem, politikacı Ecevit'le bir röportaj sırasında...

ne yok diyebilirim" gibi bir cevap verdi, yani "var" dedi açıkçası... Amerika'nın işin içinde olduğunu, kendine özgü üslubuyla hem söyledi, hem de bunun yayınlanmasının iznini verdi.

— *Demirel'le o dönem mi tanıştınız?*
— Evet. İki defa konuşmam oldu. İlki tam o 12 Mart'ın yoğun döneminde... İnanılmazdı. İlk defa Demirel'le konuşuyordum, beş-altı saat sürdü galiba. Özel izinle evinden çıkabildim; o sırada gece çıkma yasağı vardı. Telefon açtı gerekli yerlere de, o şekilde evden çıkabildim.

— *Etkiledi mi sizi?*
— Çok etkilendim açıkçası... Bir defa çok okuyan biriydi. Hiç unutmuyorum, Doğan Avcıoğlu'nun bir kitabı, hem de o çok bilinen kitabı *Türkiye'nin Düzeni* değil, bir başka kitabı açılmış, satırların altları çizilmiş. Onun gibi üç-dört tane daha kitap var. Henüz TRT Genel Müdürü olmuş değildim, ama karşı saflardaydık. Yine de gayet dostane konuştuk. İdamlardan da bahsettik.

— Nasıl bahsettiniz?

— Abdi Bey'in özel ricası var, "bu konuda mümkün olanın yapılabilmesi için" dedim. Sade benim içinde bulunduğum çevreler değil, herkes tabii ki idamlara karşıydı. Yani, "Ne iyi oldu, bunlar da cezasını buldu" diyen bir tek kişi olmadı. Durdurulsun diye hepimiz çok uğraştık. Ben de kendimce çalıştım, ama onun kadar etkim yoktu, çevremde ikna edilmesi gereken kimse de yoktu. Abdi'nin öyle değil. Onun çok geniş bir çevresi olduğu için bayağı uğraşmıştı. İdamlar konusunda bir de yazı yazmıştım. Severim o yazımı... O sırada sıkıyönetim vardı, yani yazmak kolay değildi. Melih Cevdet'in Rosenberg'ler için yazdığı bir şiiri vardır: "*Yanık yanık koksa karanfil, adımız geliyor aklıma*" diye... İşte ondan esinlendim. Bu bağlamda olduğunu belirtmedim galiba, ama o günün ortamında o çocukları düşünerek yazmış olduğum belliydi. O dönem, 12 Mart'tan ve idamlardan sonra, bir de 1973 seçimleri var hiç aklımdan çıkmayan... Ecevit seçim kampanyasını Zonguldak'ta başlatıyordu. O zamanlar *Milliyet*'teyim. Karikatürist Bedri Koraman'ı aldım arabama; o da gitmek istiyormuş Zonguldak'a... Hiç unutamam, Ecevit'le yüksek bir noktada buluşuldu, artık neresiyse... Biz de benim arabayla CHP otobüsünün hemen yanından gidiyoruz. Ecevit'in bir inişi vardır şehre, inanılır gibi değil. İnsanın heyecandan gözleri yaşarır: Bütün yolda insanlar, işçiler, başlarında kasklarla çiçekler atıyorlar ve Ecevit kampanyanın ilk mitingi için iniyor şehre... Bir de 1979 seçimlerinde İstanbul'da müthiş bir miting olmuştu. Demirel, Ecevit'e, "Size suikast olabilir, Taksim'de bu toplantıyı yapmayın" diye haber yollamıştı. İşte o mitingde ben de vardım. Orada da Avukat Raif Ertem'le birlikteydik. Adeta Ecevit'in otobüsünü ittik, yani o kadar yakındık. O yıllardan bir de bunu unutamıyorum. Üstelik 79'da Ecevit'e hafif bir kırgınlığım vardı; TRT sonrasındaki tavrından dolayı...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İğneli Fıçı TRT

Aslında atanma kararnamem bir hafta içinde çıkacaktı, kararname çıkmadan kimseye bir şey açıklanmayacaktı; öyle rica etmiştim. Fakat iki gün sonra bütün gazeteler haberi çarşaf çarşaf yazmışlardı bile! Kimsenin beklemediği bir isimdim. Sağ basın kıyameti koparıyordu, hatta hakaret boyutuna varıyordu yazılanlar... Bu arada sevenlerim, özellikle de TRT'yi bilenler, "İğneli fıçıya giriyorsun" diyorlardı.



Başbakan Ecevit TRT Genel Müdürü Cem'i ziyaret ediyor.

— Gazetecilikten TRT Genel Müdürlüğü'ne nasıl geçtiniz? Var mıydı öyle bir niyetiniz?

— Hayır, aklımın ucundan bile geçmiyordu. 1974'te, CHP-MSP koalisyonunun Meclis'ten güvenoyu aldığı gün Ankara'daydım. Aslında Ankara'ya bambaşka bir sebeple gitmiştim. O sıralar 12 Mart dönemi hakkında bir kitap yazıyordum. Eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'den de bununla ilgili olarak randevu almıştım. Hiç unutmuyorum, 7 Şubat'ta görüşecektik. Ankara'ya bir gece önce gelmiştim, hemen Maliye Bakanlığı'na, Deniz Baykal'ı görmeye gittim. İlk kez o bana söyledi gelecek teklifi... "Bülent Bey sana TRT Genel Müdürlüğü'nü teklif edecek" dedi. Ben gazeteciyim, sendikacıyım, yazarım. Çok hazırlıksızdım. Böyle bir bürokratik görevi, idari görevi hiç düşünmemiştim. Deniz'in dediğine göre beni doğrudan doğruya Bülent Bey önermiş, üstelik çok ısrarlıymış. Ne diyeceğimi bilemedim doğrusu, ama mesele bütün gece aklımdan çıkmadı. Ertesi sabah önce Çağlayangil'le görüştük. Sonra güven oylamasına gittim. Gazetecilere ayrılan bölümden oylamayı izlerken haber geldi: Başbakan akşam 7'de beni görmek istiyormuş. Gittiğim zaman başbakanlık odasında dört-beş kişi daha vardı. Ecevit, her zamanki nezaketiyle, "Sayın Cem, TRT Genel Müdürlüğü görevini kabul etmenizi sizden rica ediyorum" dedi.

— Önceki gün haber aldığınıza göre kafanızda bir cevap vardı herhalde?

— Haklısınız, Deniz Baykal söylediğinden beri, bütün gece bunu düşünmüştüm zaten, ama kararsızdım. O yüzden de hemen cevap vermedim. Başbakanlık odasında Turan Güneş, Orhan Birgit, birkaç bakan daha vardı. Orhan Birgit, ben



1970 senesinde "Acılı Doğu" dizisini yazarken yöre halkıyla.

Ankara'ya gelirken beni evden ve gazeteden aramıştı, konuşamamıştık; ama doğrusu o an, bu telefonun özel bir anlamı olduğu hiç aklıma gelmemişti. Başbakan'a teşekkür ettim, birkaç gün izin istedim. O acele edince ben de ayıp olmasın diye, en azından ertesi güne kadar izin istedim. "İstanbul'dan Deniz Baykal'ı arayıp kararımı bildiririm" dedim. Öylece ayrıldık. Havaalanına giderken düşünüp duruyordum. Ama ertesi sabah kararımı vermiştim: Ben bu işi yapamayacaktım.

— *Ecevit'le önceden tanışıyordunuz herhalde? Neden sizi seçmişti?*

— Evet, tanışıyoruz tabii. Hem de 1964-65'ten beri... İlk Mehmet Barlas'ın evinde karşılaşmıştık galiba... Çok hoş olmuştu. Kültür benzeşmesi olayı. Rahşan Hanım da Bülent Bey de Robert Kolej mezunları... Eşimle ben de öyleyiz. Ben çok sevdim, çok beğendim Ecevit'i, "Aman destekleyelim" dedim. Senlibenli değildik ama neredeyse arkadaşlık düzeyinde bir yakınlığımız vardı. 12 Mart döneminde de yakın fikir-

lerimiz olmuştu. Ecevit'in başarılı olması hepimiz için çok önemliydi. Niye beni seçtiğini tahmin ediyorum, tahminin de ötesinde hatta ama kendi söylemedi bana... Mesele Erbakan faktörü... Erbakan'a kimseyi kabul ettiremiyor. Erbakan, "Ecevit'in getireceği genel müdür TRT'de bana oyun oynar, arkamdan vurur, gerici der" diye korkuyordu. Anlaşılan ben o itimadı vermişim ki Ecevit ısrarcı oldu.

— *Görevi neden reddettiniz?*
— Bir defa, ben böyle iş yapmaya alışık değildim. Hiç bilmediğim bir iş... Önce üzerinde düşünmem, sıkı bir hazırlık yapmam lazımdı. İkincisi, Ecevit'i de düşündüm. Aslında kendime güvenmiyor değildim, ama hazırlıksızlık bana hatalar yaptırabilirdi, başaramayabilirdim. O zaman da bunun hesabı benden değil Başbakan'dan sorulurdu. O sorumluluğu almak, beni seçenleri zor durumda bırakmak istemiyordum. Bir de duygusal sebepler var. Her taşına, her ahşap yalısına, her köşesine tutkundum İstanbul'un... "Bunları nasıl bırakırım" diyordum kendi kendime... Ertesi gün bizim Ercan Arıklı'nın yazıhanesine gittim. Hilmi Yavuz da oradaydı. Niyetim evden değil, Ankara'dakilerin bilmediği bir yerden telefon edip kararımı söylemek; ki sonra yeni bir görüşme imkanı olmasın, beni bulamasınlar. Deniz Baykal'ı aradım, uzun uzun konuştuk. Geceden beri toparladığım bütün sebepleri bir bir saydım. O hiç pes etmedi, fakat ben ikna olmadım. Bir taraftan da "hayır" demek zor geliyordu, sanki ayıp ediyormuşum gibi hissediyordum, ama neyse; sonunda konuşmayı bitirdik. Nereden telefon ettiğimi de Deniz Bey'e söylememiştim. Ercan'la ve Hilmi Bey'le kahvelerimizi aldık. Hilmi Bey takılıyordu hatta, "Genel müdürlüğünün üstüne artık sen bir su iç" diye... Fakat, şöyle rahat bir nefes almama kalmadan telefon tekrar çalmaz mı! Meğer şehirlerarasından konuşulan numara bulunabiliyormuş! Üstelik bu kez Başbakan'ı bağlamasınlar mı! Ecevit'e saygım çok büyüktü. Öne sürdüğüm mazeretleri tek tek cevapladı, ayrıca, "Sayın Cem, bu bir memleket görevi, kabul etmemek olmaz" dedi. Aslın-

da bende de artık "hayır" diyebilecek hal kalmamıştı. Birincisi karşımda yaşça benden büyük biri, hem de bir başbakan vardı. Ayrıca Bülent Bey gibi nazik bir insana sürekli "olmaz" demek de hem zordu hem de ayıp geliyordu. Bir de şu var: Onun telefonuna hazırlıksız yakalandım. Tam her şey bitti derken aramıştı. İtiraf edeyim ki zaten bütün gece "evet"le "hayır" arasında gidip gelmiştim. Sonunda, "Görevi kabul ediyorum. Güveninize teşekkür ederim, başaracağıma da inanıyorum" dedim.

Hazır ol İsmail Cem!

— TRT'nin başına gelmenize sağ ve sol cephelerin tepkisi ne oldu?

— Aslında atanma kararnamem bir hafta içinde çıkacaktı, kararname çıkmadan kimseye bir şey açıklanmayacaktı; öyle rica etmiştim. Fakat iki gün sonra bütün gazeteler haberi çarşaf çarşaf yazmışlardı bile! Herkes benim kadar şaşkındı bana sorarsanız, kimsenin beklemediği bir isimdim. Sağ basın kıyameti koparıyordu, hatta hakaret boyutuna varıyordu yazılanlar... Tabii bu sırada dostların tebrikleri de bitmiyordu. Bütün sevenler, özellikle de TRT'yi bilenler, "İğneli fıçıya giriyorsun" diyorlardı. Ben de kendimce prensip kararları aldım. Mesela konuşmamakta ısrar ettim, kimseye röportaj vermedim. Zamanı gelince basın toplantısı yapacağımı söyledim sadece... Gereksiz polemik çıkar diye korkuyordum, ya da ayaküstü bir cevap veririm, bir soruya hazırlıksız yakalanırım; o da tehlikeli olabilirdi. O sırada görevime hazırlanmaya çalıştım. Televizyon hakkında yabancı dilde kitaplar topladım. Dostlarımdan tavsiyeler aldım. *Milliyet*'in yazı işleri müdürü Hasan Pulur arkadaşımdı, o mesela kitlelerin zevkine, bir de spora önem vermemi önerdi. Ben de aslında aynı yolda, kitlelerin ne istediğini anlamak için öncelikle Türkiye'nin o günkü durumunu tartıyordum kafamda... Her gün 30 milyona hitap eden bir kurumun başına geçeceksem, bu değerlendirmeyi doğru yapmam şarttı.

— CHP-MSP koalisyonunun geleceğini nasıl görüyordunuz?

— Şurası çok açık ki, Türkiye siyasi açıdan çok ilginç bir dönemden geçiyordu. Büyük sermaye ve klasik Atatürkçü çevreler CHP-MSP koalisyonuna güvenmiyordu. Bu iktidar Türkiye'deki sınıfsal kuvvet dengeleriyle uyumlu değildi, çok zorlanacaktı. Türkiye'nin çoğunluğu için yararlı bir koalisyon olsa da, bu iktidar dönemi bir ara dönem, bir geçiş dönemi olarak kalacaktı. Sermaye sınıfı kesinlikle ülkeye egemendi; basının büyük bölümünü kontrol altında tutuyordu. Bir bölüm sermaye ise 12 Mart dönemi alışkanlığından daha yeni yeni sıyrılıyordu. Devlet mekanizmaları sermayeye hizmet etmeye alışkındı. Sola açık tek parti CHP'ydi, o da oyların ancak yüzde 33'ünü alabilmişti. Sendikalı işçi sayısı 1 milyonu bile bulmuyordu. Uzun lafın kısası, CHP iktidara geliyordu, ama asıl sınıfsal iktidar, onun kuracağı hükümeti istemiyordu. MSP için o sıralar Mümtaz Soysal'ın yazdığı gibi düşünüyordum: "... Ezilmiş kitlelerin metafizik bir tepkisi..." Buna, tatmin olamayan küçük sermayeyi, esnafı da katmak lazım. Temeldeki bu birikim yüzünden, sonradan parti yöneticileri başka yollara sapmış olsalar bile, MSP de bazı egemen çevrelerce hoş görülmedi. Bunun üstüne dünyadaki ekonomik konjonktür, Türkiye gibi ülkelerin aleyhine gelişiyordu. Petrol bunalımı, petrol üretmeyen ülkeleri perişan ediyor, ithal ettiğimiz sanayi hammaddelerinin, hatta besin maddelerinin fiyatları almış başını gidiyordu.

— Bu değerlendirmeleriniz, TRT'deki kararlarınızı etkiledi mi?

— Ecevit hükümetinin uzun ömürlü olamayacağını sezmişim galiba. Bu hükümetin, özellikle CHP kanadının yapabileceği, ancak fırsatları iyi değerlendirmek olabilirdi. Mümkün olduğu kadar, ömrü yettiği kadar halk kitleleri için olumlu işler yapmak... Ve işte bu imkanı reddetmemek gerekiyordu. TRT de yapılacak iyi işlerin bir parçasıydı... Ne yapabilirdik orada? Halk kitlelerinin kendini geliştirmesine yardım edebilirdik, hareketlenmesine katkıda bulunabilirdik. Bir de tabii

TRT, onların çevrede olup bitenleri öğrenmesinde, her şeyden haberdar olmasında, olayları değerlendirmesinde çok işe yarayabilirdi. Haber unsuru kitlelerin arasında da bir dinamizm sağlayacaktı.

— MSP'den ve genel olarak sağ kesimden, daha ilk günden gelen tepkiler sizi korkutmuyor muydu?
— Başaracağıma inanıyordum. Ama zor koşulların farkındaydım. Hatta görev başında çok uzun süre kalamayabileceğimi de kestirebiliyordum. Atanma kararnamem 15 Şubat 1974'te yayınlandı. (Tesadüf bu ya, o gün benim doğum günümdü.) Trenle Ankara'ya hareket ederken, "Hazır ol İsmail Cem" dedim kendi kendime. "TRT maceramız başlıyor."

Beni piyade alayının başına koysalar...

— Maceranız nasıl başladı? Politik zorluklar bir yana, nasıl bir kurumla karşılaştınız?
— Dev ve çok kalabalık bir kurumdu TRT... Genel Müdürlük binası Mithatpaşa Caddesi'ndeydi. Yaklaşık kırk daireden oluşan bir blok apartman. Kızılay Karamürsel'de 25 daireli ikinci bir merkezimiz, Onar Han'da, Mithatpaşa'da başka binalarımız vardı. Televizyon yapımcıları ve montaj üniteleri de gene ayrı bir binanın dairelerine sıkışmıştı. Bunlardan başka Ankara Radyoevi, Orkut Stüdyosu, Ankara TV vericisi, her biri ayrı işletme büyüklüğündeki radyo vericileri ve kısa dalga vericileri vardı. Binaların bu dağınıklığından başka personel de çok kalabalıktı. Beş binden fazla insan. Bütün odalar salkım salkım insan doluydu. Bunların büyük bölümünün hiçbir şey üretmeden devletten maaş aldığını sonradan anladım. Kadro inanılmaz şişirilmiş durumdaydı... Bu da iki sebepten: Birincisi TRT kendi kararıyla memur kadrosu açabiliyormuş. Yani Bakanlar Kurulu kararına ihtiyaç yoktu. İkinci sebep ise TRT Kanunu'ndaki "tazminat" hükmüydü. TRT kendi personeline tazminat verebiliyordu. Öbür devlet dairelerinin hemen hemen hiçbirinde yoktu bu... TRT'deki bir odacı,

başbakanın odacısından 700 lira fazla alıyordu. Personel şefinin aylıkları da öteki kurumlarınkinden 1.500 lira fazlaydı. Gerçi işin bünyesinden doğmuş bir ayrıcalıktı bu, ama bir taraftan da kadro şiştikçe şişmişti bu yüzden... Her gün yüz kişi TRT'ye iş başvurusunda bulunuyordu; tabii ellerinde hatırlı kartvizitlerle... Karşı koymak cidden çok zordu, ama son günüme kadar direndim ben. Ne yalan söyleyeyim, genel müdürlüğüm sırasında en çok bu yüzden dost kaybettim. Devletin parasını boş yere harcatmamak, kurumun parasına sahip çıkmak gibi bir prensibim vardı.

— *Kurumda 12 Mart'ın etkisi kırılmış mıydı?*
— Pek sayılmaz. TRT'de ilk dikkatimi çeken şeylerden biri de budur:

Kurumun çoğu kilit noktasında emekli subaylar vardı. Mesela, sonradan Hıfzı Topuz'un atanacağı yerde, genel müdür yardımcısı koltuğunda emekli bir albay vardı; fakat kendisi iki yıldan beri Amerika'da tedavideydi, üstelik kurum maaşını ödüyordu. Haliyle bütün radyo programlarına karar verecek makam vekaleten idare ediliyordu ben geldiğimde... Vekalet eden de bir başka emekli subaydı. Sonuç olarak bütün radyo ve televizyon programlarını emekli subaylar yönlendiriyordu. Bu arada, Televizyon Dairesi Başkanı, TRT Genel Sekreteri, TRT Savunma Sekreteri, Personel Dairesi, Etüt-Planlama Dairesi Başkanı da gene emekli subaylardı. Emekli subaylar çalışamaz diye bir şey yok; özellikle teknik alanda çok başarılı olanlar da vardı. Ama programlara karar vermek ayrı bir eğitim, yetişme işi. Sanat, kültür, sosyoloji, gazetecilikte uzman olmak, en azından çalışmış olmak lazım. Beni bir piyade alayının başına koysalar başarılı olabilir miyim? Olamam... Bu da onun gibi.

— *Teknik konularda zorluk yaşadınız mı?*
— Yok. Elbette TRT'ye adım atar atmaz kendimi yabancı kavramların arasında buldum, tabii çoğu teknik şeylerdi. Ama kısa sürede anlar hale geldim; hatta hiçbir bilgim yoktu,

ama televizyon ve radyo tekniğini, elektronik haberleşmeyi az çok çözdüm, genel hatlarıyla... Benim esas alışamadığım, aylarca kavrayamadığım personel kanunu. Biri kalkıp, "Ne yapsak da şu TRT'yi geri bıraksak" diye düşünse, ancak bu kadar mantıksız, akıldışı, ilkel kurallar koyabilirmiş.

"Emredersiniz efendim!"

— Çalışanlar sizi nasıl karşıladı?

— Geldiğimde merkez binanın Mithatpaşa Caddesi'ne bakan bütün camları doluydu. Yazılarımdan tanıyorlardı, ama nasıl biri olduğumu bilmiyorlardı. Ben de âdeti bilmiyordum, meğer genel müdür, makamında otururmuş, daire başkanları, müdürleri falan onu ziyarete gelirmiş. Tanışma böyle olurmuş. Ben tam tersine, gittim herkesle tanıştım. Çünkü çoğu benden yaşlıydı, onlara gitmemek ayıp olur gibi gelmişti. Evet, bir de bu yaş sorunu vardı: Çoğu yaşını başını almış, efendi, terbiyeli insanlardı. Bana, "Emredersiniz", "Arz ederim efendim" dedikçe yanlış bir ilk izlenim bırakmaktan çekiniyordum. Neyse ki benim de saygılı biri olduğumu anladılar. Karşımdakinin görevi ne olursa olsun, benden yaşlıysa "efendim"le cevap verdiğimi gördüler. Ama hiçbiri bundan faydalanmaya kalkışmadı. İlk başta yaş farkı yüzünden biraz tedirgin oldumsa da bundan dolayı en küçük bir sorun yaşamadım.

— Şehir değiştirmek nasıl oldu? Ankara'ya çabuk alıştınız mı?

— Ankara'yı gazeteci olarak tanıyordum. Arada bir konferans vermek ya da "havayı koklamak" için gelirdim. Açık söyleyeyim, İstanbul'a aşığım; Ankara ise onun tam zıddıydı. Tarihiyle, sınıfsal dokusuyla, tabiatıyla, hatta ideolojik yapısıyla çok uzaktı bana... İstanbul tarihti her şeyden önce. Türkiye'nin geleceğine, kitlelerin mutluluğuna uzanan yollar, İstanbul'un barındırdığı her şeyde gizliydi; gecekondularında, eski medreselerin yıkıntılarında... Ve ben, yarınlara varmak

için tarihten ders çıkarmak gerektiğine inanırdım. Ankara ise, belli bir dönemde yapılmış ideolojik bir tercihti, Türk toplumu tarihten kopmaya ihtiyaç duyduğu bir dönemde yapmıştı bu tercihi... İstanbul bir yanıyla belki burjuvaziye aitti, ama bir yanıyla da mutlaka işçinindi. Ankara başkaydı. Başka bir zümrenin, yani bürokrasinin merkeziydi, ki onun da tarihsel işlevi egemen sınıfa, sermayeye ya da işçi sınıfına hizmet etmektir. İstanbul'da insanın hayal gücü ve duyguları bile bir başka türlü coşar. Ankara'da insanlar trafik lambalarına bile riayet ediyorlardı! Sohbetleri bile başkadır iki şehrin... İstanbul'un tarihsel derinliği İstanbulluya çok geniş bir bakış açısı vermiştir. Çok çok uzun bir yolda bir toz zerreciği olduğunu hisseder insan... Ankara'da üç-dört kişi bir araya gelsek en dar anlamda siyaset konuşurduk. Ankara'da herkes birbirine "sayın" diye hitap eder, İstanbul'da "bey" kelimesinin sıcaklığı vardır. Mesela Sayın Ecevit... O güne kadar bana "İsmail Bey", "Cem Bey" derken, TRT Genel Müdürü olduktan sonra "Sayın Cem" demeye başladı. Buna üzülmedim desem yalan olur. Herhalde kendisi ya da aile meclisi araya mesafe koymak gereğini hissetti. Yeni görevlerimizden dolayı... Ben böyle değildim. Birlikte çalıştığım insanların hem amiri, hem dostu olmaya gayret ettim; ikisi yan yana gayet güzel yürüyordu. Ancak, şunu da söylemem lazım, yoksa haksızlık etmiş olurum, İstanbul'un her şeyde soyut kalmak gibi bir tehlikesi de yok değildir. Ankara daha somut olanla, daha görülür olanla uğraşıyordu. Belki birbirini tamamlıyordu diyebiliriz. Gene de bir İstanbullu olarak, Ankara'nın insanını ne kadar sevdiysem havasına da bir o kadar zor alıştım.

— Oldukça hazırlıksız gitmiştiniz Ankara'ya... İşe hakim olmanız ne kadar sürdü?

— Gerçekten de çok hazırlıksızdım, hatta TRT Kanunu'nu bile okuyamamıştım. TRT Yönetim Kurulu'nun yapısını, görevini de yeterince bilmiyordum. Yönetim kurulunun pratikte büyük bir yetkisi yok, ama genel müdürün işini kolaylaştırmak ya da zorlaştırmak kurulun elinde... Kanun gereği taraf-

sız olması gerekir. Fakat üyelerin çoğu belli partilere angajeydi. Hele emekli amiral Sezai Orkunt ve Fikret Ekinci gibi MC hükümetiyle "ilginç" ilişkileri olanlar da birtakım görevlere sahip olabiliyorlardı. Kısaca şöyle özetleyeyim durumumu: Rakip partiden bakanlarla hükümet etmek zorunda kalmış bir başbakan gibiydim TRT Yönetim Kurulu'nda... Üyelerin içinde Prof. Şerafettin Turan ile Melen hükümetinin atadığı emekli Albay Tevfik Karahan, anayasayla ve kendi kişilikleriyle her zaman tutarlı kalan, ayrıntılarda boğulmayan şahsiyetlerdi. İkinci gruba ben o zamanlar "iyi niyetli sağcılar" diyordum. Bir yandan bana karşıydılar belki, ama namuslu, ahlaklı insanlardı, o nedenle önüme engeller çıkarmadılar. Bazı kritik anlarda onların yardımını da alabildim. Sabri Süphandağlı, Saadettin Karacabey, Prof. Abdullah Türkoğlu, Nevzat Atlığ, ortada ise Prof. Adnan Ataman ve kısa süre sonra ayrılan Prof. Ali Bozer. Son grupta ise yerini korumak için hükümette kim varsa ondan yana çıkan, "hükümet ataması" Fikret Ekinci ile Emekli Amiral Sezai Orkunt... Kendileri ayda iki kere toplantıya katılır, yaklaşık 10 bin lira da maaş alırlardı. Bir de Adnan Saygun vardı kurumda. Onu herhangi bir gruba dahil edemiyorum. Bazen ilericiden ilerici, bazen de tam tersi... Ama namuslu, doğru, saygıya layık bir insandı Adnan Bey...

İğneli fıçıda

— Nasıl geçerdi yönetim kurulu toplantıları? Karar almak zor olmuyor muydu?

— Önce Fikret Ekinci ve (MC iktidara geldiğinde) Sezai Orkunt'un açılış müziği: "TRT taraflı olmuş, solcular ekran ve mikrofonları doldurmuş, çocuk programında propaganda yapılmış..." Yönetim kurulunun öteki üyeleri terbiyeli insanlar olduklarından cevaplamazlardı; iş bana düşerdi. Yorulurdum. Bazen Tevfik Karahan, Prof. Şerafettin Turan, Adnan Saygun da bana katılırdı. Bir alay boş laf sıralanmasından sıkılırdım. Benim derdim toplantının verimli geçmesiydi. Bir

sürü önemli iş görüşülmeyi beklerdi. Kurulun iki önemli işi vardı: İlki 200 bin lirayı aşan harcamaları karara bağlamak... Yani hemen hemen bütün teknik kararlar, istasyon yapımları, kamera siparişleri... İkincisi yıllık programın planını onaylamak... O noktada programın detayına karışmazlardı, daha doğrusu genel müdürü zorlayamazlardı. Fakat her üye programlar hakkında konuşurdu. Ben de yok saydığım Ekinci ve Orkunt dışındaki üyelerden gelen eleştiriyi not ederdim, değerlendirirdim. Şimdi düşünüyorum da, mesela bir Tevfik Karahan'ı Türk halkı tanımalı. Emekli albaydı, Melen hükümeti tarafından atanmıştı. TRT'nin isimsiz kahramanlarından olduğunu sonradan gördüm. Hükümetler değişse de o hiç değişmedi. "Cem'e yakın olmaktan vazgeç" denilse de hiç umursamadı. Hatta TRT'nin işgalini izleyen günlerde işgalci yönetimin Hıfzı Topuz'u görevden alabilmesi için önce MC hükümetinin, karşı çıkan Karahan'ı görevden alması gerekti. Süphandağlı AP yönetimine çok yakın olmasına, üstelik *Son Havadis* ve *Yeni Asır*'da yazmasına rağmen gayet adil davranırdı, hatta kendi çevresi onu yumuşak davranmakla suçlarmış. Keza ne kadar AP'li varsa hepsinin sıkıştırdığı Saadettin Karacabey de öyle... Son yönetim kurulu seçiminde bizzat AP'li dostları onu seçtirmemek için kulis yapmışlar, ama başaramamışlar. Çok namuslu davrandı, bunun tek, ama çok önemli istisnası Hıfzı Topuz'un görevden alınması için kanundışı oy kullanmış olmasıdır.

— *Siyasetçilerle ilişkiniz nasıldı?*

— Tabii öncelikle protokol ziyaretleri yaptım. Cumhurbaşkanı Sayın Fahri Korutürk, Başbakan, Senato ve Meclis Başkanları, Genelkurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, TRT eski müdürleri Adnan Öztrak ile Musa Öğün, grubu bulunan parti başkanları, Milli Birlik, Kontenjan Grubu liderleri... Bir haftaya sığdırdım bütün ziyaretleri... Şimdi düşününce tuhaf hissediyorum biraz. Mesela Sayın Korutürk'ün aylar sonra beni görevden alan kararnameyi imzalayacağı hiç aklıma gelmezdi. Benden iki şey istedi. "Toplumsal sorunları

da yansıtın, ama Türkiye'deki gelişmeleri de gösterin" dedi. Bir de TRT'nin eski memurlarını gerçekten gerekmedikçe görevden almamamı istedi. Bunu özellikle rica etti. Bunu niye söylüyordu? Çünkü bazı gazetelerde memur kıyımı yapacağıma dair yalan haberler çıkmıştı. Yeni hükümetin de üst düzey memurları değiştirmesini bekleyenler vardı. Sonradan Sayın Korutürk'ün imzaladığı kararnamelerle görev yeri değiştirilen yüzlerce savcıyı, öğretmenlerin korkularını, merkeze tayin edilen valileri düşünüyorum da... o günkü yerinde önerileri geliyor aklıma... Başbakan Ecevit her zamanki aşırı nezaketiyle konuştu. TRT hakkında en ufak bir eleştiri ya da öneri getirmedi. Sonradan da hep böyle oldu zaten. TRT'nin bağımsızlığına büyük saygısı vardı, ben de bunu hep minnetle anarım. Yalnız bir keresinde, çok ısrar edince televizyondaki geçiş dialarından ve verilen müziğin hep tekrar edilmesinden, yetersizliğinden şikayet etmiştir, hepsi bu... Demirel'le yarım saat kadar görüştük. Önceden de tanıyordum zaten; ben bir yazardım, o ise karşı düşüncede bir politikacı ki 1965-70 döneminde "ilerici" bir işlev taşıdığını yazmıştım vaktiyle... 12 Mart rejiminin kalıcı olmasına karşı çıktığında da onu savunmuştum. Onunla çok genel konuştuk. Yalnız, yanından ayrılırken, "Bu politika işidir, size de yüklenebiliriz, gücenmek yok" dedi. Genel müdürlüğüm sırasında bir daha karşılaşmadık zaten... Bu ziyaretler sırasında, 12 Mart'ın ilk günlerinden beri eleştirdiğim Nihat Erim'le, cumhurbaşkanı seçilmemesi için devamlı yazı yazdığım Faruk Gürler'le de görüştük, Kontenjan Grubu münasebetiyle... O ilginç oldu işte. Görüşmeler sıcak geçti. Görüşlerimiz değilse de görgümüz birdi. Üstelik Erim televizyon hakkında epey bilgi sahibiydi, bir araya geldiğimizde ortak konu bulabiliyorduk.

— TRT'nin eski genel müdürleri size neler anlattılar?

— İlk olarak Korgeneral Musa Öğün'e yaptığım ziyareti anlatayım. Onunla Genelkurmay'daki odasında görüştük. Ben bir gazeteci olarak onun döneminde TRT'nin anti-demokratik düşüncelere alet edildiği kanısındaydım. TRT personelinin işi-

ne en sudan bahanelerle son verilmişti. Ama bir taraftan da şunu gördüm ki, onun döneminde TRT teknik açıdan çok gelişmiş, yaygınlaşmıştı. Zaten konu tekniğe gelince, heyecanla Türkiye haritası üzerinde, açılacak TV istasyonları hakkında bilgi verdi bana... Çok yararlı teknik önerilerde bulundu. İşine çok bağlı bir insan olduğu belliydi yani. TRT'nin ilk genel müdürü Adnan Öztrak beni çok etkilemiştir. TRT'de çektiği üzüntüler yüzünden felç geçirmişti. Kısaca şunu söyleyeyim: TRT hukuki olarak sahip olabildiği bütün özgürlüğü, büyük ölçüde onun sayesinde elde etmişti. Siyasi iktidarlara direnmişti. Hakkında olmadık iftiralar atılmıştı. Gerçi yargıya başvurup hepsini itirafçıların suratına çarpmıştı ama sonunda sağlığından olmuştu.

Nasıl bir TRT?

— Siz geldiğinizde günde kaç saat, nasıl bir yayın yapılıyordu?
— O sıralar yayın saat akşam 7'de başlıyor, genellikle 10 gibi bitiyordu. Yarısı yabancı dizi ve film, geri kalanı daha çok müzik ve haber... Tamamen rasgele seçilmiş yabancı yayınlar... Filmleri bir komisyon seçiyordu, film piyasasındaki açıkgözler ellerinde ne kadar işe yaramaz film varsa, komisyona bunları seçtirtip, müthiş paralar alıyordu TRT'den... Bir acı gerçek de şu ki, yabancı film şirketleri hakkımızda milyonlarca liralık tazminat davaları açmışlardı ve daha acısı, haklıydılar. Bizim filmciler, sinemada gösterme şartıyla aldıkları yabancı filmleri TRT'ye veriyordu, haliyle TRT, korsan film göstermiş konumuna düşüyordu. Kolay olmadı, ama Ankara'ya gelmeye başlayan davacıları ikna etmeyi başardık. Hukukçuları seferber ettik, bir anlaşma zemini yarattık. Biz bu uygulamadan hemen vazgeçecektik, onlar da davadan. Tabii bizim filmcilerden bazılarının tekerine çomak sokmuş olduk. Hakkımda olmadık iftiralar çıkardılar. Yerli filmler ayrı bir felaket... İlk iş olarak, mevzuata göre genel müdür adına hareket eden komisyonun yerine, film seçme işini kendi üzerime aldım. Mustafa Gürsel'in danışmanlığıyla durumu



TRT Genel Müdürü olarak ilk basın toplantısı...

düzelttik, kaliteyi yükselttik. Lütfi Akad, Halit Refiğ, Metin Erksan, Atıf Yılmaz gibi ustaların eserlerini art arda yayınlamaya başladık. Yani bizim zamanımızda da olmuştur bazı yanlışlar, ama istisnadır; giderek de azalmıştır.

— *Çalışmaya ilk nereden başladınız?*
— İlk olarak Telespor'la başladık. Göreve başlamamın on yedinci günü yayına girdi. Küçük de olsa bir iş başarmıştık. Sonra daha büyük bir iş planladık: 1974 Şubatı'nda TRT haftada beş gün yayın yapıyordu. "Niye" diye sorunca, yok stüdyo yetersizmiş, yok enerji kısıtlaması varmış, diye bahane üretiliyordu. Önce Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürü Behçet Yücel'i ziyaret ettim. Bir formül bulabilir miyiz, diye çalıştık onunla... Sonunda pratik bir çözüm yolu çıktı ortaya, fazladan bir gün kazandık: Çarşamba yayınından vazgeçtik, çünkü Türkiye'de en fazla o gün enerji tüketiliyormuş, onun yerine en az enerji harcanan pazartesi ve cumayı aldık. O zamana kadar basınla pek ilişki kurmamıştım. Bundan sonra artık bir basın toplantısının şart olduğuna karar verdim ve o toplantıda ilkelerimi açıkladım. O ko-

nuşma benim hem TRT'de izlediğim yolu, hem genel olarak neye inandığımı özetler. Orada aynen şöyle demiştim:

"Anayasa ve kanun çerçevesinde, çağdaş, demokratik, çoğulcu bir anlayışla TRT'nin kendi görevine eğilmesi, TRT'nin bu dönemdeki başlıca özelliği olacaktır. TRT'nin görevi belli bir görüşü halkoyuna kabul ettirmek değil, bütün görüşleri yansıtarak halkoyunun serbestçe oluşumuna yardım etmektir.

TRT, görevinin sınırını ve kendi yerini dikkatle belirleyerek yeni çalışma dönemine başlamaktadır. Önce, halka son derece saygılı olacaktır TRT; hem genel tutumu, hem de görev anlayışı açısından. Benim başlıca ölçülerimden biri, halkın ne istediği ve neyi beğendiğidir. Çeşitli sorunları ele alırken, dinleyici ve seyirciyi soyut bir öğrenci, TRT'yi ise her şeyin en doğrusunu bilen bir akil gibi görmeyeceğim. TRT, haber ve kültür görevini halkın eğilimlerini dikkatle değerlendirerek, mümkün olduğu yerde halkla diyaloğu kurarak gerçekleştirecektir.

TRT'nin habercilik işlevi, olaylara bakış açımda başlıca ölçülerden biri olacaktır. Değişen ve gelişen bir Türkiye'ye ancak gazeteciliğin hızıyla yetişebileceğimizi sanıyorum. Haberin değerini bilen bir kişi olarak, habercilik görevini en yeterli biçimde yapan bir yayını amaçlıyorum. Haber, bir toplumdaki gelişmenin başlıca itici kuvvetlerinden biridir. Habersiz olan, fikirsizdir; hareketsizdir. Bu kural, hem toplumun bütünü için, hem de kişi için geçerlidir. İnsanın daha hür olmasında, insanın kendi sorumluluğunu kavrayabilmesinde vazgeçilmez ön şart, doğru ve yeterli haber olmasıdır.

Radyo ve Televizyon, Türkiye'nin yaygın ve en güçlü kültür aracıdır. Ve burada cevaplanması gereken, kimin kültürü, neyin kültürü, hangi kültür sorusudur.

Anayasa ve TRT Kanunu çerçevesindeki yaklaşım biçimim şudur:

Biz Türkiye olarak, çok az toplumla kıyaslanabilecek bir kültür hazinesinin sahibiyiz. Batı ve Doğu'nun köprüsü olabilmiş, Batı ile Doğu'nun kültür sentezini yapabilmiş bir top-

lumuz. Ve bizim halkımız bin yıllık bir tecrübenin imbiğinden süzüle süzüle kendi kültürünü yaratmıştır.

Yeni çalışma döneminin kültür anlayışında öncelik, Türkiye kültürüdür. Halkın kültürüdür. Bunun çağımızda aldığı ve alacağı biçimdir. Anayasa'nın TRT'ye vermiş olduğu toplumun tümünü yansıtmak görevinin eşliğinde, toplumun ortak kültürüne yönelmektir. Özellikle bir kitle kültürü aracı olan Radyo ve Televizyon'a, bu anlayışla yaklaşacağım.

Sanata ve kültüre hizmet etmek, eğlendirmek, sporu yaymak, Radyo ve Televizyon'un görevidir.

TRT'nin sanata bakış açısı ve eğlence programlarına eğilişi, kültür anlayışının ışığında olacaktır. Toplumdaki değişik beğenileri göz önünde tutan, fakat bazı öncelikleri bulunan bir bakış açısıdır bu. Hemen belirteyim, sanata ve yaratıcılığa, Anayasa ile TRT Kanunu çerçevesinde en geniş özgürlüğü, eğlenceye en geniş hoşgörüyü tanıyacağım. Ancak, öncelik ölçülerim olacak: TRT, genç beyinleri yanlış değer yargılarına ve erdem dışı eğilimlere yöneltmekten dikkatle sakınacaktır. Sözgelişi, insanı 'dünyaya boşvermeye' yönelten örnekler, ister eğlencede, ister şarkı, oyun yahut görüntüde olsun, belki programlarda yer alabilecektir ama öncelik hiçbir zaman onların olmayacaktır. Öncelik, insanları iyiye, doğruya, gerçeğe, erdeme, daha güzel bir dünya yaratmaya yönelten bir anlayışta olacaktır.

Gene bu dönemde, televizyon hizmetini daha geniş bir alana yaymak için çalışacağım. Zaten örneğine az rastlanan hızlı yayılma temposunu biraz daha hızlandırmanın; elde olmayan nedenlerle karşılaşılan gecikmeleri önlemenin çaresini araştıracağım.

Televizyon hizmetinin yayılması gibi, programların da gelişmesi, yeni çalışma döneminin hedefleri arasındadır. Ancak, dikkate alınması gereken bir nokta var: Türkiye'de televizyon, kendi hızlı adımlarına yetişemeyen bir insanın durumundadır. Hem hızlı gelişmenin kıvancını yaşayan, hem de adımlarına yetişememenin ezikliğini duyan... Bu nedenle, zaman zaman seyircinin hoşgörüsüne ihtiyacımız olacak.

Yönetimini devralmakta olduğum TRT, *yerleşmiş ve köklü radyoculuk hizmetiyle, yetişmiş kadrolarıyla, büyüyen teknolojik imkanlarıyla, artık bütün olumlu gelişmeleri mümkün kılan sağlam temellere sahiptir.*

Sonuç olarak şunu belirteyim:

TRT*'nin görevi iktidarların sesi olmak değildir. Bütün Türkiye'nin tek sesi olmak gibi, bir yayın aracı için ölçüsüz bir iddiayla ortaya çıkmak da değildir.* TRT*'nin görevi, bütün Türkiye için çok önemli bir haber ve kültür aracı olmaktır. Benim gerçekleşmesine çalışacağım görev, budur."*

Naklen: Fenerbahçe 2 – Galatasaray 1

— *Bu konuşma ne yankı yaptı?*

— Konuşmayla doğrudan ilgisi yok, ama AP Genel Başkanı Sayın Demirel'in TRT'ye ve yönetimine ilk saldırısı o günlere rastlar. Hem ilk, hem de yegane "haklı" saldırısı. Haklı derken, kanun önünde haklı. Mesele Başbakan Sayın Ecevit'in televizyondan ve radyodan bir açıklama yapmasıydı. Tabii arkasından kıyamet koptu. "İşte TRT, yanlılığını ortaya koymuştu, işte yeni yönetim kanun dışına çıkmıştı." Demirel cevap hakkı istiyordu. Bizim TRT olarak haksız düştüğümüz nokta şuydu: TRT Kanunu'na göre bu tür hükümet açıklamaları yapılabilirdi, ama belli bir prosedüre göre... Mesela, hükümet yazılı olarak bir "hükümet duyurusu" vermek istediğini bildirirse TRT bunu yayınlamakla yükümlüydü, fakat bunun bir hükümet duyurusu olduğunu açıkça belirterek... Haber sorumluları bunu yapmamıştı; hükümet yetkilileri de kimse kuralları hatırlatmayınca düşünememişler. Yani ister istemez ters bir duruma düştük. Demirel ve Feyzioğlu radyo-televizyonda cevap haklarını kullandılar. Hukuka titizlikle bağlı kalmaya kararlı olduğumdan başka türlü davranmama imkan yoktu. Bunu zayıflık gibi görüp başka meselelerde de üstüme gelenler olduysa da, sonradan bunun yanlış olduğunu gördüler.

— Neden ilk olarak bir spor programıyla işe başlamayı tercih ettiniz?

— Niyetim açıkça kitle desteğini sağlamaktı. Halkın karşısına çıkıp onları ne kadar sevdiğimi, saydığımı anlatmakla olmazdı. İyi niyet, romantik bağlar kurmak yetmezdi yani... Kalıcı bir iş yapmak lazımdı. Bu bakımdan "Telespor" uzun vadeli bir programın ilk adımıdır. Kitlelere doğru kurduğumuz köprünün ilk tuğlasıdır. Bir de benim mevzuat hazretleriyle ilk tanışmamdır, diyebilirim. Pazar günleri yayını akşam 7'den daha erkene alalım, pazar öğleden sonrasına uygun düşecek spor, eğlence, müzik programları yapalım, diye düşündüm. Göreve başladıktan beş gün sonraydı; 3 Mart'ta İstanbul'da Fenerbahçe-Galatasaray maçı oynanacaktı. "Naklen yayın yapabilir miyiz" diye sordum. Önce duraksadılar, sonra, "Olur" dediler. Hemen arkasından üç büyük kulübün başkanlarından toplantı rica ettim. İstanbul'a gittim bunun için. Fenerbahçe'den Başkan Emin Cankurtaran, Beşiktaş'ın Başkanı Mehmet Üstünkaya, Galatasaray'ın Başkanı Dr. Mustafa Pekin ve yönetim kurulu üyesi Alp Yalman, TRT Genel Müdürü İdari ve Teknik Yardımcısı Cengiz Taşer, TRT Başhukuk Müşaviri Tekin Gürzumar, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde bir araya geldik. Kulüp başkanları hevesliydiler, ama televizyonla ilgili kötü anıları vardı. Mustafa Bey'le daha önce öyle bir iş yapmışlar. Galatasaray'ın bir maçını naklen yayınlamışlar, stad boş kalmış. TRT sonradan para da ödememiş. Onlara ciddiyetimizi anlattım. Stadları dolu varsayarak eksik seyircinin parasını ödeyeceğimizi, ayrıca her kulübe yayın hakkı olarak 50 bin lira vereceğimizi söyledim. Neyse, ikna oldular. Mukaveleyi uzatınca çok şaşırdılar. Devletle bu kadar hızlı iş yapmamışlardı herhalde... Yayına sekiz gün vardı. İşte mevzuat belası o zaman çıktı başımıza. Haber Dairesi yetkilileri benden görüşme talep ettiler. Efendim neymiş; "Spor programlarını hazırlamak Haber Dairesi'nin yetkisinde"ymiş. Sözü biri bırakıp biri aldıkça, "Vah zavallı TRT" diye geçiyordu aklımdan. Geri adım atmadım. Kimin ne iş yapacağına benim karar vereceğimi söyledim. Başarılı

bir iş yapılırsa kendi beceriksizliklerinin ortaya çıkmasından korkuyorlardı aslında... Sonunda o daha önce anlattığım teknik aksaklıklarla falan biz programı yaptık. Programın biçiminde, sunuşunda da yenilikler vardı. Daha ilk yarım saatin sonunda seyirciden kutlama telefonları yağmaya başladı. Halit Kıvanç maç anlatırken harikalar yaratıyordu. Adil Örs, montaj masasının başında, programın arasına müzikler serpiştiriyordu. İstanbul'dan telefon eden arkadaşlarım, "Sokaklar bomboş" diyordu. Herkes evinde, kahvehanede Telespor seyrediyormuş. Ankara'da da durum aynıydı. Büyük başarı elde ettik. Projeye göre buna sonradan "Telespor Gençlerle", "Telespor İşçilerle" gibi bölümler de eklenecekti. Her şey çok güzeldi. Ah bir de o ilk yayında, Galatasaray, Fener'e yenilmeseydi...

İşyeri değil, kahvehane

— *Yayın yedi güne nasıl çıktı?*

— İlk pazar yayınımızdan sonra 18 Mart'ta da ilk pazartesi yayınını büyük bir özenle hazırladık. Pazartesileri, altıncı gün olarak yayın programına alınmıştı. Önce bir çocuk programı, sonra kitle sorunlarıyla ilgili bir program, haberler, on beş günde bir Klasik Türk Müziği, on beş günde bir halk şairlerinin tanıtıldığı "Saz ile Söz ile" ve sonra da "Beyazperdede Unutulmayanlar..." Sonra yedinci gün olarak çarşambaları da yayına başladık. Ona da "Büyük Savaş" adıyla başlayan, "20. Yüzyıl Dosyası" olarak devam eden, "Savaşan Dünya" ile sona eren tarih dizilerini koyduk. Bunları seçerken o sıralar UNESCO'da önemli bir görevde bulunan arkadaşım Hıfzı Topuz'la görüştük. Biz de birilerini Paris'e yolladık ve nihayet diziler ısmarlandı. Hiç unutmuyorum, onun da yayınlanması çok olaylı oldu. Bir defa filmler gecikti. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Roger Vaurs'u araya soktuk, yayına üç gün kala filmler geldi, bu sefer de çeviri problemi var! Kutuların içinde Fransızca metinler yok! O işi, TRT'deki en ilginç kişilerden biri olan Edvin Rizi'yle çözdük. Beş dili mükemmel

konuşur, arkeolojiyi, Anadolu'yu bilir, 2. Dünya Savaşı'nı içinden yaşamış dış ilişkiler müdürümüz... Edvin Bey, elde kağıt kalem, bantları dinleye dinleye, gece uyumamacasına yaptı bitirdi tercümeyi... Seslendirmeyi Çetin Çeki ile Can Akbel yapacak. Bir de ne görelim? Filmin girişinde söz yok, çıkarılmış. Metin de yok, demek ki bir giriş yazmak lazım. O işi de Mehmet Barlas çözdü. Önsözü stüdyoda yazdı. Böylece yayına girebildik.

— Öncelikli sorun altyapı mıydı, insan malzemesi mi?
— Aslında araç yetersiz de olsa vardı. TRT'nin maddi imkanları da vardı. Sorun, insanların tüketilmiş olmasıydı. Bir vurdumduymazlık havası almış yürümüş. Sanki işyeri değil, kahvehane... TRT haberciliği, 12 Mart dönemindeki günahlarının ezikliği içindeydi. TRT en basit Ankara kulislerine alet edilmişti o dönemde. 14 Ekim seçim gecesi yapılan gazetecilik gafları, kasıtlı yorumlar, 12 Mart'ta "sanık" olanı "suçlu" gösterme çabası, Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı seçtirtmek için yayınlanan "ilginç" törenler... Bunların zihinlerden silinmesi çok zordu. Kültür programları deseniz, ilkokul çocuklarına bile yetmeyecek kadar basit, ilkel. Köy programları, Hıristiyan misyonerlerin "vahşi zencilere" bakışıyla hazırlanmış... Biraz küçümseme, biraz acıma... Çocuk programları korkunç. Fazla sesini çıkarmayan, büyüklerinin hoşuna gitmeyecek laflar etmekten kaçınan "uslu çocuklar" yaratmak için hazırlanmış programlar... İşim gereği seyrederken, "İnşallah kızımla oğlum bunları görmüyordur" diyordum içimden. Dramatik yapımlarda arada bir başarılı tiyatro eserleri çıkıyordu, ama onun dışında sıfır.

Fosilleşmişler, huzursuzlar, çalışkanlar ve devrimciler

— TRT çalışanları bu değişiklikleri nasıl karşıladı?
— Ben geldiğimde TRT haftalık programını bile yapıp basına dağıtmıyordu. Bunu *Milliyet*'e veda ederken sayfa sekreterlerinden biri söylemişti. Mesela cumartesi yayınını perşembe-

den söylüyorlarmış. Günübirlik program yapan bir televizyon! Bakın o günlerde nasıl bir not almışım: "... Bu televizyon nasıl düzelir? Kimsenin bir şeye aldırdığı yok. Üst kademe bir felaket, onların yönetiminde televizyon ilerleyemez. İşe karşı korkunç bir laubalilik ve sorumsuzluk var..." Daha önce de yazdığım için rahatça söylüyorum, Televizyon Dairesi Başkanı, yani televizyonun en üst sorumlusu emekli bir albaydı; programlar iyiymiş, kötüymüş, hatta neler yayınlanıyormuş, pek farkında olduğunu sanmıyorum. "Telespor"dan örnek vereyim. Yayına on beş dakika kala manzara şu: En üst düzeydeki bir TV sorumlusu, odasında programa çıkacak bir hanım sanatçının annesiyle oturuyor. Üstelik bana diyor ki, "Kameralardan biri zaten bozuktu, öteki de bozulmuş. Çocuklar yapmaya çalışıyor, olmazsa artık yayına geç gireriz, ya da hiç giremeyiz!" Bir kasıt yok, çok saygılı bir insan, fakat işe bakış bu! Hemen yerimden fırladım, haber stüdyosundan bir kamerayı aşağı indirtmek için. Onlar da yüzlerce kilodur, müdür, "Nasıl taşıyacağız" falan derken "Yürüyün. Hep birlikte sırtlanıp taşıyacağız" dedim. Tam o sırada Tarcan Günenç kan ter içinde içeri girdi. İlk "Telespor" programının Güneş Tecelli ve Adil Örs'le birlikte hazırlayıcısıydı. "Tek çare yukarıdan kamera indirmek, yayına giremiyoruz" diyebildi. Neyse ki telefon çaldı, arızalı kamera düzelmişti. Saatime baktım, yayın saatine, 14'e, 5 dakika kalmış! Hatırlayınca şimdi bile ürperiyorum vallahi. Bana kalırsa bu düzende, sorumsuzca program değiştirmekle, seyirciyle düpedüz alay ediliyordu. İşin ilginci, üst kademeden kimse bundan rahatsız değildi... Ancak şunu da söylemeliyim ki, TRT'deki çalışanların hepsi bir değildi. Fosilleşmiş dediklerim vardı. Çoğu "kartvizitlerle" TRT'de işe girmişlerdi. Onları çalıştırmayı pek beceremedim; Personel Kanunu çerçevesinde onları uzak kentlere gönderebilirdim, bunu da doğru bulmadığım için daha çok bu sorunu bir köşeye bırakmayı tercih ettim. Birlikte çalışabileceklerim vardı. Bu grubun başarısı, genel müdürün, üst düzey yöneticilerin motive etmesine bağlıydı. Çok olumlu işler yaptık beraber... İşine son derece bağlı

olanlar, görevini en iyi şekilde tamamlamazsa rahat uyuyamayan "huzursuzlar" vardı. Güneş Tecelli, film bölümünde Faruk Kalkan, daha sonra Mustafa Gürsel, tiyatro bölümünün başına getirdiğim Gürol Gökçe gibi... Bir de, en ilginci, yapılan hiçbir şeyi beğenmeyen, kendileri de hiçbir iş yapmayan "sözde devrimciler" vardı. Onlara bakarsanız çok iş yapacaklar, fakat nasıl olsa yöneticiler engeller.

— *Onlarla da çatıştınız mı?*
— Bunlardan biriyle bir anımı anlatayım: Gerçekten ibretlik bir konuşma geçti aramızda... Bu kişi bir keresinde bana geldi, olmadık bir "devrimci" televizyon hayali çizdikten sonra, futbol maçlarının televizyonda verilmesini şiddetle eleştirdi. "Kapitalizmin halkı afyonlamak taktiği"ymiş bu... Ben de sosyalist ülkelerde de spora önem verildiğini anlattım, "Kitlelerle diyalog kurmak sanıldığı kadar kolay değildir" dedim. O zaman manalı manalı gözlerini kırpıştırdı. "Maç yayınını niye yaptırdığınızı anladım galiba" dedi. Efendim neymiş, "Ecevit hükümetinin o sıra yaptığı zamları unutturmak için yapıyormuşum." "O zaman devrimci açıdan söylenecek bir şey yokmuş, yaptığım doğru demekmiş." O çocuğa bir daha rastlamadım, ama onun gibi üç müdür vardı televizyonda... İnsanlar böyleyken, teknik açıdan da sınırlıydık. Bir de şanssızlığım vardı: Ne kadar teknik araç ve stüdyo gereci ısmarladıysam, hepsi ben TRT'den ayrılmak üzereyken geldi. Bunlardan ben yararlanamadım, benden sonrakilerin elinde de heba oldu gittiler.

Radyo günleri

— *Radyo da size bağlıydı. Orada durum neydi?*
— İnsan önce problemli çocuğuyla meşgul olurmuş. Ben de ilkin televizyonun dertleriyle uğraştım, ama radyoyu önemsemediğimden değil bu, katiyen. Aksine radyolar belli bir düzeyin üstünde yayıncılık yapıyordu. Yoksa radyoyu önemsememek ne mümkün... Birincisi radyo televizyondan

çok daha yaygındı. Yayın süresi daha uzundu, O sıralar Türkiye televizyon heyecanını aşamamıştı henüz, ama ondan sonra radyoya belli ölçüde dönüş olacağını düşünüyordum. Londra'da, BBC'nin radyo yayınları sorumlusuyla da görüşmüştük bunu... Türkiye'nin radyoları, televizyondan farklı olarak kurumsallaşmış durumdaydı. Programlar iyi kötü, ama düzenli olarak belirleniyordu, yayınlarda da fazla bir aksaklık olmuyordu. Yalnız, orada da şöyle bir sorun vardı: Radyolardan sorumlu olan, TRT genel müdür program yardımcısı yerinde yoktu. Emekli bir albaydı bu bey... 12 Mart'tan sonra Musa Öğün yapmıştı atamasını... Ama sonra Amerika'ya gitmiş, orada hasta raporu almış, bunu da bir buçuk yıl uzatmış. Onun yerine de bir emekli subay vekalet ediyordu. Gayretli bir insandı, ama sadece gayretle olmuyor işte... O görev için benim aklımdaki isim Hıfzı Topuz'du. Babıâli tecrübesini yaşamış, *Akşam* gazetesinin en başarılı zamanında genel yayın yönetmenliğini yapmış bir isim... Sonra UNESCO'ya girmiş, orada özellikle ülkelerin kitle haberleşmesi konusunda uzmanlaşmış. UNESCO'nun gazetecilikle, haberleşmeyle ilgili bütün işlerinde onun adı var. Tabii Paris'te hayatı ona göre, maaşı ona göre... Fakat, "Gelirim" dedi Ankara'ya... "Sabahtan Sabaha", "Kadın Dünyası", "Eve Dönerken" gibi kuşak programları onunla başladı. Sonra, teknik olarak ikinci bir yayını aynı anda yurda yayacak durumda olduğumuzu tespit ettik, TRT-2 ve TRT-3 de böyle gerçekleşti. Yani mevcut eleman sayısı, teknik araç sayısı artmadan, radyoların üretim kapasitesini, radyo haberlerini yüzde 100 oranında büyüttük. TRT-2'yi bir tür "Halk Üniversitesi" gibi düşündük. Ayrıca gün içinde uzun haber programları, "Spor Gazetesi", "Geçen Haftanın Ülkesi", "Geçen Haftanın Olayı..." Sonra benim çok önem verdiğim çocuk programları, anne-babalar için programlar... Her hafta iki gün öğretmenlere ayrılmış iki uzun program yapıyorduk. Sorunları masa başında, biz tespit etmiyorduk, öğretmenler kendileri dile getiriyordu bunları. Tabii o unutulmaz "Arkası Yarın"lar, edebiyat programları, kitap okumalar...

Şunu söyleyebilirim ki, bizim radyolarımız büyük kitlelere gidebilen radyolardı, yayınlar hiçbir zaman "seçkin azınlık" için değildi. Kitlelere gidebildik, onlarla diyalog kurabildik, onlardan öğrendik, onlara seslendik...

TRT'dekiler gazeteci değil, memurdu

— Haber Merkezi'nde durum nasıldı?

— TRT'nin haber bölümüne bir yöneticiden çok bir meslektaş, Gazeteciler Sendikası'nın eski bir yöneticisi olarak, onların sorunlarını yakından bilen bir arkadaş olarak yaklaşmaya çalıştım. Çok çalışkan, kültürlü gazeteciler vardı TRT'de... Bizim gidermeye çalıştığımız tek bir eksikleri vardı: O da bir devlet kuruluşunda "memur" olarak çalışmanın getirdiği durgunluk... Bu da doğaldı aslında. Gazetecilik sürat ister, onlarsa bürokrasinin, korkuların, tabuların altında ezilmişlerdi, deyim yerindeyse. Gazetecilikle memurluk... Yan yana gelemeyecek iki meslek... TRT'dekilerin röportajlarında bile vardı bu hava... Ekranın önündekilerin aklından geçen soruları soramazlardı bazen; hele karşısındaki bir parti yöneticisiyse... Bir örnek vereyim: Demirel, bir keresinde bizim muhabire, "AP, Demokrat Parti'nin devamıdır" diye demeç verdi. Oysa aynı Demirel üç yıl önce "AP, kimsenin devamı değildir" demişti. Nazikçe sormak gerekirdi, en azından, "Efendim, acaba fikir mi değiştirdiniz" diye... Ama arkadaşımızı da anlıyordum, o da koca parti liderini kameralar önünde küçük düşürüp ayıp etmekten korkuyordu. Şöyle bir yöntem uyguladık; herhangi bir siyasi yetkili kendi hakkındaki haberden şikayet ederse, kesinlikle haberci arkadaşlar konuşmayacak, doğrudan bana yönlendirecekler. Ben araya girince baskıdan bir nebze olsun kurtulmuş oldular. Haber Merkezi'nin köşe başlarını tutanlardaydı asıl sorun. Fakat bu olay çözüldü sonra...

— Sonraki haleﬁniz Doğan Kasaroğlu, o zaman Haber Merkezi müdürüydü ve görevden alıp başka yere atamıştınız. Neden?

— Birtakım nedenlerden ötürü... Orada bir dükalık oluşmuştu. Ona bağlı müdürler de kendiliklerinden gelip görevden alınmayı, danışmanlıklara atanmalarını rica ettiler, böylece dükalık ortadan kalkmış oldu. Haber Merkezi'ni emanet edecek birini bulmak için gözümü Babıâli'ye çevirdim. Sonunda Mehmet Barlas'ı düşündüm. 1964'ten beri yakından bildiğim, görüştüğüm, *Cumhuriyet*'te üç sene birlikte çalıştığım, güvendiğim, yakın bir arkadaşımdı. Gazetecilik bilgisine de, doğruluğuna da güvenim tamdı. Orada gene mevzuat hazretleri önümüze çıktı. Mehmet Barlas'ın memuriyet kıdemi, o göreve yetmedi. Biz de Haber Merkezi'ni Genel Müdür yetkisinde tuttuk, Barlas'a da danışman sıfatı verdik ama bütün sorumluluk ondaydı. Onunla birlikte Jülide Gülizar, Ahmet Oktay, Mete Buharalı, Aycan Giritlioğlu, Teoman Karahun'la en kritik konularda haberlerin sorumluluğunu paylaştık, çok başarılı oldular. Haluk Şahin'i Haber Merkezi'ne değil ama işin "ilmini" yapan insan olarak aldık; ona da, kıdemi yetmediğinden danışman sıfatı verdik. Onu bizimle, televizyon dairesi başkanı olarak seçtiğim Yılmaz Dağdeviren tanıştırmıştı. Amerika'da kitle haberleşmesi ve televizyon üzerine doktora yapmış. Öğretim üyesi olarak, iki kat maaşla Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne girebilecekken TRT'ye geldi. Televizyonun sosyal yerinin saptanmasında, programların planlanmasında benim en büyük yardımcım oldu.

Krizin ortasında kopan kahkaha

— *Kıbrıs Harekatı'nı bu ekiple mi izlediniz?*
— Evet, tamamen. Tabii harekattan önce Kıbrıs'taki darbe haberi var. Bir temmuz sabahı, 08:30'da haber geldi. "Kıbrıs'ta darbe yapılmış, Makarios'un öldürüldüğü bildiriliyor" diye. Bütün bültenler Makarios'un kesin öldüğünü söylüyordu, ama biz bunu, "İddia ediliyor, öne sürülüyor, söyleniyor" diye vermeye karar verdik. Ayrıca ne, "Bir Türk düşmanı öldü" basitliğine düşecektik, ne de onu kahramanlaştı-



TRT Kıbrıs Bürosu'nun açılışı.

racaktık. Sonra Kıbrıs'tan Makarios'un hayatta olduğuna dair haberler geldi, biz de ihtiyatlı bir dille bunu duyurduk. TRT'nin haberi bütün dünyada bomba gibi patladı. Az sonra BBC ve France-Inter, TRT'nin haberine atıfta bulundu ve Makarios haberini öyle verdi. Kıbrıs bunalımındaki en kritik haber! Kıbrıs Rum Kesimi birbirine girdi; Yunan cuntası zor durumda kaldı. Hemen bir haber odası kurduk. Gelen haberleri bu odadan arkadaşlarımız halka duyurdular, üstelik önceden hazırlanmadan... Hükümet toplantı üstüne toplantı yapıyor. Başbakan Ecevit, Londra'ya hareket ederken olumsuz cevap alınırsa Kıbrıs'a çıkarma yapacağını biliyordum, onu tanıdığım için, kararlılığını tartabildiğim için kestirebiliyordum. Nitekim 19 Temmuz sabahı Başbakanlık'tan özel kuryeyle haber geldi, olağanüstü bir değişiklik olmazsa 20 Temmuz sabahı Türkiye, Kıbrıs'a çıkarma yapıyordu. Hemen harekete geçtik.

— O dönem tek kanal olarak TRT'nin muazzam bir önemi vardı. Bu sorumluluk ürkütmedi mi sizi?

— Sorumluluk çok ağırdı tabii, en küçük bir yanlışın altından kalkamazdık. Haberi alınca, bir de baktım ki TRT'yi savaş düzenine sokmak için vakit çok azalmış. Gerçi izinleri falan durdurmuştum, izinli olanlara dört saat içinde Ankara'da olmalarını haber vermiştim, ama gene de zordu. Bütün arkadaşlarım azami titizlik gösterecek, haberler, en sonunda benim parafım alınarak verilecekti. Tabii sadece televizyon değil, radyolar da var. Radyoların sorumluluğu Hıfzı Topuz'daydı. O, Yılmaz Dağdeviren, Tarcan Günenç 19 Temmuz gecesi görev başındaydılar. Ankara Radyosu'nun ve televizyonun binalarına dışarıdan birinin girmesi yasaklanmıştı. Hatta arkadaşlara söylemedim ama 19 Temmuz'da, akşam saat 9'dan sonra içeridekilerin dışarıya çıkmamasına da karar vermiştim. Teknik işler için önceden yapılmış planlar vardı. TRT vericilerine, radyoya bir şey olursa seyyar araçlardan, verici istasyonlarına o akşam kurduğumuz stüdyolardan yayın yapacaktık. Bir de sivil savunma meselesi var... Bunu anlatmadan geçmeyeyim; 19 Temmuz gecesi yaptığımız o gergin toplantıda sinirlerimizi gevşeten bu olmuştur: Bilirsiniz, olağan zamanlarda sivil savunma uzmanları, devlet kuruluşlarıyla bir yığın yazışma yaparlar, Aziz Nesin'lik sivil savunma talimatnameleri vardır. TRT'nin de bir sivil savunma sorumlusu var, soyadını hatırlayamayacağım, Albay Turgut Bey. O da herhalde, "Nihayet günüm geldi" diyerek toplantıda heyecanla o talimatnameyi okumaya başladı. Baktım, herkes gülmemek için kendini zor tutuyor. Neyse, okudu, okudu, en sonunda, "TRT personelinin alarm durumunda intikali meselesine" geldiği zaman bir kahkaha koptu. Çünkü bizi 38, 42, 46 numaralı troleybüsler taşıyacakmış, ama onlar Mithatpaşa Caddesi'nden kalkalı yıllar olmuştu! O sırada sürekli telefonlar çalıyor. Demokrat Parti'den arıyorlar, Sayın Bozbeyli o gün bir konuşma yapmış, mealen, "Bu iktidarla önemli bir iş olmaz" gibilerden. "Onu niye yayınlamıyorsunuz" diye soruyorlar. Bilerek yayınlatmamıştım, öyle kritik



Kıbrıs Harekatı sırasında Dışişleri Bakanı Turan Güneş'le.

bir anda ulusun moralini bozmamak için... Ama tabii bunu böyle söyleyemiyorum. "Lütfedip itimat buyurun" diyorum, anlamıyorlar. Taraf tutmakla suçluyorlar. Hatta galiba Sayın Faruk Sükan'dı, "Beyefendi, milletini sevmek sizin inhisarınızda değil" bile dedi. Ben de, "Olağanüstü bir zamandayız, TRT yayınına karar vermek benim inhisarımda" dedim. Neyse ki o da ısrardan vazgeçti. Akşam 8'de biz teknik olarak bütün tedbirlerimizi almıştık.

Ya oyuna geliyorsak?..

— Harekatın başladığını ne zaman, kimden haber aldınız?
— Mehmet Barlas Başbakanlık'taydı, oradan benimle telefon irtibatı kuruyordu. Biz de Gani Çınar, Rua Tezcan'la beraber Genel Müdürlük'teydik. Sabaha karşı iki civarında Mehmet Barlas'tan haber geldi. Hemen Başbakanlık'a gittim. Bakan-

lardan son gelişmeler hakkında bilgi aldım, sonra TRT'ye döndüm. Artık neredeyse sabah olacak. Haber Merkezi'ndeki nöbetçi arkadaşım telefon etti. Bir havacı yüzbaşı hemen radyolardan okunacak bir rapor getirmiş. Kıbrıs Adası'nın yakınından geçilemeyeceği söyleniyor, koordinatlar veriliyor, gemiler ikaz ediliyor. Hemen okutacakmışız, ama yüzbaşı hemen gitmiş. İşte o zaman sırtımdan soğuk terler boşandı. Ya oyuna geliyorsak? Ya belge düzmeceyse? Bir taraftan da gecikmek de telafisi imkansız zararlar verebilir. Hemen Haber Merkezi'ne indim, belgeyi kaptığım gibi Gani Çınar'ın yanına fırladım. "Gani Bey, çabuk Genelkurmay'ı arayın" diyebildim. Beş dakikaya kalmadan belge doğrulandı ve Türkiye radyolarından Türkçe ve İngilizce olarak okundu. Kıbrıs Harekatı işte böyle başladı. Sonra Zafer Cilasun'un konuşması, Başbakan Ecevit'in konuşması... Ok yaydan çıkmıştı artık.

— Haberleri veriş şeklinize Hükümet'ten ya da Genelkurmay'dan bir müdahale oldu mu?

— Hayır, hiçbir müdahale olmadı. Bütün Kıbrıs olayları sırasında, bir tek Kocatepe muhribiyle ilgili olarak haberler sınırlandı. Tabii biz de sorumluluğumuzu biliyorduk. Yalnız bir ara, sinirlerin en gerildiği anlarda Milli İstihbarat Teşkilatı'ndan üç yetkili benimle görüşmeye geldi. Bir tarihte bir talimatname çıkmış, ona göre devlet kuruluşları işbirliği yapacakmış, MİT de koordinasyonu sağlayacakmış. Bizim Haber Merkezi'nde bir masa kuracaklar, haberler önce onlardan geçecek, öyle yayınlanacak. Tam böyle söylemiyorlar da ima ediyorlar. Benim aklım yan odada hazırlanan haberlerde... Ama onları oturtacağımız yer bile yoktu. En sonunda onları ikna ettim; bizim haber kaynaklarından, yani ajansların ve Genelkurmay'ın telekslerinden doğrudan haberleri kendileri alsınlar, bir sakınca varsa da bana telefonla bildirsinler diye... Bir de MSP'den ilginç bir telefon geldi. Benim telefona bakacak halim kalmamıştı, Mehmet Barlas üstlendi o işi. Baktık gülümseyerek dinliyor. MSP Genel Merkezi, Başbakan Ecevit'in konuşmasını yayınlarken, onun yanı sıra Başbakan



Rauf Denktaş'la 1975 yılında TRT Kıbrıs Bürosu'nun açılışında.

Yardımcısı Erbakan'ın konuşmasını yayınlamamamıza fena halde içerlemiş. "Tarafsızlıktan saptık" diye bakıyorlardı olayda. Geniş haberlerde, yani saat öğlen saat 1'de tabii ki verecektik, hem Erbakan'ın, hem de öbür parti liderlerinin sözlerini... Ama daha sabahın 11'i... Daha Kıbrıs'tan kesin haber gelmemiş. Belki o anda Mehmetçikler şehit düşüyor, MSP Genel Merkezi kendine bunu dert ediyor. Hepimiz güldük buna... Biraz da kaygılandık doğrusu... Akşam saatlerinde haberler seyrekleşmişti. Meğer çok büyük çatışmalar yaşanıyormuş, bunu sabahleyin öğrendik. Ben savaşı yaşamaya, çıkartmanın ilk gününün akşamı, TRT binasından çıkınca başladım. Dışarıda karartma vardı. Ancak o zaman, kırk sekiz saatlik uykusuzlukla ilk kez görevimin dışında bir şey düşünebildim. Haberleri doğru vermenin sorumluluğu çok büyüktü. Halk size güvenmez de yabancı haber kaynaklarına giderse, yarın onların kasıtlı haberlerine de inanabilir. O nedenle, bütün haberleri kaynağıyla belirtiyorduk. Bir de, Türk ordusunun bu zaferi kolay kazanmadığını insanlar anlasınlar istedik. Ordu sanki küçük bir askeri gezi yapıp gelmiş gibilerden küçümsemeye çalışanlar vardı. İkinci gün, artık haber akışımız saat gibi işlediği için, ayrıca genellikle olumlu haber-

ler geldiği için işimiz kolaylaşmıştı. Mehmet Barlas, Başbakanlık'taydı. Türk hükümetine ateşkesin sağlanması için yoğun baskılar geliyordu. ABD Dışişleri Bakanı Kissinger durmadan Sayın Ecevit'i arıyordu. Bütün gün yüreğimiz çarparak Yunanlıların bir delilik yapmasını bekledik. Neyse ki sonunda Türkiye herhangi bir karşı saldırıyla karşılaşmadan I. Kıbrıs Harekatı'ndan ateşkesle ve başarıyla çıktı.

Harcırah yetmeyince Mehmet Barlas arabasını sattı

— İkinci Harekat'ta daha hazırlıklıydınız herhalde?

— Evet, mutlaka. Öncelikle I. Cenevre Konferansı'nı, Mehmet Barlas büyük bir başarıyla izledi. Bu arada (yeri gelmişken belirteyim) harcırahlar çok yetersiz kaldığı için kendi cebinden çok para harcadı. Hatta yurda döndüğünde borçlarını ödeyebilmek için otomobilini sattı. Her neyse. Cenevre Konferansı bitmişti, ama biz TRT'ciler olarak işin bu kadarla kalmayacağının farkındaydık, çünkü Kıbrıs'tan sürekli haberler alıyorduk; Rumlar ateşkesi ihlal ediyordu, Türkler vuruluyordu, Yunanistan'dan sürekli silah takviyesi geliyordu. Sonra II. Cenevre Konferansı toplandı. Ortam iyice gerilmişti. Gece yarısından önce TRT'den ayrılmıyorduk. İşte böyle bir gece Orhan Birgit telefon etti. Hıfzı Topuz, Mehmet Barlas, Mete Buharalı, hepimiz görevdeydik. Az sonra Birgit geldi; ertesi sabah saat 5'te, II. Kıbrıs Harekatı'nın başlayacağını haber verdi. Biz hazırlıklıydık zaten... Sabah 4'te, Kıbrıs yakınlarına gelmemeyi üçüncü taraflara ihtar eden radyo duyurusunu getiren subayı bizzat ben karşıladım. Önce bu duyuruldu radyolarımızdan, ortak yayına geçildi; az sonra II. Kıbrıs Harekatı'nın başladığını açıklayan hükümet bildirisi yayınlandı. Bu seferki birincisinden daha kolay oldu, fakat dünyanın Türkiye'ye karşı tutumu adamakıllı değişmeye başladı. Üstelik bu sefer karşımızda faşist cuntanın Yunanistan'ıyla Sampson'un Kıbrıs'ı yoktu. Karşımızda Batı Avrupa'nın has adamı Karamanlis vardı, Klerides vardı. Yunanistan da, cuntayı kovup yerine klasik demokrasinin kurumlarını getirmeye

çalışıyordu. Bu sorunlar tabii Türkiye'ye yansıdı. Koalisyon hükümetinin zaten duvarları çatlamıştı; Kıbrıs davası için geçici olarak herkes kenetlenmişti ama Kıbrıs Harekatı bittiğinde hükümet artık dağılmak üzereydi. Koalisyon zaten uyumsuzdu. Nitekim sürtüşmeler fazla uzamadı ve bir akşam Ecevit, hükümetinin istifa ettiğini TRT haberlerinde Türkiye'ye duyurdu. Koalisyon dağılınca, Türkiye'de olduğu gibi TRT'de de yeni bir dönem başladı.

TRT Meydan Savaşı

— İktidarın değişmesiyle TRT yönetimine karşı tavırlar da sertleşti herhalde?

— Öncelikle şunu söyleyeyim; Ankara'da herkes beklenti içindeydi. Ankara, birkaç kez yakından tanık olduğum hükümet boşluklarından birini yaşıyordu. Yeni başbakan belli değilken kimlerin bakan olacağı üzerinde tahminler yapılıyordu. 1974 Eylülü'nde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini Demirel'e verdi ama o, ekimde görevi iade etti. Ecevit görevlendirildi ama o da Demirel gibi yaptı. Nihayet 12 Kasım'da Sayın Sadi Irmak görevlendirildi. Biz henüz bunu bilmezken, Sadi Irmak ile TRT'nin yolunu kesiştiren ilginç bir durum oldu. Mehmet Barlas o sıralar İstanbul'daydı. Ankara'ya gelmek için Yeşilköy'de bekliyormuş. Uçak gecikince o da etrafıyla sohbete başlamış, çok hoşsohbettir zaten. Gözüne bir köşede, tek başına oturan, yaşlıca bir adam ilişmiş... Babasının arkadaşı, eski bir bakan, bir profesör. Yanına gitmiş, bol bol sohbet etmişler, laf dönmüş dolaşmış, memleket meselelerine gelmiş. Yol da bir sürü aksilik yüzünden uzayınca bol bol konuşacak vakit bulmuşlar, tabii TRT de söz konusu olmuş. Mehmet Barlas kurumun uğradığı haksızlıkları, atılan iftiraları, halkın TRT yönetimini nasıl benimsediğini uzun uzun anlatmış. İşte bu yol arkadaşı, ordinaryüs profesör, yeni Başbakan Sadi Irmak'tan başkası değilmiş. Mehmet Barlas'ın, onun Cumhurbaşkanı'nın çağrısıyla, Ankara'ya gitmekte olduğundan haberi yokmuş tabii...

Galiba Sadi Irmak'ın görev süresince TRT'ye olumlu yaklaşmasında çok etkisi oldu bu sohbet; ben öyle inanıyorum. Irmak, benim "klasik Atatürkçü" dediğim ideolojik yaklaşıma sahip olanlardandı. Yani, biraz uçlara götürüldüğünde otoriter hale gelen "birlikçi" düşünceler, Irmak'ta demokratik, iyi niyetli bir sınırdaydı. Hükümet ise, onun kadar iyi niyetli değildi bize karşı. Dost bakanlardan, bazı toplantılarda sadece TRT'den bahsedildiğini dinlerdik. Sadi Irmak da bunların bir bölümüne cevap verirmiş. Ama Ankara adamakıllı karışmıştı. O ortamda, TRT'ye hücumların iyice artması normaldi, bekliyorduk. Nitekim 1975'in başından itibaren, düpedüz meydan savaşının içinde kaldık!

— Sadi Irmak'ın TRT'ye olumlu yaklaşmasının bir etkisi olmadı mı?

— Sadi Irmak'tan kendim dinlemişimdir: "Bu TRT'den ne istediklerini anlamıyorum" diyordu. "Kıbrıs'ı, ekonomik darlığı konuşmaya geliyor parti liderleri, arkasından hepsini unutup TRT konusuna giriyorlar." Gerçekten de AP-MSP-MHP-DP ile hükümet ortağı Cumhuriyetçi Güven Partisi, TRT'ye yüklendikçe yükleniyordu. Bir de Irmak'ın yakın olduğu kontenjan senatörleri vardı. Ve sermaye kesiminin sözcüsü olarak bilinen "Köşk" çevreleri... Hepsi birden TRT ve benim aleyhimdeki kampanyaya katılmıştı. Irmak istese partilerden destek almak için hücumlara katılabilirdi, ama buna ahlakı ve kişiliği müsait değildi. TRT'yi açıkça savunmaya da gücü ve siyasal durumu yetmiyordu. En sonunda tarafsız üç hukukçudan oluşan bir komisyon kurmakta buldu çareyi... Komisyon, TRT'nin ve benim bütün çalışmalarımı inceleyecek, hükümete rapor sunacak. Hükümet de ona göre hareket edecek. Sayın Irmak bunu açıkladı açıklamasına ama beni ne kadar zor durumda bıraktığını bilmeden... Çünkü TRT kanununa göre hiçbir başbakan ya da onun oluşturacağı komisyon, TRT'de araştırma, soruşturma yapamaz, rapor hazırlayamaz. Kanun çok açık: Maksat, hükümetlerin TRT'yi baskı altına almasını engellemek. Bunda TRT eski genel müdürü Adnan Öz-

trak'ın büyük payı var; kanunda belirtilenlerin yüksek yargı organlarınca tasdikini o sağlamıştı. "Evet" desem bir türlü, "hayır" desem bir türlü... "Hayır" desem, kendimi denetletmek istemiyorum gibi olacak. "Evet" dersem mutlaka kendi yararıma olacak. Ama bunu nasıl yapabilirim? Geçmişte TRT bağımsız olsun diye onca mücadele edilmiş, bunlara gölge düşürmüş olmaz mıyım? TRT dönemim içinde, beni en üzen seçimlerden biridir bu... İster istemez hem kendimi, hem o günün siyasal ortamını ve Sayın Irmak'ın ters bir durumda kalacağını göz önüne alarak "evet" dedim. Ancak, cevap yazarken bu komisyonun kanun maddeleri çerçevesinde yetkisizliğini belirttim, TRT'nin kimseden gizleyecek bir şeyi olmadığını da söyledim. Gene de gelirlerse, kimse onlara engel olmayacaktı.

— *Komisyonda kimler vardı?*
— Başbakan üç kişi seçti: Başkan, Maliye Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri ve Muhakemat Genel Müdürü Sahir Dinçman'dı. Üyeler de, İçişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Kemal Özgünay ile Başbakanlık Müşaviri Cemal Aygen... Gayet naziktiler. Onlara da hukuk diliyle komisyonun çalışmasının hukuk dışı olduğu anlattım. Yazdıkları raporu sonradan okudum. Şunu söyleyebilirim, belli bir kararları, hatta tavırları yoktu. Hukuktan uzaklaşmamak için çaba göstermişler, ama hukuki dayanağı olmayan bir komisyonda çalıştılar gene de... Üstelik Demirel hükümeti kurulup da alelacele karara varmaları istenince, raporlarını alelacele tamamladılar. Amaç, bunu sanki bir belge gibi Cumhurbaşkanı'na yetiştirmek, onun da o meşhur kararnameyi imzalamasını kolaylaştırmaktı.

"Örümcek emperyalizmi"

— *Komisyon kurulması dışında başka müdahaleler de oldu mu?*
— Oldu. Mesela 1975 yılı bütçesiyle ilgili Bütçe Karma Komisyonu'nun yaptığı toplantılardan birindeki TRT tartışma-

sı... Aslında konu Başbakanlık bütçesiydi. Ama TRT'nin bazı ödenekleri de buna dahildi. Orada Eurovision Şarkı Yarışması'nda, halkın oy verme şeklinden, Ecevit'in Kıbrıs gezisinde özel muhabirler görevlendirdiğimize kadar, neler neler tartışıldı. Tam bir şenlik. Hatta İhsan Ataöv, benim TRT Genel Müdürlüğü görevini benimsemediğimi bile söyledi. Sebep, komisyon toplantısına girince memurlara ayrılan yere değil, gazetecilerin arasına oturmuşum! Doğruydu, ama yer kalmadığı için! Kosta Daponte diye bir Türk vatandaşının Paris'ten gönderdiği haberlerin nasıl olup da TRT'den yayınlandığını bile sordular. Toplantıda konuşma yetkim olmadığından durmadan not alıyorum ben, bir taraftan da düşünüyorum: "Kimlere kalmış Türkiye'nin iktidarı" diye!

Gecenin en unutulmaz konuşması Hüsamettin Çelebi'den geldi. Efendim, "Türkiyeli" deyimini kullanarak bölücülük yapmışız. Oysa bunu biz değil, bir şair kullanmıştı; "Hem ayrıca öyleyse 'Türkiye Cumhuriyeti' deyimindeki kelimeyi de kaldırmak lazım" diye yazdım sonradan Başbakanlık'a resmi yazımda... Örümceklerle ilgili, İngiliz yapımı belgesel göstermişiz, bu demekmiş ki, "Kültür emperyalizminin pençesine düşmüş TRT..."

— Meclis'te çok hırpalandınız mı?

— Meclis'te ismim ilk olarak, benimle tamamen ilgisiz bir olaydan ötürü anıldı. Benden önce yayınlanmış bir tiyatro oyunundan dolayı... Bakın, o zamanki Meclis tutanaklarından kısa bir bölümü aynen aktarayım size... Gazeteci İsmet Solak, vaktiyle *İsmail Cem Dosyası* adıyla kitaplaştırmıştı bütün o süreci...

"*Sami Arslan* — Tamam efendim. Şimdi, 40 milyon vatandaş içerisinde, TRT Genel Müdürlüğü yapacak başka kimse yoktur zannederek, devlet dairesinde şimdiye kadar bir gün vazife görmeyen, on yıl hizmet görmüş kaydı bulunmasına rağmen hakkında özel kararname çıkararak getirdikleri TRT Genel Müdürü'nün, Sayın Bülent Ecevit'in... (CHP sıralarından gürültüler)

Başkan — Sayın Arslan, Sayın Arslan... Sözünüzü kesmek mecburiyetinde kalacağım. Süreniz doldu. Lütfen konu ile ilgili son cümlenizi söyleyin ve bitirin efendim. Bize yardımcı olunuz lütfen.

Davut Aksu - CHP (Kars) — Bu söylediklerinin konuyla ne ilgisi var? (...)

Sami Arslan - DP — Ben patlayıcı bomba değilim, endişe etmeyiniz. (CHP sıralarından gürültüler)

Davut Aksu - CHP (Kars) — Bomba olsan ne yazarsın...

Başkan — İçtüzük kuralları içerisinde olmak kaydıyla...

Sami Arslan - DP — İçtüzük sarih efendim. Ben, TRT Genel Müdürlüğü'nden şikayetçiyim. TRT Genel Müdürlüğü'nü böyle çalıştıran Hükümet'ten şikayetçiyim. Başbakan'dan şikayetçiyim, İslam düşmanlarından, milliyetçi düşmanlarından şikayetçiyim. Onun için konuşuyorum. Kimden şikayet edeceğim? (DP sıralarından 'bravo' sesleri...)"

Edep dışı şarkı

— TRT'yi solcu yatağı yapmakla eleştiriliyordunuz yanılmıyorsam?

— Meclis'te benimle ve TRT'yle ilgili ilk uzun tartışma 9 Mayıs 1974'te, Ahmet Buldanlı Meclis araştırması isteyince yapılmıştı. "Sol tandanslı kimseleri yayın hizmetlerinde kullanarak TRT'yi milletin değil, solcuların emrinde bir uyduya" dönüştüreceğim ileri sürülmüştü. Ayrıca "dilde ırkçılık yapmışım", "birkaç solcu yazar ve çizerden başkasına hitap etmeyen bir TRT yaratmışım", "solcu yazarların ballandıra ballandıra büyük Türk ozanı dediği bir solcunun reklamını yaptırmışım." Benim *Milliyet*'te yazdığım yazıları konu ediyorlar, "Eylemciliği elbette yerine getireceğiz" gibi söylemediğim sözleri bana mal ediyorlar. 1975 yılında Meclis'te en çok konuşulan konu bu oldu neredeyse. Daha neler neler... Yiğit Köker'in dediğine göre, "Atatürk ilkelerini tahriple vazifeli olduğu gün gibi aşikar, kanun kuvvetinde kararname ile genel müdürlük makamını işgal eden biri olarak, efendilerime

yaranmak için devlet radyo ve televizyonunu anarşinin mihrakı haline getirmemden" tutun da, Köln Radyosu'ndan muhabirlerime komünizm propagandası yaptırmama kadar... Gene Yiğit Köker'den bir inci... Onu da Meclis tutanağından aktarayım: "... En nihayet 16 Ocak 1975 akşamı 19:45'te Charles Aznavour'un 'Söyledikleri gibi' adını taşıyan ve bir homoseksüelin hayatını anlatan edep ve haya dışı bir plağı, önce Dolmabahçe Camii ve bilahare Atatürk'ün Trabzon'da ikamet ettiği tarihi köşkün görüntüsü önünde çaldırtmakla arzu ettiği neticeye varamayacaklar (AP sıralarından 'bravo' sesleri). (...) O eserleri mi anlatmak istiyordu bu müzikle, yoksa kendini mi anlatmak istiyordu?" O müziğe de açıklık getireyim: TRT'nin ara müziği olarak kullandığı yabancı parçalar dışarıdan getirtilirdi. O işi yapan uzman şirketler vardı; eskidikçe de yeni çıkanlar alınırdı. Senato'daki tartışmadan sonra o müziği getirttim, arkadaşlarımla dinledik, hiçbir şey anlamadık, çünkü söz yoktu! Köker biliyormuş onun sözlü versiyonunu!

— Meclis dışından tepkiler nasıldı?

— Sorunuza bir yönüyle cevap olacak TRT Danışma Kurulu'nun bir toplantısından bahsedeyim size; hem bazı işçi temsilcilerinin tepkisi de görülmüş olur. Tabii baştan sona anlatmakla bitiremeyiz, tam bir curcuna... Ama bana ve TRT'ye yöneltilen, ibretlik suçlamalar var ki, durumun vahametinin anlaşılması için aktarmakta yarar görüyorum: 1974 Kasımı... Hissettiğim şuydu: Başkan sıfatıyla, yüksek bir yerde oturmuşum, önümden Türkiye'nin birçok kesimi akıp geçiyor. Bir gazeteci için ele geçmez fırsattır böyle bir oyuna tanık olabilmek... Tam beş saat sürdü bu toplantı; dört saati TRT'ye, hatta bana, şahsıma yönelik suçlamaları dinleyerek geçti. Son bir saatte de ben kendimce, hak edene hak ettiği cevabı verdim. Oradan şöyle konuşmalar hatırlıyorum: Öğlen yemeği için mola verdiğimde yanımda oturan, saygıdeğer biri olarak gördüğüm CGP temsilcisi Kamuran Ardıç mesela: "Bir gün bile devlet tecrübesi olmayan bir zatın yönetimin-

deymiş TRT..." Başbakan Ecevit'in istifasını açıklamasını otuz dakika vermişiz, muhalefetin liderlerinin bu konudaki konuşmalarını yirmi dakikacık vermişiz. Sonra, sömürü düzeni, kapitalizm, fukaralık edebiyatına girişmişiz. Gecekonduları anlatırken, "Herkes mülkiyet ve miras hakkına sahiptir" hükmünü gözlerden gizliyormuşuz. Emperyalizm sözleri ekranda yer alır almaz dostlarımızın ve müttefiklerimizin bayrakları yakılıyormuş.

Yani, Aziz Nesin'i, hiçbir yerde TRT'de olduğu kadar anmamışımdır. AP milletvekili ve temsilcisi İbrahim Göktepe'nin derdi de Kıbrıs belgesel filmiydi. Ben o film için özel olarak İngiliz film arşivlerinden, Londra'dan, Menderes ve Zorlu'nun yirmi sene önceki görüntülerini getirtmiştim. Mesele de buydu: Onların Londra-Zürih Antlaşmalarını yaparkenki görüntüleri çok silikmiş, Ecevit'in olduğu sahneler pırıl pırılmış! Arada yirmi sene var! Ayrıca köy yayınlarında da kooperatifçilik adı altında kolhozculuk yapılıyormuş. Derken sıra geldi işçi sınıfının temsilcisi, Türk-İş'in sözcüsü Kaya Özdemir'e... Dikkat kesilmiştim. Not alacağım, eleştirileri dinleyeceğim. Efendim, TRT Genel Müdürü'nün çoğulcu demokrasi anlayışı son zamanlarda çok yanlış uygulamalara yol açmış. Laf uzadı, uzadı, nihayet sadede gelindi. Özdemir'in derdi de şuymuş: Türkiye'nin en büyük işçi kuruluşunun hemen peşinden küçücük küçücük kuruluşların haberlerini veriyormuşuz. Bununla kastedilen DİSK'ti. TRT, hem kanun gereği, hem görevi olduğu için DİSK'e de yer veriyordu tabii... Toplantının can alıcı konuşması Esnaf Dernekleri Konfederasyonu Başkanı ve AP milletvekili Hüsamettin Tiyenşan'dan geldi. Önce televizyonda kendisinden son yıl bir ya da iki kez, Meclis'e zor girmiş parti liderinden ise gani gani bahsedildiğini söyledi. Sonra televizyonda ilk kez canlı olarak yayınlanan 10 Kasım Anıtkabir törenlerinden bahsetti: "Mesela, daha geçen gün Anıtkabir'de Sayın Reisicumhur'un hatıra defterine yazdığı cümleleri Genel Sekreteri'nin kendisine sufle ettiğini sizin ekranınız göstermeyebilirdi. Bu ulvi müesseseyi Türk kamuoyuna bu şekil-

de göstermeyebilirdiniz..." Yani, diyelim ki iddiası doğru ve bir problem var, biz canlı yayında bunu düzeltecektik! Nasıl! Teknik elvermez buna!

"Küçük talebem, gözlerinden öperim..."

— Basının içinden gelmiştiniz. Basının tavrı nasıldı size karşı?
— Beni eleştiren kesimin gazeteleri küfür ediyor, temsilcileri hakaret üstüne hakaret yağdırıyordu. Aslında bana hepsi normal geliyordu; eğer bunun yerine bana methiyeler düzseler, o zaman kendimden kuşku duyardım. Ben sinirlenmedikçe, TRT'ye saldıranlar da büsbütün kızıyordu. Gazeteciler demeç isteyip duruyordu. 1975 Ocağı'ndaydık, birlikte çalıştığım arkadaşlarımın da rahatsız olduğunu fark ettim. Beni suçlayanlar, bir bakıma onları da töhmet altında bırakıyordu. Halktan da cevap vermemi isteyenler vardı. Biraz daha susarsam, korktuğumu sanacaklardı. Nihayet, 26 Ocak'ta bu nedenle bir demeç verdim, Türk Haberler Ajansı'na... Halkın sağduyusuna çok güveniyordum. Her gün evlerinin içindeydik. Halk, kendisine hizmet götürmek için gecesini gündüzüne katanları, TV istasyonu açacağım diye dağ-tepe dolaşıp bunları kendine dert edinenleri, bir gün maden ocağında, ertesi gün gecekonduda, okulda, fabrikada, et kuyruğunda yanında olanı yanlış yargılamazdı. Bence hiçbir etken, doğrudan halka giden TRT ile halk arasına girecek güçte değildi. O konuşmada TRT'ye iftira atanları millete şikayet ettim. Tam olarak ne dediğimi de söyleyeyim: "Türkiye'nin ve insanlarının sorunlarına eğilmek, dertlerini sergilemek, televizyon ekranlarıyla radyo mikrofonlarını gerçek sahiplerine, yani halka açmak bir suçsa, bu benim suçumdur ve bütün şerefiyle yüklenmekteyim. Televizyonun haftalık yayınını 22 saatten 50 saate çıkarmak, televizyon yayın alanını 60 bin kilometrekareden bir yılda 140 bin kilometrekareye yükseltmek bir suçsa, yepyeni bir radyo şebekesini, hem de bir halk üniversitesi niteliğiyle yaratmak suçsa, bunlar için suçlu aranmaktaysa, o suçlu benim. (...) Kimi çevreler, TRT'yi Anayasa doğrul-

tusundan saptırmak, bir an önce yurt köşelerine götürmeye çalıştığımız radyo ve televizyon hizmetlerini geciktirmek, bizi halkımızın sorunlarından uzaklaştırmak, kısaca bizi kendilerine benzetmek için korkunç bir kampanyaya girişmişlerdir. Yüce milletimiz önünde kendilerinden davacıyım." Bu cevabım o akşam radyoda, TV haberlerinde, ertesi sabah da bütün gazetelerde yayınlanınca, haliyle kıyamet koptu. Her gün gazetelerde ortalama 35 yazı çıkıyordu. Konuşmamdan sonra bunun 70'e vardığı oldu. Şu an, hatırlaması bile göz yaşartan sözlerle destek olanlar da vardı.

— *Ne gibi?*

— Mesela Attilâ İlhan'ın, *Yeni Ulus*'taki yazısı şöyleydi: "TRT halkın olmaya çalıştığı için lanetleniyor. Halkı kötülediklerinin, halkı lanetlediklerinin farkına bile varmayacak kadar ürkmüş bunlar, desenize!" Vesselam, basında *Son Havadis, Tercüman* ve *Orta Doğu* dışındaki hemen bütün gazeteler, o günlerin tartışmasında TRT'nin yanında yer aldılar. Hasan Pulur alaycı bir yazıyla cevap verdi: "Hükümet kurulmuş ya da kurulmamış, ne gam! Beyazpeynirin kilosu 40 liraya çıkmış ya da çıkmamış, ne gam! Sokak ortasında 20 yaşlarında, gençliğin baharında delikanlılar vurulmuş, ya da vurulmamış, ne gam! (...) Dursun bunlar şimdi bir kenarda... İşimiz büyük, hem de çok büyük! TRT Genel Müdürü'nü değiştireceğiz şimdi... Az mı yaptı bu İsmail Cem bize! Setri avrat tanımayıp, Afrika vahşilerini cıbıl cıbıl bize gösterdi. Haritada Kuzey Amerika'yı Lenin'e benzetti. Ya Çukurova'daki pamuk ırgatının öyküsü! Hele hele Kerim Yaman'ın cenazesi... Kim vurmuşsa vurmuş ya da kim vurduya gitmiş. Arkasından binlerce genç yürümüş. Kalkıp da bunu haber diye televizyonda göstermenin alemi var mı? Bir de kalkıp, 'Sizi halka şikayet ederim' diye meydan okuma! Hele şu İsmail Cem TRT'nin başından bir yürüyüp gitsin. Siz o zaman görün muhbir-i sadıkların keyf-i âlâsını..." Örsan Öymen ise Avrupa'nın yüksek tirajlı dergilerinden *Gong*'un bir istatistiğini yayınladı. Buna göre Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden 51 tele-

vizyon eleştirmeni, 1974'te TRT'yi, Avrupa'nın en iyi televizyon istasyonları arasında 5. seçmiş; yatırım hızından ve programların kalitesinden dolayı... Yeri gelmişken... Avrupa'da adımız başka bir olayla daha anıldı. 1974 Haziranı'nda Avrupa Yayın Birliği'nin kongresi vardı. O zamanlar çeyrek yüzyıllık bir geçmişi vardı. Türkiye başından beri bu kuruluşa üyeydi, ama hiç Yönetim Kurulu'na seçilememişti. Biz çok planlı hareket ederek, Londra'daki kongrede Doğan Erden ve Hıfzı Topuz'la üyeleri aramızda paylaşıp TRT'yi tanıtarak, Yunanistan'ın aldığı 1 oya karşılık 26 oyla Yönetim Kurulu'na seçildik. Bunun çok somut yararlarını da gördük. Mesela TRT, Yunan Radyo ve Televizyonu'na kıyasla Avrupa televizyonlarına iki kat daha fazla haber sağladı. Kıbrıs Harekatı'nın haberlerinde bile etkisi oldu bunun; en somut örneği de BBC'nin Kıbrıs Harekatı'yla ilgili yaptığı önemli, Ecevit'in de çok objektif bularak beğendiği belgeseldir.

— Halkın tepkisi nasıldı?

— Demeç verdim, ertesi gün tepkiler yağmaya başladı. Bekliyordum, ama bu kadar olumlusunu, bu ölçüdekini değil. Sendikalar, Türkiye'nin her yerinden destek telgrafları gönderiyor, öğretmen dernekleri sendikalarla yarışıyordu. Meslek kuruluşları da ayrı... Aynı gün, 4 MC partisi Başbakan Sadi Irmak'a başvuruda bulundular. TRT'den yayınlandı bu; AP, MSP, CGP ve MHP benim görevden alınmamı istiyordu; toplumu anarşiye sürüklemek istediğimiz gerekçesiyle... Meclis'te, "Bunun hesabı elbette günün birinde sorulacaktır" diyen de vardı, bu demeçle benim hükümeti de, başbakanı da tanımadığımı söyleyenler de... Biz bütün bu tepkileri TRT'den yayınladık. Halkın çok olumlu tepkisini ise çok çok az yansıttık. Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın, Sosyal-İş Sendikası'nın, Milli Gençlik Teşkilatı Başkanı Sabri Ergül'ün bizden yana tavır alan bildirisini verdik ama bu, gelen desteğin binde biri bile değildi. Bir şey itiraf edeyim, evet, hepsini yayınlamadık, fakat 26 Ocak tarihli konuşmamı izleyen günler, hayatımın en mutlu günleri arasındadır. Vatandaşlardan, üniversiteler-

den, öğretim üyelerinden, profesörlerden mektuplar, telgraflar yağıyordu. Genel Müdürlük Sekreteri Ülkü Sürenkök'le bunları sınıflandırmaya çalışıyorduk ama yetişemiyorduk, gerçekten yetişemiyorduk. İmzaları saymaya kalkıştık, 200 bin civarında kaldık. Gelen mektuplardan sadece birini aktaracağım, çünkü hepsi çok güzeldi, gene de bunun ayrı bir yeri var: "Bir zamanlar benim iftihar ettiğim küçük talebemden şimdi bütün memleketin gururla bahsetmesi, bana tarifi imkansız mutluluk verdi. Bundan sonra, daha üstün başarılar diler, gözlerinden öperim. Işık Lisesi İlk Kısım öğretmenin, Semiha Targay."

Dansöz tuzağı

— 31 Ocak 1975'te TRT'nin yıldönümünde, kurumun genel müdürüydünüz...

— Evet, Ankara Palas'ta kutlamaya da katıldım. Orada bir konuşma yapıp çalışma arkadaşlarıma teşekkür ettim. Gazetecilikten gelen sezgimle, bunu bir veda konuşması gibi düşündüm aslında, sanıyorum herkes de olacakların farkındaydı. Orada da ilginç bir olay oldu. Yanımda eşim de vardı. Otel bir saatten sonra dansöz çıkaracakmış. Bana karşı olan basın tetikte... Bunu da Rua Tezcan fark etti. Meğer dansözü benim masama çıkartacaklarmış, sonra da fotoğraflarımı çekip ertesi gün boy boy yayınlayacaklarmış. Hemen arkaya, Haluk Şahin'in masasına geçtim, ama gazeteci ordusu peşimde. Bunun üzerine biz de çıktık biraz dolaştık. Diyeceğim o ki, az uğraşmadılar TRT'yle ve benimle...

— TRT'yle ilişiğinizin kesilmesine ilişkin yasal süreç nasıl başladı?

— Şubat ayının ilk günlerinde başladı, Meclis'teki "11-12 Sayılı Kararname'nin iptali" görüşmeleriyle... O ay, Meclis'te tam "TRT ayı" oldu. Senato'da ya da Millet Meclisi'nde başka bir şey görüşülmedi desek yeri var. Meclis'te 12 Sayılı Kararname, yani TRT ve benim hukuki durumum tartışılıyordu.

Senato ise 11 Sayılı Kararname'yle aynı şeyi görüşüyordu. Gene inanılmaz sözler: Meclis'te, "Bu TRT Genel Müdürü var ya, bir özel toplantıda ona ne zaman eyleme geçeceği sorulmuş, o da, 'Şimdi vakit erken, o zaman eyleme geçeceğim' demiş" diye, DP adına Rasim Cinisli'nin çıkışları... Dahası da var... "Dört bin yıllık Türk tarihi içinde, Türk milletini ve Türk çocuklarını çengiliğe özendiren kimse çıkmamıştır, çıkmayacaktır." CHP'den bu konuşmalara sert çıkışlar oldu. Yüksel Çakmur, karşılık olarak, "Dava, İsmail Cem'in yıkılması davası değildir; dava Türkiye'de holdinglerin sözcülüğünü yapma davasıdır" deyince Meclis Başkanı tarafından susturuldu, mikrofonu kesildi; Meclis tutanaklarıyla sabittir. Neticede Meclis'te, kararnamelerde benimle ilgili bölümler yürürlükten kaldırıldı. Daha sonra Senato'da da görüşüldü, tabii o fasıl da çok hareketli geçti. Bağrışmalar, tartışmalar... Senato o hava içinde iptal teklifini kabul etti, konu 15 Mayıs'ta tekrar Meclis'e getirildi. Artık MC Hükümeti kurulmuştu, konu son kez görüşülüyordu. O görüşmede Turhan Feyzioğlu'yla CHP'liler arasında büyük gürültü koptu.

Ecevit'in yadigarı

— Sonradan Anayasa Mahkemesi iptal etmedi mi bu teklifi?
— Aslında kararnameler iptal edilse de hukuken hiçbir değişiklik olmuyordu benimle ilgili... Nitekim sonradan bunu anladılar, başka bir gerekçeyle beni görevden almaya çalıştılar. Biz bunu daha baştan gördük. Ayrıca, ilk oturum başladığında MSP Genel İdare Kurulu Üyesi Rasim Hancıoğlu'nu başkanlık divanında gördük ki, hiçbir şey değilse bile bu usulsüzdü, çünkü içtüzük hükümlerine göre Meclis başkan ve başkanvekillerinin partilerinin yönetim kademelerinde görev alması yasaktı. Nitekim o kadar münakaşayla çıkardıkları kararnameyi iptal kanunu, bu sefer Anayasa Mahkemesi'nde iptal edildi. Bir de TRT Kanunu'nda çok açık bir hüküm var: Bir hükümet ya da Meclis'te grubu bulunan bir parti, TRT Genel Müdürü'nün görevini yapamadığını, kanun dışı dav-

randığını düşünüyorsa, iddiasını özel bir kurulun önüne getirir. O da dört üniversite rektöründen ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nden oluşur. İddialar geçerliyse, TRT Genel Müdürü o zaman görevden alınabilir. Böyle yapılmadı, usulsüz davranıldı.

— MC *hükümetinin kurulmasıyla TRT'den ayrılmanız arasında iki aya yakın bir süre var. Bu zaman zarfında neler oldu?*
— Minareye kılıf uyduracakları belliydi. 31 Mart 1975'te güvenoyu aldı hükümet... Bizim için son, asıl bu tarihte başladı galiba... Gazeteciler istifa edip etmeyeceğimi soruyordu, her seferinde "hayır" diyordum. Bence TRT artık benim sorunum değildi, halka mal olmuş bir meseleydi bu... O koşullarda bırakıp gitsem, halka karşı sorumsuzluk etmiş olurdum; öyle geliyordu bana. Bir de yarım bırakmaya kıyamadığım işler vardı. Şimdi, o ortamda, gidici gözüyle bakılan bir genel müdürün yönetiminde bir gevşeme olabilirdi. Ama tam tersi oldu. Arkadaşlarımın büyük çoğunluğunun müthiş özverili çalışmasıyla o işleri tamamladık. Üstelik o sırada gö-



Diyarbakır Radyosu açılış töreninde...

revden alınma kararnamesinin hazır olduğu haberleri geliyordu. Kararnameyi Turhan Feyzioğlu'nun hazırladığı söyleniyor, fakat Hükümet katiyen tek kelime sızdırmıyordu. İşte o koşullarda, Önder Ulay, Aydın Gündoğdu gibi teknisyen arkadaşlarım, Nazif Keyman gibi idareciler, Ahmet İşeri gibi hukukçular mucizeler yarattılar. Ve karlı dağ tepelerinde çalışan o işçiler... Ne yaptıysak birlikte yaptık. O zor koşullarda Çorum, Amasya, Samsun, Kars televizyonlarını açtık, Kıbrıs'ta büro kurduk. Her yerde halkın müthiş desteği vardı. Kars'ta yollara yazılanları hiç unutmam: "Bağımsız TRT", "Halkını seven TRT'yi biz de seviyoruz." Tabii Çorum Valisi gibi, bizi karşılamaya korkanlar da oldu, ama genel olarak idareciler de, halk da bizi bağrına bastı. Kıbrıs'ta insanlar dükkanlardan çıkıyor, "İsmail Bey, gel bir kahvemizi iç" diyordu. Bu ilginin sebebini de anladım sonra... Birkaç kez konuşurlarken işittim, beni birbirlerine gösterip, "O bize Ecevit'in yadigarıdır" diyorlardı. 2 Mayıs'ta Mehmet Barlas'ın programına konuk oldum televizyonda... Kendi menfaatim için ekranı parsellediğimi söyleyenler de oldu, ama genel müdürlüğüm boyunca topu topu üç kez çıktım televizyona, ikincisi TRT'nin yıldönümlerinde; üçüncüsü de budur. Programda, 1975 Eylülü'nde 2. kanalın yayınına başlayacağımızı söyledim. 1976 Temmuzu'nda Olimpiyatları renkli olarak, naklen vereceğimizi söyledim. Hatırlarsanız, ilk renkli yayın denemesi 1982'de, haftada bir saatle yapıldı, 2. kanalin deneme yayını da 1986'yı buldu; planladığımızdan neredeyse on yıl sonra...

"Dağ olsa erir"

— Bu konuşmanızdan sonra hükümette bir hareket, bir adım oldu mu?

— Tuhaf bir durum. Mehmet Barlas'la programım 2 Mayıs'ta banttan yayınlanırken, Erbakan'ın dilini tutamayıp verdiği "müjdenin" haberini aldık; yani benim görevden alınmamla ilgili kararnamenin çıkacağını... TRT bürosunun habe-



Japonya'da bir anlaşma imzalarken. Arkada Özel Kalem Müdürü Rua Tezcan.

rine atıfta bulunmayı uygun bulmadım, mesele doğrudan benimle ilgiliydi çünkü ama Türk Haberler Ajansı da aynı haberi geçince, biz de 23:00 haberlerinde ve "Güne Bakış"ta yayınladık bunu... Erbakan diyordu ki: "TRT, asla Moskof gibi hareket etmek serbestisine sahip olmayacak. Bu TRT bizim milletimizin ahlakını tahrik ediyor. Solculuk propagandası yapıyor. Onun için hükümet olarak kesin karar aldık. Size bugün müjdeyi veriyorum. Kulağınızı TRT'ye verin, bugün-yarın milli cereyanın sesini işiteceksiniz..." Gazeteler yüklenince Hükümet de kabul etmek zorunda kaldı; kararname hazırlanmış, Cumhurbaşkanı'na sunulacakmış. Hükümet sözcüsü Seyfi Öztürk 5 Mayıs'ta bir açıklama yaptı, açıklamada kişiliğime yönelik ağır hakaretler vardı. Ben de hemen Cumhuriyet Savcılığı'na başvurdum; iddiaların ihbar kabul edilmesi, kurumun ve benim hakkımda araştırma yapılması için... Aylarca sürdü incelemeler, sonunda ne Cumhuriyet Savcılığı bir şey bulabildi, ne de Devlet Güvenlik Mahkemesi... Ben de Seyfi Öztürk'e tazminat davası açtım. Gene de görevimin başındaydım.

— O koşullarda görevinizin başında kalmak zor gelmedi mi, vazgeçmek istediğiniz anlar olmadı mı?

— Doğrusunu isterseniz, bazen mücadeleyi fazla uzattım, gibi geliyordu. Ama mesele genel müdür olarak kalmak değildi. Bir bakıma, o zamanlar halkın TRT'sini savunduğumu düşünüyordum. Hukukun üstünlüğü, hukuk devleti, Anayasa ilkelerinin korunması... Mücadeleden vazgeçersem, bir hukuk adamı, bir aydın olarak bu ilkelerden de vazgeçmiş olacaktım. Bu benim kişisel mücadelemi çoktan aşmıştı. Birçok kurum, halkın gözü önünde bir sınavdan geçiyordu. Bana gene telgraflar yağmaya başlamıştı fakat şimdi bir değişiklik vardı. Mektupların, telgrafların çoğu Cumhurbaşkanı'na hitaben yazılmıştı, bana da o başvurunun bir suretini gönderiyorlardı. Mesele burada düğümlenmişti artık. Cumhurbaşkanı kararnameyi ya imzalayacak ya da imzalamayacak.

— Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk bu başvurulara ne tepki veriyordu?

— O günlerde Ankara'daki yaygın söylentiye göre, başvurular Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ni aşamamış bile. Ama bu doğru bile olsa, Cumhurbaşkanı sonuçta kararnameyi imzaladı; içeriğinin hem Cumhuriyet Savcılığı hem de Devlet Güvenlik Mahkemesi savcılığınca "boş" ve "hükümsüz" olarak kabul edilmesine rağmen... Hukuken, bunun mazereti olamaz. Halk böyle ince hesaplar yapmıyordu haliyle... O günlerde binlerce mektup aldım; yüzlerce akademisyenden, DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker'den, köylülerden, memur derneklerinden, sendikalardan, meslek odalarından, barolardan... Ankara Belediyesi'nin üç bin temizlik işçisi, Köy Kalkınma ve Kooperatif Birlikleri, İstanbul Tabip Odası, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ve tabii öğretmenler, baştan beri hep yanımda olan öğretmenler, şimdi aklıma gelenler... TRT'deki arkadaşlarımı zor engelledim. Benim gideceğim zaten belliydi, onların, ekmeklerini gereksiz yere tehlikeye atmasını istemiyordum. Ama

gene de TRT Yayıncılar ve Teknik Elemanlar Derneği, benden gizli olarak, 658 imzalı bir duyuru yayınladı. Bana duyurmadan imzalayanlar arasında, en yakın arkadaşlarım bile vardı. Bütün bu insanlar Cumhurbaşkanı'na güveniyordu. Hatta bir arkadaşım, "Bu başvurular karşısında dağ olsa erir" dedi. Şöyle cevap verdiğimi hatırlıyorum: "Dağ olsa erir ama bize karşı sürdürülen mücadelenin adı siyaset, soyadı ise menfaat..."

— Sizin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'le bir temasınız oldu mu?

— Basın sadece bununla meşguldü: Cumhurbaşkanı ne karar verecek? Çelişkili haberler, farklı farklı yorumlar yayınlanıyordu. Bir ara kararı imzalamayacağını duyduk, bence gerçek payı da vardı bunda... Ama Hükümet ve çevresi devamlı Köşk'e gidip geliyordu. Ben de düşündüm tabii ne yapabileceğimi... Aslında, işin acı tarafı şu ki, yapabileceğim bir şey yoktu. Açıklanmamış iddialara dayanarak bir karar veriliyordu ve benim kendimi savunma hakkım bile yoktu. Cumhurbaşkanı bir bakıma yargıç durumundaydı, bense iddianameyi görme hakkından bile yoksundum. Ancak imzadan sonra görebildik. Bu hukuk dışı bir durumdu. İşte buna Cumhurbaşkanı'nın dikkatini çekmek gerek, gibi geldi bana. Gerçi o akıl almaz yargılamada, benimki de akıl almaz bir savunma yöntemiydi, ama haklılığımdan vazgeçmemek sorumluluğumdu. Bana karşı yapılan bütün konuşmaları, bütün iddiaları bir araya getirdik, yakın çalışma arkadaşlarımla birlikte hepsinin cevabını ve açıklamasını yaptık. Bunu doğrudan Cumhurbaşkanı'na veremedik. Cumhurbaşkanlığı Hukuk Başdanışmanı Fahri Çoker'di, birkaç kez bir arada bulunmuştuk, çalışmayı ona teslim ettim. Cumhurbaşkanı okumuş mudur, bilemiyorum. Sormayı gururuma yediremedim. Son olarak, 6 Mayıs'ta bir de mektup yazdım, etkilenme olmasın diye halka açıklamadım bunu... "Demokratik toplumlarda bir kişiye yapılan haksızlık, bütün topluma karşı uygulanan bir adaletsizlik demektir" de-

dim. "Esasen hukuk devleti ilkelerine dayanarak, hukukun temel ilkeleriyle çelişen bir model yaratmaya ve bu çarpık modeli sizin imzanızla harekete geçirmeye yönelik" bir tavırla karşı karşıya olduğumuzu anlattım. "Siyaset, hukuk için daima kötü bir kılavuz olmuştur" diye de bitirdim. O kadar çok söylenti dolaşıyordu ki... Bir taraftan da imzalandığı haberi bir türlü gelmiyordu. O zaman benim gibi kesin imza bekleyenler bile kuşkuya düşüyordu. Süleyman Demirel'in Köşk'e gidip, imza atılmazsa istifa edeceğini söylediği anlatılıyordu. Turhan Feyzioğlu Köşk ile Başbakanlık arasında mekik dokuyordu.

— *Sizin samimi beklentiniz ne yöndeydi?*
— Kararnameyi imzalar ama başkasının yerime tayin edilmesi için kararname imzalamaz, en azından Danıştay kararını bekler, diye düşünüyordum. En azından bunu yapabilirdi, görevi ve yemini icabı; öyle tahmin ediyordum. Beni görevden alır, hükümet zor durumda kalmamış olur, Danıştay lehime karar verirse görevi bana iade ederdi. Ama yanılmışım. Cumhurbaşkanı bu konuda Milliyetçi Cephe ile aynı safta yer aldı. Ve Demirel, cumhurbaşkanının kararnameyi imzaladığını 11 Mayıs'ta açıkladı. Fakat bu bana tebliğ edilmedi. Anlaşılan yerime atanacak kişinin kararnamesi henüz hazır değildi.

Fransız radyolarını düzeltiniz

— *Habere tepkiniz ne oldu?*
— TRT'deydik. Aslında beklenti bittiği için bir rahatlama oldu. Hıfzı Topuz'a, "Siz gidin de Fransız radyolarını düzeltin artık" diye takılıyorduk. Mehmet Barlas, "Alıştım artık, cuma geceleri evime beklerim, ama söz vermeden konuşmak yok" diye espri yapıyordu. Yılmaz Dağdeviren, Tarcan Günenç, "Gene de emeklerimize değdi" diye rahatlık içindeydiler. Mete Buharalı son günlerde bir yanlış olur korkusuyla haber odasından çıkmıyordu. Bir yandan da odacısından

sekreterine, çalışanlar kıpkırmızı gözlerle dolaşıyorlar. Çok dokundu bu bana... Ve o sırada olanlar oldu. Bir haber geldi. Vural Önsel diye biri Başbakanlık'ta, Başbakan'a yumruk atmış. Hemen haber odasına indik. Olayla ilgili ne kadar haber, fotoğraf varsa getirttik; TRT kameramanı da filme çekmişti olayı. Devlet Bakanı Seyfi Öztürk de Başbakanlık önünde bir konuşma yapmış, beş-on dakika sonra onun da ses bandı geldi. Çok kritik bir iş... Konuşma çok kışkırtıcıydı. Baştan sona, kendi sesiyle versek Türkiye'de çatışma bile çıkardı. Bir sürü politikacı ismi sayıyordu, o isimlere saldırılar olabilirdi. Biz böyle uğraşırken Anadolu Ajansı'nın teleksle gazetelere dağıtılan haber bülteninden bir bölüm geldi önüme... Neymiş, Vural Önsel itirafta bulunmuş, Demirel'e saldırmaya onu teşvik edenlerin adlarını saymış: "İsmail Cem, Uğur Alacakaptan, Uğur Mumcu ve Muammer Aksoy!" Polis sorgusunda yapmış bu itirafı. Hemen Emniyet Genel Müdürlüğü'nü, Ankara Emniyeti'ni aradım. Haberin kesinlikle yalan olduğunu söylediler. Vural Önsel'in sorgusunda yalnız polis varmış; o da böyle bir şey söylememiş. Ajans müthiş habercilik yapmıştı yani... Ajans ve başındaki kişi, zaten hakkımda bazı iftiraların yayılmasına da katkıda bulunmuştu. Hatta bir ara bizi TRT'nin AA abonmanlığını kesmekle tehdit edince, ben önce davranıp kendim kestirmiştim. Gerçi Ajans'ın başındaki Atilla Onuk'un belli bir sempatikliği de yok değildi, pek kızamazdım da ona... Derhal onu aradım, o da önce beni yumuşatmaya çalıştı, sonra kendi haberlerini yalanlayan yeni bir bülten göndertti gazetelere... Bu olaydan sonra Uğur Alacakaptan ile Muammer Aksoy'un evine "bilinmeyen kişiler" dinamit attı... Bunu da böylece atlattık. Sonra Başbakanlık'tan iki genç memur geldi. Malum kararnameyi getirmişlerdi. Vericilerimi hizmete açmış, dolaplarımı boşaltmış, eşyamı taşımıştım. Koca koca adamlarla karşılıklı ağlamamak için veda etmeden çıktım. Akşam 19:00 haberlerinde, benim iki veda mesajım okunuyordu:

"TRT'nin izleyicilerine,

TRT Genel Müdürlüğü'ndeki çalışmam sırasında bana en şaşmaz yol gösterici, en güçlü destek ve en büyük kaynak, halkımız olmuştur.

Benim sadece görevimi yapmamdan ibaret olan çalışmalarıma, halkım, dağlar gibi bir destekle, hak ettiğimden çok büyük bir teşekkürle cevap vermiştir.

Görevimden ayrılmak zorunda bırakılırken, TRT'nin bütün seyirci ve dinleyicilerine şükranlarımı bildirmek isterim. Saygıyla, sevgiyle, içtenlikle..."

TRT'deki arkadaşlarıma da şunları yazmıştım:

"On beş aylık beraber çalışmamızda, ulaştığımız tüm başarılar, sizin eserinizdir. TRT'yi halkımıza yaklaştıran, bu on beş ayda onu halkımıza layık kılan sizlersiniz. Hukuka her zaman saygılı bir kişi olarak, doğruluk ve haklılığın kendini hukuk düzeyinde ve mutlaka kabul ettireceğine güvenmekteyim.

Aranızdan ayrılırken, size iletebildiğim tek şey, büyük bir teşekkürdür. Başarılarınızın bensiz de devamına güvenerek, hepinize saygılar, sevgiler, başarılar..."

"Genç kızlara gayrimeşru tavsiyeler"

— *"Bitti. Artık savaşmaktan vazgeçeyim" dediniz mi?*

— Hayır, bilakis Danıştay'da açacağımız davanın hazırlıklarına giriştik hemen... Bizim ev Ankaralı şoförlerden TRT'nin memurlarına kadar, misafirlerle dolup taşıyordu, o yüzden Profesör Uğur Alacakaptan'ın evini karargah seçtik. O hem arkadaşım, hem avukatımdı. Danıştay'a verdiğimiz dava dilekçesini o hazırladı; Adil Özkol ve Uğur Mumcu'nun katkısıyla... Bu üç hukukçu, hiç abartmadan söylüyorum, namusun, erdemin, cesaretin, bilim onurunun simgesiydiler. Birbirlerine çok benzerlerdi, Uğur Alacakaptan zaten ötekilerin hocasıydı. Çok da iyi arkadaştılar. Bu üç "insan"la, üç gerçek hukukçuyla, üç arkadaşımla bir işe girişip de başarısız olmamız zaten imkansızdı. Dilekçemizin çerçevesini ve mantığını Uğur Alacakaptan çizdi. Sonra çerçevenin içini doldurmaya başladık. Davamızın özelliği şuydu: Sadece alınma kararımın

değil, benim yerime getirilecek olanın atanma kararının da iptalini isteyecektik. Alacakaptan hukuka ve Danıştay'dakilerin hukuk adamı olmasına çok güveniyordu. Dilekçeye belgeler de ekleyecektik. Zaten hakkımda yazılıp çizilenleri, bizim verdiğimiz cevapları yardımcım Rua Tezcan, ben ayrılmadan bir araya getirmişti. İnanılmaz bir tempoyla çalıştık ve dava dilekçesini dört günde hazır ettik. Yüzlerce sayfayı şimdi bir de daktilo etmek lazımdı. Orada da, adlarını anmadan geçmek istemem, TRT'ci arkadaşlarımın eşleri yardıma koştu. Yılmaz Dağdeviren ile Mustafa Gürsel'in eşleri, iki gün nefes almadan çalışarak o işi hallettiler. Ben 16 Mayıs'ta görevden alınmıştım. Uğur Alacakaptan, avukatım sıfatıyla galiba 21 Mayıs'ta talebimizi Danıştay'a sundu. Dava dilekçesinin yola çıkması da ayrı bir hikayedir, akıldan çıkacak gibi değil. Hatırlayınca insan duygulanıyor: Odacı ve şoför arkadaşlar vardı beni ziyarete gelen; dualar ediyorlar, Danıştay'dan hayırlı karar çıksın, diye niyazda bulunuyorlar. Daktilo başında sabahlamış hanımlardan biri, "Ben yazarken içimden dua ettim, hiç meraklanmayın" diye umut veriyor. Bir başkası, "Bu hakimlerin evinde televizyon, radyo yok mu? Onlar her şeyi bizden iyi biliyordur" diyor.

— Kararnamede size ne gibi suçlamalar yöneltiliyordu?

— Birincisi "ehliyet, bilgi ve tecrübeye sahip olmamak." Önceden bir ara üniversite mezunu olmadığım da söylenmişti hatta, eski üniversite kayıtlarının peşinden koşmuştum. Arkasından eskiden yazdığım yazılara yönelik suçlamalar... Hukuken tamamen geçersiz. Mesela Melih Cevdet'in bir şiirine yer verdiğim bir yazım... Daha önceden de konu olmuştu bu, AP milletvekilleri şiiri ben yazdım sanıyorlardı hücum ederken... Onun üstüne Turhan Feyzioğlu hâlâ aynı yanlışı sürdürüyordu kararnamede... Yazılarımdan cımbızlanmış, içeriğinden koparılmış bölümler... Tek ağırıma giden, gençlerin ahlakını bozmak için yayınlar yaptığım iddiasıydı. Yok, "yakın akraba arasındaki ilişkileri teşvik etmişiz", "genç kızlara ancak gayrımeşru ilişkiyle gençlik bunalımını atacaklarını telkin etmişiz." O beş yüz gün içinde, bir tek *Aşk Hi-*

kayesi diye, gerçekten yayınlanmaması gereken bir film gözden kaçmıştı. Tamamen iş yoğunluğundan kaynaklanan bir durum... Fakat gene de sorumlu arkadaşı görevinden alıp geçici görevle başka işe vermiştim. Sonradan "MC televizyonu" içkili pavyona dönüştü, o ayrı. Ayrıca ciddi ciddi, bana "kışkırtıcı, bölücü" diyorlardı. Ve bir de "kanuna aykırı personel almış"ım. Bu, tamamen uydurmaydı. Tek bir örnek bile verilememişti. Üniversite olaylarını maksatlı olarak uzun uzun gösterdiğimiz iddia ediliyordu. Daha önceden de böyle bir laf çıkmıştı, hatta öldürülen üniversiteli bir gencin cenazesini bizim TRT olarak kaçırttığımız bile söylenmişti. Sonuç olarak "milli güvenliği bozduğum ve kamu düzenini sarstığım için" görevden alınmam isteniyordu. Zor bulunur cinsten bir hukuksuzluk.

TRT-4 günleri

— Danıştay'ın cevabını beklerken ne yaptınız?
— TRT-4'te bekledik. "TRT-4" bizim ev oluyor. Dava dilekçesi verildikten sonra karargahı bizim eve taşımıştık. Harika bir tatil oldu benim için... Her sabah TRT Haber Müdürü Mete Buharalı gelmiş oluyordu. Ben görevden ayrıldığımda o da yıllık iznini almıştı. Sonra Mustafa Gürsel gelirdi, o da, Mehmet Barlas da istifasını vermişti. Öğlene doğru bu sefer de Mehmet Barlas, Uğur Mumcu, arkalarından da Adil Özkol sökün ederdi. Asıl şenlik 17:00 gibi başlardı. TRT'deki mesaisi biten bütün arkadaşlar mutlaka uğrardı. Haberciler, odacılar... Sonra Hıfzı Topuz ve radyocular... En son Uğur Alacakaptan. Gayet neşeli geçti. Yavaş yavaş herkesi alıştırdım, yani, Danıştay büyük ihtimalle taleplerimizi kabul edecekti, ama bu iktidar TRT'ye dönmeme izin vermezdi. Danıştay'dan çıkacak karar, bizim için bir onur meselesiydi.

— Bu bekleyiş ne kadar sürdü bu şekilde?
— Mayısın 30'una kadar... Yani aşağı yukarı bir ay. Uğur Mumcu, tarih yaklaşırken ilk haberi getirdi. Gazetecilerden

işitmiş, 30 Mayıs'ta bizim dava karara bağlanacakmış. O günü anlatamam. TRT-4'teki en uzun gün... Daha sabah başladı herkes gelmeye. Bir heyecan ki anlatılır gibi değil. Öğleden sonra, artık gelenin gidenin, telefonun haddi hesabı yok! Herkes sinirli, kimse belli etmiyor! Dışarıdakiler kendi yöntemleriyle haber almaya çalışıyor, yarım saatte bir arayıp bana soruyorlar. Bir sürü haber dolaşıyor kulaktan kulağa, "o dedi, bu söyledi" derken yaratılmış. Galiba 3:30'da, *Cumhuriyet* yazarı Mustafa Ekmekçi Danıştay'ın karşısındaki bir bakkaldan aradı, "Sonuç müspet çıkacakmış" diye... Telefonun biri kapanıyor, öbürü açılıyor! Dakikalar geçmiyordu. Gözümüz hep saatte... Mesai saati sonuna kadar belli olacak. Gazeteciler bir şey duydukça arıyor. Az sonra Uğur Mumcu telefon etti. Heyecandan sesi titriyordu, hâlâ kulağımdadır: "Oldu" dedi. "Danıştay başkanının açıklama yapmasını bekliyoruz, ama ikili olarak yürütmeyi durdurma kararı çıktı." Bizim ev artık insan almaz olmuş. Nihayet Danıştay başkanının açıklama yaptığını Doğan Tanyer haber verdi. Ev bayram yeri! Herkes birbirini kutluyor, bazı hanım arkadaşlar hüngür hüngür ağlıyor!

TRT Merkez Binası'ndan haber geldi, orası da sevinç içinde! Deyim yerindeyse film kopmuştu. Gelen gelene! Uğur Mumcu, Doğan Tanyer, Örsan Öymen, Altan Öymen, *Cumhuriyet*'çiler, *Milliyet*'çiler, Anka'cılar, o güne kadar tanışamadığım mahalle komşularım, televizyoncular, mühendis ve teknisyen arkadaşlar... Öyle ortak bir sevinci, ortak gururu, ortak başarı duygusunu ömrümde hiç yaşamadım! Uğur Alacakaptan, İstanbul'daydı o sırada, telefonla onu da bulduk. Mehmet Barlas o sırada *Günaydın* gazetesi adına Brüksel'deydi. Bir arkadaşımdan bir cin fikir geldi, "Barlas'ı bulalım, Sayın Demirel'e müjdeyi o versin!"

"Bugün, görevimiz tehlike"

— *TRT binasına dönüş nasıl oldu?*

— Görevime dönmek hukuki bir haktı, ayrıca hukuka olan saygım açısından da bunu yapmam gerekiyordu, öyle düşü-

nüyordum; başkaları isterse hukuku engellemeye çalışsın. Tebligat, 4 Haziran günü avukatım Doğan Tanyer'e resmen geldi. Bütün taraflara durumu bildirdik. 5 Haziran günü Doğan Tanyer, Uğur Mumcu, Mustafa Gürsel ve ben bir taksiye binip gittik TRT'ye... Binadaki arkadaşlara önceden haber vermiştim, "Girerken, çıkarken kesinlikle bir tezahürat olmasın" diye... Gene de bir alkış koptu, ama hemen işaret edip durdurduk. Görevime başladım. Akşam eve döner dönmez gene telefonlar başladı. Bu kez başka tabii, benim göreve gitmem Hükümet'i tedirgin etmiş. TRT'ye sokulmamam için bizzat Başbakan'ın emir verdiğini söyleyenler bile vardı. Ertesi sabah, 6 Haziran günü, basın TRT binasına gidip gitmeyeceğime dair papatya falı açmış vaziyetteydi. Bir kısım basın da düpedüz tehdit ediyordu; "Binanın önüne gidersem bazı gençler 'haklı' olarak galeyana gelebilirmiş!" Nasıl olsa gidecektim. Eşim (bu durumda "gitme" demesini beklersiniz) her zaman olduğu gibi en büyük destekçim; "Doğru karar verdin, gitmen lazım" diyor. Daha 8 yaşındaki kızım, "Babacığım, galiba bugün 'Görevimiz Tehlike'" diye boyundan büyük espriler yapıyor. Bu arada bazı arkadaşlar, hatta TRT'dekilerden bazıları telaşlanmışlar; arıyorlar, endişelerini söylüyorlar. Ama iftiracılara, "İsmail Cem korkup TRT'ye gelmedi" dedirtmektense çok şeyi göze alabilirdim. TRT'deki arkadaşlara telefon edip geleceğimi bildirdim; "Tezahürat olmasın, engellenirsem kimse tahrike kapılmasın, müdahale etmesin" dedim. Gene bir önceki günkü ekiple yola koyulduk. Mustafa Gürsel külüstür ses kayıt cihazını da yanına almış. TRT'nin önü gerçekten mahşeri kalabalık... İçeri girdik, hiçbir şey olmamış gibi asansöre yürüdüm. TRT'nin güvenlik sorumlusu Turgut Bey önümü kesti. Çok özür diledi, ama emir almış, uygulamak zorundaymış. Böyle olacağını önceden öğrenmiştik zaten. Onu muhatap almadım. Doğan Tanyer yaptığı işin kanunsuz olduğunu söyledi, zabıt tutmaya başladı. Bazı arkadaşlar, "İşgalciler dışarı" diye bağırmaya başlamıştı, onları sakinleştirdim. En küçük bir olay aleyhimize kullanılabilirdi. Ama yeni kadrodan biri etrafı kışkırtmaya çalıştı. Zaten sabıkalıymış bu konuda; Yar-



TRT'deki görevinden alınması sonrasında kendisine gelen destek mesajları.

gıtay Başkanı Ümran Öktem'in cenazesinde hadise çıkaran, İnönü'yü taşa tutturan da oymuş. Cam duvarın dışından sürekli resim çeken gazetecilere sataştı, sonra TRT'ci arkadaşlara bağırdı, "Haydi bakayım, işinize" diye. Ben de onu kenara çektim, hakikaten olay çıkmasın diye uğraşan polise, "Alın bu adamı götürün, hadise çıkarırsa siz sorumlu olursunuz" dedim. O da gerçekten de sakinleştirdi onu... Bu arada Mustafa Gürsel ses kayıt cihazıyla uğraşıp duruyor ama eve gidince baktık ki parazitten başka bir şey yok. Zabıt tutma işlemi bitmişti. Artık çıkabilirdik. Arkadaşlarıma başımla veda ettim. Korkunç bir alkış koptu. Ben kapıdan çıkarken TRT'nin merkez binası inliyordu. Kapının önünde gazeteciler etrafımı sardı: "TRT, hukuken hiçbir niteliği olmayan bir zat tarafından işgal edilmiştir. Bu işgalci kişi, kendi ağababalarından aldığı ilhamla ve suç ortaklarıyla birlikte, benim hukuki haklarımı kullanmamı engellemiştir. TRT, artık

kanunen yetkisiz bir yönetimin işgali altındadır" dedim. Benim birey olarak, fiilen yapabileceğim buraya kadardı. Kalanı davalarla sürecekti.

— *TRT'deki beş yüz günü, şimdi nasıl değerlendiriyorsunuz?*
— Biraz iddialı olacak belki, ama hissettiğimi söyleyeyim. Önce şunun altını çizeyim: Bir başarı varsa, o koşullarda müthiş bir özveri ve namusla çalışan TRT çalışanlarına aittir. Beş yüz gün çok şeyi değişime doğru zorladı, değişimin önkoşullarının hazırlanmasında güçlü bir etken oldu. Ankara'da gecekonduda yaşayan kadın, TRT ondan yana olduğunda suyunun daha erken bağlandığını gördü mesela... Aynı şekilde, Zonguldak'ın maden işçisi, yanına TRT'yi aldığında hakkını daha kolay elde etti. Ankara'nın kapıcıları, bizim yayınımızdan sonra sahip oldukları güvenceler için TRT önüne teşekküre geldiler. Çukurovalı ırgatın "asgari ücret" kavramının, kavram olmaktan çıkmaya başlamasında TRT'nin küçük de olsa bir payı yok mudur? Tabii o günlerin Türkiye'ye neler getirdiğini, neler kazandırdığını hesaplamak çok zor, ama gene de bu beş yüz gün ve tüm arkadaşlarım, ellerinden geldiğince, karınca kararınca, ama mutlaka önemli bir katkıda bulunmuşlardır.

— *Ecevit'e TRT yüzünden kırıldığınızı söylemiştiniz. Bunun nedeni nedir?*
— Danıştay'ın atama kararını bozmasından sonra şöyle bir süreç başladı: Türkiye'de hükümet bir genel müdür ataması yapıyor, ben hemen elimdeki Danıştay kararıyla bir daha Danıştay'a başvuruyorum, diyorum ki, "Orası doludur, benim yerimdir;" tık diye bozuyor Danıştay. Hukuken olması gereken de bu. 1, 2, 3; ben bundan sıkılmaya başladım. Bir de Ecevit'le bizim bir konuşmamız olmuştu. "Şimdi efendim" dedim. "Bakın, ben istifamı veririm, ama doğru değil. Devamlı engelleyen biri olmak hoşuma gitmiyor, bir de TRT'de birçok insan perişan oldu." Hakikaten öyleydi; İsmet Solak'lar; rahmetli Mete Buharalı'lar, Mustafa'lar... Ecevit'e,

çağdaşlığa, bana yakın oldukları için cezalandırıldılar, sürüldüler. Dedim ki, "Bu insanları ben bir arada tutmaya çalıştım. Hepsi bunlara katlandı bir gün, yani sizin iktidar olduğunuz gün yeniden görevlerine döneceklerini, mücadeleye yeniden koyulacaklarını varsayarak." "Efendim" dedim, "bu bana çok zor gözüküyor, yapabilecek misiniz?" O sırada Ecevit hükümetten ayrılmış, üzerinden kısa bir zaman geçmiş. "Tabii" dedi, "yapacağımız ilk iş, eğer hükümet olursak ki olacağız, budur." "Milliyetçi Cephe'yle bu iş böyle gitmez; ilk iş sizi yeniden TRT Genel Müdürlüğü'ne alacağız. Elinizde zaten hukuki dayanak var, geleceksiniz ve istediğiniz gibi arkadaşlarınızı geri getireceksiniz." Uğur Alacakaptan da vardı zannediyorum o görüşmede. O da dedi ki, "Efendim böyle diyorsunuz ama bu işler bu kadar kolay olmaz, sonra hepimiz çok üzülürüz..." Neyse... "Yok, devam edin" dedi ama ondan sonra yapamadı. "11'ler mani oldu" falan gibi bir laflar dolaştı.

— Siz de 11'lerin etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

— O 11'lerden bazıları bana telefon açıp, "Böyle laflar dolaşıyor, bunlar doğru değil, biz size karşı değiliz, siz TRT Genel Müdürü olamazsınız gibi bir görüşümüz yok" diyenler çıktı. Buna üzülmedim dersem yalan olur; yani üzüldüm, çok üzüldüm. Çünkü çok insan, kendinden çok şey verdi bizim TRT mücadelemiz için. İşsiz kaldılar, sürüldüler, hep kişilikli ve namuslu oldukları için... Yani sonu böyle gelmemeliydi. Sayın Ecevit'e ben şunu da söyledim: "Ben yeniden gelip TRT'nin başına geçeyim. Devamlı kalmak için değil; 3 ay, 5 ay. Benim ihtiyacım en fazla 6 ay" dedim. Ecevit'e söyledim ben bunu. "Altı ay" dedim. "Altı ay içinde ben 2. kanalı yapacağım, bütün hazırlıklar tamamdı, renkli yayına başlayacağım." Her şeyimiz hazırdı, rahmetli Tarcan Günenç haftalık, günlük yayın programlarını yapmıştı, yani inanılmaz bir şey! Türkiye'de belki hiçbir iş bu kadar düzenli götürülmemiştir. Hepsini yaptık, ettik, insanlar çilesini çekti, doldurdu. Tamam, ben üzüldüm; ama nihayet bana bir ölçüde dokundu

bu hadise. Fakat öteki arkadaşlarımın, mesela demin İsmet Solak'ı söyledim... Düşünebiliyor musunuz, ailesi vardı, ceza olsun diye Erzurum'a tayin ediliyor, ne yapacak? Çocuğunu mu götürecek, okulunu mu değiştirecek, karısı bir işte çalışıyorsa işten mi çıkacak... Yani perişan oldu insanlar, "Bir gün Ecevit Başbakan olacak ve biz de Cem'le birlikte devam edeceğiz" diye. Fakat Sayın Ecevit, "Yapamam" dedi.

Abdi İpekçi'nin ölüm haberi

— TRT'den sonra mesleğe ve politikaya nasıl dönüş yaptınız?

— 1975'te Ercan Arıklı ve Kadri Kayabal'la *Politika* gazetesini yayınlamaya başladık. Gene o yıllarda CHP Kadıköy'de aktif olarak bayağı çalıştım bir taraftan... Benim siyasetçiliğime ciddi faydası olmuştur CHP Kadıköy'ün... Çünkü eğer gerçekten, parti üyelerinden kuvvet alan bir siyaset yapmak istiyorsanız, genel mücadelenizin yanı sıra (yani benim açımdan TRT, kitap yazmak, gazetecilik, sendikacılık gibi uğraşların yanı sıra) parti üyeleriyle de yakın temas içinde bulunmanız gerekir. Ben de bunu hep yaptım, hem de çok büyük keyifle... Kadıköy CHP'de çok iyi dostluklar kurdum. Mesela en iyi arkadaşlarımdan biri olan Cavit Savcı'yla 1976'da bir araya geldik, Kadıköy ilçesinde... Sonra, yine o genç arkadaşlardan Gençlik Kolu Başkanı Ümit Sılan hâlâ CHP'de aktif üye... Particilikle ilgili İngilizce bir tanım vardır; Amerikan siyasetinde çok kullanılır: "*Grassroots,*" yani "otların kökü" tam karşılığı... Particiliği oralardan, köklerden yapmak, oralarda beraberlikler, arkadaşlıklar oluşturmak... Ben bunu yapmayı hem çok sevdim, hem de benim yapıma çok uygun geldi.

— Sonraki siyaset hayatınızın temelleri bu ilçe çalışmalarında atıldı diyebilir miyiz?

— Evet. Eğitim düzeyi, gelir düzeyi vs. hiç önemli değil, her insanda belli bir cevher bulunduğuna inanırım ve kendi işlevimi, aynı zamanda kendi mutluluğumu, insanlardaki bu



Soldan sağa, Vedat Dalokay, Çetin Altan, İsmail Cem ve Ercan Arıklı Politika *gazetesini çıkardıkları sırada.*

cevheri bulup çıkarmakta, onu paylaşmakta, o cevherden öğrenmekte görüyorum. Bu, bir hayata bakış özelliği... Bazen bir köyde dururuz, orada bir köylü ile kahvehanede bir saat boyunca oturur konuşurum. Arkadaşlar, "Cem, ne konuşuyorsun bir saat" diye sorar. İşte bunları konuşuyorum. O insanda var olan, belki başka kimsede olmayan, ona özgü olan o cevheri anlamak ve paylaşmak; bu, benim için çok önemli... Sanırım biraz da bu nedenle, genel merkez particiliğini değil de ilçe düzeyindeki particiliği çok sevdim. O dönemde buna ağırlık veriyordum, İstanbul'un değişik ilçelerinde konuşmalar yapıyordum, çağrılıyordum, açık oturumlara çıkıyordum. Yoğun bir politika çalışması vardı. Türkiye'nin en sancılı günleriydi.

— Abdi İpekçi'nin öldürülmesi de o sancılı dönemde oldu. Hem akrabası hem meslektaşı olarak çok zor bir süreç olmuştur sizin için...

— Olmaz olur mu? Hiç unutmuyorum. Evde televizyon izliyorduk hep beraber... O zaman Kızıltoprak'taydık. Kış günü ailece oturuyorduk. Birdenbire ekranda bir şeyler oldu ve bir haber çıktı, "Abdi İpekçi öldürüldü" diye... Ben gayri ihtiyari yerimden kalkıp televizyona doğru hamle yapmışım. Sadece bu da değil... O dönemde daha neler yaşadık. Maalesef benzer olayları daha sonra da yaşayacakmışız, onu tabii bilemiyorduk. Mesela bir Uğur Mumcu hadisesini... Çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Onun ve daha birçok arkadaşımın acısını da ilerde yaşayacağımızı tabii bilemiyorduk o sırada... Her hafta bu... Dile kolay, her hafta bir yakınınızın, bir tanıdığınızın cenazesine gitmek, öldürülmüş, vurulmuş bir avukat arkadaşınızın, bir bilim adamının, bir siyasetçinin, bir gencin, bir sendikacının cenazesine gitmek... 1977'de bir ara bir arşiv çalışmasına başlamıştım. 12 Eylül öncesindeki vuruşmalar, saldırılarla ilgili gazete haberlerini kesiyordum. Sonra, "Yahu bizim hayatımız hep olayların arşivini biriktirmekle, ölen gençlerin, arkadaşların kayıplarını tutmakla mı geçecek" yani, "Askeri darbeler geldi, geliyor, gelecek; hep bununla mı uğraşacağız" dedim kendi kendime ve durdurdum o çalışmayı... Ne kayıt topladım, ne de gazetelerden kupür kestim. İlerde bir kitaba kaynak olacak o çalışmayı, bilinçli olarak yapmadım. Çünkü insan bazı konularda bir doygunluk noktasına geliyor. Daha ileri götüremiyorsunuz. Ben bunu hissetmiştim. "Gelecek yeni bir askeri darbeyi, yeni dönemi veyahut bugün içinde yaşadığımız dönemi, objektif olarak anlatmak lazım. Bugün yaşadığımız korkuları, ölen arkadaşları, öldürülen arkadaşları; bunlar yazılacaksa, bunların kitapları yayınlanacaksa, bunu başkaları yapsın. Ben 12 Mart'ta benzer bir işlevi gerçekleştirdim. Bu defa başkaları yapsın" diye düşünüyordum. O havadaydım. Bir yandan bunun da mutsuzluğunu yaşıyordum, çünkü bir yazar için, siyasetçi için, sosyolog için objektif olmak önemlidir. Objektif olmak başka, taraflı olmak başkadır. Ben, yazarlığımda da, siyasetçiliğimde de hep objektif olmaya çalıştım ve olduğum iddiasındayım; ama aynı zamanda da ben tabii ki taraftım, taraflıydım. Kendi düşüncelerim her zaman ol-

du, ancak bu düşünceleri ve taraflılığı sadece objektif olduğuna inandığım gerçeklerin, yaklaşımların üzerine bina ettim.

— 12 Eylül'e o objektifle bakarsanız nasıl değerlendirirsiniz?
— O açıdan baktığımda şunu söylemem lazım: Toplum artık öylesine bıkmıştı ki... Bırakınız toplumu, benim gibi siyasetin çok içinde olmuş bir insan bile, belli bir bıkkınlığa kapılmıştı. Yılgınlık demiyorum ama bıkkınlık... Çok insan, çok büyük acılar yaşadık.

Bir tehdit, bir sürgün

— Onun için mi o dönem bir anda Paris'e gitmeye karar verdiniz?
— Orada bir tehdit meselesi var. Sanıyorum bizim ilçe başkanına, Kadıköy Emniyet Müdürlüğü'nden bir haber geliyor. Deniyor ki: "Bir aşırı sağcı örgüt, Cem'e suikast düzenlemeye hazırlanıyor. Biz işin farkındayız, elden geldiğince de korumaya çalışıyoruz, ama sizin de haberiniz olsun. Çünkü bu konularda polis olarak yapabileceğimiz çok da fazla bir şey olmayabiliyor. Kendisinin haberi olsun." Doğru mudur, değil midir; tabii insan hemen karar veremiyor. O sırada ben zaman zaman *Hürriyet*'te yazı yazıyordum. Nezih Demirkent, *Hürriyet*'in genel yayın müdürü... Onun emniyette ve üst kademelerde çeşitli ilişkilerinin de olduğunu varsayarak işin aslını bir araştırmasını rica ettim. Nezih bir hafta sonra, "Doğruymuş" dedi. Tabii tatsız bir durum. Etrafta tek başına dolaşan bir insanım ben; yani niyetlenmişlerse zor bir hedef de değilim. Eşim o noktada bayağı ısrarcı oldu, ben iki-üç gün içinde toparlanıp 1980'in haziran başında Paris'e gittim. 12 Eylül'e üç buçuk ay kala...

— Neden Paris? Neden iyi tanıdığınız Lozan değil, örneğin?
— Ben de düşünmüşümdür bunu. Paris'te birkaç dostum olduğu için belki... Bir neden de, herhalde Paris'in çok sevdiğim bir şehir olması... Gerçi günümüzün Fransız yönetimleri,



Avrupa Televizyonları toplantısı sebebi ile gittikleri Bath şehrinde, eşi Elçin Hanım'la.

bizi kendilerinden, şehirlerinden, Paris'ten, Fransa'dan soğutmak için ellerinden geleni yapıyor, ama tabii ki Paris'in bizde ayrı bir yeri var. Fransız kültürüne de bir yakınlığım var. Meslek hayatımda, siyasetçiliğimde Paris'e bir hayli gidip gelmiştim daha önce de... Bir de, gelenek midir, farkında olmaksızın etkilendiğimiz bir olgu mu bilmiyorum, bu tarz gönüllü ya da gönülsüz sürgünlerde, ta Jön Türkler'den beri, hep Paris'i öne almışız Türkler olarak... Şerif Mardin'in kitaplarında da yazar; Türkiye'den geçici olarak uzaklaşanların zihninde, bilinçaltında belki Paris var. O da beni etkilemiş olabilir belki. Bütün bu faktörler bir araya geldi, ben Paris'e gittim.

— Böyle ani bir gidişten sonra oraya yerleşmek, uyum sağlamak zor olmadı mı?



Kızıltoprak'taki evde aile bir arada. Kerim Cem, İsmail Cem, Elçin Cem, İpek Cem (1978).

— Planımız şuydu: Ben gidip bir bakacaktım, bir yer tutmaya çalışacaktım ve büyük olasılıkla da eşim ve yaşı küçük olan oğlum da sonradan geleceklerdi. Kızımız Robert Kolej'de orta 2'ye geçmişti; o okulu bırakmayacak, Türkiye'de kalacaktı. Oğlumuz ise ilkokulu bitiriyordu, yani okul değiştirmeye uygun bir yıldaydı. Ben gittim, Hıfzı Topuz'a zaten daha önce telefon edip haber vermiştim. Hıfzı'nın Paris'in çok güzel bir yerinde, Ile Saint-Louis'de küçük ama çok hoş bir dairesi vardı, halen de var zannediyorum. Oraya gittim, birkaç hafta onun evinde kaldım. Önce bir yer bulmaya çalıştım. "Ne iş yapacağım, biraz gelir sağlayabilir miyim" diye düşünüyordum. Allah'tan o sırada kitaplarım fena satılmıyordu. Tabii çok az bir paraydı, ama gene de bir gelirdi; bir müddet *Hürriyet*'teki yazılarım da devam etti.

— *Ne kadar kalmak niyetindeydiniz Paris'te?*

— Giderken, "Durum biraz normalleşsin, geri döneriz" diyordum. Ama hiç değilse bir sene kalmayı planlıyorduk. Çocuğumuzu okula başlatacaktık. Nitekim öyle de oldu. Tabii

sudan çıkmış balığa dönüyor insan... Çok acele bir kararla, birden memleket değişiyor, ortam değişiyor, koşullar değişiyor. İstanbul'da o sıralar Kadıköy yakasında, Elçin'in ailesinin yüz yıllık, kocaman eski tarz evinde oturuyorduk, yani kira problemimiz yoktu. Paris'te ise birdenbire hayat tarzı değişmişti.

— *Nasıl iş buldunuz?*

— Önce UNESCO kanalına baktık. Ali Kazancıgil vardı orada; çok sevdiğim bir arkadaşım. O da bizim kuşağın sıra dışı insanlarından biridir. Eski İşçi Partili, *Le Monde*'un Türkiye muhabiri... 12 Mart döneminde başı derde giriyordu, onun için Paris'e gitti. Fransızcayı Türkiye'de en iyi bilen, en iyi konuşan kişilerden biridir. UNESCO'da en üst düzeye çıkan Türk olmuştur. En son UNESCO'nun *Political Studies* (Siyasal Çalışmalar) Bölümü'nün başındaydı. O bölümde çok ciddi bir siyasal bilimler dergisi vardı; onun da editörüydü. Müthiş akıllı, cesur bir insandır. Fransız bir hanımla evli... Biraz onun, biraz da Hıfzı'nın çabasıyla UNESCO'dan birkaç araştırma işi aldım.

Bir tanesi gazetecilerin güvenliği ile ilgiliydi. Diğeri, Türkiye'deki planlamacılığın başlaması, gelişmesi, DPT'nin kuruluşu üstüneydi. Bir araştırma üç-beş ay sürüyordu. Gene fazla bir gelir getirmiyordu ama yardımcı oluyordu. Benim açımdan Paris maceramın en faydalı ve ilginç tarafı, hep aklımda olan bir konuyu gerçekleştirmem oldu: 40 yaşında lisansüstü diplomamı aldım. O da Ali sayesinde oldu açıkçası... Ali, Fransa'nın en önemli siyasal bilimler merkezi olan *Institut d'Etudes Politiques*'de yüksek lisansını yapmıştı ve üniversite muhitinde çok sevilen biriydi. Ali'ye dedim ki, "Ben iki yıl kalacağımı zannetmiyorum ama burada lisansüstü yapmam mümkün mü?" Ali gitti, konuştu ve zannederim biraz da onun çok güvenilen bir kişilik olmasının etkisiyle bana bir ayrıcalık tanıdılar: Üniversite, yayınlanmış kitaplarım da olduğu için benim iki yıllık yüksek lisans programını bir yılda yapmamı kabul etti. O sırada basılmış olan yedi-se-

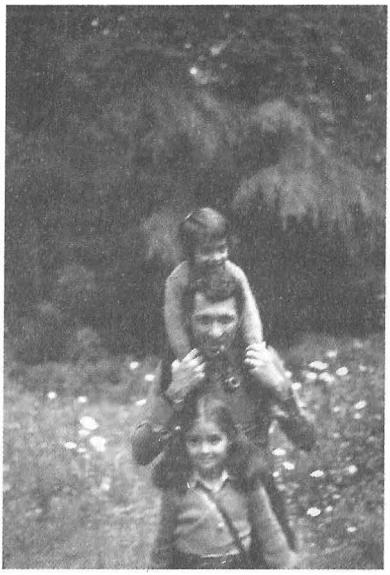
kiz kitabımı üniversiteye verdim, incelediler ve kitapların bilimsel özelliğini saptadılar.

40 yaşındaki öğrenci

— *Yeniden öğrenci oldunuz yani?*
— Evet. Haftada iki gün gidiyordum galiba. O zaman 40 yaşındayım. Bütün sınıf arkadaşlarım 20 yaşında... Tekrar üniversite ortamını yaşamak hakikaten güzeldi ama... Ben de çok ciddi bir öğrenciydim. Çok yoğun bir program değildi. Zaten genellikle o yüksek lisanslar çok yoğun olmaz.

— Tuhaf *gelmiyor muydu bunca yıl sonra üniversiteye dönmek?*
— Geliyordu ama kendime göre bir eğlence çıkarıyordum. Ahbaplık ediyordum çocuklarla... Tabii hepsi ilgileniyordu Türkiye'yle... 12 Eylül'le birlikte Türkiye gene öne çıkmıştı. Üniversite günlerini bayağı beklerdim. Evden üniversiteye giden bir otobüs vardı. Onun saatini hesaplardım. Paris, siyasi gelişimimde ve eğitimimde çok faydalı oldu. Sosyal demokrasi ya da eşanlamlı olarak demokratik sosyalizmle uğraşıyordum. Fakat Paris'te bunu çok daha derine götürmek, çok daha iyi anlamak imkanını buldum.

— *Akademik olarak mı?*
— Bir defa benim özlediğim siyasi sistemi uygulayan bir ülkede yaşamış oldum. Mitterand'ın iktidara gelmesi benim Paris'te bulunduğum döneme denk düştü. Mitterand'ı televizyonda izliyorum; üç tane gülle gidiyor, bir tanesini o meşhur Jean Jaurès'nin mezarına bırakıyor, bir tanesini köleliğin kaldırılmasını, eşitliği sağlayan Victor Schlcher'in Panthéon'daki mezarına bırakıyor; üçüncüsünü de kahvehanede vurulan sosyalist parti liderinin mezarına... Bütün bunları televizyon naklediyor ve ben de televizyonda izliyorum. Tez konusu olarak da sosyal demokrasiyi aldım. Bir konuda bırakmıyorlar öğrenciyi; ama bir tane esas tez konusu oluyor. Benim esas



Kerim ve İpek'le Kızıltoprak'taki evin bahçesinde (1974).

konum demokratik sosyalizmdi. Çok okumak zorundaydım talebe olarak... Mesela Karl Kautsky'yi okumadan sosyal demokrasiyi anlamak da mümkün değildi. Daha önceden Kautsky'yi de, Bernstein'ı da bilirdim, fakat her ikisinin de eserlerini topluca okumama Paris vesile oldu.

— *Hangi dersleri alıyordunuz?*
— Öncelikle Sosyoloji... Bir de "Örgütlenme Sosyolojisi" diye bir ders alıyordum. Bu Amerikalıların çıkardıkları bir konuymuş. Bir Fransız hoca öğretiyordu, benim çok ilgimi çekiyordu. Siyasi partilerden büyük şirketlere kadar, iç kuvvet dengeleri, herkesin nasıl, hangi kozları kime karşı oluşturduğu, nasıl birbirine karşı kullandığı... Çok faydalanmıştım.

— *Sonradan siyasette işinize yaradı mı?*
— Yaradı doğrusu. Onun dışında klasik siyaset, sol tarihin dönüm noktaları gibi dersler... Hocalarım çok çok iyiydi. Za-



Elçin-İsmail Cem (1978).

ten bir kısmı daha sonraları daha ileri pozisyonlara da geldi. Mesela benim tez hocam, kendisi komünist değildi ama Fransız Komünist Partisi üzerine en büyük otoritelerden biri olarak kabul edilirdi.

— Türkiye'de kalmış olsaydınız yüksek lisans yapar mıydınız? Öyle bir hedefiniz var mıydı?

— Vardı. Hep vardı. Bir defa başladım zaten... *Milliyet*'te, gazeteciliğe başladığım yıl, 1963-64'te Hukuk Fakültesi'ne yazıldım. Asıl hocam Tarık Zafer Tunaya idi. Başka hocalarım da vardı ve müthiş keyifliydi. Bakır Çağlar, Bülent Tanör bizim sınıftaydı mesela... Çok güzel bir sınıftı, çok keyifliydi. İstanbul Üniversitesi'nde, haftada bir yahut iki gün öğleden sonraları olmak üzere bir sene muntazaman devam ettim. İkinci sene *Cumhuriyet*'te başladıktan sonra ayrılmak zorunda kaldım, çünkü işim çok artmıştı gazetede... Bir de hep o Türki-

ye'yi kurtarma hayalleri vardı, o nedenle yarım bırakmıştım, ama hep de içimde kalmıştı. Bilimsel konularda derinleşmek istiyordum. O da Paris'te ve 40 yaşında kısmet oldu.

— *Oradan bakınca Türkiye'deki gelişmeler nasıl görünüyordu?*
— Tabii beni kimse kırmak istemediği için bu konulara girmezlerdi fazla. Kalkıp ne diyecek, "Siz demokrasiyi başaramıyorsunuz, birbirinizi öldürüyorsunuz, asker de ne yapsın geliyor biraz kavgayı ayırıyor, sonra asker gidince gene kavgaya tutuşuyorsunuz" falan mı diyecek? Zannediyorum bunları söyleyip de beni kırmak istemediklerinden pek bu konulara girmezlerdi. Türkiye'den çok Fransa'yı konuşurduk; yahut, o sırada dünyada ne varsa onlar konuşulurdu. Tabii Fransa'da büyük değişim zamanıydı. Mitterand'la ilk başbakanı Pierre Mauroy'a büyük tepki vardı. Mauroy çok köşeli gözüküyordu. Sonra Laurent Fabius geldi onun yerine... Fransız sosyalistlerinin, Mitterand'ın seçim programı ve partinin de uygulamaya kendini angaje ettiği program çok köşeli bir programdı ve nitekim uygulamada ciddi sorunlarla karşılaştılar. Özellikle kamulaştırma konusunda vaatleri vardı bir-



Elçin-İsmail Cem.

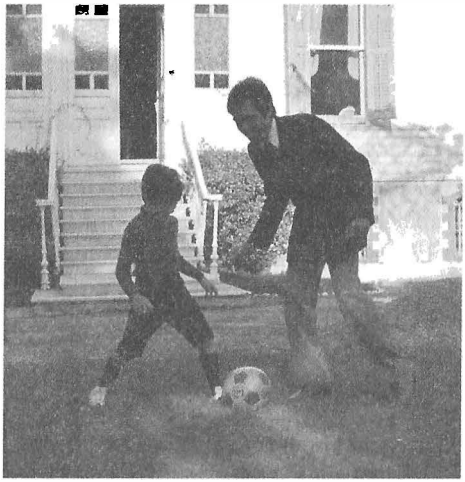
çok alanda, bunu yapamadılar. Dolayısıyla olayı ileri götüremediler, bir yerde tıkandı.

— Türkler olarak, kendi aranızda konuşur muydunuz, "Ne olacak Türkiye'nin hali" diye?

— Birkaç arkadaşım dışında pek Türklerle ilişkim yoktu. Türk muhitlere veyahut Türk Büyükelçiliği çevresine hiç girmedim. Yalnız bir gün tatsız bir olay oldu: Ermeniler konsolosluğu bastı. Tesadüfen de Paris Konsolosu benim Lozan Üniversitesi'nden, sevdiğim bir arkadaşımdı. Kısa bir süre Lozan'da yüksek lisans yapmıştı. Bir gün bir telefon, "Konsolosluk basıldı, bu arada Konsolos yaralandı" diye... İkinci el bir araba almıştım Paris'te, hemen Elçin'le arabaya atladık, konsolosluğa gittik. Yaralıyı hastaneye götürüyorlardı. Vurulmuştu.



Eşi Elçin Cem'i resimlemiş. 80 yılında Paris.



Kızıltoprak. Oğlu Kerim'le köşkün bahçesinde.

— Okul dışında nasıl bir kültürel ortamın içindeydiniz?
— Doğrusu kültürel imkanlardan hakkıyla faydalanamadım. Nedeni aslında maddi imkansızlık değildi. Çünkü maddi imkana çok ihtiyaç hissettirmeyen bir kültür ortamı vardı. Fransa'nın ve Paris'in özelliği bu; onu yaratmışlar. Eğer sen kültür ortamına katılmak istiyorsan o imkanı veriyor. Belediyelerinde veriyor, üniversitelerinde veriyor, her tarafta veriyor. Bundan faydalanmak için insanın içinin rahat olması lazım. Tabii ben size güzel taraflarını anlatıyorum, ama o kadar güzel olmayan yönleri de vardı benim için... Mesela; ailem bölünmüştü, kızım Türkiye'de kalmıştı. O ara 12 Eylül darbesi yaşanmıştı ve Türkiye'nin ne olacağı belli değildi. Bir taraftan da oğlum Fransız sistemini hiç sevmemişti. Okula alışması için ona yardımcı olmaya çalışıyorduk. Böyle bir durumda kültürel ortama istediğimiz kadar giremedik. Eşim tiyatro, sergi ve müzelere gitmeye vakit ayırıyordu. Bazen oğlumuzu da müzeye götürmeye özen gösteriyordu. Ben ise okul, evde yazılar ve kitapçılar arasında vakit geçiriyordum. Aslında manen kolay bir yıl olmamıştı.

Ne yapacağız şimdi?

— Aileniz ne zaman geldi?
— Elçin ile İpek ve Kerim, benden sonra geldiler. İpek, daha sonra İstanbul'da Mehveş Teyze'siyle kalıp okuluna devam etmek için İstanbul'a döndü. Eşim uzun zaman farkında olmadan sofraya dört tabak koymayı sürdürdü. Sonra benim de tahmin ettiğim gibi 12 Eylül yaşandı.

— Nasıl haber aldınız 12 Eylül'ü?
— Radyodan veya televizyondan haber aldım; yani telefonla değil.

— Ne düşündünüz?
— Hiçbir şey düşünmedim. Hep söylerim ya öyle çok şaşıran bir tabiatım yoktur, çok sakin karşılarım olayları... Fakat bekliyordum... "İyi oldu" gibi değil de, objektif bir vakıa gibi, beklenen bir olay gibi karşıladım. Hakikaten tahmin ediyordum, bir yerde bir müdahale olacağını... Çünkü öyle git-



Kızıltoprak'taki evde İpek'le.

mezdi. Anneleri babaları düşünün. Çocuğunu yolluyor üniversiteye, ondan sonra akşama kadar evde yahut işinde, "Bizim oğlan zaten delişmendir, bunu mu yaptı, yapmadı mı" düşün dur. Sırf bunun için, sonradan "iyi oldu" diyenler de çıktı. Korkaklıklarından, faşizan eğilimlerinden değil, hakikaten öyle düşündüklerinden... Bu kadar çok sayıda insan ölürken, bütün bunlara dayanmak zordu. Ben de etkilenmiştim tabii... Kadıköy'deki o duyumum olmasaydı çıkmazdım dışarı, bırakmazdım Türkiye'yi...

— *"12 Eylül oldu, artık dönelim" gibi bir şey düşündünüz mü?*
— Hayır. Oğlumuz Kerim okula başlamıştı. O zaman üniversite ya açılmıştı, ya açılmak üzereydi. Bir ev kiralamıştık, yani artık belli bir süre kalmaya angaje durumdaydık. Sonra 12 Eylül oldu diye o grupların beni kovalamaktan vazgeçeceklerine dair bir varsayım da yoktu. Dolayısıyla, "Etraf bir durulsun, iyi kötü bir demokratik ortama geçişin işaretleri gelsin, gideriz" dedik. Zaten ne zaman döneceğimizi saptamıştım. Nitekim bu programı da uygulayabildik. Yaz başın-



Paris dönüşü, Bebek.



Elçin Hanım'la bir gemi yolculuğunda.

da Elçin ile oğlum Türkiye'ye döndü, ben Paris'te kaldım. Bitirme tezlerini sonuçlandırdım. Yazı ayrı geçirdik. Yaz sonu Elçin geldi ve birlikte döndük Türkiye'ye... O bahsettiğim eski arabaya bindik, biraz maceralı bir şekilde, Türkiye'ye döndük.

— *"Uzatalım bu Paris işini" diye düşünmediniz mi?*
— Aslında düşündüm bir ara... Fransa'da sürekli bir işe girmeyi ve kalışımı uzatmayı düşündüm. Olmadı. Pek cazip de gelmiyordu. Orada zor koşullar içindeydim. "Gideyim Türkiye'ye de, ne yapacaksam Türkiye'de yapayım" düşüncesi galip geldi.

— *Nasıl bir Türkiye buldunuz?*
— 1981 sonbaharıydı. Özal döneminin işaretleri vardı. Özal'ın daha fazla imzasını taşıyacak bir dönemin başlama sancıları gözüküyordu. Bizim açımızdan gene "ne yapacağız" kaygısı vardı, çünkü henüz herhangi bir iş bağlantım olmamıştı.

— Paris'te bulunduğunuz süre içinde Türkiye'ye hiç gelmediniz mi?

— Hayır, kesin dönüş yapana kadar hiç gelmedim Türkiye'ye. Bir de, insan hiç bilmiyor gelip de ne ile karşılaşacağını... Memleketten uzaksınız, kendinizi sürülmüş gibi hissediyorsunuz ve gittiğiniz yerde birdenbire sizin dünyanız iktidara geliyor; bu müthiş bir olay ve onu yaşamak beni çok etkilemişti. Ayrıca 12 Eylül rejimi aynen devam ediyordu. Gerçi benim hakkımda hiç öyle soruşturma falan olmadı; fakat gene de, "Aranıyor muyumdur acaba" gibi bir düşünce de yok değildi. Biraz daha işaretler belirginleşsin, diye bekliyordum. Nitekim bekledim ve geldim Türkiye'ye... Gelirken de hiçbir bağlantım yoktu. Etiler tarafında bir yer tuttuk. Elçin'in kuzeninin eviydi. Geçici olarak orada oturduk. O sırada Güneri Cıvaoğlu'ndan bana bir haber geldi.

Gazeteciye, yazara zam

— Güneş *gazetesi...*

— Evet. "Yeni bir gazete kuruluyor, ben de işin başındayım, sen de benimle birlikte çalışır mısın" dedi. "Tabii çalışırım"



"Çıkışı bomba gibi patlayan" Güneş *gazetesinde.*

dedim. "Sen istediğini yapacaksın, sonra da benim yardımcım olacaksın" dedi Güneri... Onunla bizim çok güzel bir çalışma dönemimiz oldu *Güneş*'te... Bazılarına göre zordur onunla birlikte çalışmak; ben hiç o izlenimi almadım açıkçası, bilakis ben Güneri'yi çok severim. Müthiş bir gazeteci olduğu kuşku götürmez.

— *Nasıldı gazetedeki hava?*
— Gazetenin sahipleri iki genç arkadaştı: Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu... Güneri'nin de bir payı vardı ama asıl vazifesi genel yayın müdürlüğüydü.

— *Babıâli'ye sınıf atlatmıştı o dönem...*
— *Güneş*, kuraldışı, olağandışı, sıra dışı bir hadiseydi. Yazı işlerine de katkıda bulunuyordum. Ben gazeteciliği severim, yani illa imzam çıksın, yazım çıksın diye değil. Ve o dönemde *Güneş* bir ihtilal yaptı. Güneri Cıvaoğlu bankayı da arkasına aldı. Bankanın yöneticileri, biz yaşta, genç, atak çocuklar... Güneri'ye de imkan tanıdılar ve Güneri, maaşları normalin iki katına çıkardı.

— *Kimler vardı kadroda?*
— Kimler yoktu ki? Çetin Altan, Ahmet Altan oradaydı. *Cumhuriyet*'ten duayenimiz Cüneyt Arcayürek... Bedri Koraman ilk çıkışımızda vardı. Çok sevgili dostum Haluk Şahin oradaydı. Ben, başta yazı yazmıyordum, daha sonra başladım. Güneri hep anlatır, nasıl üzerime vazife değilken sabaha kadar sayfaların başında durduğumu... En son gazete çıkana kadar ayrılmazdım başından... Diğer arkadaşlar, Güneri dahil olmak üzere, artık tükenmiş vaziyette, yukarıdaki toplantı odasında sigara, kahve, içki içerlerdi. Ben sayfaların başında inat eder beklerdim, en son gazete basılıp çıkana kadar... Tabii *Güneş*'in çıkışı bomba gibi patladı Babıâli'de... Yüzde 5-10 zam yapmamak için kavga eden müesseseler, birdenbire yüzde 100 zamlar yapmak zorunda kaldı. Herkesi şaşırttı gazete... Kimse hayır diyemedi bu transfer tekliflerine... Üstelik

bir senelik peşin yahut bir senelik banka güvencesi veriyordu. Yani macera değildi *Güneş*'e gidip çalışmak; en azından belli bir süre için fevkalade cazipti.

— *Özal dönemiydi. Özal'la görüşür müydünüz?*
— Özal'la birkaç anım oldu. Hatta sonra da hatırlatmıştı, Meclis kürsüsünden de hitap etmişti. Özal 1982'de hükümetten istifa ettiğinde, *Güneş*'te lehine bir yazı yazmıştım. "Düşünceleri benimkilerine uymaz, fakat siyasette doğru tutum budur, doğru yapmıştır. Hayır demesini bilmek gerekir" gibilerden... Sonra Özal ANAP'ı kurdu, fakat kimse Özal'ın, "ANAP'la bir yere ulaşacağına" ihtimal vermiyor, herkes Sunalp'in kurduğu ve askeriyenin desteklediği partinin kazanacağına güveniyordu. Özal'ı kimse desteklemiyordu, daha doğrusu herkes uzak duruyordu. O sırada gücü elinde tutan rejim Sunalp'i çıkarmış, Sunalp'i destekliyordu. Bu genel kurala bütün Babıâli uymuş vaziyetteydi. "Sol" diye Necdet Calp'i destekleyen birkaç kişi vardı, ama genelde bütün patronlar Sunalp'ten yanaydı. Bu arada da Özal gazeteleri ziyaret ediyordu. Bir gün bizim gazeteye geldi. Güneri bana, "Cem, sen gazete adına karşılar mısın" dedi. Ben de aşağı indim. Özal, yanında daha sonra Kültür Bakanı olan Mükerrem Taşçıoğlu, Adnan Kahveci, ANAP heyeti... Kapıda karşıladım. "Hoş geldiniz" dedim. Baktım hallerine, kendilerinin birinci tercih olmadıklarının farkındalar ve hafif bunun ezikliği var. Bindik asansöre, ben hoşlarına gitsin diye değil, ama öyle düşündüğümden, "Sayın Özal" dedim, "... siz bu seçimi kazanacaksınız." Müthiş şaşırdı. Soldan biri bunu söylüyor. Ayrıca böyle bir tahmin beklemiyor ve ben de kaç senenin yazarıyım. Çok şaşırdı; çok da sevindi açıkçası ve ciddiye aldı. Çıktık, Güneri ile gayet hoş bir ortam... Fazla kayda değer bir şey olmadı. Ancak *Güneş*'in o dönemde Özal'ı değil, Sunalp'i desteklemekte olduğu havası vardı. Gayet nazik bir şekilde konuştuk. Ondan sonra görmedim ben kendisini... Sonra 1983'te iktidara geldi, ondan sonra, "Her koyun kendi bacağından asılır", "Benim memurum işini bilir" felsefesine geçti. Tabii ben bu tarz düşüncelere müthiş muhaliftim.

— Meclis'e girdiğinizde karşı karşıya geldiniz tabii?

— Evet, 1987 seçiminde İstanbul milletvekili olarak Meclis'e girdim. Meclis'in ilk toplantısında kürsüden, "İsmail Bey de artık aramıza katıldı" gibilerden bir çiçek attı. Sonra ciddi bir muhalefetim oldu. Şöyle ki: Özal cumhurbaşkanı olunca partide Mesut Yılmaz ile Mehmet Keçeciler çekişiyordu, Özal'ın yerini almak için... Ben de milletvekili olmama rağmen gazetede yazmaya devam ediyorum ve Mesut Yılmaz'ı destekliyordum yazar olarak... "ANAP'ın başına daha liberal, daha genç birinin seçilmesi daha iyi olur" diye yazdım. Öğleyin Meclis'teki odamdayım, "Sayın Cumhurbaşkanı sizi arıyor" diye bir telefon... Allah Allah! Baktım Özal!

"Nasılsınız İsmail Bey?"

"İyiyim. Teşekkür ederim."

"İsmail Bey, çok yanlış yapıyorsunuz" dedi.

"Efendim, niye öyle diyorsunuz. Mehmet Bey muhafazakarlığı ile bilinen biri" dedim.

"Özgürlükçülük, liberallik diye gençliğe, yaşa bakma. Aslında o senin tutucu diye nitelediğin arkadaşımız Mesut Yılmaz'dan çok daha ilericidir" dedi.

Sonra bana bunları Mehmet Keçeciler de tekrarladı. Anlaşılan ona da söylemiş Özal...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Politika Yılları

Benim "yumuşak inatçı" bir tarafım vardır, kolay pes etmem. "Partimizi çağdaş ve ileri bir sol partiye dönüştürme iddiamızı nasıl gerçekleştiririz?" Bu duyguyu, bu heyecanı, 1992'de Cumhuriyet Halk Partisi'ni yeniden açtığımız dönemde tekrar yaşadım. Çok uğraştım, olmadı. Yeni Türkiye Partisi ile biraz denedim; gene sonuç alamadık. Bazen koşullar bireysel iradenin üstüne çıkıyor. Dış faktörler, tasvip etmediğimiz siyasi manevralar... Bütün bunlar beklediğimiz sonucu almamızı engelleyebiliyor.



"Beni tekrar sıcak particiliğe sokan Aydın Güven Gürkan oldu."

— 1987'de milletvekili seçilmenize dek, particiliğe ilginiz ne düzeydeydi? 1983'te Halkçı Parti ve SODEP kurulunca, onların bünyesinde bir faaliyetiniz oldu mu?

— Hayır, onların hiçbirine girmemiştim ben... Zaten SODEP'i seçime sokmadılar. Ayrıca SODEP'te beni ne ölçüde istiyorlardı, onu da bilmiyorum; çünkü o ara biz biraz klasik CHP bütününden biraz farklı düşünüyorduk. DSP daha yoktu ortada... Bir ara biz kendimiz CHP'den farklı bir parti kurabilir miyiz diye baktık; Cevdet Selvi, Mustafa Özyürek, Adil Özkol'la... Ama sonra İnönü'nün etrafında toplanma eğilimini gördük, "Lüzumsuz bir iş yapmayalım" dedik. Sonradan beni tekrar sıcak particiliğe sokan Aydın Güven Gürkan oldu.

— Halkçı Parti'de...

— Evet, o Halkçı Parti'nin içindeydi, ben biraz uzak duruyordum. Çünkü bölünmüşlük vardı, yani her yerde arkadaşlarım vardı. Derken 1985'te Aydın Güven bir gün Tarabya'daki evime geldi. Halkçı Parti ile SODEP'in birleşme kurultayından bir hafta kadar önceydi. "İlla gel, güç vereceksin, birleşme kolaylaşacak, yardımın olur" diye rica etti. Bir yere kadar, "Lüzum yok" demiştim. Sonra, biraz da Aydın'a bir omuz vermek için iki partinin birleştiği gün ben de SHP'ye üye oldum; o şekilde senkronize edilmişti. Ve böylece bütün gücümüzle yeniden siyasete koyulduk.

— Türkiye'nin o günkü durumunu nasıl görüyordunuz?

— Türkiye'de bir normalleşime sürecinin işaretleri vardı. Bir özgürlük ortamının geleceği umudu yeşeriyordu. Bütün bunlar, siyasete yeni bir soluk geleceğini gösteriyordu ve bu soluk Türkiye'mizi daha ilerilere taşıyacak gibi gözüküyordu. Siya-

set, dönemlere göre şekilleniyor yahut etkileniyor. Mesela biz 1983, 1985 veya 1987'de Türkiye'de daha güzel işler yapabilirdik. Çünkü Türkiye'nin ortamı buna müsaitti. Hâlâ bir idealizm söz konusuydu; hâlâ bir inanç vardı, Türkiye'yi daha güzele götürebileceğimiz inancı ayaktaydı. Henüz 80'li yılların o "köşe dönmece"li anlayışı egemen olmamıştı Türkiye'ye... Böyle bir ortamda Türkiye'de siyasetin kendini yenilemesi, kendi temel işlevine, topluma faydalı olmak işlevine daha fazla sahip çıkması düşünülebilirdi. Ne yazık ki bunlar olmadı ve o dönem, birtakım manasız münakaşalar, kavgalar içinde geçti.

— Milletvekili seçildiğiniz 1987'de ortam değişmiş miydi?

— 1987 seçiminde daha dengeli bir Meclis oluşmuştu. Geçmişe kıyasla daha etkin bir sol kendini göstermişti. Bütün bunlar olumluydu, iktidarın da bazı liberal özgürlükçü çabaları dikkat çekiyordu. Hepsi iyiydi, ama ortam değişmekteydi. Partilerin ve siyasetin sağı olsun, solu olsun bu ortamdan etkilenmeye başlamıştı. Siyaseti bazıları bir çeşit iş gibi görmeye başlamışlardı. Yani, "Siyasete gireceğim. Sonra bir beldede, bir ilçede, bir ilde bürokrasiyle daha rahat diyalog kuracak bir göreve seçileceğim, il başkanı olacağım, milletvekili olacağım. Sonra da müteahhitlik işlerimi veyahut ticari faaliyetlerimi daha kolay götüreceğim, devletle daha rahat anlaşacağım" düşüncesi yerleşmişti. Partilerin ve siyasetin sağı da solu da bu ortamdan etkilenmeye başlamıştı. Kimse alınmasın, genellemiyorum. "Herkes böyle" ya da "çoğunluk böyle" de demiyorum, ama siyasetin ticarileşmesi bir defa başladıktan sonra, partilerin bundan etkilenmemesi düşünülemezdi. Onun için bu dönemi ben "kayıp yıllar" diye niteliyorum. Yapılabilecek olanın çok azı yapılabildi ve bir değişim, yenileşme ortamı kaybedildi.

Yenilenme şansını kaçırdık

— Bu dedikleriniz, içinde bulunduğunuz SHP için de geçerli miydi?

— Evet, önce bizden pay biçeyim: Mesela biz 1985'te artık birleşmiştik. Halkçı Parti, SHP olmuş, SODEP de ona katılmıştı. Bir bütün halinde, güçlü bir şekilde 1987 seçimine gidiyorduk. Ve o yıllarda bizim bir atılım yapmamız, seçime kadar geçen, geçecek olan dönemi çok daha iyi kullanmamız gerekirdi. Bu sürecin başı zaten tam anlamıyla bir kuruluş dönemiydi. Diyelim falanca ilde iki tane il başkanı var, birisi SODEP'ten geliyor, birisi SHP'den; ne yapacaksınız? İkisinden birini seçmek zorundasınız ve bu da tabii hem o ilde, hem parti üst kademelerinde bayağı ciddi tartışmalara yol açıyordu. Fakat o bittikten sonra, özellikle Sayın İnönü'nün 1986'da genel başkan seçilmesinden sonra, seçime kadar geçen süreç çok iyi kullanılmalıydı. Bu bir yenilenme süreci olmalıydı SHP açısından, SHP-SODEP birleşmesi açısından... Biz o noktada, sosyal demokrasinin asıl misyonunun yenilenmek olduğunu ortaya koymalıydık; bu maalesef yapılamadı.

— *Yenilenmeden kastınız nedir burada? Neler değişmeliydi?*
— Değişmek değil aslında. Sürekli değindiğim konulardan birisidir: "Efendim biz değiştik" derler. Bu, bir iftihar vesilesi gibi çok kullanıldı Türk siyasetinde, Türk solunda... Değişmiş olmak meziyet gibi görüldü. Çok değişen insan gördük Türkiye'de... En hızlı solcuların, nasıl birden hızlı sağcı olduklarına tanıklık ettik kendi yaşam sürecimizde... Mesele değişmek değil; mesele değişmemek... Aslolan yenileşmek, yeniyi aramak, kendini yenilemek; özünü, temelini, inançlarını koruyarak bu özü, temeli, iddiayı, ideolojiyi, inancı hayata aktaracak, uygulamaya aktaracak yöntemleri yenileştirmek; mesele budur. Mesela bunları tartışamadık. Çünkü dünya değişiyor, dünyadaki değişim, bir yenileşme mecburiyeti yaratıyor herkes için, her kurum için... Sol olarak bu yenileşmeyi gerçekleştirmemiz lazım. Ama bu sırada kendi özümüzden uzaklaşacaksak, "Solla, sağ aynı şeydir; bu kavramların modası geçmiştir" diyeceksek, o zaman başka bir iştir bu... Solculukla falan ilgisi yoktur. Bütün bunları sakin, dingin bir ortamda tartışıp belli ölçüde yapabilirdik. Bunlar



Kadıköy Çarşısı'nda seçim kampanyası yürütürken.

maalesef olamadı. Bu arada dediğim gibi 1987 seçimi de yaklaşmaktaydı. Ben de hayatımda ilk kez aday oluyordum.

— Neden o güne kadar beklediniz? Daha önce böyle bir teklif gelmedi mi CHP'den?
— Geldi, adaylık teklifi iki genel seçimde de geldi. Teşekkür etmiştim, Ankara politikasına yatkın olmadığımı söylemiştim. Ama bu defa hem kaçarım yoktu, hem de galiba aday olmam bir vazifeydi o dönemde...

— Neden öyle görüyordunuz?
— 1987 seçimi döneminde durum şuydu: İstanbul'da belli seçim bölgeleri halen mevcut; fakat seçim bölgesini oluşturan ilçeler hep değişiyor. 1987'den benim seçim bölgem Kadıköy ve Beşiktaş ilçelerinin oluşturduğu 1. seçim bölgesiydi. Kadıköy'de zaten hiç sorunum yoktu. Orası çok yoğun ilçe politikası yaptığım, çok yoğun uğraş verdiğim, emek verdiğim bir ilçemiz. Çarşıya çıktığım vakit herkes tanıdığım, ben herkesin tanıdığıyım, dostuyum. Kadıköy benim yerim, benim meka-

nım. Galiba ilk önce yoklamayla bir sıralama yapıldı, sonra buna itiraz geldi ve ardından ön seçim yapıldı. O merkez yoklamasında zaten beni Kadıköy, Beşiktaş'ta 1. sırada aday göstermişlerdi. Böylece 1. bölgeden, SHP'nin 1 numaralı adayı olarak yarışa girdim. Seçim sonrasında biz Meclis'e girdik; yeterli oylar alındı. Hem parti olarak, hem kişi olarak bayağı da güçlü bir muhalefet birikimimiz vardı. Malum ANAP iktidara gelmişti ve o dönem, yani 1987-91 dönemi ANAP'a karşı bizim başı çektiğimiz bir mücadele şeklinde gelişti. Herhalde beni etkilemiş olacak ki, dönüp dolaşıp aynı noktaya dönüyorum; yenilenmek için en elverişli zamandı Türkiye'de... Kullanamadık o ortamı... Artık yok o ortam...

— *Neden yok?*

— Sol, bizatihi yenileşmenin kendisidir, sürekli yenileşme iddiasıdır; fakat bugün artık bunu başarmak, solun partileri, liderleri açısından değilse de dünyadaki ve Türkiye'deki genel ortam açısından, 1987'ye kıyasla çok daha zordur. Az süre de değil 1987-2007; yani yirmi yıl bu. Yirmi yılda, koşullar çok değişebiliyor. O dönem ben sürekli yazıyordum; "Sol bir parti nasıl olmalı" konusunda Türkiye'de bazı yanlış anlamaları gidermeye çalışıyordum. Sosyal demokrasi ve demokratik sosyalizmin, aynı kavramın iki değişik ifade biçimi olduğunu, bunların zaten Batı Avrupa çıkışlı olduğunu, Batı Avrupa'ya baktığımızda o ülkelerin kendi siyasal, kültürel oluşumları içinde sol partilerin yahut sosyal amaçlı partilerin, Fransa, İspanya gibi ülkelerde sosyalist parti, sosyalist işçi partisi yahut İngiltere'deki gibi işçi partisi tanımını aldığını, Almanya gibi kimi ülkelerde sosyal demokrat parti dendiğini, ama sonuç itibarıyla aynı özün, aynı ideolojinin uzantıları olduğunu, bu ideolojinin doğal olarak değişik ülkelerin ortamlarında bazı farklılıklar gösterdiğini, ama özünde aynı olduklarını anlatmaya çalışıyordum. Gene o dönemde parti olayının üzerinde çok durdum, hatta kitaplar yazdım. Çok önemsediğim *Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir?* kitabını gene o dönem-

de yazdım. *Engeller ve Çözümler* de önemli bir kitabımdır. Orada da özellikle, "Sosyal demokrat partilerde karar nasıl alınır? Üyelik nasıl olur? Üyelikten daha yukarı kademelere nasıl ulaşılır," bunları işledim.

Yazdık da ne oldu?

— Bu çabaların doğrudan bir karşılığını gördüğünüzü düşünüyor musunuz? Örneğin parti içi işleyişte?

— İtiraf edeyim ki, içimden, "Yazdık da ne oldu" demek geliyor. Tamam, hiçbir söz havada kalmaz, yazdığınız hiçbir kelime boşlukta kalmaz, ama bugün ama yarın; az ya da çok, mutlaka etkisi olur. Bu da çok inandığım, belli bir tecrübeye geldikten sonra sadece inandığım değil, gördüğüm, yaşadığım bir gerçek... Herkes de çok memnun kalıyordu, kullanıyorlardı da yaptığım birçok çalışmayı, o da benim hoşuma gidiyordu. Fakat yeterli gelmiyordu, sonuç alamıyorduk. Bu noktada çarpıcı bir şey yapmak istedim. Bizim parti yapılanmalarında bir genel başkan adayının kolay kolay şansının olmadığını, olamayacağını bilmeme rağmen, SHP kongresinde genel başkanlığa aday olduğumu açıkladım ve bunu da çok düzgün bir şekilde yaptım: Kırklareli'ndeki bir il kongresinde çıktım, bir konuşma yaptım. Yaklaşan kurultayda genel başkan adayı olacağımı söyledim. Kısa fakat önemsediğim bir açıklama hazırlamıştım. Orada ne için aday olmak istediğimi, ne yapmak istediğimi anlattım. Amacına ulaştı bu girişimim; basında çok yer aldı. Partide bir dalgalanmaya yol açtı, yani girişimden beklediğim sonuçları elde ettim. Hareketlenme olsun ve bu da daha büyük hareketlenmelere yol açsın istedim. Bu da gerçekleşti; basında oldu, partide oldu, kurultayda oldu. Aslında İnönü ile ikimizdik aday. Kimsenin arkasından kötü konuşmak istemem, fakat benim oylarımı kırmak için bölgesel gücü olan bir arkadaşı aday çıkardılar, o da az biraz oy aldı. Ben tahminlerin çok üstünde oy aldım ve doğrusu hoşuma da gitti. İki kademeli düşündüğümü söylemiştim ya, birinci kademesi, parti-

de bir hareketlenme sağlamak ve bunun daha ileriye gitmesine yol açmak kısmı gerçekleşti. Ama daha ileriye götüremedik.

— *İleriye götürmek derken beklentiniz neydi?*
— Türkiye'de ortamın, siyasi yapıların, zihniyetlerin, particiliğin değişmeye başlaması... Ben bıkmadım, usanmadım. Bu benim hem iyi bir tarafımdır, hem de olumsuz özelliğim... Rahmetli Abdi İpekçi'nin söylediği gibi "yumuşak inatçı" bir tarafım vardır. Pes etmem kolay kolay. "Acaba ne yaparız? Acaba iyileştirmeyi, kendi partimizi çağdaş ileri bir sol partiye dönüştürme iddiamızı nasıl gerçekleştiririz?" Bu duyguyu, bu heyecanı, 1992'de Cumhuriyet Halk Partisi'ni yeniden açtığımız dönemde tekrar yaşadım. Çok uğraştım, fakat gene olmadı. Yeni Türkiye Partisi'yle biraz denedim; gene sonuç alamadık. Bazen koşullar bireysel iradenin üstüne çıkıyor. Dış faktörler, tasvip etmediğimiz siyasi manevralar... Bütün bunlar beklediğimiz sonucu almamızı engelleyebiliyor. Mesela Yeni Türkiye Partisi'nde biz bunları yaşadık. Neyse... Şimdi 1991 seçimine dönelim...



Ortaköy'de seçim kampanyasında.



Seçim kampanyası sırasında. (Sağdan birinci sıradaki, çok sevdiği koruması rahmetli Sefer Tiryaki).

Erdal İnönü bana uzak durdu

— DYP ile SHP'nin koalisyonuyla sonuçlanan seçim... Erdal İnönü başbakan yardımcısı... Erdal İnönü'yle ilişkiniz nasıldı?

— Erdal'la bizim siyaset öncesinden bir tanışıklığımız, dostluğumuz vardı. Eşimle Paris'te kaldığımız sırada o UNESCO'da Türkiye'yi temsil ediyordu. Ayda bir, iki ayda bir Paris'e geliyordu; geldiğinde de çoklukla bizi arıyordu, hep birlikte geziyorduk, Paris yakınlarındaki şatolara gidip yemek yiyorduk. Paris döneminden önce de Profesör Şerif Mardin, Erdal İnönü'nün de, benim de yakın dostumuzdu. Üçümüzün bir araya gelişlerimizi hatırlıyorum; eşlerimizle evlerimizde... Ama siyaset farklı bir olay... Siyasette, Erdal'ın bana biraz uzak durduğunu hissettim. Çevresinin onun üzerinde etkili olduğunu hissettim. Daha çok eski

CHP'liler beni kendilerine rakip mi görüyorlardı bilmiyorum, fakat hafif ters başladık. Aslında SODEP zamanında bazı arkadaşlarımız benim de SODEP'in kurucuları arasında olmamı düşünmüşlerdi ve ben de bunu olağan karşılamıştım, sonra olmadı. Olmayışının sebebi de, "Milli Güvenlik Kurulu, bazı üyelerimizin milletvekilliği adaylığını veto edecek, böyle haberler var, Cem'i de mutlaka veto eder" gibi bir tahmin... Artık neye dayanıyorsa bu tahminler... Duyduğum kadarıyla, "O yüzden Cem'i kurucular arasına almayalım" gibi bir şeyler söylemiş. İyi ki de olmamış; biliyorsunuz, daha sonra Erdal, SODEP'te fazla bir şey yapamadı. Ayrıca SODEP'in kurucularına vetolar geldi; milletvekili adayı olamadılar. Her neyse; bunlar benim işim değil. Sadece şunu belirtmek için söylüyorum: Erdal'la, o Paris dönemi samimiyetini bulamadım; o, bir daha yaşanmadı. Erdal, benim anlayışımda bir sosyal demokrat parti lideri olup da o partiyi ciddi bir partiye dönüştürecek, bunun mücadelesini inatla sürdürecek bir yapıda değildi. Yanlış anlaşılmasın, benim kendisiyle hiçbir tersliğim olmadı, her zaman kibar ve nazikti bana karşı. Ben de aynı şekilde ona karşı hep kibar ve nazik oldum; yani sevgide, saygıda karşılıklı olarak kusur etmedik birbirimize... Ne var ki siyasi açıdan başka dünyaların insanlarıydık adeta...

— *Ne noktada ayrılıyordunuz birbirinizden?*
— Ben sosyal demokrasiyi çok ciddi bir mücadele, hayatımızın belki en önemli olayı, en büyük mücadelesi olarak görmüşümdür hep... Erdal'ın öyle gördüğü izlenimini almadım. O tabii ki sosyal demokrattı, tabii ki sosyal demokrasinin başarısını istiyordu. Fakat benim bir sosyal demokrat liderde görmek istediğim o inat, mücadelecilik, hırs yoktu kendisinde... Tabii şunu da söyleyeyim, siyasette bazı şeyleri dikkatten kaçırıyoruz. Bunu İnönü için söylemiyorum; siyasette kimsenin kıymeti kendinden menkul değildir. Siyasette öne çıkanlar, hatta sade siyaset de değil, toplumsal mücadelelerde önde olanlar, kendileri çok kıymetli olduklarından, her şeyin



"İnönü, parti mücadelesini inatla sürdürecek bir yapıda değildi."

en iyisini bildiklerinden o noktalarda değillerdir. Herkes siyasette, aynı zamanda kendi arkadaşlarının, başkalarının emeğinin bir ürünüdür; bunu hiç unutmamak lazım. Ben siyasette veyahut sosyal mücadelelerde belli bir noktaya gelmişsem, bunda elbette benim uğraşımın, çalışmamın payı çok büyüktür, ama tek başına bu yeterli değildir. Beni buraya getiren aynı zamanda yirmi sene önce, Kadıköy ilçesinde, gençlik kolunda çalışan arkadaşlarımdır. Daha sonraki mücadelelerde beni ilçe düzeyinde, il düzeyinde destekleyenlerdir, bana akıl verenlerdir; aynı zamanda halkın kendisidir. Daha önce bahsettiğim, herkeste var olan cevher meselesi... Siyaset, o cevheri söküp alabilmektir, paylaşabilmektir. Ben de insanlardan o cevheri alabilmemin de bir sonucu olarak belli noktalara gelmişimdir. Bunu bilmeyen, bunu anlamayan siyasetçi zaten bir noktanın ötesine gidemez.

— Bütün bu parti süreçleri içinde bir taraftan da Avrupa Konseyi'ndeki çalışmalarınızla dış ilişkilerde de tecrübe ediniyordunuz...

— Doğrusu "milletvekilliği size ne kazandırdı" dendiğinde, "Avrupa Konseyi" ve dış ilişkiler tecrübesi kazandırdı, diyebilirim. Avrupa Konseyi'ni Avrupa Birliği ile karıştırmamak lazım. Türkiye'nin çok eskilerden beri üyesi olduğu Avrupa Konseyi, Strasbourg'da ve temel fonksiyonu Avrupa'da demokrasi ve insan haklarını geliştirmek... Üye ülkeler ona delegasyon yolluyor. Türkiye'nin on iki kişilik bir delegasyonu vardı, halen de var ve ben daha ilk milletvekili seçilişimden, yani 1987'den 1997'ye kadar Avrupa Konseyi'nde on yıl Türkiye'yi temsil ettim. Kısa bir dönem dışında, delegasyonda sürekli yer aldım. Hatta 1995-97 döneminde Türk delegasyonunun başkanlığını da yaptım. Bu benim için çok ciddi bir kazanım oldu. Çünkü esaslı bir parlamento grupları var, ciddi bir siyasi mücadele var; sağ ve sol var, siyasi grupların konumları var. Komisyon toplantıları ile birlikte ayda hiç değilse bir defa, bazen iki defa toplantılara gidiyordum. Dış siyasette çok önemli bir deneyim kazanıyordum. Önce Kültür Komisyonu'ndaydım, daha sonra Siyasi Komisyon'a seçildim. Orada en büyük grup bizdik, yani sosyalist grup... Ayrıca liberal grup vardı, muhafazakar grup vardı. "Avrupa solu" diye kendini tanımlayan ve daha çok eski komünist partilerinden bugünlere gelenlerden oluşan bir grup vardı. Önemli konularda grup kararı alınıyordu, grupta tartışılıyordu meseleler... Zira en zorlu konularda, Avrupa Konseyi bir karar alıyor, açıklama yapıyor ve bayağı da etkili oluyordu. Sonra şunu da eklemek lazım; o yıllarda Avrupa Birliği henüz gelişme aşamasındaydı ve Strasbourg'daki Avrupa Konseyi'nin işlerine henüz bu kadar el atmamıştı. Şimdi hâlâ mücadele var ikisinin arasında... Avrupa Birliği, insan hakları gibi Avrupa Konseyi'nin tekelinde olan konulara karışmak, el atmak istiyor, söz sahibi olmak istiyor. Avrupa Konseyi buna izin vermemeye çalışıyor, yani bu tarzda oluyor sürtüşmeler... Henüz durum böyle değildi ve biz çok etkili bir kurumda bu münakaşaları, mücadeleleri başarıyla götürüyorduk. Farklı ülkelerden milletvekilleriyle konuşma, bazıları ile dost hatta arkadaş olma imkanını buldum bu süreçte; daha sonra da karşılaştık

bir kısmıyla... Mesela şimdi Finlandiya Cumhurbaşkanı olan Bayan Halonen, bizim Helsinki'de aday ilan edildiğimiz toplantıda Finlandiya Dışişleri Bakanı'ydı ve benim Avrupa Konseyi'nden, sosyalist gruptan çok yakın arkadaşımdı. Pangalos... Meşhur Pangalos'la aramız fena değildi, Avrupa Konseyi'ndeyken iyiydi. Daha sonra ikimiz karşılıklı bakan olduk. O esnada doğrusu çok kavgalaştık. Avrupa Konseyi'nde de bir Türk-Yunan konusu veyahut Kıbrıs olduğunda gene münakaşa edilirdi de, daha yumuşaktık belki. Şimdi hepsini sayamayacağım, ama gerçekten bir on-on beş arkadaşımla bakan olarak da daha sonraki tarihlerde karşı karşıya geldik. Bütün bunlar bir tecrübe birikimi... Oradan ayrılmam da bakanlıkla oldu. 1997'de bakanlık görevime başlayınca haliyle Avrupa Konseyi delegasyonundan ayrıldım, ama o çalışmalarımı her zaman çok iyi bir şekilde hatırlarım.

Günahı boyunlarına...

— 1991 seçiminde HEP *de* SHP *listelerinden seçime girmişti. Siz bunu nasıl karşıladınız?*

— 1991 seçimine giderken, görünüm şöyleydi: Bizim parti fena sonuç almayacak, ama birinci parti olması da kolay değil... Erbakan'ın partisi bir yükselme işareti veriyordu. Benim açımdan seçim bölgesindeki ilçeler gene değişmişti. Kadıköy 1. bölgede duruyordu, ama Beşiktaş'ın yerini Yalova almıştı, ya da Yalova da katılmıştı. O sırada biz İnönü'yle HEP olayı yüzünden birbirimize ters düşmüştük. HEP olayı bence çok yanlıştı. O dönemde üye olduğum parti meclisinde büyük bir tartışma çıktı. Zira o sırada partiyi yöneten Sayın İnönü ve yanında bulunan en üst düzey yöneticiler, HEP'le bir seçim işbirliğine karar vermişlerdi. HEP'in kendi adaylarını saptamasını da kabul etmişlerdi. Bütün Güneydoğu illerini kapsıyordu o alan... Bu çok ciddi tartışmalara yol açtı. Ben öncelikle meselenin özüne karşıydım. Şu açıdan: Biz kendi adayımızı kendimiz koyarız. Eğer Güneydoğu'dan, Kürt kökenli vatandaşlarımızın çok büyük sayılarda oy kullandığı bölgelerden

aday gösteriyorsak o adayımızın da Kürt kökenli olmasında bir mantık vardı. Yani bunda bir sakınca yoktu ama bir başka partiye bu işi devretmek fevkalade sakıncalıydı. Nitekim HEP'in aday listesi geldi. Yani ne diyeyim, "Günahı boynuna" mı derler, bazıları terör hareketiyle bir yerden bir bağlantısı olan demeyeyim ama ona yakın duran kimselerdi. Kısacası bilinen kimselerdi, tanınmış insanlardı. Biz buna muhalif kaldık. O noktada da iki grup vardı: Birisi genel başkan, genel sekreter, en yakınında olan birkaç kişi; bir de Baykal'ın grubu. Baykal'ın kendisi yoktu, o sıra parti meclisi üyesi değildi; fakat "Baykalcı" diye tanımlanan bir grup arkadaş vardı. Ben hiçbir gruba dahil değildim. Biz hâlâ, "sosyal demokrasi gelişir mi gelişmez mi, Batı'da ne oldu" faslındaydık. Birkaç kişi, "ilkeli yaklaşım" diye böyle çalışmalar yapıyorduk, yani daha çok teoride kalıyordu. Baykalcı denilen arkadaşlarla ki bunlar on-on beş kişiydi; benim gibi hiçbir tarafa angaje olmayan dört-beş insan, toplam yirmi kişiydik. İnönü tarafı da hatırladığım kadarıyla elli kişi civarındaydı. Müthiş bir münakaşa oldu. Biz hepsini anlattık, "Bakın bu böyle böyle olur, bu Türkiye'nin başına dert olur, partimizin oy kaybına sebep olur. Biz neyiz? Biz taşeron muyuz, tamam eğer gerekiyorsa biz seçeriz adayları... Fakat kendilerine, 'Buyurun, istediğiniz kimseyi koyun' demek olmaz" dedik. Nitekim dediğim şekilde sonuçlandı bu mesele... Orada ciddi bir mücadele verildi. Biz bir muhalefet şerhi yazdık, partinin arşivlerinde duruyor mudur, onu bilemem. Orada, yapılan hareketin ne kadar yanlış olduğunu belirttik ve yirmi kişi imzaladık. Doğrusu bu da, bir ayrışma konusu demeyeyim ama bir tatsızlık oldu. Mesela Yalova'da ben bundan dolayı oy kaybettim ve insanlar sırf bundan dolayı SHP'ye oy vermediklerini, vermeyeceklerini açık açık söylediler. "Siz terör örgütüyle şu ya da bu şekilde bağlantılı olan insanları aday gösteriyorsunuz. Bunu yapan bir partiye biz güvenmiyoruz" gibi yaklaşımlar vardı. Yapabildiğimiz, bu oy kaybını asgaride tutmak oldu. Kadıköy'de fazla bir etkisini görmediysem de Yalova'da gördüm.

— Parti içi bu ayrışma, HEP meselesi dışında da kendini gösteriyor muydu?

— O sırada Baykal, 1991 seçiminde milletvekili olmuştu ve parti içindeki mücadele, münakaşa devam ediyordu. SHP kurultayı yaklaşıyordu. Ben her zaman olduğu gibi bu kavgaların içine girmiyordum, çünkü bu kavgaları anlamlı bulmuyordum. Yapılması gereken doğruları ısrarla, inatla söylüyor, savunuyordum; belli bir ölçüde katkısı oluyordu. Partide bir bakıma herkesin dikkat ettiği, "ne söylüyor" diye kulak kabarttığı, bence rahat, doğru bir konumdaydım. Gene bu dönemde dış ilişkiler konusunda staj anlamı taşıyan ciddi bir tecrübe yaşamaktaydım. Baykal-İnönü çekişmesinin en ateşli günlerinde, kurultaya az bir zaman kalmışken, Baykal'ın genel başkan adayı olacağı açıklanmışken, herkes bir tarafa dağılmış propaganda yapmaya çalışıyorken Baykal, İzmir'e gitti. O seyahatte Baykal'a müthiş ayıp ettiler; ama inanılmaz ölçüde... Kongrede bağırıp çağırdılar, küfür ettiler, salonun çıkışında üzerine toprak attılar, otobüsünün camlarını kırmaya çalıştılar. Yani bizim siyaset dünyamıza hiç yakışmayan terbiyesizlikler oldu ve bu, benim çok ağrıma gitti. Bir defa partide böyle bir olay çok ayıptı; buna bir tavır almak gerekliliğini hissettim. İkincisi, Baykal'la biz her zaman aynı frekansta olmasak da 1970'ten beri, hatta 1968-69'dan beri arkadaştık. Bir arkadaşıma, üstelik sevdiğim bir arkadaşıma bunların yapılması beni çok üzdü, haksızlık gibi geldi. Sevdiğim bir insanın bu katkıyı hak ettiğini düşündüm ve bu hadiselerden birkaç gün sonra bir açıklama yaparak, yaklaşan kurultayda Baykal'ı destekleyeceğimi söyledim. Bu, adeta bomba gibi patladı parti içinde; tabii önemliydi benim verdiğim destek... O güne kadar bu olayda hiçbir tarafı tutmamıştım. Böylece ben de Deniz'le birlikte Anadolu'yu dolaşmaya başladım kurultaya kadar... O tabii çok iyi oldu. Anadolu'yu zaten biliyordum, birçok yere gitmiştim, ama bir siyasetçi olarak daha fazla ve daha derinden görme imkanını elde ettim.

Solun sloganları inanç partilerinin dilinde

— O dönem Erbakan'ın Refah Partisi'nin yükselişe geçmesini neye bağlıyorsunuz?

— Bunun nedenlerini özellikle Yalova'da görebildim. Bizim kadın kolları Yalova'da bir anket yapmıştı. Çok ilginçtir; Refahlı kadınların, partiyi kendilerini koruyan, hatta ve hatta kocalarına karşı denge kurmalarına yardımcı olan bir güç kaynağı gibi gördükleri saptanmıştı. Bu bence çok önemli bir gözlem. Çok bilimsel diyemiyorum, ama bir gözlem olarak değerli... Bu olayı o dönemde çok ciddiye alıp partiyi uyarmıştım. İnancı, inanç hassasiyetini kullanan siyasal hareket hızla büyümekteydi, büyüyecekti ve belli ölçüde bizden dolayı olacaktı bu... Bunları gördüm de, yazdım da. O yazıda Refah'ın bizim sloganlarımızı kullandığını, bizim temel saydığımız eşitlik, adalet gibi konularda İslamiyet'in en hassas din olduğunu söyleyerek bizim insanlarımızı çekmekte olduğunu anlattım. Özellikle kentlerdeki az gelirli kitlelere sahip çıkamadığımızı, bundan dolayı Refah'ın peşine takıldıklarını, bu eğilimin artmakta olduğunu ve Türkiye'nin büyük siyaset fotoğrafını etkileyeceğini belirtmiştim.

— 1992'de CHP tekrar açıldı. Bu size yeni bir umut verdi mi, mesela parti içi çekişmelerin biteceğine dair?

— Bu tabii gayet ilginçti, çünkü hepimiz CHP geçmişi olan, eskiden CHP'de çalışmış siyasetçilerdik. CHP bizim için hakikaten çok önemliydi. Nitekim SHP'de politika yapmakta olan yirmi kadar milletvekili, SHP'den istifa ederek CHP'yi yeniden açtırtmanın, yeniden kurmanın mücadelesine giriştik. Başarılı da olduk. Sonuç itibariyle bir kurultay yaparak CHP'nin yeniden açılmasına karar verildi ve bu kurultayda Deniz Baykal Genel Başkan seçildi. Ben de bilahare önce parti meclisine, sonra merkez yürütme kuruluna ve genel başkan yardımcılıklarından birine seçildim.

— Bu gelişme, CHP'yi yenileme umudunu doğurdu mu?

— Bu yepyeni bir başlangıçtı. Hepimize heyecan veriyordu. Ben çok çalıştım bu dönemde... Zaten bütün hayatım böyle çok çalışarak geçti, hâlâ çok çalışmaya devam ediyorum. Bir yandan bu kitabı hazırlıyoruz, bir yandan benim bir başka kitap çalışmam var, Ortadoğu'ya dönük; onunla uğraşıyorum, o da vakit alıyor. Tabii partiyle hâlâ meşgulüm, parti çalışmalarına giderek artan bir tempoda katılıyorum. Her neyse... Tekrar o döneme dönecek olursak CHP'yi büyük bir coşkuyla yeniden açtık. Hep söylerim; "Her başlangıç bir umuttur." CHP'yi bir yenileşme sürecine sokmaya ve geliştirmeye, ciddi şekilde imkan olabileceği görüşündeydim. Bu konuda Genel Başkan Baykal ile en küçük bir ayrılığımız, farklılığımız yoktu. Nitekim kamuoyunda ne kadar anlaşıldı, ne kadar değerlendirildi bilemiyorum ama müthiş bir program hazırladık. 1993 yılında yaptığımız tüzük ve program kurultayında, CHP bu yeni programı benimsedi. Bunu gerçekten çok önemsiyorum, programın ideolojik bölümü, ilk yirmi sayfası elbette arkadaşlarıma danışarak ve genel başkanın onayıyla, ama çok büyük ölçüde tarafımdan yazıldı. Sosyal demokrasi konusunda bunca yılın çalışmasını, tecrübesini, Türkiye üzerine yapılmış çalışmaları, değerlendirmeleri bir süzgeçten geçirip bir araya getiren, solun, sosyal demokrasinin ya da bazılarının eşanlamlı olarak kullandığı demokratik sosyalizmin evrensel ilkelerine uyan, Türkiye gerçekleriyle de birebir örtüşen, gerçekçi, doğru bir program hazırladık. Bu, CHP'de olağanüstü bir dönüşümdü. Fakat şunu da hemen ekleyeyim; 12 Eylül'de kapatılırken, büyük ölçüde rahmetli Ecevit'in kaleminden çıkmış olan CHP'nin son programından da ciddi şekilde faydalandık.

— Program hayata geçirilebildi mi? Yoksa gene, "Yazdık da ne oldu" duygusuna mı kapıldınız?

— Aslında kağıt üzerinde doğruları biraz zorlanarak da olsa buluyoruz, belirliyoruz, tespit ediyoruz ama hayata geçirmekte problemimiz oluyor. Sanırım CHP programı konusunda da böyle oldu. Yani o program tam olarak hayata geçme-

di; geçseydi, cümle cümle adeta partinin eğitim programına dönüştürülebilseydi, tartışılabilseydi, ilçe merkezlerinde görüşülebilseydi çok şey değişirdi. Fakat artık 1990'larda siyaset, Baykal'ın lafıdır sanıyorum, "ticarileşmeye başladı." Hakikaten siyaset ve ticaret o kadar iç içe girmeye başlamıştı ki insanların pek siyasetle uğraşacak vakti ve hali kalmıyordu. Kötü anlamda kullanmıyorum ticaret sözcüğünü, fakat siyasetin getirisi çok öne çıktı. Yani, "Ben Belediye Başkanı seçilecek miyim, seçilmeyecek miyim; belediye meclisine girecek miyim, girmeyecek miyim"; bunlar öne çıktı. Yoksa bizim Türkiye'de eşitsizlikleri gidermek amacıyla neler önerdiğimiz, bu önerilerden hareketle ne gibi pratik çözümler bulunabileceği gibi konular maalesef bir türlü gündeme gelemiyordu, gelse de fazla dinlenmiyordu.

— *O dönem solu birleştirme işine kalkıştınız.*
— Evet, CHP ile SHP'yi birleştirmek, bizim bu dönemde büyük cesaretle giriştiğimiz önemli işlerden biri oldu. Doğrusu CHP'de bunu en çok zorlayan ben oldum. Bizim yönetim kadromuz da istiyordu bu birleşmeyi, ama bazı arkadaşlarım, biraz da benim hatırıma bu birleşme olayına katıldı diyeyim. Gerçekten müthiş bir çabaydı. Her iki genel başkan açısından kolay değildi doğrusu; yani belli bir mevkie gelmişsin, bir anda kendi isteğinle terk ediyorsun orayı; hakikaten bir özveri işi. Ancak bütün bunlar gerçekleşti, genel başkan olarak Hikmet Çetin'i seçtik. Böyle durumlarda daha bir ortada yer alan, herkesin kabul edebileceği genel başkanlar tercih edilir. Birçok üyemiz Hikmet'i hadiselere daha ılımlı bakan biri, bir çeşit akil adam gibi nitelediği için onu seçtik.

İlk bakanlık

— *Hikmet Çetin'in varlığı, daha önce SHP-SODEP birleşmesinde olanları, ikilikleri engelleyebildi mi?*
— Engelleyemedi tabii... Seçtik seçmesine, fakat meseleler başladı. Zaten ben de o tecrübeden sonra bu birleşme, bü-

tünleşme işlerinden biraz ümidi kestim zannediyorum. Çünkü uğraşıyorsun, fakat maalesef hiçbir doyurucu sonuç alamıyorsun. Tatmin etmiyor sonuç seni... Gene başarısızlık oldu, hatta öncekinden de beter... İl başkanlığı anlaşmazlıkları, bu anlaşmazlıkların parti meclisine yansıması... O sırada ben gene parti meclisi üyesi seçilmiştim ve birbirimize giriyorduk adeta. Ben pek o kavgalara karışmıyordum da, "Falan ilde iki tane il başkanı var. Bir tanesi bırakacak, hangi ilde, kim bırakacak" dediğimizde birdenbire SHP'lilik, CHP'lilik olayı öne çıkıyordu. Hikmet Çetin çok zorlanıyordu, bu ikililiklerden dolayı... Genel sekreter seçiminde hadise çıkabiliyordu, velhasıl gene umutların kırıldığı bir dönemdi.

— *O dönemde ilk kez bakan oldunuz.*
— Evet. Kültür Bakanı Ercan Karakaş istifa etmişti. Biz gene Doğru Yol'la koalisyon halindeydik, Hikmet Çetin başbakan yardımcısıydı. Doğrusu Hikmet Çetin bana daha önce de kültür bakanlığını önermişti, ama ben istememiştim. İkinci defa önerdiğinde "hayır" demek ayıp olacaktı, kabul ettim ve gerçekten de çok keyifli, sürenin kısalığı dikkate alınırsa da hayli başarılı bir kültür bakanlığı yaşadık. Şunu da altını çizerek söylemek isterim: Çok sevdiğim, müthiş bir insan olan Emre Kongar, Kültür Bakanlığı müsteşarıydı. Çok büyük katkısı oldu. Birbirini eskiden beri tanıyan, birbirine güvenen iki dost olarak birlikte çalıştık. Emre çok üstün nitelikleri olan bir arkadaşımızdır. Hakkı olanın hakkını tanıyan, iyi iş yapanı övmekten hiçbir kompleks duymayan, az bulunan biridir.

— *Bakanlığınız 1995'in 7 Temmuz'undan 6 Ekim'ine dek sürebildi. Neler yapabildiniz süre içinde?*
— Çok güzel şeyler yaptık. Mesela beş yüz sanatçıyla Doğu'ya gittik. Bu müthiş bir olaydı: Beş yüz sanatçıyı toparladık, organize ettik ve Doğu illerimizde konserler verdik, tiyatro gösterileri yaptık. Bunun gibi birçok girişimlerimiz ol-



Kültür Bakanı iken müze açılışında, Antalya'da. Sağ başta Müsteşar Emre Kongar.

du. Herkes de şaşırdı, "Bu kadar kısa zamanda nasıl bunlar olabiliyormuş" diye... Türkiye ilginç bir memleket... Maalesef toplum hafızası hep ikinci plana itilmiş. 1995'te Kültür Bakanı'yken Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun 700. yıldönümü de yaklaşmaktaydı. Kimse farkında değildi Türkiye'de bunun... Emin olun abartmıyorum, kimse bunun üzerinde durmuyordu. Biz Kültür Bakanlığı olarak bunu Türkiye'nin gündemine getirdik ve herkes sahiplendi. En azından Osmanlı geçmişimize hak ettiği gibi ışık tutabildik; Osmanlı'nın konuşulmasını, tartışılmasını, iyi ve büyük taraflarından faydalanılmasını gündeme getirebildik. Kültür Bakanlığı bu şekilde devam ederken hükümet istifa etti. Doğrusu bakanlığımın kısa sürmesine üzüldüm, çünkü çok güzel şeyler yapmaya müsait bir bakanlık Kültür Bakanlığı; çok da keyifli...

— 1995'in aralık ayında seçim vardı. Ama siz aday olmayacağınızı açıkladınız. Neden?



Kültür Bakanı iken Topkapı Sarayı'ndaki ilk basın toplantısında. Solda Müsteşar Prof. Emre Kongar.

— Tam o sıralarda Baykal'la aramızda, ideolojik boyutta değil de, daha çok insani ya da siyasi boyutta diyeyim, bir tartışma, bir anlaşmazlık oldu. Önce çok üzüldüm, hatta siyaseti bırakmayı düşündüm. Kurultayda genel başkan listesine alınmayışıma kırılmıştım. Bir açıklama yaptım. Dedim ki, 1995 seçiminde, "Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili adayı olmayacağım". "Cumhuriyet Halk Partisi'nden" lafının altını çizdim.

— Başka bir partiye geçmeyi mi düşünüyordunuz?

— Aslında bunu söylerken aklımda şu vardı: "Artık yeter, milletvekilliğini, siyaseti biraz bırakalım da daha başka işlerle, özellikle kitap yazmakla, belki ders vermek gibi işlerle uğraşalım." Ağırlık bu düşüncedeydi. Daha küçük bir ihtimal olarak da, eğer siyasete artık çok fazla bağımlı, tutkulu olmuşsam o zaman bağımsız aday olurum, kazanırım kaybederim, o ayrı; ama Kadıköy'den bağımsız aday olarak her zaman belli bir şansım olur, diye düşünmüştüm. Doğrusu şansı-

mı çok büyük görmüyordum, ama gene de bir ihtimaldi. Seçim zamanı yaklaştı. Bu arada CHP'deki arkadaşlarımdan, "Artık inadı bırak, sen bizim adeta alameti farikalarımızdan birisin, toplum da seni mutlaka görmek ister bizim listelerimizde" gibi telkinler geliyordu. Hatta yönetimdeki bazı CHP'li arkadaşlarımdan da duyuyordum bunları, fakat artık CHP'den de, siyasetten de soğumuştum. Derken DSP'den bir öneri geldi. Hiç unutmuyorum, tesadüfen DSP'li yönetici bir arkadaşla Ankara'dan İstanbul'a uçakta yan yana geldik. Dedi ki, "Niye bizden aday olmuyorsun? Toplum neden CHP'den aday olmadığını biliyor, ama gel DSP'den aday ol; bunu Bülent Bey'e danışayım mı" dedi. "Valla, sen bilirsin" dedim. Aradan üç-dört gün geçti. DSP'den, "Sayın Cem'i aday yapmak isteriz, çok şeref duyarız" diye haber geldi. Ben de, "O şeref bana ait olur" dedim ve böylece DSP'den aday olmam kararlaştırıldı. Gene kısa bir müddet sonra, nereden aday olacağım konusu gündeme geldi ve Sayın Ecevit'ten bir öneri aldım. O da şuydu: "Sayın Cem'in esas olması gereken yer, büyük kentlerin listeleridir. Fakat bunlar çok önceden ayrıldı, kapatıldı DSP'de... Şu anda Kastamonu, Sinop ve Kayseri illerimizde birinci sıra boş. Bunlardan tercih ettiği hangisiyse oradan aday gösterelim." Tabii üçü de zor ildi, ama ben Kayseri dedim. Kayseri dememin biraz da bencilce bir nedeni vardı. Kayseri'ye uçak gidip geliyordu, seçim de aralık ayında yapılıyor. Çalışmalar kar kış içinde oluyor, biraz da o yüzden Kayseri dedim ve hayatımın en zorlu siyasi mücadelesini 1995 seçiminde Kayseri'de verdim.

"Abdullah Bey, Kayseri'de durum nedir?"

— Kayseri'de kendinize şans tanıyor muydunuz?

— Benim çok uzun bir siyasi yaşamım var, ama dar anlamıyla "particilik" dediğim, ya da "yoğun siyasal yaşam" dediğim kesit, biraz daha sınırlı. Gene de bir adım, bir siyasi geçmişim var. Siyasi mücadelemde koşulların en zor, en acımasız olduğu, bana en zorlu gelen 1995 seçiminde Kayseri'deki

adaylığımdır. Kayseri'yi, dediğim gibi çok araştırıp seçmedim. Daha önce parti kongresi, parti çalışması nedeni ile sanırım iki kez gitmiştim, hepsi bundan ibaretti. 1995'te seçim mücadelesi, propaganda dönemi başlarken Kayseri'ye doğru yola çıkma hazırlıklarını yapıyordum. Bu arada tabii Kayseri'den seçilmenin imkansız göründüğünün bilincindeydim. DSP'nin oyu zaten yüzde 3-4 gözüküyordu, üstelik bu iyice azalmıştı, yüzde 1,5-2'ye bile inmiş olabilirdi. Seçilebilmek için en az yüzde 10 oya ihtiyaç vardı; kısacası imkansız gibi bir durum olduğu meydandaydı.

— Nasıl bir bağlantı kurdunuz Kayseri'yle? Hiç sorup soruşturdunuz mu mesela?

— Önce Abdullah Gül'e telefon açtım. Abdullah Bey de, malum, Kayseri milletvekili... Kendisiyle Avrupa Konseyi'nden başlayan bir dostluğumuz vardı. Dedim ki, "Abdullah Bey, böyle böyle. Sen Kayserilisin, Kayseri milletvekilisin, bilirsin. Bir bak bakalım, bizim partinin durumu nedir?" Şimdi, bunu sorarken Refah Partisi'nin çok ciddi çalıştığını, Kayseri Erciyes Üniversitesi aracılığı ile sürekli seçim araştırmaları yaptığını biliyordum. İki-üç gün sonra Abdullah Bey aradı telefonla. "Sizin isminiz çok büyük, siz nasıl olsa halledersiniz" gibi sözlerden sonra işin gerçeğine geldi. Dedi ki, "Bizim son yaptığımız yoklamalarda DSP mevcut değil, yüzde 1-1,5 düzeyinde gözüküyor. Zaten çok kıt olan sol oylar, bazı yerde CHP'de toplanıyor, Allah kolaylık versin." İşte bu bilgileri de aldıktan sonra, oğlumla ikimiz uçağa bindik ve Kayseri'ye gittik. Yıl: 1995, demek ki Kerim 25 yaşında.

— Nasıl bir karşılama oldu?

— Havaalanında partililer karşıladı bizi. Fazla insan yoktu, ama çok candan, çok sevimli bir topluluk... Çok ilginçti tabii, Kadıköy ilçesinde herhangi bir etkinlik yaptığımızda, bir konferans verdirttiğimizde bunun üç-beş katı insan toplanırdı. Birlikte il merkezine gittik, o da gayet mütevazı bir bina. Tabii tahmin ettiğim üzere para yok, hiçbir imkan yok, fakat

yürekli, inanmış bir avuç insan var. Doğrusu çok yardımcı oldular. Particilik tecrübesi hemen hemen hiç yoktu. Hiçbir maddi imkanımız yoktu, fakat bir iddiası vardı bu insanların: Genel Başkan'a, Ecevit'e inanıyorlardı, partiye ve bana inanıyorlardı. İl başkanımız henüz avukatlığa başlamış, çok genç, çok iyi niyetli bir arkadaşımızdı. Daha sonra gene birlikte olduk siyasette kendisiyle... Onun dışında üç-beş kişiydik; CHP'yle kıyaslandığında, yok gibi bir şey. Kolay da değil; Kayseri gibi yerde yüzde 1 dolayında gözüken oy potansiyelini yüzde 10'a çıkaracağız en az. İlk geceden başladı, tabii siyasette güzellikleri de görür yaşarsınız, hiç bitmeyecek dostluklar kurarsınız. Kayseri benim açımdan böyle bir yer. Hiç unutmuyorum; ilk gece oğlumla beni aldılar, yönetim kurulundan bir arkadaşın evine götürdüler. Orada güzel bir mantı ziyafeti verdiler. Kayserili çok gönülden, çok konuksever... Herkes başarı diledi ve biz işe koyulduk.

— *Kim en güçlü görünüyordu Kayseri'de?*
— Kayseri muhafazakar eğilimlerin, partilerin her zaman güçlü olduğu bir seçim bölgesi. Bir yanda inancı önde tutan



Seçim kampanyasında hep yanında olan oğlu Kerim'le.

partiler; o sırada Refah Partisi vardı ki onlar da çok güçlü. Bir yandan da MHP ve Ülkü Ocakları çok güçlü. Sağın değişik kesitlerinin çok güçlü olduğu, hatta Doğru Yol'un, ANAP'ın kolay kolay imkan bulamadığı bir ortam... Kayseri, Türkiye'deki bu iki siyasi akımın, yani dinsel hassasiyetleri kullanan siyasi akım ile milliyetçiliği çok ileriye götürmüş olan akımın kaynağı, çıkış noktası... Her sene yapılan o şölenler... Doğrusu sağın tam merkezine beni aday olarak göndermişlerdi. Ben de oğlumla birlikte, etrafımda birkaç iyi niyetli partiliyle bu mücadeleyi başlattım. Neydi mücadele? Siyasi mücadele bir yerde konuşmak olayıdır. Gider, insanlara anlatırsınız.

— *Ama sizi tanıyorlardı, değil mi? Bunun yararı olmuştur herhalde?*

— Evet, zannediyorum bir insanın geçmişte yaptıklarının rolü oluyor. Yazarlığın bir hayli etkisi olmuş, kitaplarımı okuyanlar çoktu, yani tanınıyordum. Kimisi TRT'den hatırlıyordu. Bunların insanlarla konuşma yollarını, konuşma imkanlarını açmakta faydası oldu. Hem benim oradaki adaylığım değişik bir hadiseydi Kayseri için... Hangi partiden olursa olsun insanlar ilgilendi. Türkiye düzeyinde tanınan, bilinen bir kişinin Kayseri'den aday olması ilgilerini çekti. Sokakta herkes çok candan davranıyordu. Diyelim bir ilçeye haber salıyorduk. İlçede iki-üç kişilik de olsa, iyi kötü bir teşkilatımız mevcut oluyordu. Orada, "Şu gün Cem gelecek, halkımızla sohbet edecek" dendiğinde hakikaten kahvehaneler doluyordu. Böylece bir diyalogu başlatabilmiş oldum. Kayseri siyaset ortamına iki alanda müteşekkir kaldım: Birisi, Kayseri'de iki tane güçlü televizyon vardı; biri dinsel hassasiyeti yüksek olan siyaset çevresinindi, öteki de daha "milliyetçi" dediğimiz çevrelerin... Doğrusu her ikisi de bana konuşma imkanı verdi. Ben ilk kez 1995'te gördüm, daha sonra da olduğunu biliyorum; adaylardan para istiyor televizyonlar... "Seni beş defa televizyona çıkarırım, bunun karşılığında şu kadar da para alırım"

diyor. Partilerde o para mevcut olduğundan iyi kötü herkes bu sisteme ayak uyduruyor. Bizde para ne arar? DSP'de bir kuruş para yok. Onun için, "İsterseniz gelir konuşurum, televizyon açısından da iyi olur, çünkü ben izlenirim, ama verebilecek param yok" dedim ve benden para alınmadı. Televizyonlar hem siyaseten bir jest yapmış oldular, bir karşıt görüş sahibine kürsülerini verdiler, hem de maddi beklentileri olmadı. Aynı şekilde sola daha açık olan televizyonlarda sanırım başka adaylardan maddi destek aldılar, ama benden bunu talep etmediler.

"Sizi çok seviyoruz ama bizim partimiz başka"

— Peki, olumsuz tepki gelmedi mi hiç? Konuşmalar sırasında cevap verenler, soru soranlar da olmadı mı?

— Oldu tabii, olmaz mı? Zaten birincisi şu var: İnsanlar çok yakın davranıyor; "Nasılsınız İsmail Bey, hoş geldiniz Kayserimize, çok memnunuz" diyor, ama lafın sonu şöyle geliyor: "Gerçi bizim partimiz başka ama inşallah siz de seçilirsiniz." Bu lafları o kadar çok duydum ki, dayanamadım artık. "İyi de, siz oy vermezseniz ben nasıl seçileceğim" demeye başladım. Herkes benden çok memnun, beni çok seviyor, iyi ki gelmişim iyi ki aday olmuşum, insan olarak bana çok yakınlık duyuyorlar, ama onların partileri başkaymış. "Senin partin başkaysa, bana oy vermeyeceksen ben nereden milletvekili olacağım?" Bir kere de ilçenin birine gittik. Sözüm ona bir kahvehanede Avrupa konuşacaktık. Baktık iki-üç kişi ya var ya yok, yani kimse ilgilenmemiş. Bir de şunu eklemek lazım: Karın kışın ortasındaydık. Öteki partiler gibi büyük konvoylar yapıp bir yerlere gitme imkanımız yoktu. Tek araba gidiyoruz ilçelere... Bir-iki kez yollarda kaldık, karda sıkıştık mesela. Bunun dışında, Kayseri'deki seçim mücadelesinde tatsız ya da tehlikeli denebilecek tek hadise yaşadım. O da şöyle olmuştu: Star televizyonundan Gülgün Feyman değişik illerdeki adaylarla bir program yapıyordu. Çok ayrıntısını hatırlamıyorum, fakat Kayseri'den her nedense Refah Partisi ile De-

mokratik Sol Parti'nin adaylarını programa davet ettiler. Program da şehrin meydanında, Atatürk anıtının önünde yapılacaktı. Refah Partisi'nden Abdullah Gül vardı, DSP'den ben vardım. DYP var mıydı, tam hatırlamıyorum, net olarak tek bildiğim MHP'nin olmadığı... Biz hazırlandık, Gülgün Hanım geldi, Abdullah Bey'i de gördüm. Bize sualler sorulacak, biz de cevaplayacağız. Yalnız bu arada, "Aşırı sağcı gençler var" diye uyarmışlardı, bir kısmının da içkili olduğunu söylemişlerdi bana, ben de sezmiştim zaten... Etrafımızda bir çember oluşturulduğunu fark ettim ve slogan atmaya başladılar bizim aleyhimize... Çekimi engellediler, çember daraldı. Her an büyük bir hadise başlayabilecek gibiydi açıkçası. Orada ilginçtir; etrafıma baktım, Abdullah Gül'ün ekibi var dört başı mamur, korumalar, teşkilat, kollarında kendi amblemlerini taşıyan gençler... Bir de bizim halimize baktım: İki-üç kişiyiz; il başkanı, oğlum, ben, bir koruma vermişlerdi galiba... Şaka gibi adeta... Etrafımızdakiler devamlı slogan atıyor, kötü şeyler söylüyor. Partili miydiler, değil miydiler bilmiyorum; parti disiplini olmayan bir güruh, tehditler savuruyordu. O sırada Abdullah Bey eksik olmasın, "Hemen benim arabama geçin" dedi. Kayseri'yi bilen bir kişi olarak çekinmiş, korkmuş benim için... Gülgün Feyman'ı da aynı şekilde uzaklaştırmışlar, tabii çekim yapılamadı.

— DSP'den, Kayseri dışından size desteğe gelenler olmamış mıydı?

— Haklarını hiç unutamam, oldu tabii. Beni umutlandıran arkadaşlıklar da gördüm, destekler aldım. Örneğin daha önce Kültür Bakanlığı'nda veyahut parti çalışmalarında benimle birlikte olmuş insanlar, yıllık izinlerini aldılar ve Kayseri'ye gelip seçim kampanyasında yanımda oldular, kampanyayı benimle birlikte yürüttüler. Bir güzellik de, o insanlarla hiç kaybetmedim ilişkiyi... Onlarla daha sonraları, Dışişleri Bakanlığı dönemimde de hep bir bağım oldu. Bir de oğlum var tabii... Kerim olmasaydı, doğrusu ben işin üstesinden gelemezdim. Velhasıl, Kayseri benim açımdan çok büyük bir

eğitim oldu; ondan sonra da birkaç yerde söyledim: Ben kendimde Anadolu boyutunu eksik görüyordum, bir siyasetçi olarak, Avrupa tecrübesi, büyük şehir tecrübesi, sendika tecrübesi, Babıâli boyutu vardı da, Anadolu boyutu eksikti bende. Anadolu'yu biliyordum, çok gidip gelmiştim; ama sürekli çalışma, sürekli bir mücadele yürütmemiştim. Kayseri bu bakımdan bana yeni bir fırsat, yeni bir imkan, adeta yeni bir dünya getirdi. Kırsal kesimin meselelerini içinden öğrenmek, hatta yaşamak imkanını getirdi. Kayseri'nin iç taraflarındaki tozlu köylerine gidiyorsunuz, insan kalmamış, sadece yaşlılar...

"Nerede gençler?"

"Hepsi gitti" diyorlar. "Hepsi ya şehre gitti ya İstanbul'a, Ankara'ya göç etti."

Gerçekten acı bir durum. O yaşta insanlar kendi başlarına kalmış, hiç yardım edenleri, bakanları yok. Bunları yaşadım Kayseri'de, onlarla konuştum. Ayrıca Kayseri sanayileşmede ileri noktalara gelmiş bir ilimiz. Yeni sanayileşen bir ortam, bu da benim için farklıydı. İstanbul'u, İstanbul'un politikasını çok iyi bilirim ama Kayseri bunun daha önceki aşamalarını yaşıyordu.

Kaybetsem, siyasi hayatım biterdi

— Kayseri'den seçilemeseydiniz ileriki siyaset hayatınızda neler olurdu sizce? Çok riskli bir girişim değil miydi bu?

— Açık söyleyeyim, o seçimi kaybetseydim siyasi hayatım biterdi. Seçim kaybetmiş bir politikacı olurdum, Meclis'e de giremezdim. Bugün, "Ne iyi olmuş yapmışım, yaşamışım" dediğim tecrübeleri, örneğin Dışişleri Bakanlığı'nı yaşamamış olarak siyasi hayatımı bitirmiş olurdum. Tabii kişisel olarak da kırılacaktım. Bu kadar emek, bu kadar kitap, bu kadar uğraşma, hepsi başarısızlıkla noktalanacaktı. Dolayısıyla hakikaten çok gergindim o günlerde... İstanbul'dan bazı yakın arkadaşlarım, dostlarım geldi, benimle birlikte kaldılar Kayseri'de... Hepimiz elimizden geleni yaptık ve sonuç-

ta seçim günü geldi çattı. Baştan sona izledim. Kayseri Anadolu Ajansı bana biraz daha ilgi gösteriyordu; meslektaşlık, eski gazetecilik, sendikacılık... Seçim sonuçlarını oradan izledim. Tabii çok heyecanlıydı, ben de doğrusu heyecanlıydım. Bakıyorsunuz, falanca ilçeden üç-beş sandık açılmış, DSP yok. "Eyvah, bu iş bitti" diyorsunuz. Sonra başka bir ilçeden daha olumlu bir haber geliyor. Böyle dalgalı bir seyir halinde o geceyi yaşadık, ama gece sona ererken yeterli oyu aldığımız artık anlaşılıyordu. Ben her şey kesinleşmeden pek sevinmem, fakat ben de artık inanmıştım. Zaten bütün televizyonlarda, ajanslarda, "DSP'nin Kayseri'den bir milletvekili çıkardığı" haberi verilmekteydi. Türkiye'nin en bağnaz yerlerinden sayılan Kayseri'de yüzde 1,5'la başladım, yüzde 11'le seçildim. Kayseri'ye ve Kayseriliye müteşekkir kaldım. Onlara milletvekili olarak da katkılarım oldu, belki gönlümce olmadı, ama az da olsa yardımım oldu. Bakanlık dönemimde o biraz daha azaldı, çünkü vaktim yoktu. Gene de 1995 seçiminin izi hep canlı kaldı. 1999'da Ecevit yeniden beni Kayseri'den aday gösterdi. Bakandım o sırada, gittim, çalıştım ve bu kez daha rahat bir şekilde kazandım. Gene bir kişi çıkardık biz DSP olarak, ikinci adayımız Faruk Molu çok muhterem bir kişilikti, ancak maalesef çok küçük bir oy farkıyla seçilemedi. Kayseri siyaset hayatımda özel yeri olan, bana çok şey kazandıran bir yerdir.

— Artık yeni bir partinin içindeydiniz. Şimdi baktığınızda, DSP'yi, DSP'nin işleyişini nasıl değerlendiriyorsunuz?

— DSP siyasi hayatımızda hakikaten, eski deyişle nevi şahsına münhasır bir siyasi olgudur, farklı bir partidir. Ama bir taraftan da meselenin aslına baktığınızda DSP'de eleştirilen özelliklerin önemli bir bölümü başka partilerde de vardır. Onlar bunları çok net konuşmaz veyahut ortaya koymaz. DSP'de ise gayet açık şekilde gözükür bu özellikler... DSP benim için yeni bir ortamdı. Daha önce bahsettim; Ecevit çok eskiden beri tanıdığım, saygılı konuştuğumuz, ama artık bir samimiyetimizin olmadığı biri... DSP'de ilk günler şöyle bir yapı dikkatimi

çekti: Bir defa parti işleri tamamen üç kişinin yönetimindeydi. Sayın Ecevit'in, yanı sıra eşi Rahşan Ecevit ve Hüsamettin Özkan... Bir taraftan da şu var ki DSP'nin çok büyük özelliği, parti teşkilatı ile Meclis grubunu birbirinden tamamen ayırmak... Mesela Hüsamettin Özkan hakikaten çok etkiliydi ama bir Afyon ilinin yönetim kurulunun değişmesinde yahut Adana iline yeni bir müteşebbis heyete verilmesinde ya da yönetimlerde kimlerin yer alacağı konusunda fazla sözü olduğu izlenimini de hiç almadım.

— Nedir bu sistemin nedeni? Pratikte ne gibi sonuçlarını gözlemlediniz?

— Ayrı tutmanın nedeni hem milletvekilinin, hem de teşkilatın gücünü sınırlamak. Doğrusu bu işlevi de yerine getiriyor sistem... Diyelim yaklaşan bir kurultayda, bir milletvekili kendi ilinin teşkilatından kuvvet almak, kendi ilinin delegelerini toparlamak, bir araya getirmek gibi girişimlerde bulunamıyor, çünkü o milletvekilinin teşkilatı ile olan bağlarını genel merkez daima gevşek, hatta kopuk tutuyor. Altını çiziyorum, bir mantığı olan, çok önemli bir kuralıydı bu DSP'nin... Çok şaşırdığım bir-iki olay da olmuştu. Dışişleri bakanı olduğum dönemde, İzmir'de bir toplantıya gidiyordum. İzmir büyük bir ilimiz, nezaket icabı haber yolladım, ili ziyaret edeceğimi söyledim. Particilikte olan bir şeydir. Bir de gittim, il başkanı yok. Öğrendiğime göre kaçmış. İzmir İl Başkanı'nın benle bir araya gelmesi istenmemiş. Particilikte doğal olan elbette milletvekilinin kendi teşkilatı ile iç içe olmasıdır. Böylece daha fazla hizmet götürme imkanına sahip olur teşkilatına, iline... Ancak DSP'de durum farklıydı yahut benim tanık olduğum, gördüğüm ve yaşadığım durumlarda böyle bir farklılık vardı.

— Bu durumdan rahatsızlık var mıydı parti içinde? Özellikle milletvekilleri arasında?

— Zaten bir defa partide bir ön seçim alışkanlığı, geleneği yoktu. Ön seçim bazen aksi sonuçlar da verir, gene de bir gelenektir. Gene en iyisi CHP'dir bu konuda. Ecevitler muhtemel

adaylar arasında kendi değerlendirmeleri ile belirliyordu milletvekili adaylarını... Şunu da söyleyeyim, bu demokratik bir yöntem değil, Ecevitlerin bir demokratlık iddiası yoktu, ama genelde iyi tercihler yapmışlar. Meclis grubu bu şekilde oluşmuştu. Benim Meclis grubu dışında, DSP organlarında bir faaliyetim olmadığı için Meclis grubu yönetim kurulunda görev aldım, başka bir fonksiyonum olmadı.

— Parti içi demokrasi kanalları nasıldı? Fikir üretme, tartışma platformları açısından?
— Fikir söylemek, fikrini kabul ettirmek imkanları açıktı; yani belli ölçüde açıktı, diyeyim. Sayısını tam hatırlamıyorum, DSP'nin Meclis grubunun yönetim kurulunda herhalde on beş kişiydik. Salı sabahları bir araya gelirdik. Mümtaz Soysal'la beraberdik o dönem... Bayağı tartışmalı geçiyordu toplantılar ve faydalı oluyordu. Biz o haftanın konuları üzerine düşüncelerimizi ortaya koyuyorduk, tartışıyorduk. Ecevit de katılıyordu tartışmalara. Bazı konularda, "Şöyle bir politika izleyelim" yahut "Böyle yapalım" gibi bir sonuca da ulaşıyorduk. Demek istediğim, katkıya tamamen kapalı bir ortam değildi DSP grubu veyahut yönetimi... Sadece bu katkıyı yapacak olanların belirlenmesi, Ecevit ailesine ait bir imtiyazdı, bir haktı. Orada olacakları onlar belirliyordu. Meclis grubunu kimler yönetecek, kimler milletvekili adayı olacak, kim il başkanı olacak? Demokratik bir süreç değildi bu, hatta bir danışma süreci oluyor muydu, onu da bilmiyorum. Kararlar doğrudan Ecevitlerin kararıydı. Aslına bakarsanız öteki partilerde de büyük farklılıklar görmezsiniz. "Diğerleri büyük demokrasi örnekleri veriyorlar da, DSP çok diktatörce yönetiliyordu" denemez açıkçası.

Ecevit beni hep kol mesafesinde tuttu

— Ecevit'le parti içinde ilişkiniz nasıldı? TRT Genel Müdürlüğü döneminizin hafif bir kırgınlıkla bittiğini hatırlarsak...
— Ecevit hep beni belli bir mesafede, hani ne derler, "kol

uzaklığı" mı derler, ama aynı zamanda da bir kol yakınlığında tutmuştur. Hiçbir zaman beni kıracak, bir tepkiye yöneltecek bir mesafeye geçmemiştir. Çok yakınına da almamıştır. Demin parti yönetiminden de bahsettim. Benim en iddialı olduğum konuda, "İsmail Cem, biz bu partiyi nasıl daha fazla geliştiririz, nasıl daha fazla örgütleniriz, ideolojik çalışmaları nasıl daha ileriye götürebiliriz, parti içi eğitime ne gibi gelişmeler ivmeler katabiliriz" diye sormamıştır. Böyle bir yakınlığı hiçbir zaman göstermedi ama hiçbir zaman da beni uzağa itmedi.

— ANAP-DSP-DTP koalisyonu kurulurken, bakan olacağınızı bekliyor muydunuz?

— Tabii hükümet üyelerinin belirlenme aşamasında normal olarak bütün milletvekilleri heyecan içindedir. Daha önce hiç, "Bakan olacak mıyım, ah keşke olsam" gibi bir düşüncem olmamıştı, ama DSP'nin katılacağı koalisyon hükümetinde doğrusu bakan olarak yer almak istiyordum. Bunu tabii ki Ecevit'e açmadım, yakışık almazdı böyle bir şey... Fakat bakanlık görevi için kendimi hazırlıklı bulmaktaydım ve doğrusu, "bakalım ne çıkacak" havasına girmiştim. Televizyonda ismim daha çok "muhtemel Dışişleri Bakanı" diye verilmekteydi. "Kültür Bakanı adayı" diyenler de vardı ama hemen bütün tahmini listelerde yer alıyordum. Hükümetin ya da hükümete DSP'den gireceklerin belirlendiği gece ben Ankara'da evimdeydim. Hangi görevle olacağını bilmiyordum da bir şekilde yer alacağımı tahmin ediyordum. Bir alay telefon gazeteci arkadaşlardan, partililerden telefonlar geliyor. "Duyduk, şu bakanlık senin olmuş, hadi hayırlısı" türünden, tabii çoğu doğru olmayan haberler... Gece çok geç vakitte, artık saat bir miydi, iki miydi hatırlayamayacağım, Sayın Ecevit aradı:

"Nasılsınız Sayın Cem?"

"İyiyim Sayın Başkanım."

"Sizden Dışişleri Bakanı olmanızı rica edeceğim."

"Şereftir Sayın Başkanım."

"Bu arada bir arkadaşımız da ayrıca AB konuları ya da Türki Cumhuriyetler'den sorumlu Devlet Bakanı olacak."

"Elbette olabilir, mesele değil."
"Hayırlı olsun."
"Sağ olun efendim."
Telefonu kapadık.

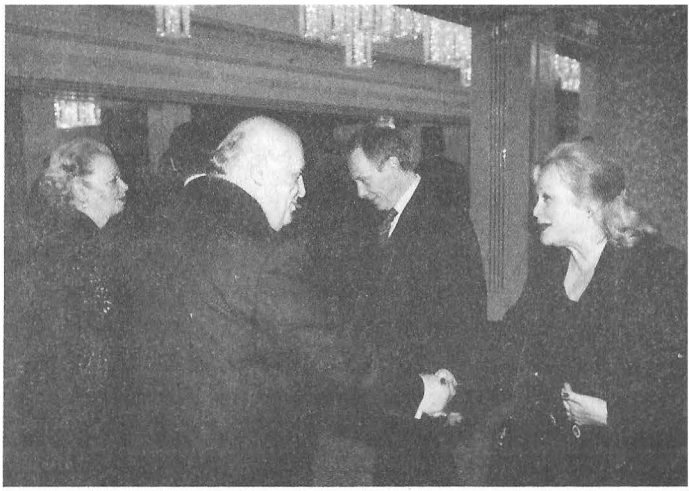
— Bu Devlet Bakanlığı'nın Dışişleri'nin, dolayısıyla sizin yetkinizin kısıtlanması anlamına gelebileceğinden endişelenmediniz mi?
— "AB'den Sorumlu Devlet Bakanı," biraz daha fonksiyonel olan "Orta Asya Türki Cumhuriyetler'le ilgili Devlet Bakanı" gibi devlet bakanlıkları tamamen boş bir olaydır. Bunlar biraz da, koalisyonda herkese bir pay çıksın diye oluşturulmuş uyduruk bakanlıklardır. Özellikle AB'yle ve Kıbrıs'la ilgili bakanlıkları alanlar kendilerini adeta dışişleri bakanlarının bekleme mahalline girmiş gibi niteler ve maalesef bazen de bakanı yıpratmaya çalışırlar. Doğrusu ben hiçbir şekilde etkilenmedim, hiçbir katkı da görmedim, bu özel devlet bakanlıklarından; hatta son aylarda bayağı ciddi engel gördüm bile diyebilirim. Ama mesela Türki Cumhuriyetler'den sorumlu bakanlığın dostluk bağlamında belli, sınırlı bir katkısı var. Çünkü bakan olarak zamanınız sınırlı. Zaten hiçbir ciddi Dışişleri Bakanı, hele Batı Avrupalı bakanlar, bizler gibi seyahat etmez, bizler gibi oradan oraya koşuşturmaz. Maalesef benim çalışma tempom da çok küçük ölçüde bunun dışına çıkabildi. Bunu değiştirmesi lazım Türkiye Dışişleri'nin...

Demirel'in tercihi

— Aslında isminizin Köşk'e Kültür Bakanı adayı olarak gittiğini yazmıştınız sonradan... Nasıl olmuş da bu değişmiş? Ecevit'le bu konuda hiç konuştunuz mu?
— Evet. O ilginçtir. Köşke giden DSP'li bakanlar listesinde ben Kültür Bakanı olarak bildirilmişim. Ancak Köşk'te değişmiş bu... Rivayetler muhtelif; ama sanıyorum Sayın Demirel'in tercihi olmuştu bu... Şimdi Dışişleri Bakanlığı'nın



Ünlü çantasıyla Dışişleri Bakanlığı'na giderken.



Çankaya'da bir resepsiyonda, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve eşi Nazmiye Hanım'la birlikte.

bir özelliği var: Birincisi, aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı'nı da temsil ediyorsunuz. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu üyesi oluyorsunuz. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı'nın bu konuda bir sözü var; son söz ona ait değilse de bir sözü var. Tabii sadece Cumhurbaşkanı'nın değil, Milli Güvenlik Kurulu'nun genel eğilimi, yaklaşımı da söz konusu. Sanıyorum o çevreler de benim Dışişleri Bakanlığı'mı desteklemişler. Şartlar, birikim, dış konularda tecrübe itibariyle, dış ilişkilerde benim daha yetkili, daha etkili bir Dışişleri Bakanı olacağım telkini yapılmış Sayın Ecevit'e. Zaten Sayın Ecevit bunu hem bana, hem de o ilk listede Dışişleri Bakanı olarak adı geçen, sonradan bir başka devlet bakanlığına atanan arkadaşa anlatmıştı.

— *Çok kritik bir dönemde göreve geldiniz. Dış ilişkilerdeki tecrübenizin penceresinden nasıl görünüyordu Türkiye'nin panoraması?*

— Türkiye'yi yönetenler, genellikle "geleneksel" AB siyaseti

izlemişti. "AB'nin gerilerdeki bir kompartımanına, ikinci sınıf biletle ve uzak akraba kimliğiyle sığışmanın siyaseti" şeklinde tanımladığım bir anlayış egemendi. Batı Avrupa kapılarında muhtaç ve mecbur bir Türkiye imajı AB'nin zihnine yerleştirilmişti. Bir de şu var: Yönetenler Türkiye'yi, AB'ye hiçbir katkısı olmayan, olamayacak bir ülke olarak görmüştür hep... Böyle de yansıtmıştır. Sadece "almak" için düşünen, katacak bir şeyi bulunmayan bu çaresiz görüntü, bir bakıma tek taraflı bir aşk... Mesela Gümrük Birliği Anlaşması'nda Türkiye lehine bazı makul hükümler yoktur; bu da Türk tarafının kendine yakıştırdığı çaresizlik yüzünden... Bu konuda, Dışişleri Bakanı olarak yaptığım ilk basın toplantısının metni fevkalade önemlidir, aynen de uyguladım orada söylediklerimi; şöyle demiştim:



"Sanıyorum Dışişleri Bakanlığı'na getirilmem Demirel'in tercihi olmuş."

"... Türkiye, sıradan bir toplum, rastlantılarla meydana getirilmiş derme çatma bir ülke değildir. Türkiye, yüzlerce yılın birikimine, tarih ve kültür derinliğine sahip bir memlekettir. Kendi özgün kimliğinin, kendi işlevinin bilincinde olmak, tarihten devraldığı kültür ve deneyim zenginliğini çağdaş özelliklerle bütünlemek, Türkiye'nin hem kendine hem de insanlığa karşı görevidir. Türkiye, nereden gelip, nereye yöneldiğini, insanlığın büyük yürüyüşüne hangi özgün katkıyı getireceğini yeniden değerlendirmek, kendi evrensel işlevini, yeniden düşünmek durumundadır.

Günümüz kuşaklarının hedefi, Türkiye'yi 21. yüzyıla bir 'Dünya Devleti' özelliğiyle ulaştırmak olmalıdır.

'Dünya Devleti,' yani, sürekli başkalarına özenen değil, başkalarının ona özendikleri bir Türkiye... Tarihini ve kültürünü paylaştığı bölgelerle dostluk ilişkilerini geliştiren bir Türkiye... Bilgiyi ve teknolojiyi sadece kendi dışında arayan değil, öncelikle kendisinden bilgi ve teknoloji aranan bir Türkiye... Büyük Atatarük'ün işaret ettiği yönde, diğer milletlere örnek olabilen bir Türkiye... Tarihsel birikimiyle, kültür zenginliğiyle, demokrasisiyle, ekonomisiyle, insan sevgisinden ve sosyal adaletten kaynaklanmış çağdaşlığıyla, dünyanın başlıca çekim merkezlerinden birini oluşturan bir Türkiye...

Dışişleri Bakanlığı olarak, bizim görevimiz, bu büyük hedefe dış siyasetin katkısını getirmektir.

... Türkiye'nin tarih, kültür ve coğrafya özelliklerinden oluşan stratejik konumu, kendinde var olan güçten en üst düzeyde yararlanmanın imkanlarını ona açmaktadır.

Türkiye'nin tarihi, büyük ölçüde, dünyayla sürekli bir iletişimde, kültür alışverişinde ve ticarette biçimlenmiştir. Osmanlılar, dünyadaki dengelerden, gelişmelerden büyük ölçüde etkilenerek ve onları etkileyerek kendi tarihlerini yazmışlardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerdeki oluşumu, öncelikle dış dengelerin çok ustaca ve gerçekçilikle saptanmasına dayanır. Tarihin 'erişilebilir' kıldığı hedef belirlenmiş, onun stratejisi izlenmiş ve ona erişilmiştir. Bizim tarihimiz, bir bakıma, değişik coğrafyalarla ve ülkelerle sürekli değişen dengelerin tarihidir.

Dışişleri Bakanlığı olarak bize düşen, hem insanlığın, hem bölgemizin, hem de kendimizin yararına olan sentezleri geliştirmektir; dünya ve bölge dengelerinde, Türkiye'nin menfaatine en uygun yolları izlemektir. Türkiye'nin, 21. yüzyıla güvenlik, barış ve refah içerisinde ulaşmasına dış siyasetin katkılarını getirmektir.

HEM AVRUPALI, HEM ASYALI: *...Türkiye'nin dünyadaki yeri üzerine yapılan tartışmaları, 'Avrupalı sayılmak' telaşını, 'ya biri, ya öteki' yaklaşımını, doğru bulmuyorum.*

Türkiye, yedi yüzyıldan beri 'zaten' Avrupalıdır. Kendi Avrupalılığını yabancı ülkelere ya da birliklere tescil ettirmek gibi bir sorunu, bir zorunluğu yoktur. Türkiye, Avrupalı olduğunu daha 1453 yılında dünyaya ilan etmiş ve hep Avrupalı kalmış bir ülkedir:

'Avrupalı olmak,' bir coğrafya olgusuysa, Türkiye tarihinin büyük kesiti, çok geniş bir Avrupa coğrafyasında yaşanmıştır; günümüz Türkiye'sinin çok önemli bir bölümü, Avrupa kıtasında yer almaktadır. Türkiye, –aynı zamanda– bir Avrupa ülkesidir.

'Avrupalı olmak,' bir tarih olgusuysa, Türkiye'nin tarihi, örneğin, bir Bursa'da, bir Kayseri'de, bir Sivas'ta şekillendiği kadar, İstanbul'da, Edirne'de, Manastır'da şekillenmiştir. Bizim tarihimiz yüzlerce yıl zaten Avrupa tarihinin bir parçası olarak, Avrupa bütünüyle karşılıklı etkileşim içinde yaşandı. Cumhuriyet tarihi de buna dahildir. Yani, tarihsel olarak biz zaten Avrupalıyız.

'Avrupalı olmak,' bir kültür olgusuysa, Türkiye, 'çağdaş Avrupa kültürünün temelini' oluşturan demokrasi, çoğulculuk, laiklik, insan hakları, kadın-erkek eşitliği gibi değerleri paylaşan ve bazı eksiklerini gidermekte olan bir ülkedir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin, kendi Avrupalılığını 'kabul ettirmek' gibi bir meselesi olamaz. Türkiye'nin Avrupalılığı, başkalarının onayına bağlı bir 'muhtemel durum' değildir; tarihi, coğrafi ve kültürel bir 'vakıadır.'

Türkiye'nin, Asyalı olmakla Avrupalı olmak arasında bir tercih zorunluğu da söz konusu değildir: Türkiye, hem Asyalı

hem Avrupalı olmak özelliğine, imtiyazına sahiptir. Bu, bizim gücümüzdür.

TÜRKİYE MODELİNE SAHİP ÇIKMAK: *'Türkiye'nin, çok az ülkeye nasip olmuş önceliği, bir 'model' özelliği taşımasıdır:*

Toplam nüfus bakımından bir milyarı aşkın İslam geleneğine sahip ülkeler arasında, Türkiye, 'demokrasi, insan hakları, çağı paylaşmak, kadın-erkek eşitliği, laiklik' gibi hassasiyetlere ve iddialara sahip başlıca örnektir. Bir 'modeldir.'

Türkiye Modeli'ne sahip çıkmak ve onu bir 'dayatma,' bir 'ihraç metaı' gibi değil, ancak, başka toplumların yararlanabileceği bir tarihsel deneyim olarak örnek göstermek ve barışçı bir tanıtım olgusuna dönüştürmek, Türkiye'nin İslam dünyasına önemli katkısı olacaktır.

... Dışişleri Bakanlığı'mız, Türkiye'nin bu tarih, kültür ve deneyim zenginliğini dikkate alarak ve Türkiye'nin büyüklüğünün bilincinde olarak, önümüzdeki dönemin siyasetlerini oluşturacaktır.



MGK toplantısında.



Avrupa Konseyi Göteborg, 2001. Soldan dördüncü İsmail Cem, beşinci Bülent Ecevit (birinci sıra).

Dünyadaki haksızlıklar, adaletsizlikler, büyüyen yabancı düşmanlığı, ırk ve inanç ayrımcılığı, terörizm, savaş gibi olumsuzluklar karşısında, Dışişleri Bakanlığı'mız, hakkın, adaletin, barışın, insan hak ve özgürlüklerinin yanında olacaktır.

Türkiye için şehitler vermiş, kendi vatanseverliğini, bilgisini ve emeğini Türkiye'nin harcına katmış Dışişleri Bakanlığı'mız, bunu başaracak insan ve deney birikimine, iradeye, yeteneğe, tarih ve kültür derinliğine sahiptir."

— Nasıl bir siyaset izlemeye karar vermiştiniz?

— Birinci kararım, Türkiye'nin AB konusuna yaklaşımını değiştirmek oldu. Daha doğrusu buna çalıştık, çünkü yerleşik anlayışları, Türkiye'yi küçük görme alışkanlığını, AB'ye mecbur ve mahkum olduğumuz saplantısını bir hamlede ve kökten değiştirmek mümkün değildi. Türkiye, AB meselesini genel dış siyasetinin bir parçası olarak görmüyordu. Ben böyle olmasından yanaydım. Türkiye birbiriyle çelişen değil, birbirini bütünleyen iki büyük amaç için aynı anda çaba harcamalıydı: AB üyesi olmak ve Avrasya'nın belirleyici bir ülkesi ol-

mak... Türkiye'nin Avrasya ülkesi olma özelliğini hep vurguladım, anlattım ve bu bilinci yaymaya çalıştım, bilincin olumlu etkisinden de hep faydalandım, daha doğrusu Türkiye faydalandı. Bu bağlamda Asya ülkeleriyle, özellikle kendi tarihimizle, kendi tarihi coğrafyamızla özel olarak ilgilenmeye çalıştım. Sanırım "tarihi coğrafya" deyimini kullanan ilk Türk bakanı da benim... Tarihi coğrafyamıza, o topraklardaki kültüre baktığınız vakit müthiş bir olgu çıkıyor karşınıza: Kuzey Afrika'dan başlayıp Sudan'a kadar inen, Ortadoğu'nun tümünü kapsayan, tarihin değişik kesitlerinde Orta Asya'ya doğru gelişen, Balkanlar'da çok önemli bir gelişme sağlamış olan muhteşem bir geçmiş... Sadece olumlu işler oldu, harika işler yapıldı, demiyorum ama kötülükler ve iyilikler birlikte yaşandı. Ondan ne kadar faydalandı Türkiye Cumhuriyeti, ne kadar faydalanamadı, o ayrı bir kitap konusu...

— AB'yle ilişkilerde çok zorlu iki dönemeçten sizin bakanlığınız sırasında geçildi. İlki Lüksemburg Zirvesi'ydi. AB'ye yaklaşımınızı Avrupalılar nasıl karşıladı?

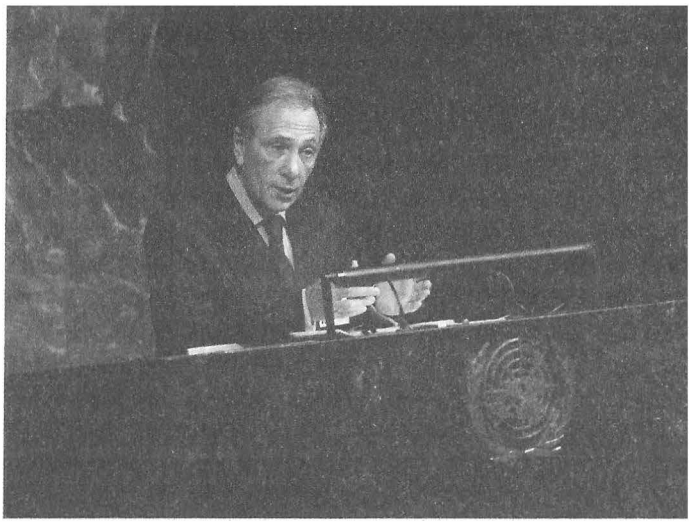


Alman Dışişleri Bakanı Fischer'le (Berlin 1999).



Başbakan Bülent Ecevit ve İspanya Başbakanı Azner'le.

— Lüksemburg'dan önce konuştuğum AB yetkililerine, eğer Türkiye'nin adaylığı kabul edilmezse AB'yle ilişkilerimizi yeniden gözden geçireceğimizi söyledim. Bu bir tehdit değildi, sadece gerçeklerin yaratacağı objektif bir durumdu. AB'yle ilişkiler kesilmeyecekti ama Türkiye kendisini aday olarak benimsemeyen bir toplulukla Türk-Yunan meselesini, Kıbrıs'ı, insan hakları, Güneydoğu gibi hassas konuları görüşmeyecekti. Tabii bunu çok hoş karşılamadılar. Bu böyle olursa bazı AB bakanları işsiz kalırdı neredeyse... Bir taraftan da hükümetin söylediklerime sahip çıkacağından şüpheliydiler. Doğrusu ben de şüpheliydim, ama Lüksemburg Zirvesi'nin gecesinde öyle olmadığını gördüm, çok da memnun oldum. Başbakan Mesut Yılmaz'la da, başbakan yardımcılarıyla da tam bir görüş birliği içindeydik. Lüksemburg Zirvesi'nden beklediğimiz karar çıktı. Bizden başka ne kadar istekli varsa hepsi aday ülke oldu: Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs Rum Kesimi...



Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konuşurken.

— Bu yaklaşıma AB'den ne gibi tepkiler geldi?

— Bu konuların konuşulmadığı bir toplantının sonunda, "Bizi işsiz bıraktınız" dediler. İkili temaslarda, örneğin İngiltere ya da İspanya'yla bu konuları konuşuyorduk, ama AB bağlamında değil, iki müttefik ülkenin ilişkileri çerçevesinde... Avrupa Birliği-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu'nda AB'ye hesap soran, ayrımcılık yapmakla, çifte standart uygulamakla suçlayan bir söylemimiz vardı. Bu, kendi içimizde de önemliydi. AB'yi düşman gören anlayışla "onsuz olmaz" diyen anlayış arasında bir denge sağlamak için insanların ne yaptığımızı bilmesi önemliydi. Böyle böyle, iniş çıkışlarla 1999'a gelindi. Helsinki Zirvesi'nden önce mesela *Financial Times*'a verdiğim bir demeçte, "Şartlı adaylık gibi bir şey önümüze çıkarılırsa adaylıktan vazgeçebiliriz" dedim. Arayı bulmaya çalışan Solana, özellikle Türkiye'ye çok destek veren Verheugen gibi isimler vardı. Onlar, Türkiye'nin AB'ye neler katabileceğini görebilen devlet adamlarıydı. Ama Helsinki'de adaylık kararının çıkmasının asıl sebebi, Türkiye'nin

kendi gücünden habersiz saf bir aday adayı değil, kendi menfaatinin soğuk hesabını doğru yapabilen bir ülke olarak AB'nin karşısına çıkmasıdır.

— Bugün gelinen noktada, Türkiye'nin AB'ye üye olacağına inanıyor musunuz? Tam üyelik hedefinde ısrarcı olmak mı lazım, yoksa başka bir rotaya mı ihtiyaç var?

— Müzakere sürecinden başarıyla çıkmak, AB'ye üye olmak düşük ihtimal gibi görünüyor. Ama kendi yapılarını AB'yle uyumlu hale getirmek Türkiye'nin yararına olur. Yani Türkiye'nin kurumsal gelişimini AB üyeliğinin bir yan ürünü olarak görmek yerine müzakere sürecinin Türkiye'nin gelişimini hızlandıran özelliklerinden yararlanmak daha doğru... Sonunda AB'ye üye olunursa ne âlâ, o da ek bir kazanım olur. Gerçekçi bakıldığında, Türkiye'nin üyeliğini AB yönetimi benimsese bile halkoylamalarıyla, Batı Avrupa ve ABD'de yükselen İslam karşıtlığıyla Türkiye'nin AB üyeliğine bel bağlaması doğru olmaz, kanaatimce. Türkiye AB üyesi olmazsa da dünyanın sonu olmaz. AB'nin katabileceği hızdan ve kolaylıktan yoksun kalır belki, ama ekonomi bu yüzden tıkanmaz, laiklik ortadan kalkmaz, demokrasi de tükenmez. AB'yle olamıyorsa, AB'siz devam ederiz.

Karanlıkta Arafat

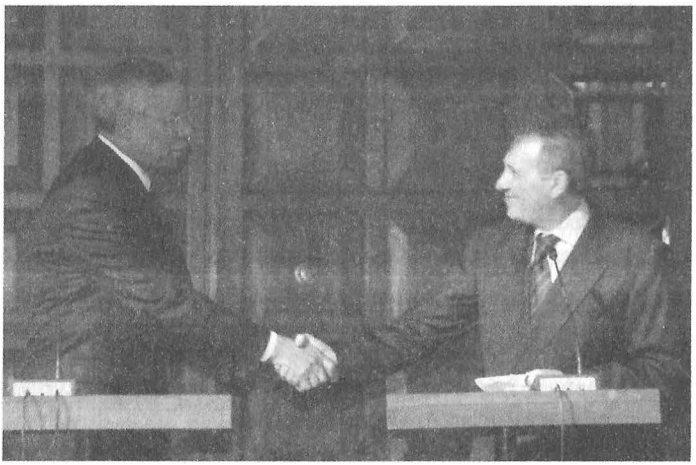
— Dışişleri Bakanlığı'nız döneminde tanıma fırsatı bulduğunuz politikacılardan bahsetsek biraz? Mesela Arafat, Albright, tabii Papandreu? Sizi etkileyen meslektaşlarınız kimlerdi?

— Şimdi, Dışişleri'nin ilginç bir tarafı, önemli kişilerle bir araya gelmeniz, onları tanımanız, dostluklar kurmanızdır. Çünkü hemen her ülkede dışişleri bakanı o ülkenin dünya arenasında temsilcisidir, şampiyonudur. Pek ismi duyulmayanlar arasında geçtiği için önce onu örnek vereyim: Mesela eski Hollanda Dışişleri Bakanı Van Aartsen... Hür Liberal Parti Genel Başkanı'ydı. İnanılmaz bir aklıselim timsaliydi.

Mısır Dışişleri Bakanı, daha sonra Arap Birliği'nin Genel Sekreteri Amr Musa çok önemli, ilginç, kültürlü, zarif bir kişilikti. Beni en çok etkileyen, onun bakanlıktaki çalışma odası, daha doğrusu kitaplığı oldu. Gerçekten çok candan bir dosttu Amr Musa, daha sonra da bir-iki kez haberleştik.

Papandreu'yla aynı dünya görüşünü ve ülkelerimiz için benzer ilkeleri benimsemiş olmamız, ortak projelerimizde başarılı kıldı bizi... Kendisiyle bakanlık sonrasında da dost kaldık ve görüştük.

Fransa'nın eski Dışişleri Bakanı Vedrine... Papandreu... Albright... Dostluğumuzu hep canlı tuttuk. Bu noktada bir ayrım yapmak istemiyorum, hepsi aynı değerdeydi, ama ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Madeleine Albright çok bilgili biriydi; aynı zamanda bir bilim insanı olmanın avantajına sahipti. Bence her şeyden önemlisi çok ilginç bir geçmişi vardı, çok zor bir hayatı olmuştu, bir göçmendi. Belki öyle gözükmüyor, ama müthiş inatçı bir insandı. Hayatla inatlaşa inatlaşa, kavgalaşa kavgalaşa bu mevkilere gelmişti. Amerika'nın belki de en başarılı dışişleri bakanıydı.



ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın Türkiye ziyaretinde Dışişleri Konutu önünde.

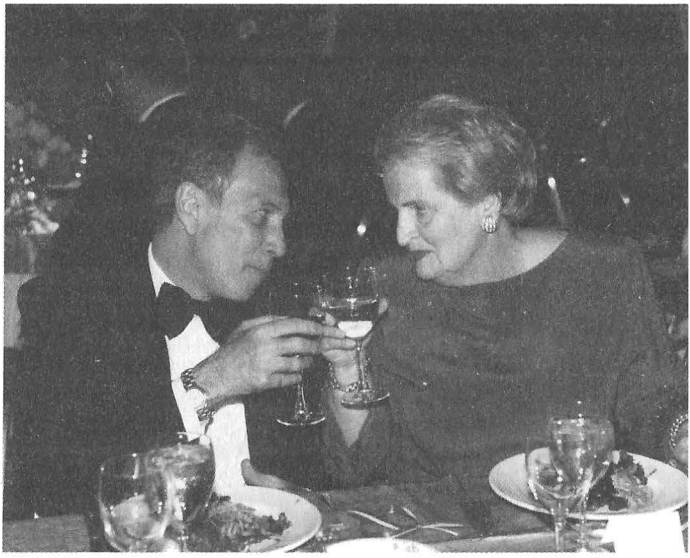


Ürdün Kralı Abdullah'la.

— *Ondan sonraki* ABD *dışişleri bakanlarıyla kıyaslarsak? Mesela Colin Powell, özellikle de Condoleezza Rice'la?*

— Colin Powell'la ancak bir yıla yakın birlikte çalıştım. Albright'la dört yıl bir aradaydık. Condoleezza Rice'la da sadece tanıştık, diyebilirim. Ya bir Amerika gezisi ya da temaslar için Washington'da bir araya gelmiştik. Doğrusu Condoleezza Rice kıyaslanamazdı Albright'la... Rice belli konularda fevkalade bilgiliydi, özellikle Rusya konusunda... Fakat bir dışişleri bakanı, bütünsel bakmak, bütün etkenleri değerlendirmek ve özünde değişmeden belli esneklikleri göstermek zorundadır. Onda bu yoktu. "Özünde değişmeksizin..." Bunun altını çiziyorum. Yoksa karşınızdaki ne istiyorsa onu verip de, "Aman ne başarılı oldum, aman uzlaşmacı oldum" demek değil.

Çok sevdiğim bir başka önemli insan rahmetli Yaser Arafat'tır. Arafat'la nedense daha ilk günden çok uyuştuk. Hani şimdinin moda deyimiyle "yıldızlarımız birbiriyle uyuştu",



Barışa yaptıkları katkılardan dolayı East-West Institute tarafından İsmail Cem ile Papandreu'ya verilen "Yılın Devlet Adamı" töreni dolayısıyla New York'ta verilen akşam yemeğinde ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'la.

"birbirimize pozitif enerji verdik" falan diyorlar ya... Sayın Arafat'la da öyle oldu. İlk karşılaşmamızı hatırlamıyorum, muhtemelen ikili bir görüşmede olmadı bu... İnkar etmemek lazım, Arafat bir dövüşçü... Bir zamanlar teröre başvurmuş bir lider... Yani birçok özellikleri olan çok önemli bir kişi... Filistin'i bir arada tutabilmiş, Filistin'e kıyasla ne imkanlara sahip İsrail karşısında temsil ettiği topluluğu yaşatabilmiş bir insan... Aynı zamanda çok yumuşak, çok sevecendi. Her görüştüğümüzde bana, Kudüs'e ilişkin Yahudi tezlerinin neden yanlış olduğunu defaatle ve daha çok dinsel açıklamalarla anlatırdı. "Bir Müslüman kutsal yapısı, asla bir başka dinin kutsal yapısı üzerinde yükselemez, dolayısıyla Kudüs'ün altında Musevilerin iddia ettiği gibi tarihi bir Musevi şehri olamaz" derdi.

— Dışişleri Bakanı olarak Filistin-İsrail ilişkileri üzerinde bir etkiniz oldu mu? Hep bahsettiğiniz, Avrasya'daki arabuluculuk rolüne uygun bir mecra olarak görebilir miyiz bu meseleyi?

— Harikalar yaratamadık ama araya girdiğimiz oldu. 2001'de, İsrail'le görüşmelerin tam bir çıkmaza girdiği dönemde Arafat benden yardım istedi. Dedi ki, "İş bir inatlaşmaya ve çıkmaza girdi, sen bir hareket edip hem Amerikalılarla, hem de İsrail tarafıyla konuşsan." O sırada İsraillerin de aklı başında bir dışişleri bakanı vardı: Ben-Ami... O da dostumdu, sevdiğim bir insandı. "Bir şey yapabilir misin, bir yolunu bulalım bu işin, hiç değilse geçici bir süre için bile olsa bu gerilimi azaltalım" demişti. Bunun üzerine ben önce kendi başbakanıma, Sayın Ecevit'e konuyu sundum. Genel politikamız açısından değerlendirdik. Sayın Ecevit, kesinlikle uygun buldu. Daha sonra Amerika tarafını yokladım. "Böyle işlerde çok dikkatli olmak lazım, birdenbire siz istemeseniz dahi sizi taraf olarak gösterirler, bundan güç almaya çalışırlar; siyasette buna rastlanır, çok dikkat etmeniz lazım" demişti Albright... "Onun dışında herkes tabii kendi bildiğini



Fidel Castro'nun İsmail Cem onuruna verdiği akşam yemeği öncesinde.



Dönemin Başbakanı Gonzales'le (İspanya 1997).

yapar" gibi bir havası vardı, yani ciddi bir tepki gelmedi. Pek de bir şey çıkacağına inanmıyordu açıkçası... Ben bir defa her iki tarafın da belli bir dönem, bir pazarlık konusu yapmaksızın çatışmaları azaltmaya çalışmasını önerdim. İkincisi, esas mesele barış olması halinde Kudüs'ün nasıl paylaşılacağı üzerine bir anlaşma yapılmasıydı. Hatta uygulanabilir olduğundan değil, ama bugün bile ilginç olduğundan Osmanlı dönemindeki paylaşım modelini inceletmiş, incelemiştim.

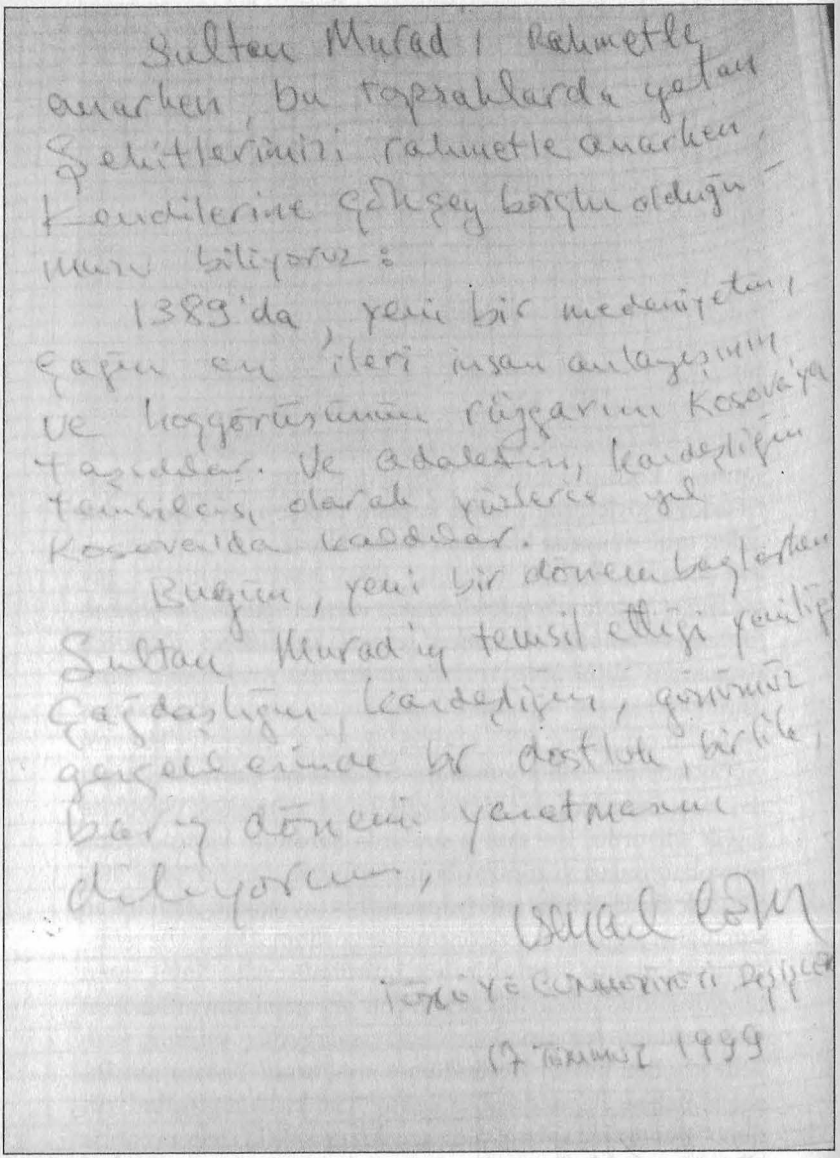
— *İlham verdi mi size Osmanlı sistemi?*

— O dönemde aynı değilse de benzer bazı sorunlar yaşanıyormuş. Bu nedenle Kudüs'ün üç ayrı kapısı varmış. Biliyorsunuz, Kudüs'ün etrafındaki surlar Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır ve hâlâ da ayaktadır. Bu üç ayrı kapıdan daha büyükçe olan ve daha işlek olan, daha büyük nüfusa sahip Müslümanlara ait... Diğeri Musevilere, üçüncüsü de Hıristiyanlara... Her birinin farklı açılma ve kapanma saatleri varmış. Diyelim biri gece 9'da kapanıyorsa, öteki 9:30'da, üçüncüsü 10'da kapanıyormuş. Bundan çağrışımla

bir yaklaşım yöntemi bulabileceğimizi düşünmüştük. Temaslar bir yerde, bir noktada sonuç vermeye başladı. Dediğim gibi, muhteşem sonuçlar elde etmedik, ama Filistinlilerle İsrailliler arasında başka alanlardaki köklü ve çatışmaya dönük ayrışmaları yumuşatmak gibi bir işlevi oldu. Bunu söylerken abartmıyorum. Birbirimize çok yaklaşmıştık bu konularda... Dönüp dolaşıp Kudüs'ün altındaki tünellerin aidiyetine kadar geldi tartışmalar... Yani durum iyiye gidiyordu. Herkes çok memnundu. Her zaman gene teşekkürle hatırladığım bir şey de, gerek Arafat'ın, gerek Peres'in dünya basınına ayrı ayrı yaptıkları açıklamalarda Türkiye'yi övmeleridir. Bizim çabamızla bu gelişmelerin sağlandığını belirttiler. Bu da Dışişleri Bakanı olarak, Türkiye adına doğrusu bizi çok memnun etmişti. Biliyorsunuz; dış ilişkilerde moda olan, gelip sizin basınınıza konuşmalarıdır. Yabancının biri Türk basınına, "Türkiye şöyle aslan, böyle kaplan, her şeyi iyi yapar" der, gider; tabii dünyada kimsenin haberi olmaz.

— Fakat bu olumlu adımlardan sonra, Arafat'ın İsrail tarafından esir edildiği dönemlere gelindi. Siz o dönemde Yorgo Papandreu'yla birlikte Arafat'a gitmiştiniz. Arafat ne durumdaydı?

— Acıklı olan şuydu: Biz tam bu uğraşları veriyoruz, kamuoyu önünde de fazla konuşmuyoruz, ama iyi gidiyor. Albright da, hissediyordum, biraz hayretle bu olumlu gidişi izliyor ve teşvik ediyordu. İşte tam o sıralarda Şaron işe karıştı. Onun provokasyonları yüzünden bizim barış çabalarımız suya düştü. Çok da üzüldük, ama yapacak bir şey yoktu. Arafat'ı en son, bahsettiğiniz esaret döneminde gördüm. Dünya ile teması yasaklanmıştı, kimseyle görüştürülmüyordu. Tabii tatsız bir durumdu, ama hakikaten hiçbir şey yapılamıyordu. Arafat'ın olduğu yer çepeçevre İsrail askerlerince sarılmış vaziyetteydi. Ben bir şey düşündüm o sıra, bunu Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu'ya açtım: "Gel birlikte gidelim" dedim. "Bunun bir anlamı olur, sen Avrupa Birliği'ni ve yeni bir ülkeyi temsil ediyorsun. Biz AB'ye sadece adayız, ama bir ba-


Sultan Murad I Rahmetle anarken, bu topraklarda yatan Şehitlerimizi rahmetle anarken, kendilerine ne kadar borçlu olduğumuzu biliyoruz:

1389'da, yeni bir medeniyetin en ileri insan anlayışının ve hoşgörüsünün rüzgarını Kosova'ya taşıdılar. Ve adaletin, kardeşliğin temsilcisi olarak yüzlerce yıl Kosova'da kaldılar.

Bugün, yeni bir dönem başlarken Sultan Murad'ın tesis ettiği yeniçeri çağdaşlığını, kardeşliğini, gönüllü gençlik ruhunu bir dostluk, birlik, barış dönemi yaratmanın ümidiyorum.

İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı

17 Temmuz 1999

Sultan Murad'ın Türbesi'ndeki deftere yazdığı yazı (1999).



Sultan Murad'ın Türbesinde (Kosova).

kıma İslam Konferansı'nı, İslam dünyasını temsil ediyoruz. Bakalım ne olacak, ne yapacaklar." İsrail makamlarına haber verdik. Doğrusu kolaylık gösterdiler, hiç engellemeye çalışmadılar. Arafat'ı görmeye gittik. Gerçekten içler acısı bir görüntüydü. Tabii özel zırhlı araçlarla götürdüler bizi... Binanın dışında on-on beş barış gönüllüsü, kendi deyimleriyle "canlı barış kalkanı" vardı. Kiminin elinde bir gitar, barış şarkıları söylüyorlardı; yani, yenilgi sonrasının ağıt yakma havası... Filistinliler bizi içeri aldı. Binada elektrik yoktu. Papandreu'yla bana mum ışığıyla yol gösterdiler. Dar koridorlardan geçtiğimizi hatırlıyorum, hep mumlar yanıyordu sağımızda solumuzda. Nihayet Arafat'ın yaşamakta olduğu bölüme geldik. Arafat bitaptı. Zaten biliyorsunuz olayın sonrasını... O binadan koma halinde çıktı ve birkaç gün sonra da ruhunu teslim etti. Bunun son buluşma olduğunu biliyorduk açıkçası, Ara-



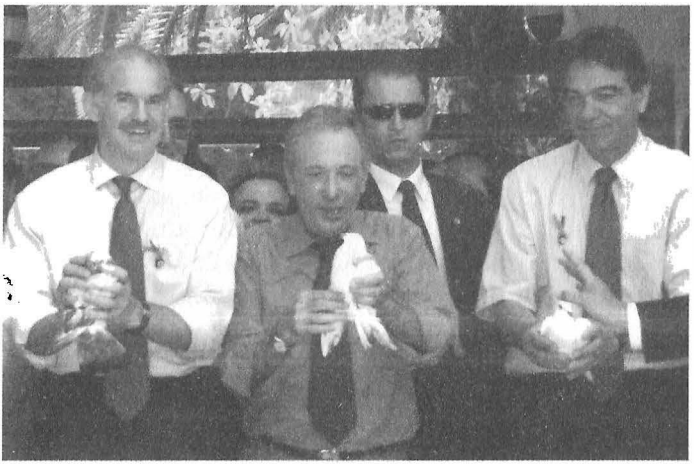
Filistin ile İsrail arasında barış başlatma teşebbüsü çerçevesinde görüştüğü Yaser Arafat'la. Yanlarındaki Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu.

fat da, Papandreu da, ben de... Arafat'ın hem Papandreu'ya hem bana çok güzel şeyler söylediğini hatırlıyorum. Bu ortak girişim fikrini çok ilginç bulduğunu, orijinal bir fikir olduğunu söyledi. Papandreu da ben de küçük armağanlar getirmiştik; daha çok baklava, lokum gibi şeyler. Çok da memnun kalmıştı. Çay yapıldı, tam hatırlamıyorum, belki karton bardaklarda içtik. Ve veda zamanı geldi, belli bir süre için içeri girmiştik. "Bizden nedir istediğin" dedik. "Barış için çalışmaya devam edin" dedi. Bana, "Türkiye gerçekten çok önemli" dedi. Onu hep söylerdi Arafat; Türkiye'nin önemini bilirdi. "Türkiye barış için çok önemli, devam et bu yolda, yaptıklarına devam et" dedi ve veda ettik.

— İsrail tarafı girişiminizi nasıl karşıladı? Neler konuşuldu bu süreçte?

— Biz, Papandreu ile Arafat'ın bizden istediklerini, bize söylediklerini yapmaya çalıştık. Daha önceden de tanıdığımız Şimon Peres'le bir görüşme yaptık. Zaten planlanmış bir

randevuydu. Kendisine durumu anlatarak şartların mutlaka iyileştirilmesi gerektiğini, hele elektriğin çok önemli olduğunu, o taş binayı ısıtmanın imkanı bulunmadığını, karanlığı, her şeyi anlattık. Sonradan duyduğumuza göre de dikkate alınmış bunlar... Başbakan'la da görüştük, ona da aynı talepleri tekrar ettik. Girişimimizin siyasi bir özellik taşımadığını, ama insani boyutunun çok önemli olduğunu Şaron'a anlattık. "Olmaz bu. 21. yüzyılın eşiğinde kimseye böyle muamele edilemez" dedik. Bu açılardan faydalı oldu. Ancak yaptığımızın Filistin meselesine bir faydası, bir katkısı, bir etkisi oldu mu, derseniz; hayır! Eski İsrail hükümetiyle mümkün olabilmişti, ama Şaron'la olmadı. Gene de en azından bu ziyaretle dünyanın dikkati belli ölçüde olayın üzerine çekilmiş oldu. Hatırlıyorum, *Time* dergisinde, *Newsweek*'de, uluslararası medyada yer aldık Papandreu'yla... Sözlerimiz de verildi. "Verildi de ne oldu" derseniz, bir şey de olmadı açıkçası... Bunlar bir etki yaptı, ama maalesef Arafat'ın durumunda kayda değer bir iyileşme sağlamadı. Ama



Kuşadası ziyareti sırasında Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu (solda), Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Yunanistan Ege Bakanı (sağda), barış güvercini uçuruyor...



Yunanistan'da barış için beraber diktikleri zeytin ağacı. Daha sonra Papandreu bu ağaçtan kopardığı dalları İsmail Cem'in kabrine getirmişti.

Yunanistan ile Türkiye'nin birlikte olumlu bir iş yapabileceğini de bütün dünya bir kez daha görmüş oldu, bir de bu tarafı vardı işin.

Saddam'la görüşme

— Türkiye'nin komşularıyla ne gibi ilişkiler yürüttünüz?
— 1998'de Irak konusunda bir komşuluk girişimimiz oldu. Amerika'nın Irak'ı bombalaması ihtimali var. Irak'ın kimseye itimat etmeme alışkanlığı var. O sırada Davos'taydım. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan da Davos'taydı. Biz Türkiye olarak böyle bir girişimin faydalı olabileceğini düşünmüştük; ona da danıştım doğrusu, "Faydası olur mu, olmaz mı" diye... Niyetimiz, Türkiye olarak Irak'ın komşularına öncülük etmek, Amerikan saldırısına karşı Irak'a yardımcı olmaktı. Arkasından Irak'ın komşularıyla temas kurdum. Ama hepsi Irak'a yardıma taraftar değildi haliyle... Örneğin bir Kuveyt'ten destek alacak değildik. Ancak bir İran'dan destek almadıysak da hiç değilse dinleyen bir muhatap bulduk. Suriye, Ürdün... Bir hareket başlatabilmek için ilk ivme-

yi kazandık ve bunu bir plana dönüştürdük. Plana göre Irak'ın komşuları bir araya gelecekti. Irak'la görüşülecekti ve Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan çıkması, ambargoların hafiflemesi için Irak'la dünya arasında bir komşuya yakışan sorumlulukla hareket edilecekti. Ürdün bu düşünceye çok yatkındı. İran her ne kadar Türkiye'nin öne çıktığı bir alanda daha dikkatli ise de, bunu doğru buluyordu. Tek mesele Irak'ın desteğini almaktı. Ne yazık ki onu yapamadık, maalesef Irak, şüpheciliğiyle, korkularıyla baş başa kaldı ve bunları kıramadı.

— *Bu amaçla Saddam'la görüştünüz. Ne hatırlıyorsunuz o görüşmeden?*

— Ben dışişleri bakanları düzeyinde görüşme talep etmiştim ve ilk konuştuğumuz heyet çok olumsuz yaklaşmadı kanaatimce... Bir uçak kiralamıştık, basınla birlikte gittik Irak'a... İndiğimizde gece yarısıydı. Havaalanında Irak Dışişleri Baka-



Devrik Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'le görüşme sırasında.



Arnavutluk ziyareti.

nı Sahaf bizi karşıladı. Biz görüşmelere ertesi gün başlarız, diye beklerken Iraklılar hemen başlamayı önerdiler. Misafir olarak biz de bir yerlerde elimizi yüzümüzü yıkayıp müzakere masasına oturduk. İlk başta davranışlarını biraz garipsedim ama yarım saat içinde Iraklıların tereddüdünü anladım. Bir defa, kendi başımıza mı hareket ettiğimizi, yoksa Amerika'nın talimatı ile mi Bağdat'a geldiğimizi merak ediyorlardı. Demek ki istemeden de olsa, "Türkiye bu kadar ciddi bir plan öneremez" gibi bir izlenim bırakmışız maalesef... Öyle olmadığını anladılar. Planı zaten önceden göndermiştik. Dünyadan bu kadar kopmanın yanlış olduğunu, İran, Suriye, Ürdün'ün bu işe çok olumlu baktığını, sorunlarını aşmış bir Irak'ın herkesin menfaatine olduğunu anlattık. Müzakere çerçevesinde bir şey diyemiyorlardı. Belli ki önerimizi Saddam'a götüreceklerdi; kararı da Saddam verecekti. Anlaşılan öyle de oldu. Ertesi gün öğlene doğru, "Cumhurbaşkanı Saddam sizi bekliyor" diye bize mesaj geldi.

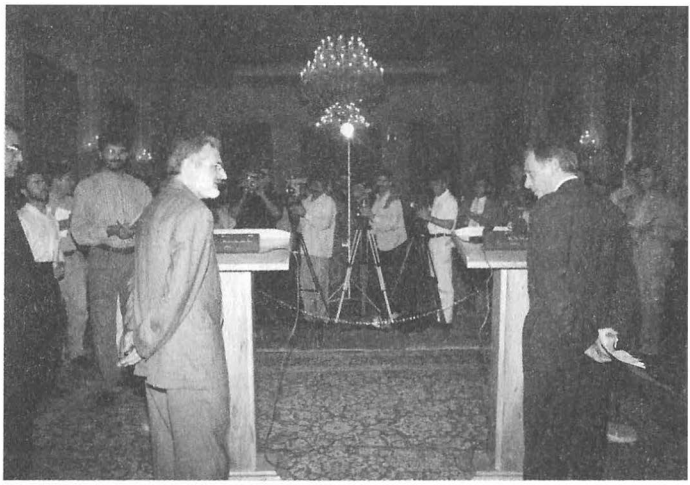
— *Sizin görüşme talebiniz olmuş muydu?*



Papandreu'yla Dolmabahçe Sarayı kahvehanesinde.

— Hayır, hiçbir zaman bir cumhurbaşkanından randevu istemedim. Benim muhatabım dışişleri bakanıdır. Ben ne diye kalkıp cumhurbaşkanından görüşme talep edeyim? Bir de kabul etmeyeceği tutar. Kendimi ve memleketimi öyle duruma düşürmem; onun için hiçbir zaman istemedim. Eğer görüşmek istiyorsa o cumhurbaşkanı zaten bir şekilde bana duyurur. Saddam'la da öyle oldu. Bir özel araba geldi. Üç-beş kişi bindik, önde arkada koruma arabalarıyla yola çıktık. Saddam'ın çok sayıdaki sarayından biri olduğunu daha sonra anladığımız görkemli bir binaya götürdüler bizi... Her tarafta silahlı nöbetçiler vardı. Bu saray benzeri, zevksiz döşenmiş bir yerde biraz yürüdükten sonra Saddam'ın bizi beklediği odaya geldik.

— O *zaman bazı haberler çıkmıştı; Saddam kibar davranmamış, "Namaz kılıyorum" demiş, namaz uzun sürmüş, gibi...*
— Hayır böyle olmadı. Bizi gayet nazik karşıladı. Tam aksine, çok kibar ve mesafeliydi. Ben de aynı şekilde kibar ve mesafeliydim. O Irak'ın lideriydi elbette, saygıda kusur etmem;



İran Dışişleri Bakanı Harrazi'yle.

ama ben de Türkiye'nin dışişleri bakanıydım ve Irak 1920'lere kadar Osmanlı toprağıydı, yani benim ülkemin bir parçasıydı. Bunları da bilerek konuştum, tabii kesinlikle nezaketsizlik yapmadan... Bir hayli uzun konuştuk. Girişimi cidden önemsediklerini, bunu Türkiye'nin bir iyi niyet jesti ve bir hareketi olarak yorumladıklarını söyledi. Fakat şu anda böyle uzlaşmacı arayışlar içinde olamayacaklarını belirtti. Ben kendi görüşlerimi ifade etmiştim, velhasıl zaten kimse bir sonuç beklemiyordu açıkçası... Gene de karşılıklı düşüncelerin ortaya konduğu, tarafların kendilerini biraz daha iyi anlattığı, karşındakini belki biraz daha iyi anladığı bir görüşme oldu ve orada bitti. Saddam'a söylemedim bu kelimelerle, ama Irak müthiş bir fırsatı kaçırmaktaydı. Bu görüşme sonrasında bütün dünya ajanslarının temsilcileriyle konuştum. Türkiye'nin ne yapmak istediğini, hangi durumdan yola çıktığını, hatta Amerikan saldırısını kaçınılmaz gördüğünü, bizim de iyi niyetle Irak'a yardımcı olmak istediğimizi, Irak'ın bazı kaygıları bulunduğunu anlattım. Barış yoluna bir katkı yap-

mış olmanın rahatlığı vardı bizde... Geriye bakıyorum da, ne kadar da doğru yaptığımızı görüyorum. Keşke o günlerde Irak daha farklı bir karar alsaydı, keşke bizim önerimizi benimseseydi yahut ondan hareketle başka türlü davransa, düşünceler geliştirseydi.

— Öyle olsaydı, Irak bugünkü durumunda olmayabilir miydi? Saddam bunu engelleyebilir miydi?
— Irak'ta bugün yaşanan bir insanlık faciası. Saddam büyük sorumlu ama hiç kuşkusuz tek sorumlu o değil... Irak'ın önüne Türkiye'nin getirdiği fırsatı kullanmasını beceremeyenlerin, kullanmak istemeyenlerin, kullanmaktan çekinenlerinin maalesef bu sonuçta payı var. Elbette tek başına Saddam değil, Amerikalı Saddam'ların, Fransız, Alman, Rus, İngiliz Saddam'ların, Irak'ın bugün yaşadığı büyük acıda payı var, bu günahta sorumluluğu var... Şu anda Irak konusunda ne yazık ki iyimser tahminlerde bulunmanın imkanı yok.

Askeriye ile hariciyenin ortak planı

— Türkiye Suriye'yle, PKK yüzünden neredeyse savaşa giriyordu, ki o da sizin döneminize denk geldi. O meseleyi açabilir miyiz?
— Dışişleri Bakanlığı dönemimin en ilginç, en önemli olaylarından biridir bu... 1998 yılında, hakikaten bıçak kemiğe dayanmıştı terör olaylarında... Terör tırmanmaktaydı, terörün çok açık destekçileri vardı; bunların en önemlilerinden biri de Suriye'ydi. Hatta kimine göre en önemlisi oydu, çünkü terör örgütünün başına bütün lojistik imkanı sağlayan, ona hareket imkanı veren, korunma, barınma imkanı tanıyan, Suriye'ydi. Doğrusu Türkiye de yıllardan beri Suriye karşısında pek de güven vermeyen bir siyaset izliyordu. Ben daha kararlı davranmaktan yana olanlardandım. 1997'de göreve geldikten sonra bakanlığın nüfuzunu bu yönde kullandım. Milli Güvenlik Kurulu'nu bu yönde etkilemeye çalıştım. 1998 sonlarında şöyle bir şey düşünüldü... "Düşünüldü" diyorum,



Keyifleri yerinde...

Başbakan Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yüzleri, çetebaşı Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra hep gülüyor. Önceki gün yabancı gazeteciler için düzenledikleri basın toplantısında biraraya gelen ikili, sorulan bu yük bir keyifle yanıtladı. Zaman zaman yanıtlarını ince espirilerle süsleyen Ecevit, hem güldü, hem gü'dürdü..

Rıza EZER / REUTERS

Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesini izleyen günlerde, Ecevit'le birlikte basın toplantısında.

çünkü ilk adımda çok ayrıntılı bir plan hazırlanmış değildi. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Antakya'da birlikleri ziyaret edecekti. Suriye'ye yakın bir bölgeye gidiyordu, orada çok sert bir konuşma yapacağını bana anlattı. Ben de bazı düşüncelerimi kendisine açtım. Hakikaten ertesi gün bu açıklama Kara Kuvvetleri Komutanı tarafından yapıldı ve gerek içeriği, gerekse dozu, tonu bakımından müthiş bir yankı uyandırdı.

— *Yani başından itibaren askeriye ile hariciyenin birlikte yürüttüğü bir plandı bu, öyle mi?*

— Tabii. Biz de bakanlık olarak, "Ya Suriye terörbaşını kendi sınırlarının dışına çıkarır ya da biz müdahale ederiz" diye çok net bir dille bildirdik. Suriye için de durum kolay değildi; yıllardır koruduğu, kol kanat gerdiği bir kişiyi sınırdışı edecek. Biz ise kararlıydık. Planlarımız yapılmıştı. Askeri açıdan kademe kademe ilerleyecektik. Yani önce denizden

bir ambargo koyacaktık Suriye'ye; limanlarını kullandırtmayacaktık. Daha sonra havalimanlarını ablukaya alacaktık ve nihayet askerimizle harekete girişecektik. Adeta bir işgale dönüşecekti hadise... İş, düğmeye basmamıza kalmıştı artık... Böyle durumlarda, tahmin edileceği üzere hemen aracılar ortaya çıkar, durumu yumuşatmak, gerilimi azaltmak, barışı sürdürebilmek için çabalarlar. Anlaşılan Suriye'nin girişimiyle Mısır Devlet Başkanı Mübarek görevi üstlendi. Cumhurbaşkanı Sayın Demirel, Amr Musa ve ben birlikte saatler süren dörtlü bir toplantı yaptık. Mübarek, Türkiye'nin söylemini yumuşatmasını, Suriye'nin haysiyetinin kırılmamasını istiyordu, o da meselenin Türkiye'nin istediği gibi çözülmesi için çalışacaktı. Ancak bizim tutumumuz çok kesindi. "Suriye'ye de bir hareket imkanı bırakalım" gibi düşünceleri çoktan aşmış bir konumdaydık. Bir-iki kez gitti geldi Sayın Mübarek... Nihayet, terörbaşının, yıllardır rahatça barındığı Suriye'nin başkenti Şam'dan çıkarılmış olduğu haberi bize ulaştı.



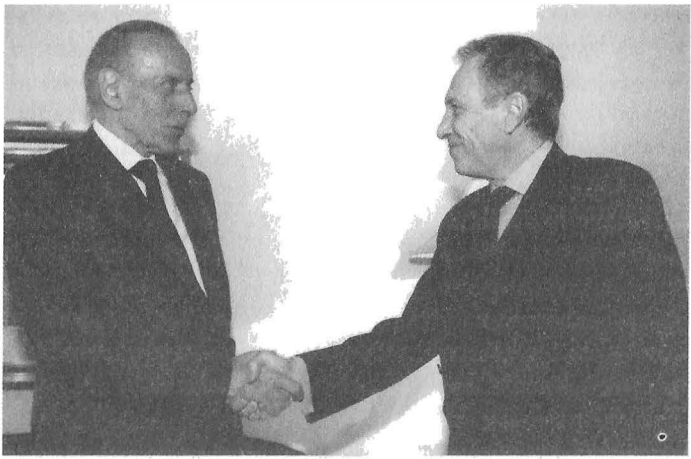
Zamanın MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun'la Ata uçağında.

— Tabii olay o kadarla kalmadı. Abdullah Öcalan'ın Roma'da barınmasını, sonunda Yunan Konsolosluğu'ndan çıkmasını diplomatik ilişkiler bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Hiç kolay olmadı. Terörbaşı Şam'dan çıktı, bu defa Roma'da karşımıza geldi. Sadece Dışişleri Bakanlığı değil, bütün hükümet uğraştı. Sonuçta Avrupa'nın kapıları terörbaşına kapandı, ama hiç kolay olmadı. Hatta bir ara Roma'ya gitmiştim. Orada İtalyan Dışişleri Bakanı'yla, İtalyan yetkililerıyle konuştum. Hiç unutmuyorum, bir akşam vakti, saat 06:30-07:00 civarında bir basın toplantısı olmuştu, bütün dünya basını gelmişti. O sırada büyükelçimize tehditler geliyordu. O günleri, bu heyecanları da yaşadık. Terörbaşının Afrika'da, Yunan Büyükelçiliği'nden çıkması tam bir kepazelikti. Herkesin aradığı bir "sanığın" diyeyim, daha hafif bir kelime kullanarak, büyükelçilik binasında misafir edilmesi, korunması, olacak iş değildi. Fakat şunu da söyleyeyim, diplomatik olarak biz o olayı tepe tepe kullandık.



Birleşmiş Milletler'de Genel Sekreter Kofi Annan'la.



Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'le.

Dışişleri'nin yürekli bürokratları

— Kişisel tanışıklıkların, dostlukların uluslararası politikalarda etkisi olur mu?

— Bazen etkisi oluyor tabii, ama esas olan menfaattir. Siz eğer o dostluğu, o diyalogu kurabilmişseniz, haklı olduğunuz veyahut kabul edilebilir noktaları kabul ettirmek şansınız büyüyor. Karşınızdaki kişi sizi tanıyorsa, size güveniyorsa, yalan söylemediğinizi ve söylemeyeceğinizi biliyorsa o zaman Türkiye'yi ilgilendiren bir münakaşa konusunda siz kendi tezinizi belli ölçüde daha kolay kabul ettiriyorsunuz. Muhataplarımın bu konudaki yaklaşımlarını yadsımak haksızlık olur. Bireysel dostluklar sonucunda, özellikle Avrupa Birliği ya da NATO konularında olumlu yaklaşımlara tanık oldum. "Bakın, dostluklarım var" dedim. Mesela 2002 yılında, birlikte çalıştığım pek çok dışişleri bakanı arkadaşım görevinden ayrılmıştı. Albright, Vedrine ve Hollanda Dışişleri Bakanı... Albright aradı, "Eski dışişleri bakanlarını bir araya getirmeyi düşünüyoruz" dedi. Tabii genellikle tanıdıklarımızı, birbirini tanıyan, güve-



İran Cumhurbaşkanı Hatemi'le.

nen insanları... Çok ilginç bir fikirdi. Washington'da yaptık bu toplantıyı... Şimdilerde gençler bir laf çıkarmış, "geyik muhabbeti" diye; işte biz de öyle yapacağız sandım açıkçası... Fakat fevkalade başarılı oldu. Herkesin dolu dolu söyleyecek sözü vardı, bir sonraki toplantıda bu daha da gelişti, üçüncü toplantıda daha da gelişti. Mesela birinde konu "dünyanın petrol rezervleri ve bunun stratejik siyasete ve askeri dengelere etkisi" idi. Konunun uzmanlarını davet ediyorduk. Bizim çalışma grubu giderek kalıcılaştı. "Atlantik Çalışmaları" ismini aldık. En son İran'la ilgili çalışma yapılmıştı.

— *Aranızın bozulduğu olmuyor muydu hiç?*
— Dostluklar konusunda hiçbir zaman en küçük bir hayale kapılmadım. Elbette herkes kendi memleketinin menfaatlerini düşünür. Benim bir tarifim var; dış politika, bir ülke menfaatinin matematik olarak ifade şeklidir, yani iki çarpı iki, dört, bu da bir menfaat olayıdır. Albright benim dostum olabilir, ama mesela Sudan'ın Birleşmiş Milletler'deki

konumu üzerine birbirimize girebiliyorduk. NATO'nun askeri imkanlarının, Avrupa Birliği tarafından kullanılması konusunda Türkiye'nin çok haklı direnmesini ben sonuna kadar sürdürürken gene Albright'la kapıştık. Hiç unutmuyorum, Brüksel'de, NATO-Avrupa Birliği ortak toplantısıydı. Üç defa baş başa tartıştık onunla. Bu pek rastlanan bir durum değildir diplomaside... Baş başa, yani not alınmaksızın, iki taraftan başka temsilci bulunmaksızın yapılan iki kişilik toplantı hakikaten istisnadır. Genellikle büyük toplantılar öncesinde on-on beş dakika yapılır, genel bakış ortaya konur, bazı düşünceler söylenir, o kadar... Hiçbir zaman, "Aman Türkleri sevindirelim, Türkiye çok iyi dost, onlara iyilik yapalım" gibi yaklaşımlar yoktur dış siyasette... "Ben nasıl daha fazla kazanırım, nasıl daha fazla öne çıkarım, aslan payını nasıl alırım?" Siyaset budur, bunun mücadelesidir. Örneğin NATO toplantısında herkes çok temiz giyimlidir. Gerçi kimse aşırıya kaçmamıştır, bazen bizim bakanlarımızda gördüğümüz gösterişli kravatlar, kravatla uyumlu men-



ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'le Washington'da... Yanında zamanın Washington Büyükelçisi Baki İlkin var.



9. Cumhurbaşkanı Demirel'le Washington'da.

diller yoktur; fevkalade sade ama fevkalade temiz bir insan topluluğu görürsünüz. Ancak o dışişleri bakanlarını bir de kavga ederken görmek lazım, o bambaşka bir şeydir. Avrupa Birliği üyesi olmadığımız için çok yakından görme imkanım olmadı ama biraz biliyorum: "Efendim, buğdayın hangi cinsinden İspanya'da ne kadar ekileceği ve bunun Fransa'ya etkisi" derken birbirlerine giriyor o nazik insanlar... Görseniz şaşarsınız.

— Genel olarak bizim dışişlerinin işleyişi, çalışma yöntemleri, yaklaşımları hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Dışişleri Bakanlığı kurumunda en önemli bulduğum şey, ülkeyi dünya önünde temsil etmesidir. Kesin bir şey söylemek zor, ama Türkiye'de bundan daha da öte, bir medenileştirme misyonu taşımış adeta... Niye böyle oldu, diye derinlemesine tartışmak zor burada, ama sanırım dünya ve Avrupa'yla temasta olan asıl devlet kurumu Hariciye Nezareti olmuş. 19. yüzyıldan beri bu temas çok önemli... Dışişleri Bakanlığı bu

birikimiyle, zaman içinde teşkilatlanmasıyla, sefarethanelerin açılmasıyla bir işlev kazanmış. Hariciyeciler dünyayı tanımayan bir ortamda, dünyayı bilmenin avantajına sahip oluyorlar. Dolayısıyla değişim rüzgarını ilk hisseden, bunu şekillendiren de Hariciye oluyor. İlginçtir, başka bakanlıklardaki pek çok adamımız da Hariciye'nin Tercüme Kalemi'nden yetişiyor. Hariciye, devletin iki temel kurumundan birini oluşturuyor: Biri "Askeriye," öteki "Hariciye." Bunlar adeta devlet bürokrasisinin temel direkleri oluyor.

— *Hâlâ öyle mi?*

— Evet, günümüzde bile bu söylenebilir. Kendine göre birkaç özelliği vardır. Bir defa, hiç belli edilmez, ama müthiş bir rekabet vardır. Mesela askeriyede de vardır bu; ama görebildiğim kadarıyla Dışişleri'ndeki ölçüler, sübjektif değerlendirmelere belki biraz daha açık olduğundan, rekabet daha fazla... Hep memnun olduğum, koruduğum ve geliştirdiğim bir haklı rekabet ortamı vardı. Tabii ben bildiğim dönemi konuşuyorum; "Efendim falanca bakan istiyor, filanca genel müdür başka haber yolluyor" gibi etkenlerin işlemediği bir bakanlıktı. Bir-iki yanlış şey belki ben de yapmış olabilirim ama esas olarak meşru bir rekabet hep geçerli olmuştur. Sonra izledim, benden sonraki dönemde de bu hiç bozulmadı. Bu çok



İsmail Cem ile Papandreu "Yılın Devlet Adamı" ödülü aldıkları törende (New York, 2001).



Washington'da NATO'nun 50. yılı toplantısı.

iyi, çünkü Dışişleri'nde çalışan herkes çok iddialı, konusunu çok iyi bilen, çok çalışkan insanlardır. İşten kaytaranı çok az gördüm. Bir şey daha var: "Dışişleri" yahut "Dışişleri mensubu" denince, oturmasına, konuşmasına, yemek yiyişine, giyinmesine daha bir özenen, önem veren insanlar akla gelir. Zannediyorum bir yerde doğal. Birçok yabancı ülkenin bakanıyla ve büyükelçileriyle temas eden bir camiaya mensupsanız, sizin onlardan hiçbir şekilde aşağı kalmamanız gerekir. Niye benim mensubum onlardan daha az bilgili olsun, dünyayı daha az tanısın? Normalde çok önemli bir husus değildir belki ama Dışişleri'nde çalışanlar elbette eski deyişle "adabı muaşeret usulleri"ne hep dikkat edeceklerdir, bileceklerdir. Böyle olunca da laf başka tarafa gidiyor. "Efendim, Dışişleri çok 'monşer' olur, hiçbir şeyle ilgilenmezler, giyim kuşamları çok yerindedir, kravat seçmesini çok iyi bilirler ama etliye sütlüye dokunmazlar" diyenlere hep çok sert çıktım. Bu, Dışişleri Bakanlığı'na ve mensuplarına karşı yapılabilecek en büyük haksızlıklardan biridir. Bilakis Dışişleri Ba-

kanlığı'nda gerçekten yürekli bürokratlar çalışır. Yurtdışına giden her Dışişleri mensubu orada kendisini maalesef bazı tehlikelerin beklediğini de bilmektedir. Bunlar laf olsun diye söylenen sözler değil, hep yaşanmış olaylardır. Dışişleri Bakanlığı terör yüzünden en fazla şehit veren bakanlığımızdır. Bunu göze almak yürek ister. Kalkıp bu insanlara "monşer" diyenler sadece haksızlık yapmıyor, aynı zamanda memleketine karşı da kötülük yapıyor.

Dışişleri'nin eksiklikleri

— Ama bakan olarak yaptığınız ilk basın toplantısında Dışişleri'nde bazı şeylerin değişmesi gerektiğini hissettirmiştiniz.

— Evet. Doğrudur. "Dünyaya açık olmak, bir yenilik faktörü olabilmek;" bütün bunların getirdiği bazı olumsuzluklar da var. Yermek için söylemiyorum, ama yabancılarla ilişkilerde, onlara iyi gözükmek, efendice davranmak gibi eğilimlerin Dışişleri Bakanlığı'nda bazen gereksiz yere fazlaca öne çıktığını müşahede ettim. Sadece bir bakan olarak değil, bir yazar olarak da görmüştüm bunu. Hele bizden önceki dönemde, "Falanca ülkenin devlet başkanı, 'Merhaba' dedi." Bu selamlaşma sanki müthiş bir olay gibi basında yer alırdı. Ya da derler ki, "Bizim dışişleri bakanımız çok başarılı..." "Niye?" "Bütün diğer dışişleri bakanlarına isimleriyle hitap ediyor!" Böyle yaklaşımlar zaman zaman arkadaşlarımızı sanki biraz kırılgan, kolay kabullenen insanlar haline getirmiş. "Sorun çıkmasın, patırtı çıkmasın, ziyanı yok; efendilik, büyüklük bizde kalsın" gibi bir yaklaşıma yol açmış bazen... Bence dışişleri mensubunda efendilik çok önemli, tamam ama aynı zamanda kavgacı olabilmek, mücadele etmek, kabul etmemek, direnmek, Türkiye'nin menfaatini sonuna kadar savunmak lazımdır. Hep kendinizi sorgulayacaksınız, "Acaba daha fazlasını yapamaz mıyım, daha fazlasını alamaz mıyım" diye. Mesela biz, NATO'yla meselemiz varsa, "Şu bildiriden iki cümleyi çıkarıversek de iş tatlıya bağlansa" dendiğinde, "Hayır efendim, niye tatlıya bağlan-



ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Türk diplomatlarla Washington'da.

sın" diyerek uğraştık. Biz kendimizi hep ağa olarak görmüşüz. Ağalığın şanı da vermektir, bunların üzerinde durmamaktır; bundan dolayı çok da kaybetmişizdir memleket olarak... Bir bunu eksik gördüm; bir de birikim konusunu... Tabii bu sadece Dışişleri mensuplarının sorunu değil, genel bir sorun... Çağımızda en önemli şey bilgi... Bilgili olman lazım, hele Dışişleri gibi bir müessesede çalışıyorsan, birikimli olman lazım. Mesela Dışişleri mensuplarının yurtdışındayken zamanlarını çok iyi değerlendirmesi lazım. Dışişleri memurlarımızı, Türkiye'ye dönüşlerinde ev kirası ödeyebilmek için para biriktirmeye mecbur etmemek zorundayız. Bizim hariciyecimiz yurtdışında konserlere de gidecek, sergileri de gezecek, sinemalara da gidecek, tiyatrolara da gidecek, kütüphanelere de gidecek. Üç tane kitap alırken, "Eyvah param da bitti, çocuğumun okulunu zora soktum" diye düşünmeyecek.

— Bir de diplomatların kendi ülkelerini iyi tanımama ya da ondan utanma sorunu var. Bu eksikliği de gördünüz mü?

— Evet, bu da bakanlıkta yapmaya çalıştığım ve bir ölçüde başardığımı zannettiğim bir şey: Diplomatlarımız öncelikle Türkiye'yi tanısınlar istiyordum, sadece Dışişleri çalışanları için değil, hepimiz için bir zorunluluk bu... Tarihinizi ve kültürünüzü bilmiyorsanız Dışişleri'ne hiç yanaşmayın, yapamazsınız. Maalesef bu da çok büyük bir eksik olarak dış politikamızda yaşanmış. Bunu değiştirmek için çok uğraştım. "Türkiye" denince kendi tarihimizden utanmaktan, kendimizi küçük görmekten ya da lüzumsuz yere böbürlenip, kendimizi çok da dev aynasında değerlendirmekten vazgeçmemiz lazım. Kendimize karşı hep haksızlık yapmışız. Bir defa kültürümüzü, tarihimizi kimse bilmiyor. Olur mu böyle bir şey! Osmanlı tarihinin, şehirlerinin, hele kültür tarihinin yanından bile geçmemişiz. Ondan sonra dünya arenasına çıkıp, ciddiyetle başa güreşeceğiz; güreşemiyorsun. Sen bilemezsen, başkaları hiç bilmez. Biz bunu yapmamışız yıllar yılı... Sanki çok utanılacak bir tarihimiz var, hep kesmişiz, asmışız, kılıcımız çok kuvvetliymiş, pazumuz çok kuvvetliymiş, dolayısıyla en güçlü bizmişiz, bundan dolayı da büyümüşüz. Bu boş lafları bırakmak lazım. Biz Avrupa Birliği adaylığına tarihimizle kabul edildik, yoksa kabul edilemezdik. Benden önceki bakanların söylemini tekrarlamış olsaydım; "Biz hiç yoktuk da 20. yüzyılda ortaya çıktık" gibilerden tavır alıp kültür diye de birkaç tane 20. yüzyıl eserinden ibaret bir kültür sergileseydim o zaman hiç adamdan saymazlardı bizi... Ama Balkanlar'ıyla, Ortadoğu'suyla, Kuzey Afrika'sıyla, tabii eksikliklerimizle ve yanlışlarımızla bambaşka bir tarihten bahsediyoruz. Biz bu şekilde Avrupa'yla aramızdaki birçok meseleyi aşabildik, Ortadoğu'yla barışabildik. Avrasya'dan ilk bahseden biz değiliz, fakat bunun gelişmesine, bu ruh anlayışımızla katkıda bulunduk.

— Nasıl barışabildik Ortadoğu'yla?

— Bu dediğim anlayış çerçevesinde, Asya'da özel bir önem taşıyan İslam Konferansı Örgütü'yle ilişkilerimizi geliştirdik

mesela... Bu kuruluşun çok etkili olduğunu söyleyemem, fakat belli bir ağırlığı, etkinliği var. İlk katıldığım toplantı 1997 sonu ya da 1998 başında Katar'da gerçekleşti. Benden başka herkes birbirini tanıyordu; Türkiye'nin yeni Dışişleri Bakanı toplantıya katılmaktaydı. Fevkalade naziktiler, ama Türkiye'ye bir çeşit "misafir sanatçı" muamelesi yapıldığını hissettim. Kendilerinden olmayan, dışardan gelen bir ülke muamelesi... Bu, beni rahatsız etti. Çünkü birincisi bazıları bunu bilinçli yapmaktaydı. Türkiye'nin o topluluk içindeki etkinliğini kırmak istiyorlardı. Bir yerde tabii ki farklıyız, öyle de olacağız. Konuşmalarımda çok net söyledim bunu, "Farklılıklarımızla bir arada olacağız" diye... İslam Konferansı Örgütü üyelerinin sosyal yapı tercihleriyle bizim hiçbir ilgimiz yok. Biz çoğundan farklıyız, fakat bütün eksiklerimize rağmen, demokrasi konusunda da doğrusu pek az üye ülkeyle kıyaslanabiliriz. Biz çok aktif bir tavır almaya başladık. Her konuda, her sorunda öne çıkmaya, konuşmaya, fikir söylemeye yönelik yeni bir politika geliştirdik. Böylece iki sene içinde Türkiye başı çeken ülkelerden biri oldu. En kritik, en tartışmalı karar metinlerinin yazılımları bizim arkadaşlarımızdan istendi; mesela o zaman Ortadoğu'dan Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Uğur Ziyal'dan... Ve bunu da birikimimizle, tarihimizle yaptık... Nitekim bizden sonra, Sayın Gül'ün döneminde İslam Konferansı Örgütü'ne bizden bir genel sekreter seçilmesini fevkalade önemli buluyorum, hatta kutladım Dışişleri'ni...

Amerika'dan bakan getirtildi; olmadı

— Abdullah Öcalan'ın yakalanması, AB sürecinde kat edilen mesafe... 1999, bir iyimserlik yılıydı. Ne oldu da, koalisyonun üç ortağı da 2002 seçimlerinde barajı aşamayacak hale geldiler?

— Doğru. 1999 müthiş başarılı geçmişti. Türkiye'nin en büyük sorunu olan terörle mücadelede mesafe alınması açısından başarılı geçmişti. 1999 seçiminde sol, birinci parti, Ece-

vit gene başbakan olmuştu. Bu hakikaten çok önemli bir gelişmeydi Türkiye için, hepimiz için... Sol, nihayet yıllar sonra bir başbakan çıkarmaktaydı; başbakan yardımcısı değil, başbakan... Fakat yılların, yanlış yönetimlerin birikimi vardı. Bizim arkadaşlarımız hata yapmadı, demiyorum, fakat o ekonomik çöküşü sadece 1999 sonrasının koalisyon ortaklarına, yani DSP-ANAP ve MHP'ye fatura edemezsiniz. Biz, her hükümetin almak zorunda olacağı önlemleri alarak, işleri yaparak bir çözüme ulaşmaya çalıştık. Çok da başarılı olmadığımızı maalesef kabul etmek gerekiyor. Çünkü ta Amerika'lardan bakan getirdik, ama herhalde pek de başarılı olamadık ki hemen ilk seçimde, bu üç koalisyon partisi de barajı aşamadı. Gene de haksızlık etmemek lazım. Bir bakıma, "Evet bunları yapamadık, yapamadığımız için de millet cezalandırdı;" pratik söylem bu... Bir yandan da şu var: Arkadaşlarımız ne yaptı? Özellikle ekonomiden sorumlu olanlar IMF'nin bütün dünyada klasikleşmiş reçetelerini uyguladılar.

— Sizden sonraki ve önceki hükümetlerin de yaptığı bu değil miydi? Neden o koalisyon döneminde kriz derinleşti?



İkiz Kuleler'in yıkılışından sonra New York'ta.

— Evet, tabii, o reçetelerin uygulaması bizden sonraki hükümetlerde de devam etti. Fakat bize en ağır bölümü rastladı. Bir yerde biz çektik, vatandaşa çektirdik, ama adeta düzlüğe çıkmıştık, diyebilirim. Ondan sonra da başkaları onun nimetinden biraz daha faydalandı. AKP hükümetinin ekonomide memlekete büyük çözümler getirdiği görüşünde değilim. Belli katmanlara, belli sermaye gruplarına, ekonominin geneline az da olsa bir ferahlık getirdiği doğru tabii... Bütün halka, işçiye, köylüye, işsize değil de, büyük sermayeye bayağı bir katkısı oldu AKP ekonomisinin... İşte o da aşağı yukarı bizim dönemimizde başlayan işlerin yeni bir aşamasıydı.

Hükümetin bozulmasında Irak Savaşı'nın etkisi

— 11 Eylül'de Dışişleri Bakanı idiniz. 11 Eylül'den sonra Amerika'nın saldırganlaşan tavrı bizi nasıl etkiledi?

— O çok etkiledi. Bir defa dünya değişmişti. Ben hükümette buna "sonun başlangıcı" demiştim o dönemde... 11 Eylül genel bir korku yarattı. "Bugün Amerika'nın başına geldi, yarın kimin başına gelecek" korkusu... Ya da hep söylenen, "Medeniyetler savaşı mı başlıyor" endişesi... O şen şakrak Amerika birden bir korku yumağına dönüştü. Bunun etkileri de sadece Amerika içinde değil, bütün dünyada hissedildi. Amerika, Afganistan'a saldırdı. Bunun için hepimizden "yardım" istedi. O dönemde Türkiye'nin yıldızını yükseltmek için çok çabaladık. Klasik, "Türkiye, Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında köprüdür, arabulucudur" söyleminden uzak, gerçekçi çabalardı bunlar... 11 Eylül'den sonra Türkiye'ye herkes daha fazla ihtiyaç duyuyordu; maalesef bugünlerde o pek gözükmüyor. Birdenbire Türkiye herkesin "danışmak" ihtiyacı duyduğu, destek aradığı bir ülke konumuna gelmişti. Mesela, "Terörizmin dini yoktur, milliyeti yoktur ve mazereti yoktur" sözünü ilk ben sarf ettim. Brüksel'de, Avrupa Birliği'nin, aday ülkeleri de kapsayan bir toplantısındaydık. Bunun zabıtlara geçmesini, kullanılmasını istedim. Herkes, "Aman ne güzel Türkiye bunu istedi, yapalım" demiyor, ama

bir etkisi oluyor, bir etki bırakıyor. Aynı şeyi mesela İslam Konferansı Örgütü'nde de yaptık.

— Ama o dönem uluslararası platformda "İslami terör" çok kabul gören, yaygın kullanılan bir terim değil miydi?
— Ben bununla da uğraştım, belli ölçüde etkisi oldu, ama abartmamam lazım. Bunu birçok dışişleri bakanıyla konuştum. Beş senedir bakanlık yapan biri olarak çoğuyla dostluğum vardı. Telefonda, "Ekselansları ne diyor, ben böyle düşünüyorum" gibi resmi konuşmaya ihtiyacım yoktu. "Yahu siz çıldırdınız mı! Şimdi de birileri 'Hıristiyan terörizmi' diye başlasa! Yok mu sanki! Allah bilir Müslüman terörizminden çok daha güçlü ve etkili bir şekilde var üstelik; Yahudi terörizmi yok mu?" Bunları dinlemek kimsenin hoşuna gitmiyordu. Fakat Batı basını çok kötü çıktı. Din ve terör olgularını birlikte kullanmaya başladılar ve maalesef bugünün dünyasında da bunlar ciddi bir şekilde yer etmiş durumda...

— 11 Eylül'ün bir sonucu da Irak'a Amerika'nın müdahalesi oldu. O noktada Amerika'nın Türkiye'den taleplerini nasıl karşıladınız?
— Irak konusunda Amerikalılarla çok konuştuk. Ben kendi düzeyimde bazı yanlışları yapmamaları için uğraş verdim, ama esas Ecevit çok konuştu. Ecevit bir başbakanın üzerine vazife olanın ötesine geçti, biraz da dünyayı ve hatta Amerika'yı düşünerek... Amerika'yı severdi Bülent Bey... Amerika'nın iyiliği için çok ileri şeyler söyledi; maalesef faydası olmadı. Irak Savaşı'nın öncesinde durum belliydi. Doğrusu bunun hükümeti etkileyeceğini de görüyordum. Böyle bir zelzeleden, hükümetin hiç yara almaksızın çıkacağını tahmin etmiyordum. Nitekim çıkamadık da... Hükümetimizin bozulmasında üç partinin yanlışı, eksiği elbet olmuştur, ama bunun kadar dış dünya konjonktürünün de payı vardır. Amerika'nın Irak'a saldıracağı belliydi ve bu seferki Baba Bush'un ya da Clinton'un müdahalelerine benzemeyecekti.

Amerika doğal olarak Türkiye'yi mümkün olduğu kadar işin içine katmak istiyordu. Bundan dolayı Amerikalıları eleştiriyor değilim, ben de onların yerinde olsam aynı şeyi yapardım. Bu bir gerilim yarattı. Amerika, Türkiye'den katkı bekliyordu, bu da en basitinden Türkiye'nin topraklarının ABD işgal kuvvetleri tarafından kullanılmasıydı. Bunun Amerika'nın, ama özellikle Türkiye'nin başına neler açacağını hepimiz, kendi muhataplarımıza anlatmaya çalıştık. Birincisi, Türkiye ile Arap dünyası arasındaki ipler kopardı. İkincisi, çok sayıda insanımız ölecekti. Askerlerimiz Kuzey Irak'a girmese bile orada zaten Türkler var. Zaten biliyoruz neler yapıldığını, Türkmenlerin ne hale geldiğini, kamyon şoförlerimizin, insanlarımızın nasıl öldürüldüğünü... O dönem Condoleezza Rice'la görüşmelerim olmuştu. Başbakan, benim yanımda Rumsfeld'e, Cheney'e aynı şeyleri söyledi. Böyle bir girişimden nasıl bir perişanlıkla çıkılacağını tek tek anlattı kendilerine... Nitekim sonuç meydanda; hepimiz yapılan bu hataların sonucunu yaşıyoruz. Türkiye'nin temel müesseseleri hiç farklı düşünmüyordu birbirinden... Genelkurmay'la görüş birliği içindeydik. O ortamda AKP'nin yükselişine dair de bir şeyler söyleniyordu.

— *Yani AKP'nin yükselişiyle savaş ortamı arasında bir ilişki mi vardı sizce?*

— Bu söyleyeceklerim yakıştırma olabilir. O ihtiyat payı ile konuşuyorum; ama şimdi düşünüyorum da, aslında hükümetimizin bozulması için de hiçbir sebep yoktu. Terör durmuştu. Fakat o sıralarda AKP'nin yükselişiyle ilgili kulağımıza gelen söylentiler vardı; bunlar tabii yanlış da olabilir. Denildiğine göre AKP'liler, Amerikalılarla o dönem ciddi bir diyalog içine girmişlerdi. "Biz iktidar olursak size her türlü desteği, çok istediğiniz o geçiş hakkını da veririz" gibi bir havayı AKP'lilerin özellikle Washington'da Amerikan tarafına verdiğine dair laflar dolaşıyordu. Birdenbire sanki hükümetin gitmesi lazımmış gibi bir intiba uyandı. "Seçim olursa ekonomiye hiçbir şey olmaz" gibi bir laf dolanmaya başladı.

Üstüne de bol Ankara dedikodusu; "O parti öteki ile anlaşmış, öteki beriki ile anlaşmış, yeni hükümet hemen kurulacakmış" vs... Yani bu hükümetin gidici olduğu havası yayılmaya başladı. Bu arada hükümetin içinde anayasa değişiklikleri ve Avrupa Birliği üzerine anlaşmazlıklar çıktı; normal zamanlarda bunlar belki önlenebilirdi. Biz Avrupa Birliği konusunda Türk tarihinin en ileri, en cesur, en gelişmiş, en iddialı yenileşme programını MHP'yle birlikte hazırladık, kabul ettik neticede... Evet, bazı noktalarda birbirimizi karşılıklı ikna ettik, ama kavga çıkmamıştı. Fakat birden anlaşmazlık başladı; bizimle değil de MHP ile ANAP, Sayın Yılmaz ile Sayın Bahçeli arasında... Sonra, Sayın Ecevit'in hastalığı sırasında hastanede "simgesel" bir olay geçti. Kaç sene birlikte olduk; MHP kanadının ilk kez Dışişleri Bakanlığı'nı eleştirdiği toplantıdır bu... Sayın Ecevit hastanedeydi, hükümet toplanamıyordu. Bunun üzerine Bülent Ecevit hükümetteki bazı bakanları ve koalisyon liderlerini hastanede toplantıya çağırdı. Herkesin yüzü asık, hiç görmemiştik öylesini... Sayın Bahçeli müthiş bir eleştiri getirdi hükümete, özellikle Dışişleri'ne. Önce şaşırdım, çünkü çok da suni durdu yapılan eleştiri, yani haklı değildi. Ecevit çok üzülmüştü. Doğrudan cevaplamadı, "Bir daha düşünelim, siz de bir düşünün, biz de düşünelim" gibi bir yaklaşım getirdi. Bu zannediyorum siyasi anlamı olan son toplantımız oldu. Belki daha sonraki tarihlerde hükümet toplantısı olmuştur, ama hükümetin devamı ya da istifası konusunda kıymeti harbiyesi yoktur onların...

Umut, yenilenmede

— *Arkasından sizin istifanız ve yeni bir partinin kurulması gündeme geldi. Sizi istifaya sürükleyen ne oldu?*
— Artık bir dönem kapanıyordu. Sayın Ecevit adeta oradan oraya koşuşturarak hükümeti kurtarmaya çabalıyordu. Bir yandan ANAP'la konuşuyor, bir yandan MHP ile ANAP'ı uzlaştırmanın çaresini arıyor ve elinden geleni yapıyordu, ama ar-

tık sanki çok geçti. Dediğim gibi bir yandan dış koşullar, bir yandan iç koşullar, artık hükümeti çalışamaz bir duruma getirmişti. Bu arada DSP'nin içinde de belli gelişmeler oluyordu. Yıllardan beri partinin iki numaralı insanı olan Hüsamettin Özkan ile Bülent Bey ve Rahşan Ecevit arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkmıştı. Hatta uyumsuzluktan da öte... Artık neredeyse hakarete varmıştı iş. Yıllardır siyaset üzerine yazı yazan, kitaplar yazan, siyasetin içinde de bulunmuş bir kişi olarak bu işin bittiğini artık görüyordum. O ortamda özellikle sol siyaset çevrelerinde yeni, değişik bir parti özlemi dile getirilmekteydi ve üç kişinin adı geçiyordu; Hüsamettin Özkan ve Kemal Derviş'le birlikte yeni bir parti kurmamdan söz ediliyordu. Fevkalade kaypak bir zemin vardı. Hatırlıyorum, bana başkalarıyla ilgili sual sorulduğunda katiyen cevap vermiyordum. "Kemal Derviş sizinle birlikte değil mi" dendiğinde, "Kendisine sorun" diyordum. İyi ki de öyle yapmışım. Hüsamettin Özkan, "Kemal böyle bir şey yapmaz" diyordu, ama siyasette maalesef oluyor böyle şeyler... İşte o arada Hüsamettin Bey ile Bülent Bey'in arası giderek açılıyordu. Herkes yeni bir parti oluşumundan ciddi heyecan duyuyordu.

— Size de heyecan veriyor muydu, yeni parti fikri?

— Kendime göre değerlendirmelerim vardı. Şimdi geriye bakıyorum da, sosyal demokrasi açısından, Türkiye açısından doğru olanın, yeni bir parti kurmak olduğu düşüncesindeydim. Yanlıştır doğrudur, fakat düşüncem buydu. Yenileşmeyi yeni bir partiyle yapma imkanı vardı, öyle görüyordum. Fakat olayın bir de duygusal tarafı vardı. Bende o duygusal taraf harekete geçtiği vakit, bir hayli muhafazakar olabiliyorum. "Evet, doğru olan istifa etmek ve bu yeni atılımı yönlendirmek" diyordum, sonra da ilave ediyordum: "Ama bu da benim içime sinmiyor." İnsanlara olan bağlılıklarımdan kolay kolay kopamam, dolayısıyla burada da çok ciddi tereddüdüm vardı. Gerçi doğru zannettiklerimizin yanlış olduğu sonradan meydana çıktı, ama o günün koşullarında doğru gördüğümü de içimden reddediyordum. İlginç bir anım var bununla ilgili: Sayın Özkan'ın teknesinde, Göcek'te yaşandı.

Tesadüf ben de Göcek'teydim. Katiyen önceden planlanmış bir şey yoktu. Göcek'teydim ve artık istifalar başlamıştı. O sırada, Kemal'in de bu hareketle birlikte olduğu zannediliyordu. Hüsamettin gayet ölçülü bir şekilde, hiç ısrarcı olmaksızın, iki gün üst üste "mutlaka beni istediklerini" söyledi. Ama ben düşündüm taşındım ve, "Hüsamettin; ben bu girişimde yer alamayacağım; biraz fazlaca muhafazakarım belki de, bilemiyorum. Doğru olan bu, yeniyi denemek; ama bilemiyorum" dedim ve istifalara katılmadım. O akşam ya da ikinci günün akşamı Bülent Bey ile Hüsamettin'in görüşmesi vardı. Hüsamettin de, "Bülent Bey'den en küçük bir olumlu işaret alsam, ben de istifa etmem" havasındaydı. "Hayırlısı" dedim. Nitekim Hüsamettin istifa etti, ben etmedim ve merak ediyordum doğrusu, Sayın Genel Başkan'dan nasıl bir reaksiyon geleceğini...

— Nasıl bir reaksiyon geldi?

— Aslında iki kişi arasında geçen konuşmaları tekrarlamak gibi bir alışkanlığım yok; doğru da bulmam böyle şeyleri; fakat o zaman basına da yansımıştı biraz... Herhalde Sayın Genel Başkan ya da yakın çevresi konuşmuştur. Sayın Ecevit beni aradı. Dedi ki: "Son günlerde değişik olaylar yaşıyoruz; istifalar oluyor, arkadaşlarımız ayrılıyor, bunu nasıl yorumluyorsunuz Sayın Cem?" "Efendim" dedim ben de, "tabii çok ciddi bir durum. Partimiz kan kaybediyor, bunu elbirliği ile önlememiz gerekir." Bunun üzerine Sayın Ecevit şöyle bir hafif duraksadı: "Evet" dedi. Ben orada anladım, o "evet"in anlamını... Sayın Ecevit benden çok farklı bir cevap bekliyordu sanki... "Yapılanlar ihanettir", "Partimiz taş gibi sağlamdır, ayaktadır" gibi sözler... Sonradan düşündüm de, cevabım kendisini hiçbir şekilde memnun etmedi. Ondan sonra, "Benim bir katkım olabilirse memnuniyetle katkıda bulunabilirim" dedim. Teşekkür etti, saygılar dilendi, telefon kapandı.

— Siz ne söylemesini isterdiniz?

— O zaman dünya alem biliyordu ki herkes istifa ediyor. Bana, "Gel başımıza geç, parti kur" diyorlar. Bunlara tabii ki itibar ediyordum, düşünüyordum, ama harekete geçmemiştim o zamana kadar... Benim de beklediğim Sayın Ecevit'in, "Sayın Cem, atlayın gelin" demesiydi. "Hep beraber bakalım, bir değerlendirme yapalım, durumu ve partiyi kurtarabilmek için neler olabilir, hep birlikte bunları düşünelim" demesini bekliyordum. Çünkü, "Yapabileceğim ne varsa, atlayayım geleyim" diyorum. Artık daha fazlası da söylenmez. Maalesef hiçbir cevap ya da reaksiyon gelmedi. İki gün bekledim, ondan sonra istifa ettim. Ben hükümetten ve partiden istifa kararını verirken, benden önce istifa etmiş arkadaşlar da parti hazırlığını tamamlıyorlardı. Ben de bir basın toplantısıyla bir değerlendirme yaptım. Bizim basında da yer aldı, CNN tam metin, baştan sona kadar İngilizce olarak verdi ve böylece yola çıktık.

Sevgi var, oy yok

— Oluşuma Kemal Derviş'in tavrı nasıldı? Yani bu oluşuma katılacağı kesin miydi?

— Ben o günlerde bile, "O iş herhalde olmuyor" düşüncesindeydim. Hatta Hüsamettin Özkan'la da konuşurken, "Hüsam, bana biraz ters gözüküyor bu iş; Kemal'in niyeti farklı; yoksa partiye kayıt olurdu, gayet kolay bir şey" diyordum. "Cumhurbaşkanı 'bekle' dedi, öteki başka şey söyledi, şu CHP ile birleşsek de öyle yapsak bu işi..." gibi tereddütleri vardı. Yani farklı bir söylemi vardı ve bana göre devamlı fikir değiştiriyordu. Hüsamettin Özkan bana kıyasla daha iyimser bakıyordu: "Öyle şey olur mu, rezil oluruz; ben sordum, yani kesin. Sen de konuştun onunla, partiye kesin üye olacağını, bunun gün meselesi olduğunu televizyon kameralarının önünde söyledi" diyordu. Ve olmaz denen hikaye oldu, hakikaten Kemal Bey CHP'ye kayıt oldu. Yola çıktığımızda herkesin beklentisi, bu olayı üç kişi olarak yürütmemizdi. Parti girişimimizin millete sempatik gelmesinin bir nedeni de bu idi.



"İnanılmaz boyutta bir ilgi ve sevgi görüyorduk."

Her biri kendince iddialı üç siyasetçinin bir araya gelmesi, "Kim genel başkan olacak" kavgasının yaşanmaması... Kimse böyle bir şey telaffuz etmedi. Söylense duyulurdu. Türkiye'de her şey duyuluyor zaten...

— *Sizin bu partiden kişisel olarak beklentiniz neydi?*
— Ben tek bir şey söyledim: "Ciddi bir sosyal demokrat parti olması lazım" dedim. "Eğer sosyal demokrat kimliği açık seçik ortaya konamazsa ben olmam." Bunun dışında bir koşul yoktu. Diğer arkadaşlarımda da yoktu, ama her ikisi de benim genel başkan olmam hakkında mutabık olduklarını bir şekilde belli ettiler.

— *Parti Kemal Derviş'in olmaması nedeniyle mi barajı aşamadı? O kalsaydı sahiden* YTP *Meclis'e girer miydi sizce?*
— Kemal ilk baştan olmasaydı bir şey fark etmezdi fazla... Bunu herhangi birimiz için de söyleyebilirim. Fakat başta işin içinde olduğunu beyan edip basında "trio" lafları çıkartıp, ondan sonra başka bir tarafa gidince, insanların sempatisi hız-



YTP'nin seçim kampanyasında, İstanbul'da. (Fotoğraf: Ercan Arslan)

la ortadan kalktı. "Bunların da farkı yokmuş", "Zaten Türkiye'de üç kişi bir araya gelip bir iş yapamaz, onlar da yapamadı" gibi olumsuz görüşlere döndü. Bizim yeni, efendi, doğru dürüst imajımız silindi; birdenbire, "Bunların da diğerlerinden farkı yokmuş" denildi. Bu çok önemli. Eski, köklü bir partide çok da büyük bir fark yaratmaz, ama yeni oluşan bir parti için bu, ölüm fermanı gibi bir şey... Sonuçta bu hadise bizim aldığımız veyahut alacağımız oylarda ciddi etken oldu.

— *Seçim çalışmaları sırasında halkın tepkisi nasıldı?*
— Koşullar çok zordu. Paramız yoktu. Bir de tabii, "AKP geliyor, AKP'nin yandaşları hepimize ıstırap çektirecek, işimizi elimizden alacak" diye bir korku rüzgarı estirilmekteydi Türkiye'de... Bu korku rüzgarı insanları daima, güçlü olanın etrafında olmaya yöneltir. O bir çeşit savunma refleksidir, savunma güdüsüdür. Nitekim söylediğim olaylara ek olarak bu da yaşandı. İnsanlar, "Biz YTP'yi hakikaten seviyoruz, Cem'e güveniyoruz, ama oyumuzu veremeyeceğiz. Çünkü oyumuzun ziyan olmasından çekiniyoruz. O yüzden bu kez oyumuz

CHP'ye" diyordu. Bu, çok yaygın bir söylemdi. Biraz üzülerek gözledim bunun işaretlerini... Biz o çok kısıtlı imkanlarla yaptığımız yurt gezilerinde fevkalade bir şekilde karşılandık. İstanbul'un Kadıköy'ünde olağanüstüydü, Mersin'de olağanüstüydü. İzmir de iyiydi. Başka türlü bir sevgi, başka türlü bir ilgi; seçime on beş gün kala inanılmaz boyuttaydı bu... Mesela Kadıköy benim ilk seçim çevrem... Kadıköy'ü çok iyi bilirim, çok seçime katıldım orada, soldaki hemen bütün liderlerle seçim kampanyası yaptım Kadıköy'de... Baykal olsun, İnönü olsun, hepsiyle. Yeni Türkiye olarak benim gördüğüm ilgiyi ve sevgiyi başka hiçbirinde görmemiştim; onu çok rahat söyleyebilirim. Peki, ne oldu oylar? Hayır, oy yok. Bol bol sevgi var, saygı var, teşekkür var, "Memleketi iyi yönettiniz, dış politikayı, Avrupa Birliği sürecini..." lafları var. Ama oy yok. Gözüken oylar da seçim tarihi yaklaştıkça iyice eridi. Seçimden iki-üç gün önce artık durum belliydi. Artık insanların gözünde aynı pırıltı yoktu. Bildiğim bir-iki ilçenin, ilin ötesinde insanlar sandık yaklaştıkça, kendilerine göre menfaat hesabını hızlandırıyordu. İlgi azalmıyordu belki, fakat insanlar son bir değerlendirme yapıyordu, kendilerine göre güçlü partiye yöneliyordu. Solun güçlü partisi biz değildik, bunu görüyorduk.

Biz partimizi çok sevmiştik

— YTP o seçimde Meclis'e girebilseydi, sizce neler değişirdi Türkiye'de?

— Çok bilimsel bir analiz olduğunu iddia etmiyorum, fakat şöyle bir geriye baktığımda, "Yazık oldu" diyorum; "yazık oldu." Seçim tahminlerim fena değildir aslında... Başta kendimiz için "yüzde 12" diyordum. CHP'nin de yüzde 16 alacağını tahmin ediyordum. Barajı aşan bir üçüncü parti olarak Meclis'e girseydik bugün farklı bir Türkiye olurdu. Bir defa sayısal olarak AKP tek başına iktidar olabilir miydi, bilmiyorum; ama her halükarda çok daha az sayıda milletvekiliyle Meclis'e girerdi. O zaman da şu yaşadığımız ve bence maale-

sef Türkiye'nin gelişmesini olumsuz etkileyen, belli küçük topluluklar yahut dar çevreler dışında Türkiye'nin genel gelişimine zarar veren olaylar, bu son yıllar yaşanmazdı. Türkiye kendi içinde daha barışık bir ülke olurdu. Avrupa Birliği olayında olduğu gibi dünya aleme rezil olmazdık. Daha farklı, daha güzel bir Türkiye olurdu. Maalesef olamadı. Evet, olamadı, ama bunu bırakıp bir sonraki seçime bakmak lazım. "Biz yapamamışsak başkaları yapar" demek lazım.

— *Seçimlerin ardından YTP'de ne oldu?*

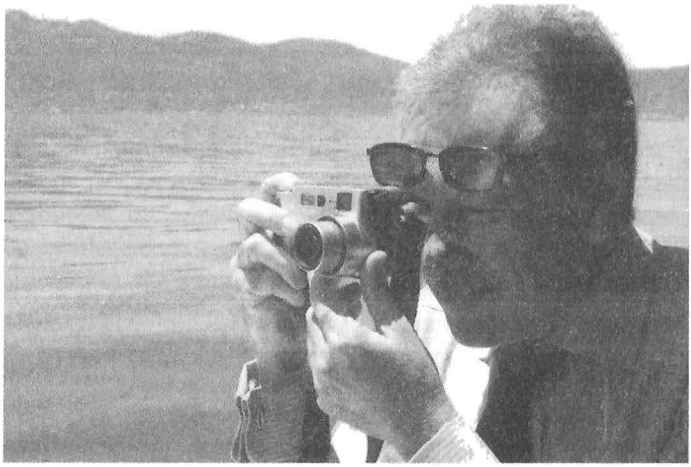
— Seçim sonrasında yaşanan, hem iyi hem kötü yanlarıyla benim açımdan güzel bir tecrübeydi. Tabii seçim bitmiş, seçimi kaybetmişsiniz. Partililerinizin beklediklerini bulamamış. Teşkilatlarda maddi imkan, para yok. Genel Merkez'de para yok. Sağdan soldan para toplamak bizim işimiz değil, öyle şeylere zaten hiç tenezzül etmedik. Bir yurt gezisi yapacağız, bir şey bastırıp dağıtacağız; gene imkanlar zorluyor. Eksik olmasın, bazı çok esaslı kadim arkadaşların yardımıyla, bazen kendi matbaalarında bastıklarıyla biz bir miktar kendimizi duyurmaya çalıştık. Ancak zor bir dönemdi. İnsanların yüzü çok fazla gülmüyordu partide; bu da can sıkıcı bir durumdu. Bir yerel seçim hadisesi yaşadık sonra... Tabii fazla bir oy alma ihtimali yoktu, fakat ciddi şekilde seçime girmek isteyen, aday olmak isteyen arkadaşlarımız vardı. Onların önünü kesmek bana yanlış gözüktü. İçimizde, "Hiç girmeyelim" diyenler de vardı, ama nihayet bir yerel seçim, bireysel tarafı olan bir seçim... Bireysel olarak aday olmaya önem verenleri engellemek yanlış geldi bana... Gene de, istisnai durumlar dışında, genel çizgi olarak hakikaten birbirine güvenen, birbirini seven dostlar, arkadaşlar olduk ve bunu son günümüze kadar devam ettirebildik. Bütün Türkiye düzeyinde iki kurultay topladık. İlki fevkalade oldu. Bütün basın, "Türkiye'de bu da olabiliyormuş, hiç sigara içilmeden kurultay yapılabiliyormuş" diye yazmıştı. Çok düzenliydi, düzeyliydi, her şey çok güzeldi. İkinci kurultayımız daha da güzelmiş. Ben onda yoktum, bu hastalık meselesinden dolayı katılamadım. Çok gü-

zelmiş, ama maalesef bizim kapanma, kendimizi feshetme kararı aldığımız kurultaydır o... Gerçi onun da güzelliği bir bakıma CHP'ye katılma kararını getirmesi... Siyasi mücadele bitmez. Kolay iş değildir hiç kuşkusuz, ama bitmez. Ne yapalım; YTP'yi kapadık, ama CHP'nin içinde yeni bir mücadele, yeni bir alan, yeni arkadaşlıklar bulduk, üyelerimize bu imkanı sağladık. O kurultayın bende kasetleri var, katılanlar da anlata anlata bitiremiyorlar. İnsanların güzelliği, insanların duygusallığı; hatta ağlamaları... Çünkü biz partimizi çok sevmiştik. Bütün zorluklara rağmen partimizi çok sevmiştik. Tabii partiyi kapatmak zorunda kalmamızda, benim aniden bu hastalığımın ortaya çıkmasının da payı var.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Hayatın Renkleri

Fotoğraf tutkusu bana çok şey kazandırdı. Bir Amerikan fotoğrafçısının sözüdür: "Fotoğraf, insanları insanlara, insanı da kendisine tanıtan araçtır." Hakikaten öyledir, o fotoğraf makinesinin deklanşörüne bastığınız anda bir bakıma kendinizi daha iyi tanıyorsunuz. Merak alanınız, ilgi duyduğunuz konular, hangi duyarlılıklar sizde titreşim yaratıyor, o fotoğrafı çekmeye ya da aramaya yönlendiriyor sizi... Kendinizi daha iyi tanıyorsunuz, dünyayı daha iyi tanıyorsunuz ve dünyanın, insanların birbirini tanımasına şu ya da bu ölçüde bir katkıda bulunuyorsunuz.



"Fotoğraf elli yıllık ilgi alanım."

Şair bir başbakan ile fotoğraf sanatçısı bir bakan

— Fotoğrafçılık merakınız var. Sergiler açtınız. Nasıl gelişti bu merak?

— Evet, doğru, neredeyse elli yıllık ilgi alanım. Bakın, dışişleri bakanlığı zamanımdan ilginç bir olay anlatayım burada: Dışişleri bakanlığım sırasında, bana göre en önemli olay Avrupa Birliği adaylığımızın kabul edilmesiydi. Bu da AB'nin 1999 Aralık ayındaki Helsinki Zirvesi'nde karara bağlanacaktı. Tahmin edileceği üzere ben sağa sola koşturmakla, telefonlarla, siyaset geliştirmekle uğraşıyordum. Çok zorlu günlerdi, dolu dolu geçen günlerdi bunlar... Bütün Türkiye heyecanla AB'nin 11 Aralık'ta alacağı kararı bekliyordu. Hükümet dahil herkesin genel kanaati AB'nin bizim adaylığımızı kabul etmeyeceği şeklindeydi. Ben ise, "Kabul eder veya etmez; biz üzerimize ne düşüyorsa yapalım" demiştim; onun mücadelesini veriyordum. Neticede yaptık da... Şimdi böyle bir ortamda, asıl karardan bir gün önce gene tahmin edileceği üzere bütün televizyon kanalları beni davet etti, hepsine çıktım. AB konusunda söylenecek ne varsa söyledim; etkili olabilecek mesajlarımızı tekrar ettim, elçilikler onları kendi başkentlerine ulaştırıyordu tabii... Bu arada, artık gece 11 falan olmuş; bir kanal benimle konuşmak istedi. Galiba CNN Türk'tü, gün içinde de konuşmuştuk zaten; dediler ki, "Sizinle fotoğraf üzerine sohbet edebilir miyiz?" Benden fotoğrafla ilgili yarım saatlik bir söyleşi istiyorlar.

— Ertesi gün Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığı oylanacakken!

— Evet. Ve ben büyük bir memnuniyetle kabul ettim. Birincisi zaten Helsinki'yle ilgili söylenebilecek her şey söylenmişti,

AB konuşmaktan biraz bunalmıştım. İkincisi, o sıralar Türk-Japon Kültür Derneği'nde beşinci fotoğraf sergimi açmıştım. Tesadüfen Helsinki'yle çakışmıştı. Hakikaten de bu sayede, değişik bir dünyadan sesler duydum. Bana sorulan sualler, verdiğim cevaplar beni biraz daha hayatın gerçekten önemli olan öğelerine yaklaştırdı.

— *Nedir size göre bu öğeler?*
— Fotoğraf tutkusu bana çok şey kazandırdı. Bir Amerikan fotoğrafçısının sözüdür: "Fotoğraf, insanları insanlara, insanı da kendisine tanıtan araçtır." Hakikaten öyledir, o fotoğraf makinesinin deklanşörüne bastığınız anda bir bakıma kendinizi daha iyi tanıyorsunuz. Merak alanınız, ilgi duyduğunuz konular, hangi duyarlılıklar sizde titreşim yaratıyor, o fotoğrafı çekmeye ya da aramaya yönlendiriyor sizi... Kendinizi daha iyi tanıyorsunuz, dünyayı daha iyi tanıyorsunuz ve dünyanın, insanların birbirini tanımasına şu ya da bu ölçüde bir katkıda bulunuyorsunuz. Bir defa bu özelliği var fotoğraf çekmenin... Duyarlılıkları harekete geçiren, insanı başka insanların meselesiyle ilgilendirten bir araç fotoğraf makinesi... Fotoğraf aynı zamanda yaşadığımız günün tanıklığını getiriyor. Bu daha çok gazete fotoğrafçılığında var, ki çok önemli. Çünkü orada çağa tanık oluyorsunuz. Belgesel fotoğraflarda, bir devlet yöneticisinin yüzündeki hüzünlü ifadede yahut bir miting meydanında ağlayan bir kadında, dilenen bir insanda, sevinen, coşan, gülen insanlarda, çağınıza tanıklık ediyorsunuz ve çağınızı sizden sonra gelen kuşaklara en doğru, en yalın biçimde, en yalansız biçimde aktarıyorsunuz.

— *Bu durumda kabinede şair bir başbakanla fotoğrafçı bir dışişleri bakanı birlikte çalışıyordu?*
— Evet, öyle oldu. Sayın Ecevit fotoğraf sergimin açılışına da geldi. Doğrusunu isterseniz açılışın protokolü de çok "ağır" oldu denebilir. Genelkurmay Başkanı, MGK Genel Sekreteri, milletvekilleri... Sayın Ecevit birkaç fotoğrafla daha fazla ilgilendi. Mesela "Siste Boğaz"la... Sonra, Portekiz'de bir resim çekmiştim, küçük bir kız çocuğunun resmi... Çocuk çiklet sa-



Ecevit, Ankara'da İsmail Cem'in fotoğraf sergisini gezerken.

tıyor, belki de dileniyor, demek lazım. Yerde oturuyor, hemen yanı başından başka insanlar gelip geçiyor. Onların bacakları görünüyor fotoğrafta; giyimleri, kuşamları, sağlıkları gayet yerinde tabii... Sayın Ecevit bununla çok ilgilenmişti. Zaten bence, yazarların, siyasetçilerin, hayatın zorlu tarafıyla mücadele edenlerin mutlaka bir noktada sanat duyarlılığı olması lazım. Çok iddialı olmak şart değil elbette ama ya sanatla ilgilenmeli; mesela heykel konusunda ciddi bir izleyici olmalı yahut çok iyi bir sinema izleyicisi olmalı, ya da fotoğraf gibi daha kolay bir alanda, öyle büyük iddialarla değil de, hiçbir komplekse kapılmaksızın kendi yaratıcılığını ortaya koymalı. Bu, insanı bütünlüyor, bütünleştiriyor, yani insana bir boyut getiriyor. Şunu söyleyebilirim: Fotoğraf bana o boyutu getirdi, kendimi daha iyi tanıdım, insanları daha iyi tanıdım ve insanların birbirini tanımasına, çevreyi tanımasına, tabiatı tanımasına, güzelliklere daha bir hassasiyetle bakmasına benim de küçücük bir katkım oldu; bundan da çok büyük mutluluk duyuyorum.

Fotoğraf tutkumu paylaştığım nadir birkaç dostumun da burada adını vereyim: Violonist Reşit Erzin Hoca onların başında gelir. Bazen ressam Gürol Sözen'i de alır, üç arkadaş fotoğraf çekmeye giderdik.

Leica'nın yeri başka

— Fotoğraf merakının nasıl başladığına gelmeden önce sinemayla ilişkinizden bahsetsek? Fotoğrafçılık aileden devralınan sinema merakının bir uzantısı mı?

— Hayır, kesinlikle hayır. Sinema meselesini bana hep sordular, "Sinemayla niye ilgilenmediniz" diye. Babam film yapımcısı aynı zamanda, dışarıdan bakanlar için fevkalade cazip bir çalışma alanı sinema... Ama ben sinemayla bir meslek olarak hiç, hemen hiç ilgilenmedim. Babamı kaybetmemin sonrasındaki sekiz-dokuz ay bir geçiş dönemi gibiydi. Ailenin durumunu, annemin konumunu güçlendirmek açısından sekiz-dokuz ay kadar ilgilendim şirketle; onun dışında hiçbir ilgim olmadı. Hatta TRT genel müdürlüğüm döneminde de sinemacılar bana çok kızmıştı. Çünkü birdenbire bir televizyon rekabeti başladı. Yayın saatleri artınca, maçlar televizyondan naklen yayınlanmaya başlayınca zaten artık kötü filmler getiren, eski sinemalarda o kötü filmleri gösteren sinema sektörü Türkiye'de genel bir çöküntüye uğradı. Çökenlerin arasında hatta başında, benim de bir şekilde ilgili olduğum, babamın kurucuları, yöneticileri arasında yer almış olduğu Sin-Taş vardı; "Sinemacılık Türk Anonim Şirketi." TRT'de görev yaparken babamın dostu sinemacılar beni nerede görseler, şakayla karışık, "Bizi sen mahvettin. Televizyonu çıkardın karşımıza, bizi batırdın. İnsan bunu yapar mı? Kendi baba mesleğine böylesine zarar verir mi" diye hafif eleştiride bulunmuşlardı.

— Fotoğrafa nasıl başladınız peki? İlk makinenizi kim aldı size?

— Babam... Hiç unutmuyorum, 6x9 bir makineydi. Nasıl heyecanla beklemiştim. Babam her yıl bir-iki kez film satın almak, seçmek için Avrupa'ya giderdi ve o seyahatlerinin bir

tanesinde, "Sana bir fotoğraf makinesi almak istiyorum" demişti. Gerçekten de bir Folklander almıştı; Alman makinesi... 6x9... Nefis bir makineydi. Çok sevmiştim. Ben böyle mi fotoğraf tutkunu oldum, bilmiyorum. Fotoğrafçılık böyle başladı, hep devam etti. Babam daha sonra, yani galiba Robert Kolej'de orta kısım biterken o zamanlar 36'lık tabir edilen, 35 mm filme çeken bir fotoğraf makinesi almıştı. Tabii dünyalar benim olmuştu. O daha ileri bir makineydi. Onu uzun yıllar kullandım. Sonra *Milliyet*'te ilk gazeteciliğe başladığımda Hüseyin Kırcalı, Japonya'ya gidiyordu yanılmıyorsam, "Bir şey ister misin" diye sordu. Daha ben gazeteciliğe yeni başlamıştım. "Hüseyin, ben de artık daha ciddi fotoğraf çekmek istiyorum, bana bir Nikon alır mısın" dedim. O zaman Nikon çok önde; aslında hep öyle oldu da, o zaman daha bir başkaydı. Hüseyin bir Nikon getirdi. O dönem daha ziyade çocuk fotoğrafları çektim. Henüz oğlum doğmamıştı; sonra onun fotoğraflarıyla böyle bir Nikon dönemi yaşadım. Çok uzun sürmedi ama... Çünkü arkasından büyük aşkımız başladı: Leica tutkusu. Diyeceksiniz ki, "Ne farkı var?" Aslında herhalde fazla bir fark yok; yani biraz da işin tuzu biberi gibi... Ama "Leica başkadır" düşüncesiyle bende Leica hastalığı başladı, halen de devam ediyor. Gerçi son dönemde maalesef, hani derler ya, "Silah icat oldu, mertlik bozuldu" diye... Bu dijital makinelerden sonra özellikle Leica'da bir bozulma oldu. Belki fazla iddialı bir yorum, ama Leica bir değişim geçirdi. Şirket değişti, mekan değişti; elli sene Wetzlar'daydı; şimdi Almanya'nın başka bir şehrinde... Japonlarla faydalı bir işbirliği yapıyordu, halen de devam ediyor buna... Leica'nın objektifleri bana göre hâlâ dünyanın en iyi objektifleri. Fakat makine yapısında eski Leica'nın özellikleri kaybolmaya başladı, yani yanlış işler yapmaya başladılar. Dijitale geçişi bana göre başaramadılar yahut bir-iki makinede başardı da, esas önemli olanlarda başaramadı gibi... Gene de ben Leica tutkuma devam ediyorum. Sanki Leica'yla çekilen fotoğrafı hemen tanırmışım gibi geliyor... Renkleri ayrı bir renk oluyor, ayrı bir tadı oluyor Leica objektifinin...

— *Yeni tekniklere pek itibar etmiyorsunuz yani?*
— Yok, pek öyle değil. İlk başta, insanın, sosyal sorunların öncelik taşımadığı bir fotoğraf yaklaşımı hakimdi. Yani doğadaki, insandaki güzelliklerin vurgulandığı, öne çıkarıldığı bir anlayış... Sonra bu değişti. Benim de fotoğraflarım bu iki yaklaşımda gelişti. Mesela "Mevsimler" başlığını taşıyan bir çalışmam var, bu hep devam eden, genişleyen bir çalışma. İlk sergimi de "Mevsimler"le açtım; Türkiye'nin birçok şehrinde, ayrıca Almanya'da, Fransa'da, Yunanistan'da sergilendi.

İkinci büyük çalışmam ise bu defa dijital tekniğin kullanıldığı "Sayısal Rüya." Orada da o sayısal tekniği kullandım. İlk kez orada fotoğrafı çektikten sonra çekmiş olduğum fotoğrafı değiştirdim. Daha önce, mesela "Mevsimler"de ne renk, ne çerçeve, hiçbir şeyi değiştirmemişimdir. Ne çekmişsem hepsi slayttı zaten. Ne varsa aynen onu bastırttım, sergiledim yahut işte bu kitapta yayınladım. "Sayısal Rüya"da tam aksi oldu. Tabii bunu belirttim; "Sayısal Rüya"da, dışarıda "Digital Dream"de bunu tanıttım. Gayet özgürce, bütün çektiğim fotoğrafların gereğinde rengini değiştirdim, kimine hiç dokunmadım ama kiminde de çerçeveyi değiştirdim; arka planın rengini değiştirdim, kısacası hep oynadım.

— *Fotoğraf çekerken neyi görmek, neyi belgelemek istediniz?*
— Bugüne kadarki fotoğraflarımda daha çok renk uyumları, doğa, çevremizdeki güzellikler, o güzelliklerin korunması için, o duyarlılıkların canlı tutulması için bir çağrı vardır. Sergilerimde hep bu vardır, hep bu mesajı verdim ama tabii fotoğraf bundan ibaret değil. Aslına bakarsanız son zamanlarda, "Niye böyle yapıyorum, neden bu tarz fotoğraflar çekiyorum" diye de düşündüm. Sergilerimde veya yayınlanmış bir-iki kitabımda insan unsuru çok azdır. Olanlar güzel fotoğraflardır, ama azdır. İnsanın da hep o güzel tarafını görmeye çalışmışım. Mesela Küba'da çektiğim insan fotoğrafları... "Neden böyle bir tercihin var" diye kendi kendime sorduğumda, yıllar içinde şu cevap oluştu: Ben zaten mesleğim

gereği, yani yazar, gazeteci, siyasetçi olarak hep sorunlarla, hep insanla, hep insanın acısıyla uğraştım. Hayatım hep böyle geçti. Gençlik yıllarımda, sadece Türkiye'yi değil elbette bütün dünyayı biz kurtaracaktık, onun hazırlığı içindeydik; onun için okuyorduk, onun için çalışıyorduk, yani her şey insanlığa katkıda bulunmak üzerine merkezileşmişti. Hep o sıkıntıları, insanın acısını paylaşmak üzerine... Benim asıl mesleğim, yahut mesleklerim (yani siyasetçiliği de bir meslek olarak alırsanız), yazarlığım, siyasetçiliğim hep bunlarla dolu... Bildiğiniz gibi ben de sıkıntılı dönemler yaşadım. Dolayısıyla fotoğrafta bir başka zemine kaydı olay... İnsanların acısını, insanların sorunlarını, yokluklarını, ezilmişliklerini, eşitsizliklerini, bir de fotoğrafta yineleyemedim galiba; böyle bir sonuca vardım. Dolayısıyla fotoğraf tarzımla, yazılarım arasında böyle bir paralellik oluşmadı. Son zamanlarda bu, sanki değişiyor gibi... Şimdi bakıyorum da, son zamanlarda "insan"a kayış var fotoğraflarımda... Öte yandan fotoğraflarımda insan unsurunu fazla kullanmadım ama insan unsurunu kullanan fotoğrafçıları da hep çok beğendim.

Görüntüyü zaptedenler

— Kimlerdir favorileriniz?
— Ciddi bir fotoğraf kitaplığım vardır benim... Bizim Türk fotoğrafçılarımızın ve bazı çok sevdiğim Amerikalı, Avrupalı fotoğrafçıların eserlerinden oluşan, ayrıca fotoğraf tekniğine dönük ciddi bir kitaplığım var. Bir defa bizim fotoğrafçıları çok beğeniyorum. Ara Güler'i ayrı bir yere koyarım, ama bizimkiler de dünya çapında fotoğrafçılardır. Ne kadar çıkarabiliyoruz, ne kadar takdim edebiliyoruz dünyaya, ne kadar önlerini açabiliyoruz, o ayrı bir konu maalesef... Bunlar yapılamıyor ama bizim Türk fotoğrafçıları çok çok iyi.

— Yabancılardan kimler var?
— Eugene Smith var birincisi... Bence Amerika'nın 1 numaralı gerçekçi fotoğrafçısı odur. Kappa'ların ekolünden gelen,

Minimata Projesi'ni yapan, inanılmaz bir fotoğrafçı... Çok ilginç, şimdi bambaşka birini söyleyeceğim. Gene Amerikalı, Avusturya asıllı, soyut renkler üzerinde çalışan bir fotoğrafçı: Ernst Haas. İki farklı tarz; ama ikisi de sevdiğim fotoğrafçılar... Biri insana, insanın acısına dönük; öbürü tamamen soyut güzellikte... İlk fotoğraflarında Haas da çok gerçekçi, Dünya Savaşı'nın bitimine dair müthiş fotoğraflar çekiyor. Birkaç tanesi fotoğraf tarihinin başköşelerinde yer aldı. Bu, "renkli dönemim" dediği dönemdir. Daha öncesinde asıl başyapıtı vardı onun; yanılmıyorsam Avusturya'da, Viyana'da çekilmiş bir fotoğraf... Savaş bitmiştir, askerler memleketine döner, hepsi genç, hepsi gülüyor. Artık terhis olmuş, memleketlerine dönen genç insanların coşkusu... Ve orta yaşlı bir kadın... Üzerinde tipik Avusturya yahut Orta Avrupa giysisi. Belli, öyle varlıklı falan değil ama temiz, özenli bir kadın... Elinde oğlunun fotoğrafı, onu savaş meydanından dönen askerlere, gençlere gösteriyor; "Acaba bir haberiniz var mı?" Ötekilerin bir-iki tanesi de "yok" gibilerden başını sallıyor herhalde ve kendi yeni hayatlarına doğru, yürümeye devam ediyor. Bu müthiş... Müthiş bir olay! Olağanüstü. Böyle bir fotoğraf olamaz. Haas o dönemde böyle daha gerçekçi, siyah-beyaz... Ardından renkli dönemine geçiyor ve orada işte inanılmaz bir iş yapıyor; örneğin fotoğraflarla *İncil*'e göre yaradılışı anlatıyor. Dünyanın oluşumunu fotoğraflarla veriyor. Olamaz böyle bir şey! Tamamen soyut bir renk cümbüşü, bir renk alemi, ama müthiş bir renk uyumu...

En çok beğendiğim yabancılar bunlar diyebilirim; tabii çok var, insan hepsini sayamıyor. Son dönemde de müthiş bir Brezilyalı fotoğrafçı var; Sebastian Salgado... İnsan acısı var onda sadece, kocaman, siyah-beyaz fotoğraflar... Bana göre demin sözünü ettiğim ustalardan sonra gelen en büyük sanatçı Salgado... O da göçmenleri işliyor, Brezilya'daki kömür madenindeki işçilerin hayatını veriyor. Ben onu Smith'in bir devamı gibi görüyorum.

— "Dünyanın 1 numarası" dediğiniz Eugene Smith'in fotoğrafçılığında nedir sizi en çok etkileyen?

— Smith, Dünya Savaşı'nda savaş fotoğrafçılığı yapıyor. İnanılmaz güzellikte fotoğraflar... O savaşın acısı... Savaş ortamındaki insani duygular... Bunları alıyor. Mesela bir Japon adasını Amerikalılar bombalıyor ve bombalama sonrasında iki Amerikan askeri bir küçük çocuğu kucaklarına almışlar, kurtarmaya çalışıyorlar; müthiş bir şey... Onun da bir olayını nakledeyim sadece: Japonya'nın küçük bir adasında küçük bir köy var. Smith'e oradan bir haber geliyor, "Gelin, halimizi görün, kimse ilgilenmiyor, ölüyoruz, çocuklarımız sakat doğuyor" diye... Smith bu çağrılar üzerine gidiyor, Minimata'yı buluyor. Hakikaten gözlerine inanamıyor, çocuklar sakat doğmuş orada; inanılmaz fotoğraflar çekiyor. Bir anneyle çocuğu... Çocuk sakat, annesi onu banyo küvetinin içine koymuş. Çocuk belli kıpırdayamıyor, anne onu yıkıyor. Smith o sahneyi dondurmuş. O banyo fotoğrafı, annenin yüzündeki ifade, olağanüstü. Smith müthiş namuslu ve cesur bir adam... Minimata'nın fotoğraflarını çekiyor, dünyaya Minimata olayını anlatıyor. Orada kimyasal bir ürün üreten bir fabrika var. Atıklarını gayet sorumsuzca sağa sola saçıyor, sulara döküyor. O suları kullanmak zorunda olan Minimata'lıların köyü de, on beş-yirmi yıl öncesinden başlayarak, çocukların sakat doğduğu, hayvanların artık yaşayamadığı bir cehenneme dönüşüyor. Eugene Smith bu fotoğrafları yayınlatıyor, yayınlattıktan sonra da fabrikanın adamları onu ölesiye dövüyorlar Minimata'da... Amerika'ya adeta ölüsü gidiyor, fakat mucizevi bir şekilde yaşamına devam ediyor.

Fotojenik memleketler

— Siz en beğendiğiniz çalışmalarınızı nerelerde yaptınız?

— New York'ta çok güzel fotoğraflar çektim mesela. Biliyorsunuz, hastalığa yakalandıktan sonra tedavi için gittim oraya... O sırada daha yürüme sorunum yoktu ve dolaşabi-

liyordum rahatlıkla... Kimse de tanımadığı için daha rahat fotoğraf çekiyordum. Gerçekten güzel insan fotoğrafları, çocuk fotoğrafları çektim. Aynı şeyi şimdi Türkiye'de yapıyorum, yapabildiğim kadarıyla... Daha insan ağırlıklı güzel şeyler yakaladım. Mesela Nişantaşı tarafında arabayla geçerken trafik yavaşlamıştı, bir kaldırımda hatıra eşyası satan bir kızın fotoğraflarını aldım. İşte o çok güzel bir fotoğraf oldu. Bunun bir benzerini New York'ta 5. Cadde'de çekmiştim. Latin Amerikalı küçük bir kız çocuğu... O biraz daha rahat koşullarda, tezgah gibi bir şeyin üzerinde koymuş küçük hatıra eşyalarını, hatıra parçacıklarını demek daha doğru, onları satıyor; satarken de uykusu gelmiş. Küçücük, 7-8 yaşında bir kız... Başını eline dayamış. Mesela bu ikisi var... İleride yapabilirsem böyle bir sergi düşünüyorum: "Dünya, Türkiye" veyahut "New York, İstanbul" gibi... Mutlaka "benzeşmeler veya farklılıklar" diye değil, ama değişik dünyalardaki bazı ortak noktaları ortaya çıkarmak belki... Bazı ülkeler fotojenik oluyor. Hani, insanlarda da vardır. Kimi insan, olduğundan daha iyi gözükür fotoğrafta, yani fotoğrafa gelen insan tipi vardır. Ülkeler de öyle...

— *Türkiye de bu fotojenik ülkelerin arasında mı?*
— Tabii en başta Türkiye... Türkiye müthiş fotojenik bir ülke... "Ah" diyorum bazen, "ah zamanım olsa, dolaşabilsem." Bu hastalığa biraz da ondan canım sıkıldı. Gerçi inşallah o da geçecek. Bu yürüyememek hastalığın bir yan etkisi... Ya bir bastonla yürümem lazım yahut yürütece dayanarak. Tabii bu hoş bir şey değil; bir yandan böyle bastona dayanıp yürüyeceksiniz, bir yandan fotoğraf çekeceksiniz. Bunlar kolay değil, ona üzülüyorum. Gerçi Türkiye'yi baştan başa çok dolaştım, ama fotoğraf amaçlı yapamadım bunu... Birkaç yer vardır, gidemedim hâlâ. Yedi Göller mesela, her sonbaharda hep hayalimdedir. Bir de sonbahar benim mevsimimdir; sonbaharda çekerim fotoğrafların büyük bir bölümünü... Sonbahar yaprakları, sonbahar renkleri çok özel ilgi alanımdır ve

mesela bunu yapamadım. Şuna çok mutlu oluyorum, ben yapamadım ama başkaları çok güzel bir şekilde yapıyor. Son zamanlarda televizyonlarda da gösteriliyor, teşvik de ediliyor. Tanımadığım genç fotoğrafçıların eserlerini televizyondan, kitaplardan izliyorum Türkiye'de paylaşılacak ne çok güzelliklerin olduğunu, o evlerin güzelliğini... Profesör Metin Sözen'in büyük çabalarıyla ortaya çıkardığı, adeta keşfettiği Safranbolu evlerini mesela... Tabii Metin o işe devam etti ve şunu gördük hep birlikte: Sadece Safranbolu'da değil; bakıyorsunuz diğer bölgelerimizde de müthiş güzellikler var, müthiş mimari özellikler var. Hep söylemişimdir, dışişleri bakanıyken de bilinçli bir şekilde yapmaya çalıştım: Benim görevimin bir bölümü Türkiye'yi Türkiye'ye tanıtmaktır. "Bizi, bize tanıtmak, bizi bize anlatmak;" çünkü bilmiyoruz, yani bize öğretilmedi. Kendi tarihimizi bilmiyoruz, kendi kültürümüzü bilmiyoruz, dünyadan zaten haberimiz yok, böyle yetiştik. Hakikaten şimdi baktığımda o fotoğrafçıların eserlerinde ben Türkiye'yi yeniden yaşıyorum, yeniden keşfediyorum. Bundan da çok büyük bir mutluluk duyuyorum, kendim yapamıyorum, artık gidip o kadar rahatlıkla fotoğraf çekebileceğimi zannetmiyorum, ama başkalarının bunu yaptığını görüyorum.

— Yabancı ülkelerden hangilerinde fotoğraf çekmekten keyif aldınız?

— Küba olağanüstü... İlk sergimde, hani üzerinde "oynamadığım" fotoğraflarla geliştirdiğim "Mevsimler" çalışmasının ikinci yahut üçüncü aşamasında Küba'da çekilmiş üç-dört tane fotoğrafım var. Çektiğim en güzel fotoğraflar... Öyle bir memleket ki sağına bakıyorsun fotoğraf, soluna bakıyorsun fotoğraf... "Aman şunu da çekeyim, şunu da alayım" diye seni zorluyor, itiyor adeta, o fotoğrafları o güzellikleri almaya... İnsanların, çevrenin güzelliği, renklerin güzelliği... Küba olağanüstü...

Bir başka ilginç ülke de, hem trajik boyutuyla, bana göre çok acımasız ilkel boyutuyla, hem de inanılmaz güzellikleriy-

le Hindistan... Hindistan da son derece fotojenik bir memleket... Yanılmıyorsam 1971'de Hindistan'daki mülteci kamplarına gitmiştim. Orada fotoğraflar çekmiştim ve Hindistan'ı dolaşmıştım gazeteci olarak, yazar olarak. Güzelliklere hayran kalmıştım. Ve Hindistan'daki eşitsizliğin, acımasızlığın karşısında da, adeta "hasta" olmuştum. Hindistan'ın bu özelliği var.

— *Hep Avrupa dışından örnekler verdiniz?*
— Avrupa'da da var tabii. Mesela 40 yaşımda Fransa'da yaşarken de bazı güzel fotoğraflar çektim. İtalya'nın renklerini ise Avrupa'nın bir başka ülkesinde bulamazsınız. İtalya'nın kendine özgü bir renk uyumu var. O pastel renkler... Öyle Roma'da falan değil, daha küçük şehirlerde... Orvieto diye bir mucize var mesela. 1200'lerden, hatta belki daha eskilerden kalma, kasabayla şehir arası bir yer. 1987 olacak; orada bir Avrupa Konseyi toplantısına gitmiştim. Fotoğraflar çekmiştim, kitabımda da var bunlar... Orvieto'daki, Venedik'teki, Verona'daki renkler, İtalya'ya özgü o sarılar, o kavuniçiler... Sicilya'yı görmedim, ama fotoğraflarından ve filmlerin-



İran'da fotoğraf çekerken.

den biliyorum. *Leopar* diye Burt Lancaster'le Alain Delon'un oynadığı müthiş bir film var. Orada Sicilya var, Sicilya'nın renk uyumları var, renkler olağanüstü... Bazı ülkeler böyle, bazılarında da bir şey yok. Şimdi isim isim saymayayım, ama bazı Orta Avrupa ülkelerine ya da çok bilinen, çok sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerine gidin, hiçbir şey yok açıkçası... Akdeniz gene farklı tabii... Akdeniz'in havasında var o fotojeniklik olgusu... Şimdi düşünüyorum da, Türkiye, Yunanistan, Hırvatistan, İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz... Daha değişik bir dünya... Akdeniz fotojenik bir karakter veriyor.

Hasta yatağımdan çektiğim fotoğraflar

— Fotoğraf tutkunuzda hiç kesinti olmadı mı? Aktif siyasetin içindeyken ya da TRT genel müdürüyken de vakit bulabildiniz mi fotoğrafa?

— Kesinti oldu tabii. Geçen gün eşimle konuşuyordum, hayatımın bazı dönemlerinde hiç fotoğraf çekmedim. Mesela Lozan'daki talebelik yıllarımda hemen hiç fotoğraf çekmedim. Ama onun dışında, genel olarak fotoğrafsız günüm geçmedi, diyebilirim. Tabii dışişleri bakanıyken biraz zorluk çektim. Eskiden sokakta dolaşıp gönlümce fotoğraf çekebilirdim. Ama o zaman gittiğim her yerde ister istemez dikkat topluyordum. Yalnız olamıyordum. Ama insan fotoğraf çekmek isteyince yolunu, yordamını mutlaka buluyor. Mesela son bir-iki yıldır rahatsızlığım nedeniyle öyle sokaklara çıkıp, salınıp, fotoğraf çekmekte zorlanıyorum. Daha çok arabanın içinden fotoğraf çekiyorum. Gerçi çok güzel fotoğraflar var, ilerde bir sergi yapacağım ama o eski rahatlığım yok. Buna karşılık bir usul çıkardım: Şimdi, yatak odamda bir televizyon var, televizyondan fotoğraf çekmeye başladım. Tabii bunlara benim eserim, benim fotoğrafım denmez, ama özellikle doğa belgesellerinden, doğa ile ilgili kanallardan çok güzel resimler çektim. Yattığım yerden çektim bunları. Özellikle de National Geographic kanalıyla, bizim Türkiye'nin İz kanalında nefis görüntüler var. Tabii çektikten sonra çerçevesini

değiştiriyorum, renkleriyle oynuyorum, yani üzerinde oynamaya, düzeltilmeye muhtaç fotoğraflar oluyor bunlar... Gene de ilginç şeyler çıkıyor, mesela "Tilkiler" diye bir seri yakaladım, sonra "Flamingolar;" flamingoların o renkleri... Maymunlarla ilgili bir program vardı National Geographic'te... Yatağımdan fotoğraf makinesiyle resimleri çekiyordum. Şimdi de çekiyorum hatta bazı günler, "Biraz dinleneyim, çıkmayayım bugün" dediğimde de aynı şeyi yapıyorum.

Re re re, ra ra ra...

— *Galatasaray sevdası sizde aileden kalma, değil mi?*
— Tahmin ediyorum, eğer bir ailede baba kulüpçülüğe meraklıysa, yani tercih ettiği bir kulüp varsa, o zaman çocukların yüzde 90'ı babalarının tercihini benimsiyor. Baba Beşiktaşlıysa oğlu da yüzde 90 Beşiktaşlı oluyor, Fenerliyse Fenerli oluyor... Tabii benim için bu çok zor bir tercih olmadı. Zira benim babam müthiş bir Galatasaray taraftarıydı. Hatta sade taraftarı değil, taraftarın çok ötesinde bir Galatasaray aşığıydı, Galatasaray yöneticisiydi. Hayatı boyunca da bu devam etti; son gününe kadar... Çok ilginçtir; 1966 Aralık ayı oluyor; ölümünden bir gün önce, hangi vesileyle olduğunu hatırlayamıyorum ama Galatasaray Müzesi'ne gidiyor. O ara biz bir kupa kazanmışız. O kupayla fotoğraf çektiriyor. O fotoğraf bende durur, yazıhane odamın bir köşesinde... Benim dahi yapmadığım, yapamayacağım şeyleri yapardı; o ölçüde bir Galatasaraylıydı. Bir ara ikinci takımda sol haf mı sağ haf mı ne oynamış Galatasaray'da...

— *Sizde var mı futbolculuk?*
— Benim hiç futbolculuğum olmadı; kabiliyetim yoktu zaten futbola ve spora... O anlatırdı, futbolcu arkadaşlarının formalarını evlerde yıkatırlarmış, yıkama, dikme, temizleme, onarma işlerini arkadaşlar üstlenirmiş. Babam da futbolcu arkadaşlarının formasını bazen eve getirip babaannemden yıkamasını rica edermiş. Çeşitli vesilelerle ben de şahit oldum;



Gol olunca gözleri doldu

CEM MAÇTA

Hertha Berlin-Galatasaray maçını tribünde izleyen Dışişleri Bakanı Cem, 4 golün ardından gözyaşlarını tutamadı

"BRAVO CİMBOM"

Berlin Olimpiyat Stadı'ndaki maçı Alman gimnastiği Joschka Fischer ile izleyen İsmail Cem, sakınılmaz maç sonunda bordo ve Galatasaraylı futbolcuların ayakta alkışları Fotoğraflar ve haber Ahmet YETİM

İLK GÜLEN FİSCHER OLDU

Hertha Berlin 1-0 öne geçince Fischer keyiflendi. Cem ise dakiklerini gizlemeye çalıştı.

STRESTEN SIK SIK SİGARA İÇTİ

Cem bir sigara daha yaktı. Fischer ile Yeşiller Partisi Milletvekili Cem Özdemir'le konuşuyordu.

BAKANIN KEYİFLİ KAÇTI

İlk yarının sonu... Fischer'in mutluluğu gözlerinden okunurken, İsmail Cem'in moralı bozuldu.

İŞTE GERÇEK TARAFTAR

İkinci yarı... Hakan ilk golü atınca, kendini daha fazla tutamayan Cem bir anda heyecanlandı.



Son gülen Cem oldu HÜRRİYET, 27 Ekim 1999

Cimbom'un gurur gecesi

Berlin aslanlarının zaferi

Galatasaray, Sarıyerliler Ligi'ndeki yarımaklık zihniyeti Berlin'de kırdı. Hertha Berlin önünde ilk yarıyı 1-0 ve mük kapsayan sarı kırmızılı aslanlar, ikinci devreyi coştu ve birbirinden güzel dört golle altın değerinde 3 puana ulaştı.

Üçüncülük şansı artı

Lideri deplasmanda 4-1 devirme başarısı gösteren kırmızı takımın, gruptaki Rekabet Şampiyonu Hertha Berlin, Lig'de 6 puanla 3. sırada yer alıyor. Bu sonuçla Galatasaray, UEFA Kupası'na kalmak için grup ikincisi olma şansını da yakalamış oldu.

Galatasaray'ın unutulmaz zaferlerinden Hertha Berlin maçını Joschka Fischer ile birlikte izleyen İsmail Cem, takımı birbiri ardına golleri sıralayınca çok duygulanmıştı.

herkesin saydığı bir kişiydi Galatasaray camiasında... Özellikle işler kötü gittiğinde başkanlık teklif ederlerdi ama o öne çıkmak istemezdi, sevmezdi. Ama devamlı ya yönetim kurulundaydı ya özel bir komitenin başkanıydı ya da divan heyetinin başkanı veyahut üyesiydi. O tabii beni de etkiledi. Benim futboldan ilk hatırladığım Beşiktaş Stadı vardı. Elimden tutup Dolmabahçe'de Beşiktaş Stadı'na, bir maça götürmüştü beni; ya Beşiktaş'tı ya Taksim'di, şimdi tam hatırlayamıyorum. İlk seyrettiğim maç o olmuştu. Tabii ben de onun gibi hızlı bir Galatasaraylı oldum. Hiçbir zaman onun kadar olmadım ama o geleneği yaşattım. Daha sonraki yıllarda müthiş bir futbol meraklısı da olduk.

— Ne düzeydeydi merakınız? Siyasetin içindeyken de devam etti mi?

— 10-11 yaşından başlayarak maç kaçırmadım. Ortaokul hazırlık senelerinde bizim bütün maçlara giderdik. Numaralıya bilet alıp gitme imkanımız vardı ama hayır! O dönemde İnönü Stadı'nın, küçük bir bölgesine sıkışmıştı Galatasaray tribünü... Karşımızda Beşiktaş, hele Fener olduğunda stadın büyük kesitini onlar kaplardı, yani bugünkü gibi değil... Bugün hepsi bir dengeye gelmiş vaziyette, maça gittiğin vakit ne kadar Fenerli varsa o kadar Galatasaraylı var ama o dönemde Galatasaraylılar olarak, en köşedeki iki direğin arasına kapalıda sıkışırdık; gerisi olduğu gibi örneğin Beşiktaşlı olurdu. Her hafta adeta abone olmuştum. Halam benim için bir bayrak dikmişti galiba; bir de takkelerimiz vardı. Mahalleden ve okuldan arkadaş dört-beş kişilik bir gruptuk; hep beraber maça giderdik. Maça gitmek sonradan da devam etti. *Sabah* gazetesinde ben bir ara siyasi yazı yazıyordum. 1980'lerde olacak... Orada yeni müdürümüz olan koyu Fenerli Zafer Mutlu'yla konuşmuştum ve Galatasaray'ın maçlarına yorum yazmaya başlamıştım. Tabii bilmediğim konulara girmiyordum. Hele başka takımları falan hiç ağzıma almıyordum ama Galatasaray'ın çok dikkatli bir izleyicisi olduğumdan, bunca yıl sonra artık herkes kendini bir çeşit teknik direktör mertebesinde gördüğünden, yahut herkes gibi ben de kendimi teknik direktör düzeyinde gördüğümden yazıyordum ve bayağı okunuyordu, beğeniliyordu. Belli bir süre devam etmiştim.

— Oğlunuzda bu gelenek devam etti mi?

— Galatasaraylılık meselesi babamdan bana geçti. Tabii benden de oğluma geçti. Hem de ilginçtir, bizim aile bu konuda demokrattır; çünkü rahmetli kayınpederim Razi Trak, Fenerbahçe Kulübü'nün başkanıydı belli bir dönem... Yani eşimin ailesi; baba tarafı özellikle, tam bir Kadıköylü... Kayınpederim de anlatırdı. O da Fenerbahçe'de babam gibiymiş. Kısacası, hanım tarafı da baba tarafının Fenerbahçeli örneği... Kı-

zım İpek yine bir denge yaratmak için anne ailesi gibi Fenerbahçeli oldu. Oğlum Kerim babamı göremedi. Babam vefat etmişti Kerim doğduğunda... Kayınpederimi ise çok severdi, kayınpederim de oğlumu çok severdi, ama oğlum müthiş bir Galatasaraylı oldu. Babayı örnek aldı. Hatta belki benden daha küçük yaşta maçlara gitmeye başladı. Bunlarda kavgalar, itişmeler bizden daha çoktu. Kerim bunların içine, göbeğine gidiyordu. Bir ara Galatasaray kapalı tribününde bizim oğlan meşhurmuş zaten... Herhalde oğlumun 13-14 yaşlarında olduğu dönem... O sıra Galatasaray bir türlü şampiyon olamıyor. Beş-altı yıl sürdü bu ve hepimiz bu nedenle gayet de üzgünüz... Bizim oğlan her hafta heyecanla maça gidiyor. Çoğundan gömleğinin düğmeleri kopmuş vaziyette, göğüs, bağır açık, ceketi kirlenmiş vaziyette dönüyor. Bir şey değişmiyor; Galatasaray bir hafta kazansa, iki hafta kaybediyor. Gene böyle bir maç haftasıydı ve büyük bir takımla oynuyorduk, Fenerbahçe miydi, Beşiktaş mıydı hatırlamıyorum. Bizimki bayraklarını aldı, hazırlandı, arkadaşlar, takkeler, atkılar, sarı kırmızılar falan, maça gitti ve Galatasaray gene yenildi. Döndü Kerim maçtan; gene üst baş dağınık. Geldi, "Babacığım" dedi, "biz mecbur muyduk Galatasaraylı olmaya?" Bu lafı hiç unutmayız biz oğlumla... Dedim ki, "Oğlum galiba mecburduk." Hakikaten, şimdi de şaka kabilinden Galatasaray'ın maçını birlikte televizyonda izlediğimizde eğer kötü gelişiyorsa bunu söyleriz, "Biz mecbur muyduk" diye... Tabii kulüpçülük fanatizme dönüşmemişse, aslında futbol hayatın güzellikleri arasında yer alıyor, meraklıları için. Evet, "mecbur değildik" tabii ama bir yerde de mecburduk ve iyi ki de mecbur olmuşuz.

Kanarya sesinden anlamak

— Bir de hayvan sevginiz var?

— Evet, oldum olası hayvanlara, ev hayvanlarına karşı müthiş bir merakım, sevgim vardır. Şu son bir-iki yılda değil belki ama hayatımın hemen her döneminde ya akvaryu-

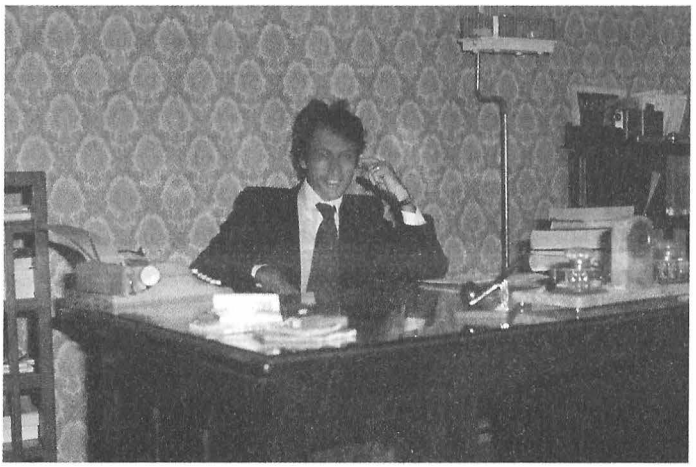
mum oldu ya kanaryalarım ya da bir köpeğim... Bu da tamamen babamdan bana geçen bir özellik... Babam rahmetli müthiş bir hayvanseverdi. Hatta İstanbul Serinofil Derneği'nin de üyesiydi. Evimizdeki hayvanlara esas bakan, bunlarla ilgilenen de babamdı. Annem pek taraftar değildi buna... Buna rağmen bizim apartmanda köpeğimiz oldu uzun yıllar... Ben, o kadar becerikli çıkmadım; benim evimde ancak kanarya yahut akvaryum oldu. Hakikaten çocukluğumda babamın tabiat ve hayvan sevgisinden çok etkilendim ve bunu hep yaşattım. Bugün bile, "Hangi televizyon kanallarını en çok izlersiniz" diye sorsanız, tabii mesleğim gereği "haber kanalları" derim de, bunun yanı sıra yabancıların içinde National Geographic kanalını, yerli kanallar arasında da İz TV'yi söylerim. Bilhassa Nasuh Mahruki ve Coşkun Aral'ın başını çektikleri bir grubun oluşturduğu, Digitürk'te yayınlanan İz TV'yi izlerken iftihar ediyorum, Türkiye'mizde böyle bir yayının yapılabiliyor olmasıyla... Henüz çok yeni, bildiğim kadarıyla bir senelik falan, bu bebeklik aşaması demektir. En büyük özelliği, ki bunu ben çok önemsiyorum, bizi bize tanıtması, Türkiye'yi Türkiye'ye anlatması... Bütün sosyal gerçeklerimizle, tabiatımızla, yaşayan canlı varlıklarla, ormanlarla, bitkilerle, hayvanlarla bir Türkiye ortaya konuyor orada... Tabii dünya da var ama asıl fonksiyonu Türkiye...

Ben çocukken, Japon balıklarıyla dolu bir akvaryumumuz vardı. Bir de bakardık bir gün babam eve elinde bir kafesle gelir, annem bir-iki gün olaya ters baktığını belli eder, "Kanaryalar yedikleri yemleri etrafa saçıyor" diye ama işte kanaryalarımız olurdu ve ben bunları çok severdim.

— Baktığınız ev hayvanları sizde çok anı bıraktılar mı?

— Tabii. Ama gene de ev hayvanlarına olan merakımın yetişmemde ciddi bir etkisi olduğunu hep düşünmüşümdür. Hatta bir ara, "Bir daha hayata gelirsem deniz biyolojisi okuyacağım. Denizlerin biyolojisini incelemeyi meslek edineceğim" diyordum. Biraz soyut bir alan olan siyasetin yerine, "Balık tür-

lerini nasıl kurtarabiliriz? Deniz canlıları için hangi önlemler alınabilir" gibi gayet somut konularla meşgul olmanın daha çekici olabileceğini düşünmüyor da değilim zaman zaman... Hakikaten böyle bir tercihle karşı karşıya kalsam yapmam da, gene de düşünmüşümdür. Babam da bu konularda adeta benimle birlikte çocuk olur, çocuklaşırdı. Akvaryuma eklemek üzere üç tane balık getirdiğinde bunu büyük bir hadise gibi yaşardık. Fakat ölen olunca o da bir hadise oluyor. Çünkü bunlar çok nazik yaratıklar ve ölüyorlar. Kanaryalar daha dayanıklı, ama akvaryum balıklarında maalesef... Acı bir hatıramız var babamla yaşadığımız, gene çocukluk yıllarımda... Dikkat ederseniz bizim merak konularımız kedinin dışında, yani anti-kedi. Akvaryum balığı ya da kanarya kediyle olmaz. Üç temel merakımız da kediyle bağdaşan türler değil. Biz iki ayrı evde oturmuşuz Büyükada'da... Ben daha ilkokuldayım. Büyükada'daki eski evde iki tane kanaryamız vardı. Bunları yüksek bir büfenin en tepesine koymuştuk. Gayet güzel ötüyorlardı; çok da mutluyduk. Bir gün böyle yağmur, felaket bir hava... Birden bir miyavlama sesi duydum. Yazın Büyükada'daki ev, kapısı bacası kapalı bir yer değildi, her tarafı açık-



Her zamanki gibi çalışma masasında ve kuşu yine başucundaki kafesinde...

tı. "Nereden geliyor ses, kedi mi girdi eve" falan derken, bir de baktık küçücük, dünya şekeri bir kedi yavrusu; titriyor soğuktan... Herhalde bir aylık ya var ya yok. Babam da dayanamadı, ben de dayanamadım; "Biz buna bir-iki gün bakarız, sonra da bırakırız bir köşeye, zaten kuşlara zararı dokunacak bir büyüklükte değil" dedik. Neyse, ikinci gün geldi, üçüncü gün geldi, biz bir türlü kediyi atamıyoruz. Zaten nasıl yetişecek; iki tane kafesimiz var, ikisi de çok yüksek bir büfenin iki yanında duruyor. "Biraz dursun da bakarız" falan derken zannediyorum üç-dört haftayı, bir ayı daha geçirdik. Kedi tabii iyi de bakılıyor, daha bir güçlendi, kendine geldi, ama biz hâlâ ihtimal veremiyoruz, ondan kanaryalara bir zarar geleceğine... Bir de tabii işte seviyoruz da, o da tuhaf bir duygu... Alışıyorsunuz bir yerden sonra... Derken bir gece miydi, sabahın çok erken saati miydi, "gümbür" diye bir ses. Bir fırlamışım odamdan dışarı, bizim o kedi nasıl yaptı, anlamak mümkün değildi... Bir biçimde müthiş bir sıçramayla gidiyor ve o iki kafesten bir tanesine pençesini geçiriyor, kafesi yere düşürüyor ve kuşu da kapıp gidiyor içinden... Tabii kafes yere düşünce altı açılmış. Belki kuş da zaten korkmuş, korkudan hemen ölmüştür, bilmiyorum. Onu alıp gitmiş, ikinci kafese sıra gelememiş. Tabii hayvanın kabahati yok; kabahat bizde... Ama geri geldiğinde bu kez biz aldık kediyi ve Büyükada'da, hayatını devam ettireceğini tahmin ettiğimiz bir yere bıraktık.

— *Köpeğiniz de oldu mu?*

— Evet. Uzun süre bir köpeğimiz oldu, çok severdik. Babam yılda bir veya iki kez Avrupa'ya iş seyahatine giderdi. Tahmin ediyorum ilkokulun sonu falan olsa gerek; babam Londra'dan dönüyor. Biz evde bekliyoruz; o zamanlar böyle pek havaalanlarına gidilmezdi. Babam geldi, bir de ne görelim; babamın elinde bir sepet! Sepet açıldı ve dünya harikası, güzel, küçücük, oyuncak gibi bir köpek çıktı. Bundan tatlı, bundan güzel bir şey olamaz. *İspanyol Kokeri* denilen türde, tarçın, kırmızı renkli, uzun kulaklı, uzun tüylü, ama inanılmaz güzellikte bir hayvan... Herhalde beş-altı aylık... O sıra-

larda bugün gibi değildi; bugün her tür köpek cinsini görmek mümkün Türkiye'de, İstanbul'da... O dönemlerde yoktu, benim gördüğüm ilk *İspanyol Kokeri* bizimkiydi. İsmi Sula; ismi üstünde geldi ve değiştiremedik. Sula dişiydi. Çok uzun yıllar bizimle birlikte oldu, çok sevdik Sula'yı. Sula da bizi çok sevdi. "Uzun yıllar" dedim ama şunu da belirtmek lazım. Hayvanların biyolojik yapısı, fiziksel yapısı belli bir hayat tarzına göre yaratılmış. Sula tarzı bir köpek işte bütün gün koşacak, toprakla temas edecek, sulak bölgelerde, sazlıkların içine bata çıka kendini tüketecek, av kovalayacak, yani onun hayat tarzı bu... Siz alıp da Sula'yı yılın dokuz ayı İstanbul'un Teşvikiye semtinde Başarı Apartmanı'na hapsettiğiniz ve günde ancak bir saat dolaştırabildiğiniz vakit, olmuyor; hayat, o köpek için bitmiş oluyor. Çünkü onun doğal şartları bu değil ve biz bu dramı Sula'yla yaşadık. Allah'tan yazları bir kurtarıcı gibiydi. Yaz aylarında bizim Büyükada'daki evde çok eğlenirdi Sula... Orada çılgınlar gibi koşardı zavallı... Sonra dikkatli bir şekilde kayaların arasından deniz kıyısına inip kendini sulara atardı; hayvanın tabii ortamı buydu. Biz buna dikkat etmiyoruz açıkçası, belki de azap çektiriyoruz.

Galiba Robert Kolej'de ortanın sonlarındaydım, bizim Sula ne yaptıysa yaptı ve hamile kaldı. Neyse, tanımıyoruz damadı ama kız bizim kızımız... İyi bakmaya çalışıyoruz; vitaminleri... ama o fazla kilolarının, yağlarının, hareketsizliğinin etkisiyle Sula doğum yaparken öldü. O günü hiç unutamıyorum, apartmandaydık; kıştı yahut sonbahardı. Babamın çocuk gibi hüngür hüngür ağlayışını bugün bile aynen hatırlıyorum. Tabii babam ağlar, ben ağlarım, işte ablam ağlar, böyle bir felaket günü oldu Sula'nın ölüm günü...

— İleri yaşlarda, mesela iş hayatına atıldıktan sonra ilgilenecek vakit bulabildiniz mi hayvanlarla?

— Evlendikten sonra, yani kendi evimi açtıktan sonra, hiçbir zaman evimde köpeğim olmadı. Bir ara bakanlık döneminde, bakanlık konutunun bahçesi olduğu için köpeğim oldu, çünkü eşim evde hayvan sevmezdi. "Çocuk olan evde hayvan

beslenmez" derdi. Buna karşılık kanarya hastalığı hâlâ içimde var. Babam üyeydi, ben üye değildim, ama özellikle 1970'li yıllarda İstanbul Serinofil Derneği'nin Taksim'deki sergi alanına giderdim. Zaman zaman orada kanaryaları dinlerdik. Güzel dostluklar oluşurdu, yani hayvanları seven insanlar kendi aralarında özel bir dil mi konuşuyor, özel bir anlaşma yöntemi mi kullanıyorlar, bilmiyorum ama birbirlerini daha iyi anlıyorlar. Bu kanaryaların en makbul olanı *Harz* kanaryası yahut Cermen kanarya denilen bir tür... Bana göre müthiş bir olay. Çok yumuşak, çok farklı öten ve ilk kez 1800'lerde Almanya'daki maden ocaklarında, maden işçilerinin yetiştirdiği bir kanarya türü... Bunların nağmeleri olacak gibi değil, yani bülbülle eşdeğerde... O zamanlar ben de bunlardan çok istiyordum, ama ancak plaklardan dinlemiştim. Kanarya sesinden anlayan, anlayabilen, onun nağmelerinin güzelliğini hissedebilen insanların iyi insanlar olacağını düşünmüşümdür hep... Bir kimsenin hem kanaryanın sesinin güzelliğinden anlaması, hem de komşusuna kötülük etmesi bana göre mümkün değil. Benzer bir şeyi balıklar, akvaryum için de söyleyebilirim. 1970'li yıllarda bunu bir gazete röportajında da söylemiştim; "Akvaryum balıkları ve kanaryalar üzerinde en geniş özel kütüphanenin bende olduğunu sanıyorum" demiştim.

Bir ara, ya 1970'li yıllar olacak ya da 1960'ların sonu, bir nedenle İsviçre'ye gittim; bir gazetecilik işiydi yanlış hatırlamıyorsam. Orada Zürih'ten bir çift *Harz* kanaryası satın aldım. Onları Türkiye'ye getirdim, eşleştirdim ve inanılır gibi değil ama on ikiye falan çıktı rakam... Tabii evin içi biraz etkileniyordu bu durumdan... Eşim çok titiz olduğu için hafifften isyan ediyordu. Birazını dağıttım, ama bakanlık döneminin sonuna kadar, demek ki 2002 Ağustosu'na ayına kadar hep bir kanaryam oldu. Sonra onları meraklılarına verdik.

— *Siyasete girince de hayvanlardan vazgeçmediniz yani?*
— Vazgeçilir mi? Yurtdışına gazeteci olarak, yazar olarak her çıkışımda mutlaka bir balıkla dönerdim, küçük bir tor-

bada su içinde balık. En son Abdullah Bey'i kutlamaya gittiğimde zannediyorum, Dışişleri'nde akvaryumum duruyordu. Ne zaman yurtdışına gitsem, bakanlık gezilerinde bir fırsatını bulup, özellikle İtalya'da hep balık aradım; Uzakdoğu'dan da bir kez aldım diye hatırlıyorum. Uzakdoğu, bu *Discus* denen balıkları çok üreten bir yer... Akvaryum bambaşka, müthiş dinlendirici bir dünya. Bir akvaryumun, kendi akvaryumumun karşısına geçip yarım saat onunla meşgul olsam dünyam değişiyor, dinleniyorum, o güzelliğin içinde kayboluyorum. Bakanlık dönemimde bir, hatta iki köpeğimiz de oldu. Sula'dan sonra hiç almamıştık, insan çok üzülüyor diye... Fakat bakan olunca köpek aşkım depreşti. Dışişleri Bakanlığı konutunun elverişli, güzel bahçesi var. Derken bir gün gene havlama sesleri duyduk. Gene küçücük, bir beyaz köpek, sokak kapısı açılınca bahçeye girmiş. Peki şimdi ne yapacağız? Kulağından tutup tekrar sokağa atamıyorsunuz, böyle müthiş sevimli bir *Terrier*; bu defa *Yorkshire Terrier* dediklerindendi. "Birkaç gün kalsın da, belki sahibi çıkar" dedik. Derken benimsedik ve kaldı. *Terrier*'ler çok zor köpekler... Bir daha hayatımda köpek sahibi olur muyum, bilmiyorum; ama herhalde *Terrier* almam. Çünkü sahibine müthiş bağlanıyor, el koyuyor adeta... Yanınıza kimse yanaşamıyor, eve hele bir misafir gelip de benim yanıma yaklaşsa bizim küçücük şey saldırıyordu misafire; ev halkına, bizim koruma arkadaşlara saldırıyordu. Benim çalışma odamın dışında evde dolaşması yasaktı. Adı Keyif'ti. O yetmiyormuş gibi bir ikincisi geldi. Kıbrıs'a gitmiştik; çocuklar da vardı yanımda... Orada bakanlığa ait özel bir konut var. Kıbrıs'ın Pointer köpekleri çok ünlüdür, Londra'dan gelip alırlar; o kadar ünlü o av köpekleri... Oradaki bakıcının Pointer'i sekiz tane mi, dokuz tane mi ne yavrulamış. Bizim çocuklar dayanamadı, "Hadi baba, alalım. Biz bakarız" dediler. Bir haftalık yahut on günlüktü yavru, ama anneleri bakmıyordu, bakamıyordu. Biz de dayanamadık aldık. Anlaşmamıza göre de köpeği Ankara'ya götürmeyecektik ve çocuklar İstanbul'da bakacaklardı; kendi işyerlerinde, evlerin-



Köpeği Keyif.

de... Nerde! Köpek biraz büyüdü, bir-iki aylık oldu. Evdeki koltuklara çıkmaya başlayınca, "Babacığım, Ankara daha müsait, bir süre kalsın da tekrar biz alırız"lar başladı. Sonuçta Zagor, Ankara'ya geldi, çok güzel, kocaman bir köpek oldu. Çok munisti, fakat Keyif ahlakını bozuyordu. Ardından istifa etmeye karar verdiğimde bizi bir düşüncedir aldı, "Ya benim yerime gelecek bakan köpek sevmezse, ya bunları sokağa atarsa, ya şöyle yaparsa, ya böyle yaparsa" diye bir korku... Çünkü apartmanda bunlara bakamazdık. Ankara'da bir apartman dairesinde yaşıyorduk. Eşim bu konularda bir hayli beceriklidir. Ne yaptı etti, büyük köpeği, yani *Pointer*'i, Kıbrıs'a, ilk sahibinin yanına gönderdi. Küçük daha zordu, çünkü küçük hakikaten ısıran, azgın bir şeydi. Sonradan maalesef bir kazada kaybettiğimiz koruma müdürümüz Sefer Tiryaki, ki hayatta en sevdiğim insanlardan biridir, bir komiser arkadaşıyla konuştu ve onun evine verdi. Hayatımızdaki köpek epizodunu da böylece kapadık.

Sanki başımızda dert yokmuş gibi

— Hastalığınıza gelirsek... Daha önce hiç sıkıntınız var mıydı sağlıktan yana?

— Sağlık konularında gayet düzensiz bir insan oldum hayat boyu... Bunu övünerek değil, bilakis ne kadar yanlış bir iş yaptığımı anlatmak için söylüyorum. Hiç kontrol yaptırmazdım. Tesadüfen bir partili beni bir gün kolumdan tutar, CHP zamanlarında tanıdığı bir hekime götürür, zorla beni kandırarak bir muayene ettirtir, hepsi bu... Eşimi de dinlemezdim bu konuda. Dışişleri Bakanlığı'nda bu değişti. Gerçi yanlış bir iş ama bakan çok seyahat eder, dolayısıyla çok yorulur. Sağlığımı daha bir ciddiye almaya başladım. Maalesef 15-16 yaşlarında sigaraya başlamıştım. Günde bir buçuk paket, hem de gayet sert bir İngiliz sigarası içiyordum. İlginç olan şu ki, kontrollerde de fevkalade çıkıyordum. Kan tahlilim oluyor altı ayda bir, röntgen çekiliyor; her şey yolunda... Parti çalışmaları belli ölçüde fizik gücü de ister. Görseniz, bu YTP zamanında partililer bana yetişemezdi. Çünkü dediğim gibi, fazla paralı bir parti olmadığımız için ilçe merkezlerimiz hep asansörsüz binaların dördüncü-beşinci katında olurdu. Ben herkesten önce çıkardım. Merdiven yoksa sokakta herkesten daha hızlı yürürdüm; doğrusu hoşuma da giderdi bu... Sağlık konusunda kendime müthiş güvenim vardı, zaten çok nadir hastalanırdım. Öteden beri midemden çektim. Midemde hep bir ekşime olurdu. 20-25 yaşımdayken gitmiştim doktora, "Sigaradan ya da bünyeden" demişlerdi.

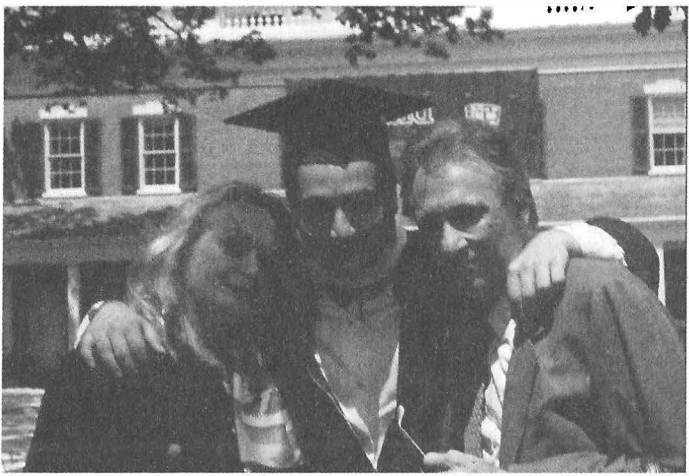
— Son hastalık nasıl ortaya çıktı?

— Karıkoca doktor olan, çok sevdiğim Mesut Çetinkaya'yla Hülya Çetinkaya zorla beni bir kontrolden geçirdiler. Ben, "Ne oldu tahliller" diyorum. "Tahliller iyi ama biraz daha bu işin derinine gitmek lazım" diyorlar. Hani sporcular falan giriyor, öyle büyük kutu gibi bir şeyin (scan) içine, orada filmleri çekiliyor, öyle bir şey yapacaklarmış. "Tabii bundan önce senin bazı ilaçlar, sular içmen lazım" falan diye, biraz çocuk



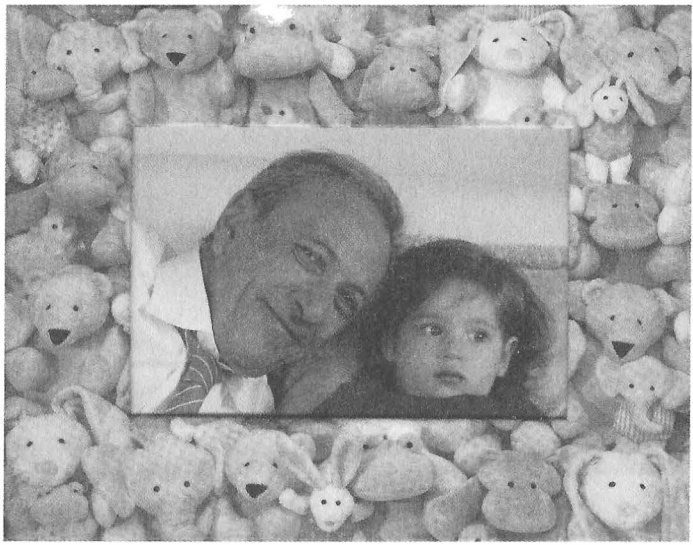
Kızı İpek'in mezuniyetinde.

gibi kandırarak nihayet istedikleri derin muayeneyi yaptılar. Birkaç defa parti toplantısı, ara seçim falan diye atlattım, ama nihayet beni o makinenin içine soktular. Ve sonuçlar geldi. Orada da bir şey döndü. "Ben gelemem" mi, dedim, "Hanımefendi gelsin" mi dediler, yani bir şekilde eşim gitti sonuçları almaya... Ben artık sezmiştim sonuçların pek parlak olmadığını... Nitekim "kanser" teşhisi kondu. Akciğerimde... Derhal üzerine gitmek, zaman kaybetmemek lazımmış. Hatta yurtdışında da göstermek gereği doğdu. Pek olağan değilmiş bu benim kanser hadisem; böyle şeyler hep beni bulur. Normalde bu tür kanser olayları ameliyatla çözümlenirmiş, sonra da ışın tedavisiyle kurutulurmuş. Olağandışı dediğim, bu tümör, bütün kalp damarlarının kavşak noktasına yerleşmiş, yani bırakın ameliyatı, dokunması bile çok zormuş. Birkaç tedavinin birlikte uygulanmasının gerekeceği de aklımda kalan konuşmalar arasında... Kalkıp New York'a gittik eşimle beraber. New York'ta, bir dost vasıtasıyla eşimin de tanıştığı, aynı zamanda Türkiye'ye çok gidip gelen, Türkiye'yi çok seven bir Amerikalı hekim vardı. Üstelik görüşmediğimiz sürede Hous-



Oğlu Kerim'in mezuniyetinde.

ton'dan gelip New York'un en önemli hastanesinde başhekim olmuş. Kendisini bulduk, ondan akıl aldık, o bizi yönlendirdi. Çok ilginçtir, Amerikan vatandaşı ama Suudi asıllı; hatta anlaşıldığı kadarıyla Türk asıllı bir hekim çıktı karşımıza... Suudi Arabistan'da çok büyük bir aileden, Türkiler'den geliyordu. Suudi Arabistan'ı ziyaret ettiğimde İçişleri ve Güvenlik Bakanı bir Türki'ydi. Şimdi onun amca çocuğu ya da kuzen çocuğu başka bir nedenle önümüze çıkıyordu. Bu tabii çok güzel bir rastlantıydı benim için... Zaten hekimler konusunda hep şanslı olmuşumdur. Çok mütevazı bir insandı, ancak sadece New York'ta değil, bütün Amerika'da göğüs cerrahisi hakkında en bilinen hocalardan biriymiş. Burada bizim Dışişleri teşkilatını anmadan geçemeyeceğim. Teşkilattan hep olağanüstü efendilik, dostluk gördüm. İlginçtir, New York'taki büyükelçilikteki temsilcilerimizden bazıları benim tayinimdi. Mesela Ümit Pamir... Daha sonra gelen Baki İlkin Bey de daha önce Washington'a benim devrimde gitmiş bir arkadaşımızdı. Hepsi çok yardımcı oldular. Ve tabii benim kabinemde protokolü yöneten, fakat protokolün çok ötesinde katkılar da



Torunu Yasemin Elçin'le.

sağlayan, genç kuşaktan Şevki Mütevellioğlu'nu anmadan geçemem. Beni hakikaten çok seven, benim de hakikaten çok sevdiğim bir insandı. Özellikle New York'taki ilk günlerde, ilk müdahalelerde Şevki Bey'in dost tarafı, neşesi, içtenliği, hepsinin çok olumlu etkisi oldu.

— *Nasıl bir tedavi öngörüldü?*

— Ben anlamam o işlerden; beni içine soktukları röntgen aletinin daha gelişmiş bir modeliyle tetkik yaptılar. Doktorun biyopsi yapmasına gerek görüldü. Bizim o Suudi doktorun dediğine göre, tümörün yeri kalbin altında olduğu için ameliyat yapılamıyordu. Ameliyat olmayınca daha zor oluyormuş işler... Biyopsi de çok uzun sürmüş. Bu arada eşim perişan olmuş, çünkü hekimler ameliyata girerken, "İki saat sürer" demişler. Üç buçuk saatte doktor çıkıp da, "Bitti" deyince ferahlamış. Allah'tan Şevki Bey eşimin yanındaydı. Tabii ben hiçbir şey hissetmiyordum. Bu biyopsi sonucunda, tümörün

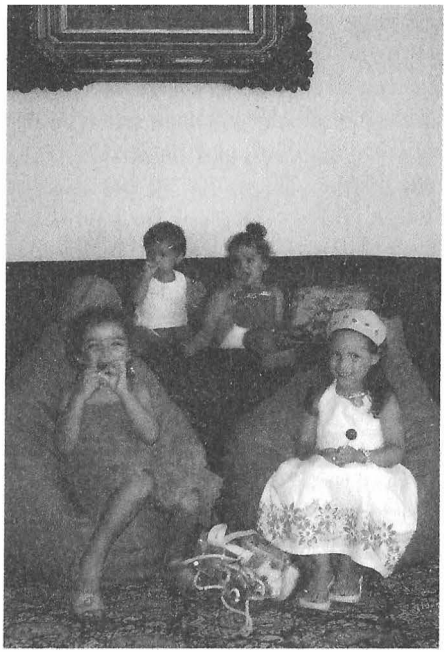
en kötü cinsten olmadığı, ama ortadan kaldırılmak için hemen kemoterapiye başlanması uygun görüldü. Fakat ameliyat yapılamayacaktı. O arada Şevki Bey, Dışişleri'nden arkadaşım Engin Bey gibi ileride büyük işler yapacak hariciyecilerimiz hep yanımdaydılar. İki ayağı olan, ağır bir tedavi uygulandı. Birincisi klasik ilaç verme. İki ya da üç haftada bir kanser ilacı vücudunuza zerk ediliyor. Hep çok uzun sürdüğü söylenirdi, benimki iki saat, bilemediniz üç saatte bitti hep... İkincisi ışın tedavisi. Her gün beş-on dakika; gayet kısa bir süre ama cumartesi, pazar dışında her gün yapıyorlar bunu...

— *Size sıkıntı veriyor muydu?*

— Galiba nisandı gittiğimizde... Ağustos ayına kadar adeta bir tatil yaşadım. Hep şaşıyorlardı, benim hiçbir sıkıntım olmuyordu. Yalnız ilaç verdiklerinde bir-iki gün tuhaflık oluyordu, biraz fazla uyuyordunuz. Buna karşılık öyle ağrıydı,



İpek Cem Taha'nın kızları Emine ve İman ile Kerim Cem'in kızı Yasemin (sağda), bir akrabalarının nişanında.



İsmail Cem'in çok sevdiği torunları arkada İsmail Kerim ile İman; önde solda Emine, sağda Yasemin.

yürüyememekti, enerji eksikliğiydi hiç olmadı öyle şeyler... Tabii benim aklım hep İstanbul'da, Türkiye'de... Hekime sordum, "Bir meslek arası versek, acaba gidebilir miyim" diye... "Tabii gidersin" dedi. Benim aklımda siyaset var. Hakikaten, insan siyasete kendini kaptırdı mı gidiyor böyle... Neyse... Ben siyasete hep doğru, iyi, güzel yanından baktığımı düşünürüm. "Siyaset bizde kıran kıranadır, yavaş yavaş başlayabilir miyim" diye sordum. "O ne demek, bilakis ben seni teşvik ederim; sevdiğin bir işse bunu desteklerim" dedi. O sıralarda bacağımda hiçbir sorunum yoktu. İstanbul'a döndüm aslanlar gibi iyi hissediyorum kendimi... Yani öyle yürüteçle yürümek falan da yok. Birkaç gün İstanbul'da kalıp Göcek'e gittim. Bizim küçük bir teknemiz var. Oğlumla denize açıldık, nefis birkaç hafta geçirdik. Göcek'te denizime girdim, balığa çıktık. Bu arada tabii kitabı da yazıyorum. O sıra Türkiye,

Yunanistan, Kıbrıs'ı yazıyordum. Amerika'dan eylül başı için tarih verilmişti. Amerika'ya döndük, randevular, tarihler daha önceden zaten belliydi. Gene tetkikler yapıldı, son derece iyi çıktı sonuçlar. Bir defa göğüsten gidiyor, o kanser ve tümör meselesi... İnşallah geri gelmez ama galiba gitti o... Hatta o dönem serumla verilen ilacı da kestilerdi. Hapa dönüştü olay. O dönem gayet iyiydi. Hatta New York'un keyfini çıkardım bile diyebilirim. Benim keyfim fotoğraf çekmek... New York'ta bir hayli fotoğraf çektim; ilerde bir sergi düşünüyorum. Sonra... Sonra olanları sırasıyla hatırlayamıyorum. Zaman içinde sağ bacağımda bir ağrı ortaya çıktı. Yaz yaklaşıyordu. Ben gene Türkiye'ye dönmek istedim. Bizim buradaki hekim dostlar telaşlandı. Yürüteç verdiler, şimdi onu kullanıyorum. Anlaşılan bu kanser tümörü dostumuz biraz dolaşmaya başlamış, şimdi de sağ bacağıma geçmiş. "Canım, en nihayet bacağında olursa biraz sıkıntı verir, bazen ağrı yapar, yürümeni zorlaştırır ama nihayetinde bacak" dediler. Yani bacağı hayati bir organ olarak görmüyorlar. İnşallah öyle olsun, tabii fazla iddialı konuşmak mümkün değil... Ancak Amerika'da da, Türkiye'de de aynı şeyi söylediler: "Bacağından bir ameliyat geçirmen lazım, bir önlem almamız gerekir, zira ola ki bir aksilik çıkarsa, mesela bir bacak kırılması bizi zorlar" dediler. Bacağa bir şey koyuyorlar, o kemiği takviye ediyorlar. Biz döndük Amerika'ya, aynen bizim buradaki hekimlerin söylediği gibi oldu, bir ameliyat geçirdim. Esas meseleyi hallettiler, bacağımı kolay kolay kırılmayacak hale getirdiler, ama açıkçası o bacağımın normal kullanımını da iade edemediler. O, zaman istiyor. Burada bana yardımcı olan çok değerli hekim Süalp Tansan henüz bacağı ön plana almayı doğru bulmuyor. "Biraz daha zamana ihtiyacımız var, fizik tedaviye hazır değiliz" diyor; bunu daha ihtiyatlı bir yol olarak görüyor. Gelinen son durumda doğrusu fazla şikayet edecek bir sebebim yok. Benim için çalışmak önemlidir, sevdiğim işleri yapabilmek, mesela fotoğraf çekebilmek, çocuklarla, torunlarla uğraşmak... Bunların hepsini yapabiliyorum. Sıkıntım olmuyor mu, sınırlayıcı bir şey olmuyor mu? Olabiliyor.

Yürüme hadisesini çok zorladığım zaman oluyor özellikle... Biraz dikkatli olmam lazım, kendi kendime hatırlatıyorum, ama işte o kadar... Yok onun dışında bir sıkıntım...

"Mevlam neylerse güzel eyler"

— Gazetecilik, radyo-TV yöneticiliği, yazarlık, siyaset, diplomasi... Bu alanların hepsinden geçtiniz ve ardınızda iyi izlenimler bıraktınız. Geriye dönüp baktığınızda nasıl bir muhasebe yapıyorsunuz?

— "Verdiğim tüm emeklere helal olsun" diyorum. Verdiklerinin karşılığını hayattayken görebilen az sayıdaki mücadele insanından biriyim. Hele şu geçirdiğim hastalık döneminde, vatandaşlarımdan olağanüstü yakınlık buldum. Siyasal görüşlerimi paylaşsın, paylaşmasın, vatandaşlarımdan gelen aynı ortak sevgiyi ve ortak duaları yaşadım. Bir mücadele insanı için bundan daha değerli bir karşılık olabilir mi?

— Pişmanlıklarınız var mı?

— Evet. Muhasebemin eksi tarafında, çocuklarıma ve aileme gönlümce vakit ayıramamak, onlarla birlikte olamamak, eğitimlerine, gelişmelerine yeterince katkı yapamamak var. Bir mücadele insanının çocukları olmanın haksız bedeli bu... Allah'tan, eşim çok yetenekli bir anne ve bilgili bir insan olarak ailemizde bu açığı kapattı. Bunları söylüyorum da, sonra, "Haksızlık mı ediyorum" diye düşünüyorum: On binlerce çocuğumuz, "siyaset suçlusu" babalarını hiç göremeden büyüdü; on binlerce aile, perişan oldu. Durum böyleyken, benim yakınmaya hakkım yok sanki...

— Son dönem çalışmalarınız neler?

— Üniversite, yazarlık ve siyaset sürüyor. Bir de, her durum ve koşulda devam eden fotoğraf çekme tutkusu... 3 ciltlik dış siyaset çalışmasının sonuna geldim. 3. ciltte Ortadoğu'yu inceliyorum. Bu, on altıncı kitabım olacak. Tamamlanırsa, Bilgi Üniversitesi tarafından 2007 sonlarında yayınlanacak. Bil-

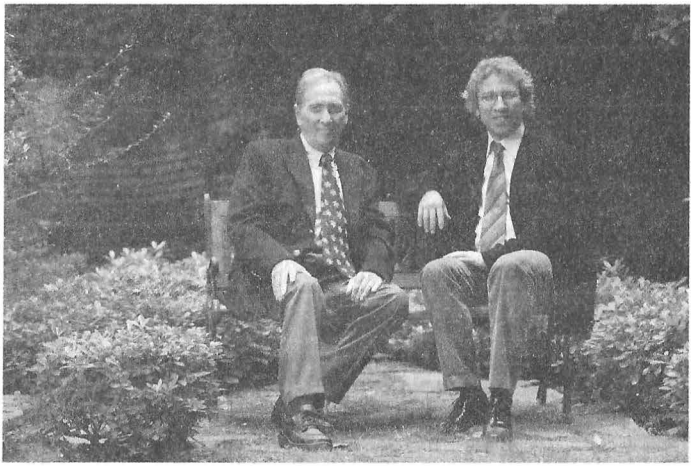
gi Üniversitesi'ndeki görevim çerçevesinde, gençlerle sürekli ilişkim oluyor. Onlara öğretiyorum ama en az bir o kadarını onlardan öğreniyorum.

— Parti çalışmalarına katılıyor musunuz?

— CHP'de Parti Meclisi üyesi ve genel başkan danışmanıyım. Ancak, iyileşme sürecinin zorlukları nedeniyle, partiye katkım sınırlı oluyor. Bazı konulardaki düşünce ve önerimi Genel Merkez'e ulaştırıyorum. Doktorum, en yoğun biçimiyle siyasete katılacak konuma gelmekte olduğumu belirtiyor. Ama biraz daha zamana ihtiyacım var; bir-iki ay içinde son kontroller tamamlanacak. Aslında, iyiye gidiyor da, yürümekte daha bir süre zorluğum olacak. Buna da katlanacağız. Amerika'daki ve buradaki hekim dostlara teşekkür etmek isterim. Teşekkür edecek o kadar çok insan var ki ola ki bir an için unuturum diye birinin ismini tekrarlayamıyorum. Burada iki konu bence bugün için önem taşıyor. İlki "ne yapacağım;" "hayatımın bundan sonraki bölümünde ne yapacağım?" Tabii bu konularda hiç büyük konuşmaya gelmez ama mümkünse çalışmaya, hayattan keyif almaya devam edeceğim. Burada tabii benim sevindiğim, tek bir dostum yok ki hakkında yanılmış olayım, bu çok güzel bir şey. Bütün dostlarım bana sahip çıktı, hiçbiri hakkında yanılmamışım. Bütün dostlarım, kendilerinden ne bekleyebileceksem çok daha fazlasını bana gösterdiler. Bütün dostlarım, yakın dostlarım, aile çevrem, İstanbul'daki dostlarım... Siyaset biraz acımasızdır, yani siyasetin bünyesindedir o rekabet, yarışma. Mesela siyaset çevresinden olağanüstü samimiyet ve yakınlık gördüm. Bekliyordum da doğrusu, "şaşırdım" falan dersem yanlış olur. Siyasetin bütün kesimlerinden, benimle birlikte siyaset yapan bütün arkadaşlarımdan hastalığım boyunca büyük destek gördüm. Bana hep sordular, "Bir ihtiyacın var mı" diye. Ben de "Sizin desteğinizden başka bir ihtiyacım yok" dedim ve o desteği hep verdiler bana. Bunlar çok güzel şeyler; ben bunları yaşadım. İşte böyle... Hani demişler ya, "Mevlam bakalım neyler; neylerse, güzel eyler..."

Bu kadar konuştuk, konuştuk da sonuç ne?

Sonuçta hayat müthiş bir macera. Her insanın kendisiyle beraber olanlarla paylaştığı, ortaklaşa yaşadığı ve bir bakıma her insanın tek başına üstlendiği bir macera... Ben kendi payıma yapmak istediklerimi yaptım, bu macerayı çok güzel bir şekilde yaşadım. Tabii zaman zaman zorlukları oldu, sıkıntıları oldu, ama bunlardan fazlaca şikayet etmeyi de başkalarına karşı haksızlık gibi görüyorum. Çünkü çok insan çok şey çekti Türkiye'de; bize düşmez kalkıp da kendi sıkıntılarımızı çok fazla abartmak... Bundan sonra benim söyleyebileceğim, insanlarımız, Türkiye'nin geleceğine güvensinler, daha dikkatli olsunlar, kendilerine daha çok inansınlar. Geçmişe, kültürümüze sahip çıksınlar, ama bunların tek başına yetmeyeceği, dünyaya açıldığımız bir çağda yaşadığımızı da bilsinler. Dileğim toplumun, bireyin bu doğrultuda gelişmesi... Kavgayla hiçbir şeyin çözülemeyeceğinin bilinmesi... Sonuçta biz çok uzun mesafeden geliyoruz... Nereden geliyoruz, nereye



Can Dündar ile İsmail Cem, nehir söyleşi maratonunun sonunda. Ercan Arslan imzalı "son fotoğraf..."

gitmekteyiz, bizim insanlık alemine getirebileceğimiz özgün katkı nedir? Bunları hep değerlendirmek ve düşünmek gerekiyor.

Biz bunları yapabiliriz; ben buna güveniyorum, topluma güveniyorum, insanıma ve insana güveniyorum.

Teşekkür ederim.

VEDA

Çok ileri bir tarihte
Çok yaşlı olarak
Sessizce ayrılmalıyım
Kimseye pek gözükmeden
Ve kimseyi rahatsız etmeden.

Masamın üzerinde
Dünden kalan işler
Tamamlanmamış yazılar
Okunmayı bekleyen kitaplar
Ve anılar ve umutlar.

Filleri kuyruğundan çekerek
Tepeleri aşırtmaktı görevim
Günler bitti filler tükenmedi
Ben elimden geleni yaptım
Gerisini siz tamamlayın.

Boşa geçmedi hayatım
Daha fazlası olabilirdi ama
"Buna da şükür" demeliyim
İşte sevgili dostlar
Ben böyle veda etmeliyim

İsmail Cem
New York, 1995

EK

BİR ADAM VARDI, UFAK TEFEK SIMSICAK
SANIRDIM Kİ ELİYLE DÜNYAYI KALDIRACAK
HEP ÜSTÜNE TİTRERDİM, ETRAFINDA GEZERDİM
UYUMAZDIM GÜNLERCE HASTA OLMASIN DİYE

PALTOSUNU TUTARDIM, KALEMİNİ ARARDIM
BİRŞEYLER İSTER DİYE HEP GÖZÜNE BAKARDIM
TEHLİKE CANI CALSA ÖLÜMÜNE KOŞARDIM
SAKINIRDIM HERKESTEN CANI YANMASIN DİYE

SİNEMAYA GİDERDİK, BAHÇELERDE GEZERDİK
ELİMİZDE MAKİNA FOTOĞRAFLAR ÇEKERDİK
İŞKENCE DE OLSA ÇİMBOM MAÇI İZLERDİK
YALANDAN ALKIŞLARDIM KEYFİ KAÇMASIN DİYE

KOCAMAN ADAMLARDAN, DEMİRDEN SİLAHLARDAN
DOST GİBİ GÖZÜKÜPTE AYAĞA BAKANLARDAN
ONU SUSTURMAK İÇİN FIRSAT KOLLAYANLARDAN
HER ŞEYDEN KORUDUMDA, ONDAN KORUYAMADIM

Mohaç

26.01.2007

Mohaç Levent

1997-2004 arasında Koruma Müdürü olarak görev yapan Mohaç Levent'in, İsmail Cem'in vefatından sonra yazdığı şiir.

Abasıyanık, Sait Faik 46
Abbott, Bud 12
Abdi (bkz. İpekçi, Abdi)
Abdullah Bey (bkz. Gül, Abdullah)
Acemoğlu, Kevork 5
Adnan Bey (bkz. Saygun, Adnan)
Ağaoğlu, Samet 9
Akad, Lütfi 100
Akbel, Can 106
Akdağ, Mustafa 76
Aksoy, Muammer 136
Aksu, Davut 122
Akyol, Mete 67
Alacakaptan, Uğur 136–140, 144
Albay Turgut Bey 113, 141
Albright (bkz. Albright, Madeleine)
Albright, Madeleine 209–10, 212–13, 215, 229–30
Ali, Sabahattin 8
Aliyev, Haydar 229
Alkin, Erdoğan 47, 76
Alp (bkz. Yalman, Alp)
Al-Sahaf, Mohammed Saeed 222
Altan, Ahmet 162
Altan, Çetin 72, 146, 162
Anday, Melih Cevdet 83, 138
Annan, Kofi 220
Arafat, Yaser 209, 213, 215, 217–19
Aral, Çoşkun 272
Arcayürek, Cüneyt 162
Ardıç, Kamuran 123
Arıklı, Ercan 18–20, 23, 36, 42, 45, 54, 61, 66, 75, 89, 145–6
Arıklı, İnci 54
Arslan, Ercan 248, 288
Arslan, Sami 121–22
Ataman, Adnan 96
Ataöv, İhsan 121
Atasagun, Şenkal 227
Atatürk, Mustafa Kemal 12, 202
Ateş, Atilla 226
Atlığ, Nevzat 96
Avcıoğlu, Doğan 74, 78, 82
Avunduk, Cahit 21, 44
Aydın, Haydar 21, 44
Aygen, Cemal 120
Aytul, Turhan 64–65, 70, 72
Aznavour, Charles 123

Baba Bush (bkz. Bush, George)
Babinger (bkz. Babinger, Franz)
Babinger, Franz 17
Bahçeli, Devlet 243
Balcı, Ergun 14
Balcıoğlu, Semih 79
Banguoğlu (bkz. Banguoğlu, İlhan)

Banguoğlu, İlhan 67
Barkan, Ömer Lütfi 76
Barlas, Mehmet 88, 106, 111, 114–15, 117–18, 131, 135, 139–40
Başkut, Cevat Fehmi 49
Başkut, Yaman 49
Bayan Halonen (bkz. Halonen, Tarja)
Bayındır, Gökçe 23
Baykal, Deniz 87–89, 179–83, 249
Behice Hanım (bkz. Boran, Behice)
Ben-Ami, Shlomo 213
Bernstein (bkz. Bernstein, Eduard)
Bernstein, Eduard 153
Birand, Mehmet Ali 67
Birder, Mehmet 5
Birgit, Orhan 47, 87, 117
Blake, William 43
Boran, Behice 46, 79
Bozbeyli (bkz. Bozbeyli, Ferruh)
Bozbeyli, Ferruh 113
Bozer, Ali 96
Buharalı, Mete 111, 117, 135, 139, 143
Buldanlı, Ahmet 122
Bush, George 241
Bülent Bey (bkz. (Ecevit, Bülent)

Caldwell (bkz. Caldwell, Erskine)
Caldwell, Erskine 15
Calp, Necdet 163
Camus (bkz. Camus, Albert)
Camus, Albert 15
Cankurtaran, Emin 104
Castello, Louis 12
Castro, Fidel 213
Celal Bey (Teşvikiye Muhtarı) 47
Cem, Elçin (Eşi) 7, 21, 22, 44, 54, 61, 64–66, 141, 148–51, 154–56, 158, 160-161, 174
Çem, İpek (Kızı) (bkz. Taha Cem, İpek)
Cem, Kerim (Oğlu) 37, 67, 150, 153, 157–59, 188, 189, 192, 271, 281, 283–84,
Cem, Yasemin Elçin (Torunu) 282–284, 291
Cevat Fehmi (bkz. Başkut, Cevat Fehmi)
Cezzar, Engin 14, 46
Cheney, Dick 231
Cilasun, Zafer 115
Cinisli, Rasim 129
Cıvaoğlu, Güneri 161–63
Clinton (bkz. Clinton, Bill)
Clinton, Bill 241

Çağlar, Bakır 154
Çağlayangil (bkz. Çağlayangil, İhsan Sabri)
Çağlayangil, İhsan Sabri 80-81 87
Çakmak, Fevzi 12
Çakmur, Yüksel 129
Çamlı, İbrahim 14, 46
Çapan, Cevat 46
Çavuşoğlu Ömer 162
Çeki, Çetin 106

Çelebi, Hüsamettin 121
Çetin, Hikmet 183–84
Çetiner, Yılmaz 74
Çetinkaya, Hülya 279
Çetinkaya, Mesut 279
Çınar, Gani 114–15
Çoker, Fahri 134

Dağdeviren, Yılmaz 111, 113, 135, 138
Dallı, Erol 74
Dalokay, Vedat 146
Daponte, Kosta 121
De Gaulle (bkz. De Gaulle, Charles)
De Gaulle, Charles 58
Delon, Alain 267
Demirel (bkz. Demirel, Süleyman)
Demirel, Nazmiye 200
Demirel, Süleyman 72, 80–81, 83, 103, 110, 118, 120, 135, 200, 227, 232
Demirkent, Nezih 148
Denktaş, Rauf 116
Derviş, Kemal 244, 246–47
Dickens, Charles 18
Dinçman, Sahir 120
Dormen, Haldun 46

Ecevit (bkz. Ecevit, Bülent)
Ecevit, Bülent 46, 72, 77, 79–80, 82–83, 85, 87- 91, 95, 98, 103, 108, 112, 115, 117-8, 121, 124, 127, 129, 131, 143–45, 182, 187, 189, 194–98, 200, 205, 207, 213, 226, 238, 241, 243–46, 256–57
Ecevit, Rahşan 46, 88, 195,
Ecvet Bey (bkz. Güresin, Ecvet)
Eisenhower (bkz. Eisenhower, Dwight D.)
Eisenhower, Dwight D. 30–31
Ekinci, Fikret 96
Ekmekçi, Mustafa 140
Ekrem Bey (bkz. Yirmibeşin, Ekrem)
Emine (torunu) 283–84
Engels (bkz. Engels, Friedrich)
Engels, Friedrich 61
Engin Bey (Dışişleri) 283
Erbakan, Necmettin 89, 116, 131–32, 178, 181
Ercan (bkz. Arıklı, Ercan)
Ercüment Bey (bkz. Karacan, Ercüment)
Erden, Doğan 127
Erginler, Edis 5, 44, 47
Ergül, Sabri 127
Erim, Nihat 80, 98
Erksan, Metin 100
Ertem, Raif 83
Ertuğrul, Muhsin 13

Fabius, Laurent 155
Ferhatoğlu, Haluk 54, 76
Feyman, Gülgün 191–92
Feyzioğlu, Turhan 129, 131, 135, 138
Fischer (bkz. Fischer, Joschka)
Fischer, Joschka 206, 269

Gedik, Arda 55–56
Gedik, Namık 55
Gediz, Tamer 55–56
Gevgilili, Ali 67, 79
Giritlioğlu, Aycan 111

Gonzales (İspanya Başbakanı) 214
Gorki (bkz. Gorki, Maksim)
Gorki, Maksim 46
Gökçe, Gürol 108
Göktepe, İbrahim 124
Gözübüyük, Haluk 5
Gül, Abdullah 187–88, 192, 277
Güler, Ara 261
Gülizar, Jülide 111
Gündoğdu, Aydın 131
Günenç, Tarcan 107, 113, 135, 144
Güner, Dinçer 67
Güneri (bkz. Cıvaoğlu, Güneri)
Güneş, Turan 77, 87, 114
Güresin, Ecvet 70, 72–74
Gürkan, Aydın Güven 68, 165, 167
Gürler, Faruk 98, 106
Gürsel, Mustafa 108, 139, 141–42
Gürzumar, Tekin 104

Haas, Ernst 262
Hallac-ı Mansur 15
Halonen, Tarja 178
Haluk (bkz. Gözübüyük, Haluk)
Hampson (Amerikalı Hoca) 44
Hancıoğlu, Rasim 129
Hemingway (bkz. Hemingway, Ernest)
Hemingway, Ernest 15
Hilmi Bey (bkz. Yavuz, Hilmi)
Hope, Bob 12
Hüsamettin (bkz. Özkan, Hüsamettin

Irmak, Sadi 118–19, 127

İhsan Koza (bkz. İpekçi, İhsan)
İlhan, Attilâ 126
İlkin, Baki 231, 281
İman (torunu) 283–84
İnalcık, Halil 76
İnönü (bkz. İnönü, İsmet)
İnönü, Erdal 174–75
İnönü, İsmet 80
İpekçi, Abdi 14, 63–64, 67, 70, 72, 77–80, 83, 145–47, 173
İpekçi, İhsan (Babası) 4–5, 10–14, 19, 26–27, 42–43, 48, 53, 57, 63–66, 258–59, 268, 270–276
İpekçi, Rikkat (Annesi) 3–4, 7, 10, 13–14, 21, 26–27, 65, 272
İran Cumhurbaşkanı Hatemi 230
İran Dışişleri Bakanı Harrazi 224
İsmail Kerim (torunu) 284
İspanya Başbakanı Azner 207
İstrati, Panayot 46
İşeri, Ahmet 131

Jaurès, Jean 152

Kahveci, Adnan 163
Kalkan, Faruk 108
Kanık, Orhan Veli 46
Kanuni Sultan Süleyman 214
Karacabey, Saadettin 96–97
Karacan, Ercüment 78, 80
Karahan, Tevfik 96–97
Karahun, Teoman 111
Karakaş, Ercan 184

Karamanlis (bkz. Karamanlis, Kostas)
Karamanlis, Kostas 117
Karaosmanoğlu, Alp 55
Kasaroğlu, Doğan 110
Kautsky (bkz. Kautsky, Karl)
Kautsky, Karl 80
Kayabal, Kadri 145
Kaynar, Reşat 76
Kazancıgil, Ali 151
Keçeciler, Mehmet 164
Kelly, Gene 12
Kemal Bey (bkz. Derviş, Kemal)
Kemal, Yaşar 46
Keyman, Nazif 131
Kırcalı, Hüseyin 259
Kıvanç, Halit 105
Kissinger (bkz. Kissinger, Henry)
Kissinger, Henry 117
Klerides (bkz. Klerides, Glafkos)
Klerides, Glafkos 117
Kohen, Sami 67
Kongar, Emre 184–86
Koraman, Bedri 83, 162
Korutürk, Fahri 97, 118, 133–34
Koza, İhsan (bkz: İhsan İpekçi)
Kozanoğlu, Ahmet 162
Köker, Yiğit 123
Kötehne, Erdinç 23
Küçükömer, İdris 74, 79
Külebi, Cahit 55

Lancaster, Burt 267
Laurel-Hardy 12
Lorca, Federico Garcia 45
Mahruki, Nasuh 272
Makarios 111–12
Mantran (bkz. Mantran, Robert)
Mantran, Robert 77
Mardin, Şerif 149, 174
Marks (bkz. Marks, Karl)
Marks, Karl 61
Mauroy, Pierre 155
Max Kardeşler 9, 12
Mehmet Efendi 6
Mehmet Kemal Bey (Dışişleri)
Melen, Ferit 96–97
Melih Cevdet (bkz. Anday, Melih Cevdet)
Menderes (bkz. Menderes, Adnan)
Menderes, Adnan 55, 124
Miller, Arthur 15, 45
Miranda, Carmen 12
Mitterand (bkz. Mitterand, François)
Mitterand, François 152, 155
Molnar, Ferenc 7
Mozart (bkz. Mozart, W. Amedeus)
Mozart, W. Amedeus 39
Mr. Hudson 19
Mumcu, Uğur 136, 139–41, 147
Musa, Amr 210, 227
Mustafa Bey (bkz. Yalman, Mustafa)
Mutlu, Zafer 270
Mübarek (bkz. Mübarek, Hüsnü)
Mübarek, Hüsnü 227
Mütevellioğlu, Şevki 282

Nadi, Doğan 74
Nadi, Nadir 74
Nâzım (bkz. Nâzım Hikmet)
Nâzım Hikmet 9, 46
Nesin, Aziz 113, 124

O'Brian, Patrick 16, 17
Oktay, Ahmet 111
Onuk, Atilla 136
Orhan Veli (bkz. Kanık, Orhan Veli)
Orkunt, Sezai 96

Öcalan, Abdullah 226, 228, 238
Öğün, Musa 97–98, 109
Öktem, Ümran 142
Önsel, Vural 136
Örs, Adil 105, 107
Öymen, Altan 140
Öymen, Örsan 126, 140
Özal, Turgut 62, 160, 163–64
Özdemir, Kaya 124
Özgünay, Kemal 120
Özkan, Hüsamettin 195, 244–46
Özkol, Adil 68, 137, 139, 167
Öztrak, Adnan 97, 99, 120
Öztürk, Seyfi 132, 136
Özyürek, Mustafa 167

Pamir, Ümit 281
Pangalos (bkz. Pangalos, Theodoros)
Pangalos, Theodoros 178
Papandreu, Yorgo 209–10, 215, 217-19, 220, 223, 233
Parkhurst Ailesi 28–32
Pasiner, Ali 21, 42, 44, 54
Pekin, Mustafa 104
Peres (bkz. Peres, Şimon)
Peres, Şimon 215, 218
Powell, Colin 210–11
Presley, Elvis 29–30
Pulur, Hasan 64, 90, 126

Refiğ, Halit 100
Remarque (bkz. Remarque, Erich Maria)
Remarque, Erich Maria 15
Rice, Condoleezza 211
Rikkat Hanım (bkz. İpekçi, Rikkat)
Rizi, Edvin 105–106
Rosenbergler 83
Rumsfeld, Donald 236

Saddam, Hüseyin 221–23, 225
Sait Faik (bkz. Abasıyanık, Sait Faik)
Salgado, Sebastian 262
Sampson (bkz. Sampson, Nikos)
Sampson, Nikos 117
Savcı, Cavit 145
Saygun, Adnan 96
Schlcher, Victor 152
Schreiber, Jean Jacques Servan 58
Selçuk, İlhan 74
Selvi, Cevdet 167
Semiha Hanım (bkz. Targay, Semiha)
Sezer, Utku 45
Shakespeare, William 39
Sılan, Ümit 145
Smith, W. Eugene 261, 263
Solak, İsmet 121, 145
Solana (bkz. Solana, Javier)
Solana, Javier 208

Sonku, Cahide 13
Soyer, Şener 54
Soyer, Tamer 54
Soysal, Mümtaz 91, 196
Sözen, Metin 265
Steinbeck (bkz. Steinbeck, John)
Steinbeck, John 15
Stewenson (bkz. Stewenson, Adlai E.)
Stewenson, Adlai E. 30–31
Sunalp (bkz. Sunalp, Turgut)
Sunalp, Turgut 163
Sükan, Faruk 114
Sülker, Kemal 133
Süphandağlı, Sabri 96
Sürenkök, Ülkü 128

Şahin, Haluk 111, 128, 162
Şaron, Ariel 215, 219

Taha Cem, İpek (Kızı) 37, 66, 150, 153, 158, 271
Tanju, Sadun 74
Tanör, Bülent 154
Tansa, Sühalp
Tanyer, Doğan 140–41
Targay, Semiha 7, 128
Taşçıoğlu, Mükerrem 163
Taşer, Cengiz 104
Tayfur, Ferdi 8–9, 12
Tecelli, Güneş 107–08
Tekeli, Ahmet 54
Tezcan, Rua 114, 128, 132, 138
Tiryaki, Sefer 174, 278
Tiyenşan, Hüsamettin 124
Topuz, Hıfzı 117, 139
Trak, Emine (Kayınvalidesi) 65
Trak, Razi (Kayınpederi) 65–66
Tunaya, Tarık Zafer 154
Turan, Şerafettin 96
Turhan (bkz. Aytul, Turhan)
Türkoğlu, Abdullah 96

Ulay, Önder 131
Ulvi, Alev (Ablası) 14, 19, 37, 275
Ulvi, Ali 37, 48, 55, 72
Uzunçarşılı (bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı)
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 76

Ürdün Kralı Abdullah 211
Üstünkaya, Mehmet 104

Van Aartsen (bkz. Van Aartsen, Jozias)
Van Aartsen, Jozias 209
Vaurs, Roger 105
Vedrine (bkz. Vedrine, Hubert)
Vedrine, Hubert 210, 229
Verheugen (bkz. Verheugen, Günter)
Verheugen, Günter 208

Yalman, Alp 21, 42–45, 54, 104
Yalman, Mustafa 42–43
Yaman, Kerim 126
Yavuz, Hilmi 89
Yılmaz, Atıf 100
Yılmaz, Mesut 164, 207, 292
Yirmibeşin, Ekrem 15, 20, 22
Yücel, Behçet 100
Yücel, Tahsin 18

Ziyal, Uğur 238
Zorlu (bkz. Zorlu, Fatin Rüştü)
Zorlu, Fatin Rüştü 124

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 30 —

"Hayat müthiş bir macera. Her insanın kendisiyle beraber olanlarla paylaştığı, ortaklaşa yaşadığı ve bir bakıma her insanın tek başına üstlendiği bir macera... Ben kendi payıma yapmak istediklerimi yaptım, bu macerayı çok güzel bir şekilde yaşadım. Tabii zaman zaman zorlukları oldu, sıkıntıları oldu, ama bunlardan fazlaca şikayet etmeyi de başkalarına karşı haksızlık gibi görüyorum. Çünkü çok insan çok şey çekti Türkiye'de; bize düşmez kalkıp da kendi sıkıntılarımızı çok fazla abartmak...

Bundan sonra benim söyleyebileceğim; insanlarımız, Türkiye'nin geleceğine güvensinler; daha dikkatli olsunlar, kendilerine daha çok inansınlar. Geçmişe, kültürümüze sahip çıksınlar. Ama bunların tek başına yetmeyeceğini, dünyaya açıldığımız bir çağda yaşadığımızı da bilsinler. Dileğim toplumun, bireyin bu doğrultuda gelişmesi... Kavgayla hiçbir şeyin çözülemeyeceğinin bilinmesi... Sonuçta biz çok uzun mesafeden geliyoruz; nereden geliyoruz, nereye gitmekteyiz, bizim insanlık alemine getirebileceğimiz özgün katkı nedir? Bunları hep değerlendirmek ve düşünmek gerekiyor. Biz bunları yapabiliriz, ben buna güveniyorum, topluma güveniyorum, insanıma ve insana güveniyorum.

Teşekkür ederim."

9 789944 882538

KDV dahil fiyatı
12 YTL